

Namo tassa bhagavato arahato sammāsambuddhassa

Khuddakanikāye

Cūlaniddesapāli

Pārāyanavaggo

Vatthugāthā

1. Kosalānam purā rammā, agamā dakkhiṇāpatham; Ākiñcaññam patthayāno, brāhmaṇo mantapāragū.
2. So assakassa visaye, maṭakassa [alakassa (su. ni. 983) mulakassa (syā.), mūlhakassa (ka.)] samāsane [samāsanne (ka.)]; Vasi godhāvarikūle, uñchena ca phalena ca.
3. Tasseva [tamyeva (ka.) atthakathā oloketabbā] upanissāya, gāmo ca vipulo ahu; Tato jātena āyena, mahāyaññamakappayi.
4. Mahāyaññam yajitvāna, puna pāvisi assamam; Tasmim paṭipavītthamhi, añño āgañchi brāhmaṇo.
5. Ugghaṭṭapādo tasito [tassito (ka.)], pañkadanto rajassiro; So ca nam upasaṅkamma, satāni pañca yācati.
6. Tamenam bāvarī disvā, āsanena nimantayi; Sukhañca kusalam pucchi, idam vacanamabruvi [vacanamabruvi (sī.)].
7. “Yam kho mama deyyadhammaṇ, sabbam visajjitaṁ mayā; Anujānāhi me brahme, natthi pañcasatāni me”.
8. “Sace me yācamānassa, bhavam nānupadassati [padessati (ka.)]; Sattame divase tuyham, muddhā phalatu sattadhā”.
9. Abhisāṅkharityā kuhako, bheravam so akittayi; Tassa tam vacanam sutvā, bāvarī dukkhito ahu.
10. Ussussati anāhāro, sokasallasamappito; Athopi evam cittassa, jhāne na ramatī mano.
11. Utrastam dukkhitam disvā, devatā atthakāminī; Bāvarim upasaṅkamma, idam vacanamabruvi.
12. “Na so muddham pajānāti, kuhako so dhanatthiko; Muddhani muddhapāte [muddhanimmuddhapāte (ka.)] vā, nāñam tassa na vijjati”.
13. “Bhotī [bhoti (ka.)] carahi jānāti, tam me akkhāhi pucchitā; Muddham muddhādhipātañca [muddhātipātañca (ka.)], tam sunoma vaco tava”.

14. “Ahampetam na jānāmi, nāṇam mettha na vijjati;
Muddhani muddhādhipāte ca, jinānañhettha [janānañhettha (ka.)] dassanam”.
15. “Atha ko carahi [yo carati (ka.)] jānāti, asmiṁ pathavimanḍale [pathavimanḍale (sī.)];
Muddham muddhādhipātañca, tam me akkhāhi devate”.
16. “Purā kapilavatthumhā, nikkhanto lokanāyako;
Apacco okkākarājassa, sakyaputto pabhañkaro.
17. “So hi brāhmaṇa sambuddho, sabbadhammāna pāragū;
Sabbābhiññābalappatto [phalappatto (ka.)], sabbadhammesu cakkhumā;
Sabbakammakkhayam patto, vimutto upadhikkhaye.
18. “Buddho so bhagavā loke, dhammaṇ deseti cakkhumā;
Tam tvam gantvāna pucchassu, so te tam byākarissati”.
19. Sambuddhoti vaco sutvā, udaggo bāvarī ahu;
Sokassa tanuko āsi, pītiñca vipulam labhi.
20. So bāvarī attamano udaggo, tam devataṇ pucchati vedajāto;
“Katamamhi gāme nigamamhi vā pana, katamamhi vā janapade lokanātho;
Yattha gantvāna passemu, sambuddham dvipaduttamam”.
21. “Sāvatthiyam kosalamandire jino, pahūtapañño varabhūrimedhaso;
So sakyaputto vidhuro anāsavo, muddhādhipātassa vidū narāsabho”.
22. Tato āmantayī sisse, brāhmaṇe mantapāragū [pārge (syā.)];
“Etha māṇavā akkhissaṇ, suṇātha vacanam mama.
23. “Yasseso dullabho loke, pātubhāvo abhiñhaso;
Svājjā lokamhi uppanno, sambuddho iti vissuto;
Khippam gantvāna sāvatthim, passavho dvipaduttamam”.
24. “Katham carahi jānemu, disvā buddhoti brāhmaṇa;
Ajānatam no pabrūhi, yathā jānemu tam mayam”.
25. “Āgatāni hi mantesu, mahāpurisalakkhaṇā;
Dvattimśāni ca byākkhātā, samattā anupubbaso.
26. “Yassete honti gattesu, mahāpurisalakkhaṇā;
Dveyeva tassa gatiyo, tatiyā hi na vijjati.
27. “Sace agāram āvasati, vijeyya pathavim imam;
Adañḍena asatthena, dhammena anusāsati.
28. “Sace ca so pabbajati, agārā anagāriyam;
Vivatṭacchado [vivattacchaddo (sī.)] sambuddho, arahā bhavati anuttaro.
29. “Jātim gottañca lakkhaṇam, mante sisse punāpare;
Muddham muddhādhipātañca, manasāyeva pucchatha.
30. “Anāvaraṇadassāvī, yadi buddho bhavissati;

Manasā pucchite pañhe, vācāya visajjissati” [\[vissajjissati \(ka.\)\]](#).

31. Bāvarissa vaco sutvā, sissā sołasa brāhmaṇā;
Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū.
32. Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako;
Todeyya-kappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito.
33. Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;
Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.
34. Paccekagaṇino sabbe, sabbalokassa vissutā;
Jhāyī jhānaratā dhīrā, pubbavāsanavāsitā.
35. Bāvarim abhivādetvā, katvā ca naṁ padakkhiṇam;
36. Maṭakassa patiṭṭhanam, puramāhissati [\[puramāhiyati \(ka.\)\]](#) tadā [\[sadā \(ka.\)\]](#);
Ujjeniñcāpi gonaddham, vedisam vanasavhayam.
37. Kosambiñcāpi sāketaṁ, sāvatthiñca puruttamam;
Setabyam kapilavatthum, kusinārañca mandiram.
38. Pāvañca bhoganagaram, vesālim māgadham puram;
Pāsānakam cetiyañca, ramaṇīyam manoramam.
39. Tasitovudakam sītam, mahālābhāmva vānijo;
Chāyam ghammābhitttova turitā pabbatamāruhum.
40. Bhagavā tamhi samaye, bhikkhusaṅghapurakkhato;
Bhikkhūnam dhammam deseti, sīhova nadatī vane.
41. Ajito addasa buddham, pītarāmsimva [\[jitarāmsim sītarāmsim \(ka.\), vītarāmsim \(sī. syā.\)\]](#)
bhānumam;
Candam yathā pannarase, paripūram [\[pāripūrim \(sī. syā.\)\]](#) upāgatam.
42. Athassa gatte disvāna, paripūrañca byañjanam;
Ekamantam ṭhito hatṭho, manopañhe apucchatha.
43. “Ādissa jammanam brūhi, gottam brūhi salakkhaṇam;
Mantesu pāramiṁ brūhi, kati vāceti brāhmaṇo”.
44. “Vīsam vassasataṁ āyu, so ca gottena bāvarī;
Tīṇissa lakkhaṇā gatte, tiṇṇam vedāna pāragū.
45. “Lakkhaṇe itihāse ca, sanighaṇḍusakeṭubhe;
Pañcasatāni vāceti, sadhamme pāramiṁ gato”.
46. “Lakkhaṇānam pavicayam, bāvarissa naruttama;
Taṇhacchida [\[kaṇkhacchida \(ka.\)\]](#) pakāsehi, mā no kaṇkhāyitam ahu”.
47. “Mukham jivhāya chādeti, uṇṇassa bhamukantare;
Kosohitaṁ vatthaguyham, evam jānāhi māṇava”.
48. Pucchañhi kiñci asuṇanto, sutvā pañhe viyākate;

Vicinteti jano sabbo, vedajāto katañjalī.

49. “Ko nu devo vā brahmā vā, indo vāpi sujampati;
Manasā pucchite pañhe, kametam pañibhāsatī.
50. “Muddham muddhādhipātañca, bāvarī paripucchati;
Tam byākarohi bhagavā, kañkham vinaya no ise”.
51. “Avijjā muddhāti jānāhi, vijjā muddhādhipātinī;
Saddhāsatisamādhīhi, chandavīriyena samyutā”.
52. Tato vedena mahatā, santhambhetvāna māṇavo;
Ekañsam ajinam katvā, pādesu sirasā pati.
53. “Bāvarī brāhmaṇo bphoto, saha sissehi mārisa;
Udagacitto sumano, pāde vandati cakkhuma”.
54. “Sukhito bāvarī hotu, saha sissehi brāhmaṇo;
Tvañcāpi sukhito hohi, ciram jīvāhi māṇava.
55. “Bāvarissa ca tuyham vā, sabbesam sabbasamsayaṁ;
Katāvakāsa pucchavho, yaṁ kiñci manasicchatha”.
56. Sambuddhena katokāso, nisīditvāna pañjalī;
Ajito pañhamam pañham, tattha pucchi tathāgatam.

Vatthugāthā niṭhitā.

1. Ajitamāṇavapucchā

57. “Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]
Kenassu nappakāsatī;
Kissābhilepanam brūsi, kiṁsu tassa mahabbhayam”.
58. “Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]
Vevicchā pamādā nappakāsatī;
Jappābhilepanam brūmi, dukkhamassa mahabbhayam”.
59. “Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]
Sotānam kiṁ nivāraṇam;
Sotānam samvaram brūhi, kena sotā pidhiyyare”.
60. “Yāni sotāni lokasmiṁ, [ajitāti bhagavā]
Sati tesam nivāraṇam;
Sotānam samvaram brūmi, paññāyete pidhiyyare”.
61. “Paññā ceva sati cāpi [satī ceva (sī.)], [iccāyasmā ajito]
Nāmarūpañca mārisa;
Etam me puṭṭho pabrūhi, katthetam uparujjhati”.
62. “Yametaṁ pañham apucchi, ajita tam vadāmi te;
Yattha nāmañca rūpañca, asesam uparujjhati;

Viññāṇassa nirodhena, etthetam uparujjhati”.

63. “Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā [sekkhā (ka.)] puthū idha; Tesam me nipako iriyam, puṭṭho pabrūhi mārisa”.

64. “Kāmesu nābhigijjhayya, manasānāvilo siyā; Kusalo sabbadhammānam, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Ajitamāṇavapucchā paṭhamā.

2. Tissametteyyamāṇavapucchā

65. “Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]
Kassa no santi iñjitā;
Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati [na pimpati (bahūsu)];
Kaṭ brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā”ti [sibbanimaccagā (sī. syā.)].

66. “Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]
Vītataṇho sadā sato;
Saṅkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjitā.

67. “So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;
Taṭ brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā”ti.

Tissametteyyamāṇavapucchā dutiyā.

3. Puṇṇakamāṇavapucchā

68. “Anejaṭ mūladassāvī, [iccāyasmā puṇṇako]
Atthi pañhena āgamam;
Kiṭ nissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānam;
Yaññamakappayimṣu puthūdha loke, pucchāmi taṭ bhagavā brūhi metam”.

69. “Ye kecime isayo manujā, [puṇṇakāti bhagavā]
Khattiyā brāhmaṇā devatānam;
Yaññamakappayimṣu puthūdha loke, āśīsamānā puṇṇaka itthattam;
Jaram sitā yaññamakappayimṣu”.

70. “Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puṇṇako]
Khattiyā brāhmaṇā devatānam;
Yaññamakappayimṣu puthūdha loke, kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā;
Atārum jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi taṭ bhagavā brūhi metam”.

71. “Āśīsanti thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā]
Kāmābhijappanti paṭicca lābhā, te yājayogā bhavarāgarattā;
Nātarimṣu jātijaranti brūmi”.

72. “Te ce nātarimṣu yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]
Yaññehi jātiñca jarañca mārisa;
Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa;
Pucchāmi taṭ bhagavā brūhi metam”.

73. “Saṅkhāya lokasmi paroparāni, [puṇṇakāti bhagavā]
Yassiñjitaṁ natthi kuhiñci loke;
Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”ti.

Puṇṇakamāṇavapucchā tatiyā.

4. Mettagūmāṇavapucchā

74. “Pucchāmi tam bhagavā brūhi metam, [iccāyasmā mettagū]
Maññāmi tam vedagum bhāvitattam;
Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā”.
75. “Dukkhassa ve maṁ pabhavaṁ apucchasi, [mettagūti bhagavā]
Tam te pavakkhāmi yathā pajānam;
Upadhinidānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimanekarūpā.
76. “Yo ve avidvā upadhim karoti, punappunaṁ dukkhamupeti mando;
Tasmā pajānam upadhim na kayirā, dukkhassa jātipparabhavānupassī”.
77. “Yam tam apucchimha akittayī no, aññam tam pucchāma tadiṅgha brūhi;
‘Katham nu dhīrā vitaranti ogham, jātim jaram sokapariddavañca’;
Tam me muni sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”.
78. “Kittayissāmi te dhammaṁ, [mettagūti bhagavā]
Ditthe dhamme anītham;
Yam viditvā sato caram, tare loke visattikam”.
79. “Tañcāham abhinandāmi, mahesi dhammaduttamam;
Yam viditvā sato caram, tare loke visattikam”.
80. “Yam kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]
Uddham adho tiriyañcāpi majjhe;
Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇam bhave na tiṭṭhe.
81. “Evamvihārī sato appamatto, bhikkhu caram hitvā mamāyatāni;
Jātim jaram sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkham”.
82. “Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitam gotamanūpadhīkam;
Addhā hi bhagavā pahāsi dukkham, tathā hi te vidito esa dhammo.
83. “Te cāpi nūnappajaheyyu dukkham, ye tvam muni aṭṭhitam ovadeyya;
Tam tam namassāmi samecca nāga, appeva maṁ bhagavā aṭṭhitam ovadeyya”.
84. “Yam brāhmaṇam vedagumābhijaññā, akiñcanam kāmabhave asattam;
Addhā hi so oghamimam atāri, tiṇo ca pāram akhilo akañkho.
85. “Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhave saṅgamimam visajja;
So vītatañho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”ti.

Mettagūmāṇavapucchā catutthī.

5. Dhotakamāṇavapucchā

86. “Pucchāmi tam bhagavā brūhi metam, [iccāyasmā dhotako]
Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyham;
Tava sutvāna nigghosam, sikkhe nibbānamattano”.
87. “Tenahātappam karohi, [dhotakāti bhagavā]
Idheva nipako sato;
Ito sutvāna nigghosam, sikkhe nibbānamattano”.
88. “Passāmahaṁ devamanussaloke, akiñcanam brāhmaṇamiriyamānam;
Tam tam namassāmi samantacakku, pamuñca mām sakka kathamkathāhi”.
89. “Nāham sahissāmi pamocanāya, kathaṁkathiṁ dhotaka kañci loke;
Dhammañca setṭham abhijānamāno [ājānamāno (sī. syā. pī.)], evam tuvam oghamimam
taresi”.
90. “Anusāsa brahme karuṇāyamāno, vivekadhammaṁ yamaham vijaññam;
Yathāhaṁ ākāsova abyāpajjamāno, idheva santo asito careyyam”.
91. “Kittayissāmi te santim, [dhotakāti bhagavā]
Diṭṭhe dhamme anītham;
Yaṁ viditvā sato caram, tare loke visattikam”.
92. “Tañcāham abhinandāmi, mahesi santimuttamam;
Yaṁ viditvā sato caram, tare loke visattikam”.
93. “Yaṁ kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]
Uddham adho tiriyañcāpi majjhе;
Etam viditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi tañha”nti.

Dhotakamāṇavapucchā pañcamī.

6. Upasīvamāṇavapucchā

94. “Eko aham sakka mahantamogham, [iccāyasmā upasīvo]
Anissito no visahāmi tāritum;
Ārammaṇam brūhi samantacakku, yaṁ nissito oghamimam tareyyam”.
95. “Ākiñcaññam pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]
Natthīti nissāya tarassu ogham;
Kāme pahāya virato kathāhi, tañhakkhayam nattamahābhipassa”.
96. “Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]
Ākiñcaññam nissito hitvā maññam;
Saññāvīmokkhe parame vimutto [dhimutto (ka.)], tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī” [anānuyāyī
(syā. ka.)].
97. “Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]
Ākiñcaññam nissito hitvā maññam;
Saññāvīmokkhe parame vimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī”.

- 98.** “Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassānam samantacakkhu;
Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññānam tathāvidhassa”.
- 99.** “Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā]
Attham paleti na upeti saṅkham;
Evam munī nāmakāyā vimutto, attham paleti na upeti saṅkham”.
- 100.** “Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;
Tam me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”.
- 101.** “Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]
Yena nam vajjum tam tassa natthi;
Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe”ti.

Upasīvamāṇavapucchā chaṭṭhī.

7. Nandamāṇavapucchā

- 102.** “Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]
Janā vadanti tayidam kathamsu;
Ñāṇūpapannam muni no vadanti, udāhu ve jīvitēnūpapannam”.
- 103.** “Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena, munīdha nanda kusalā vadanti;
Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi”.
- 104.** “Ye kecime samaṇabrahmaṇāse, [iccāyasmā nando]
Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhim;
Sīlabbatenāpi vadanti suddhim,
Anekarūpena vadanti suddhim;
Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā,
Atāru jātiñca jarañca mārisa;
Pucchāmi tam bhagavā brūhi metaṁ”.
- 105.** “Ye kecime samaṇabrahmaṇāse, [nandāti bhagavā]
Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhim;
Sīlabbatenāpi vadanti suddhim, anekarūpena vadanti suddhim;
Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātariṁsu jātijaranti brūmi”.
- 106.** “Ye kecime samaṇabrahmaṇāse, [iccāyasmā nando]
Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhim;
Sīlabbatenāpi vadanti suddhim, anekarūpena vadanti suddhim;
Te ce muni brūsi anoghatiṇne, atha ko carahi devamanussaloke;
Atāri jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi tam bhagavā brūhi metaṁ”.
- 107.** “Nāham sabbe samaṇabrahmaṇāse, [nandāti bhagavā]
Jātijarāya nivutāti brūmi;
Ye sīdha diṭṭham va sutam mutam vā, sīlabbatam vāpi pahāya sabbam;
Anekarūpampi pahāya sabbam, tañham pariññāya anāsavāse;
Te ve narā oghatiṇñāti brūmi”.
- 108.** “Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitam gotamanūpadhīkam;
Ye sīdha diṭṭham va sutam mutam vā, sīlabbatam vāpi pahāya sabbam;

Anekarūpampi pahāya sabbam, taṇham pariññāya anāsavāse;
Ahampi te oghatiṇṇāti brūmī’ti.

Nandamāṇavapucchā sattamā.

8. Hemakamāṇavapucchā

- 109.** “Ye me pubbe viyākamṣu, [iccāyasmā hemako]
Huram gotamasāsanā;
Iccāsi iti bhavissati, sabbam tam itihītiham;
Sabbam tam takkavaḍḍhanam, nāham tattha abhiramiṁ.
- 110.** “Tvañca me dhammadakkhāhi, taṇhānigghātanam muni;
Yaṁ viditvā sato caram, tare loke visattikam”.
- 111.** “Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka;
Chandarāgavinodanam, nibbānapadamaccutam.
- 112.** “Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;
Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loke visattika”nti.

Hemakamāṇavapucchā atṭhamā.

9. Todeyyamāṇavapucchā

- 113.** “Yasmiṁ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]
Taṇhā yassa na vijjati;
Kathaṁkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso”.
- 114.** “Yasmiṁ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]
Taṇhā yassa na vijjati;
Kathaṁkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa nāparo”.
- 115.** “Nirāsaso so uda āsasāno [**āsayāno (ka.)**], paññāṇavā so uda paññakappī;
Muniṁ aham sakka yathā vijaññam, tam me viyācikkha samantacakkhu”.
- 116.** “Nirāsaso so na ca āsasāno, paññāṇavā so na ca paññakappī;
Evampi todeyya munim vijāna, akiñcanam kāmabhave asatta”nti.

Todeyyamāṇavapucchā navamā.

10. Kappamāṇavapucchā

- 117.** “Majhe sarasmiṁ tiṭṭhatam, [iccāyasmā kappo]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānam, dīpam pabrūhi mārisa;
Tvañca me dīpamakkhāhi, yathāyidaṁ nāparam siyā”.
- 118.** “Majhe sarasmiṁ tiṭṭhatam, [kappāti bhagavā]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānam, dīpam pabrūmi kappa te.

- 119.** “Akiñcanam anādānam, etaṁ dīpam anāparam; Nibbānam iti naṁ brūmi, jarāmaccuparikkhayam.
- 120.** “Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā; Na te māravasānugā, na te mārassa paṭṭthagū”ti [paddhagū (sī.)].

Kappamāṇavapucchā dasamā.

11. Jatukaṇṇimāṇavapucchā

- 121.** “Sutvānaham vīramakāmakāmī, [iccāyasmā jatukaṇṇi] Oghātigam puṭṭhumakāmamāgamam; Santipadam brūhi sahajanetta, yathātaccham bhagavā brūhi metaṁ.
- 122.** “Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati, ādiccova pathavim tejī tejasā; Parittapaññassa me bhūripañña, ācikkha dhammam yamaham vijaññam; Jātijarāya idha vippahānam”.
- 123.** “Kāmesu vinaya gedhaṁ, [jatukaṇṇīti bhagavā] Nekkhammaṁ daṭṭhu khemato; Uggahitam nirattam vā, mā te vijjitha kiñcanam.
- 124.** “Yam pubbe tam visosehi, pacchā te māhu kiñcanam; Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi.
- 125.** “Sabbaso nāmarūpasmī, vītagedhassa brāhmaṇa; Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvamas vaje”ti.

Jatukaṇṇimāṇavapucchā ekādasamā.

12. Bhadrāvudhamāṇavapucchā

- 126.** “Okañjahaṁ tañhacchidam anejaṁ, [iccāyasmā bhadrāvudho] Nandiñjahaṁ oghatiñṇam vimuttam; Kappañjahaṁ abhiyāce sumedham, sutvāna nāgassa apanamissanti ito.
- 127.** “Nānājanā janapadehi saṅgatā, Tava vīra vākyam abhikāñkhamānā; Tesam tuvam sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”.
- 128.** “Ādānatañham vinayetha sabbam, [bhadrāvudhāti bhagavā] Uddham adho tiriyañcāpi majjhe; Yam yañhi lokasmimupādiyanti, teneva māro anveti jantum.
- 129.** “Tasmā pajānam na upādiyetha, bhikkhu sato kiñcanam sabbaloke; Ādānasatte iti pekkhamāno, pajam imam maccudheyye visatta”nti.

Bhadrāvudhamāṇavapucchā dvādasamā.

13. Udayamāṇavapucchā

- 130.** “Jhāyim virajamāsīnam, [iccāyasmā udayo]
 Katakiccam anāsavam;
 Pāragum sabbadhammānam, atti pañhena āgamam;
 Aññāvīmokkham pabrūhi, avijjāya pabhedanam”.
- 131.** “Pahānam kāmacchandānam, [udayāti bhagavā]
 Domanassāna cūbhayam;
 Thinassa ca panūdanam, kukkuccānam nivāraṇam.
- 132.** “Upekkhāsatīsamuddham, dhammatakkapurejavam;
 Aññāvīmokkham pabrūmi, avijjāya pabhedanam”.
- 133.** “Kiṁsu samyojano loko, kiṁsu tassa vicāraṇam;
 Kissassa vippahānena, nibbānam iti vuccati”.
- 134.** “Nandisamyojano loko, vitakkassa vicāraṇam;
 Tañhāya vippahānena, nibbānam iti vuccati”.
- 135.** “Katham satassa carato, viññānam uparujjhati;
 Bhagavantam puṭṭhumāgamma, tam suñoma vaco tava”.
- 136.** “Ajjhattañca bahiddhā ca, vedanam nābhinandato;
 Evam satassa carato, viññānam uparujjhati’ti.

Udayamāṇavapucchā terasamā.

14. Posālamāṇavapucchā

- 137.** “Yo atītam ādisati, [iccāyasmā posālo]
 Anejo chinnasam̄sayo;
 Pāragum sabbadhammānam, atti pañhena āgamam.
- 138.** “Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;
 Ajjhattañca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;
 Nānam sakkānupucchāmi, katham neyyo tathāvidho”.
- 139.** “Viññāṇat̄hitiyo sabbā, [posālāti bhagavā]
 Abhijānam tathāgato;
 Tiṭṭhantamenam jānāti, vimuttam tapparāyaṇam.
- 140.** “Ākiñcaññasambhavam ñatvā, nandī samyojanam iti;
 Evametam abhiññāya, tato tattha vipassati;
 Etam [evam (syā. ka.)] ñānam tathaṁ tassa, brāhmaṇassa vusīmato”ti.

Posālamāṇavapucchā cuddasamā.

15. Mogharājamāṇavapucchā

- 141.** “Dvāham sakkam apucchissam, [iccāyasmā mogharājā]
 Na me byākāsi cakkhumā;
 Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutam.

142. “Ayam loko paro loko, brahmaloko sadevako;
Diṭṭhim te nābhijānāti, gotamassa yasassino.
143. “Evam abhikkantadassāvīm, atthi pañhena āgamaṁ;
Kathaṁ lokam avekkhantam, maccurājā na passati”.
144. “Suññato lokam avekkhassu, mogharāja sadā sato;
Attānudiṭṭhim ūhacca, evam maccutaro siyā;
Evam lokam avekkhantam, maccurājā na passati”ti.

Mogharājamāṇavapucchā pannarasamā.

16. Piṅgiyamāṇavapucchā

145. “Jinnohamasmi abalo vītavaṇṇo, [iccāyasmā piṅgiyo]
Nettā na suddhā savanam na phāsu;
Māham nassam momuho antarāva, ācikkha dhammam yamaham vijaññam;
Jātijarāya idha vippahānam”.
146. “Disvāna rūpesu vihaññamāne, [piṅgiyāti bhagavā]
Ruppanti rūpesu janā pamattā;
Tasmā tuvam piṅgiya appamatto, jahassu rūpam apunabbhavāya”.
147. “Disā catasso vidisā catasso, uddham y adho dasa disā imāyo;
Na tuyham adiṭṭham asutam amutam [asutam amutam vā (sī.), asutāmutam vā (syā.),
asutam’mutam vā (pī.)], atho aviññatam kiñcanamatthi [kañci matthi (syā.), kiñci natthi (pī.),
kiñcinamatthi (ka.)] loke;
Ācikkha dhammam yamaham vijaññam, jātijarāya idha vippahānam”.
148. “Taṇhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]
Santāpajāte jarasā parete;
Tasmā tuvam piṅgiya appamatto, jahassu taṇham apunabbhavāyā”ti.

Piṅgiyamāṇavapucchā soḷasamā.

17. Pārāyanatthutigāthā

Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsānake cetiye, paricārakasoḷasānam
[paricārakasoḷasannam (syā. ka.)] brāhmaṇānam ajjhīṭho puṭṭho puṭṭho pañhaṁ [pañhe (sī. pī.)] byākāsi.
Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammadamaññāya dhammānudhammaṁ paṭipajjeyya,
gaccheyyeva jarāmarañassa pāram. “Pāraṅgamanīyā ime dhammā”ti – tasmā imassa
dhammapariyāyassa pārāyananteva [pārāyaṇam̄tveva (sī. aṭṭha.)] adhivacanam.

149. Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū;
Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.
150. Todeyyakappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;
Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;
Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.
151. Ete buddham upāgacchum, sampannacaraṇam isim;

Pucchantā nipuṇe pañhe, buddhaseṭṭham upāgamum.

152. Tesam buddho pabyākāsi, pañhe puṭṭho yathātatham; Pañhānam veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe muni.
153. Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā; Brahmacariyamacariṁsu, varapaññassa santike.
154. Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitam; Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāram apārato.
155. Apārā pāram gaccheyya, bhāvento maggamuttamam; Maggo so pāram gamanāya, tasmā pārāyanam iti.

18. Pārāyanānugītigāthā

156. “Pārāyanamanugāyissaṁ, [iccāyasmā piṅgiyo]
Yathādakkhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso;
Nikkāmo nibbano [nibbuto (syā.)] nāgo, kissa hetu musā bhaṇe.
157. “Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino;
Handāham kittayissāmi, giram vaṇṇūpasāñhitam.
158. “Tamonudo buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhavātivatto;
Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me.
159. “Dijo yathā kubbanakam pahāya, bahupphalam kānanamāvaseyya;
Evampaham appadasse pahāya, mahodadhim haṁsoriva ajjhapatto.
160. “Yeme pubbe viyākaṁsu, huram gotamasāsanā;
Iccāsi iti bhavissati;
Sabbam tam itihītiham, sabbam tam takkavaḍḍhanam.
161. “Eko tamanudāsino, jutimā so pabhaṅkaro;
Gotamo bhūripaññāṇo, gotamo bhūrimedhaso.
162. “Yo me dhammadadesesi, sandīṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci”.
163. “Kiṁ nu tamhā vippavasasi, muhuttamapi piṅgiya;
Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.
164. “Yo te dhammadadesesi, sandīṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci”.
165. “Nāham tamhā vippavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa;
Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.
166. “Yo me dhammadadesesi, sandīṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci.
167. Passāmi nam manasā cakkhunāva, rattindivam brāhmaṇa appamatto.

Namassamāno vivasemi rattim, teneva maññāmi avippavāsam.

168. “Saddhā ca pīti ca mano sati ca,
Nāpentime gotamasāsanamhā;
Yam yam disam vajati bhūripañño, sa tena teneva natohamasmi.
169. “Jinṇassa me dubbalathāmakassa, teneva kāyo na paleti tattha;
Saṅkappayantāya [saṅkappayattāya (sī.)] vajāmi niccam, mano hi me brāhmaṇa tena yutto.
170. “Pañke sayāno pariphandamāno, dīpā dīpam upallavim;
Athaddasāsim sambuddham, oghatiṇṇamanāsavam.
171. “Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho ālavigotamo ca;
Evameva tvampi pamuñcassu saddham, gamissasi tvam piṇgiya maccudheyyassa
pāram” [maccudheyyapāram (sī.)].
172. “Esa bhiyyo pasidāmi, sutvāna munino vaco;
Vivaṭṭacchado sambuddho, akhilo paṭibhānavā.
173. “Adhideve abhiññāya, sabbaṁ vedi paroparam;
Pañhānantakaro satthā, kañkhīnam paṭijānatam.
174. “Asaṁhīram asaṅkuppam, yassa natthi upamā kvaci;
Addhā gamissāmi na mettha kañkhā, evam mām dhārehi adhimuttacitta”nti
[ajitamāṇavapucchāya paṭṭhāya yāvapārāyanānugītigātāpariyosānā syā. ... potthake natthi].

Pārāyanānugītigāthā niṭṭhitā.

Pārāyanavagganiddeso

1. Ajitamāṇavapucchāniddeso

- Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]**
Kenassu nappakāsatī;
Kissābhilepanam brūsi [brūhi (syā.)], kimsu tassa mahabbhayam.

Kenassu nivuto lokoti. Lokoti nirayaloko tiracchānaloko pettivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatanaloko ayaṁ loko paro loko brahmaloko devaloko – ayaṁ vuccati loko. Ayam loko kena āvuto nivuto ovuto [ophuto (syā.)] pihipto paṭicchanno paṭikujjitioti – kenassu nivuto loko?

Iccāyasmā ajitoti. Iccāti padasandhi padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam [padānupubbatāmetam (bahūsu)] iccāti. Āyasmāti piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam āyasmāti. Ajitoti tassa brāhmaṇassa nāmam saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmam nāmakammam nāmadheyyam nirutti byañjanam abhilāpoti – iccāyasmā ajito.

Kenassu nappakāsatīti kena loko nappakāsatī na bhāsatī na tapati na virocati na ñāyati na paññāyatīti – kenassu nappakāsatī.

Kissābhilepanam brūsīti kim lokassa lepanam lagganam bandhanam upakkilesu. Kena loko litto samlitto upalitto kiliṭṭho samkiliṭṭho makkhito saṃsaṭṭho laggo laggito palibuddho, brūsi ācikkhasi desesi paññapesi [paññapesi (ka.)] paṭṭhapesi vivarasi vibhajasi uttāniṃ karosi [uttāniṃ karosi (ka.)] pakāsesīti – kissābhilepanam brūsi.

Kimṣu tassa mahabbhayanti kim lokassa bhayam mahabbhayam pīlanam ghaṭtanam upaddavo upasaggoti – kimṣu tassa mahabbhayaṁ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kenassu nivuto loko, [iccāyasmā ajito]
Kenassu nappakāsati;
Kissābhilepanam brūsi, kimṣu tassa mahabbhaya”’nti.

2. Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]
Vevicchā pamādā nappakāsati;
Jappābhilepanam brūmi, dukkhamassa mahabbhayam.

Avijjāya nivuto lokoti. Avijjāti dukkhe aññānam dukkhasamudaye aññānam dukkhanirodhe aññānam dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya aññānam, pubbante aññānam aparante aññānam pubbantāparante aññānam, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññānam, yaṁ evarūpaṁ aññānam adassanam anabhisamayo ananubodho asambodho appaṭivedho asamgāhanā apariyogāhanā asamapekkhanā apaccavekkhaṇā [apaccavekkhanā (syā.)] apaccavekkhaṇakammaṁ dummejjham bālyam asampajaññam moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānam avijjālaṅgī moho akusalamūlam, ayam vuccati – avijjā.

Lokoti nirayaloko tiracchānaloko pettivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatanaloko ayam loko paro loko brahmaloko devaloko – ayam vuccati loko. Ayam loko imāya avijjāya āvuto nivuto ovuto pihipto paṭicchanno paṭikujjитoti – avijjāya nivuto loko.

Ajitāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanam. Api ca, bhaggarāgoti bhagavā; bhaggadosoti bhagavā; bhaggamohoti bhagavā; bhaggamānoti bhagavā; bhaggadiṭṭhīti bhagavā; bhaggakāṇṭakoti bhagavā; bhaggakilesoti bhagavā; bhaji vibhaji pavibhaji dhammaratananti bhagavā; bhavānam antakaroti bhagavā; bhāvitakāyo bhāvitasilo bhāvitacitto [bhāvitakāyoti bhagavā, bhāvitasilo bhāvitacitto (syā.)] bhāvitapaññoti bhagavā; bhaji vā bhagavā araññavanapatthāni pantāni senāsanāni appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāḥasseyyakāni [manussarāḥaseyyakāni (syā.)] paṭisallānasārappānīti bhagavā; bhāgī vā bhagavā cīvaraṇḍapātāsenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā attharasassa dhammarasassa vimuttirasassa adhisīlassa adhicittassa adhipaññāyāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā catunnam jhānānam catunnam appamaññānam catunnam arūpasamāpattīnanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā atṭhannam vimokkhānam atṭhannam abhibhāyatanānam navannam anupubbasamāpattīnanti bhagavā; bhāgī vā bhagavā dasannam saññābhāvanānam kasiṇasamāpattīnam ānāpānassatisamādhissa asubhasamāpattiyāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā catunnam satipaṭṭhānānam catunnam sammappadhānānam catunnam iddhipādānam pañcannam indriyānam pañcannam balānam sattannam bojjhaṅgānam ariyassa atṭhaṅgikassa maggassāti bhagavā; bhāgī vā bhagavā dasannam tathāgatabalānam catunnam vesārajjānam catunnam paṭisambhidānam channam abhiññānam channam buddhadhammānanti bhagavā; bhagavāti netam nāmam mātarā kataṁ na pitarā kataṁ na bhātarā kataṁ na bhaginiyā kataṁ na mittāmaccehi kataṁ na nātisālohitēhi kataṁ na samanabrahmaṇehi kataṁ na devatāhi kataṁ. Vimokkhantikametam buddhānām bhagavantānam bodhiyā mūle saha sabbaññutaññassa paṭilābhā sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – ajitāti bhagavā.

Vevicchā pamādā nappakāsati. Veviccham vuccati pañca macchariyāni – āvāsamacchariyam, kulamacchariyam, lābhamacchariyam, vaṇṇamacchariyam, dhammadmacchariyam. Yam evarūpaṁ

maccheram maccharāyanā maccharāyitattam veviccham kadariyam kaṭukañcukatā aggahitattam cittassa – idam vuccati macchariyam. Api ca khandhamacchاريampi macchariyam, dhātumacchاريampi macchariyam, āyatana macchاريampi macchariyam, gāho vuccati macchariyam. Pamādo vattabbo – kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu kāmaguṇesu vā cittassa vosago [vossago (bahūsu)] vosaggānuppadānam kusalānam dhammānam bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭhitakiriyatā [anitthitakiriyatā (ka.) vibha. 846] olīnavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulikammañ anadhiṭhānam ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitatā – ayam vuccati pamādo. **Vevicchā pamādā nappakāsatīti** iminā ca macchariyena iminā ca pamādena loko nappakāsatī na bhāsatī na tapati na virocati na nāyati na paññāyatīti – vevicchā pamādā nappakāsatī.

Jappābhilepanam brūmīti jappā vuccati tanhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī [nandi (syā.)] nandirāgo cittassa sārāgo icchā mucchā ajjhosānam gedho paligedho saṅgo pañko ejā māyā janikā sañjananī sibbinī jālinī saritā visattikā suttam visatā [sottam visatā (syā.)] āyūhanī dutiyā dpañidhi bhavanetti vanam vanatho santhavo [sandhavo (ka.) vibha. 909] sineho apekkhā paṭibandhu āsā āsīsanā [āsim̄sanā (syā.)] āsīsitattam rūpāsā saddāsā gandhāsā rasāsā phoṭhabbāsā lābhāsā dhanāsā puttāsā jīvitāsā jappā pajappā abhijappā jappanā jappitattam loluppañ loluppāyanā loluppāyitattam pucchañjikatā sādhukamyatā adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā kāmatañhā bhavatañhā vibhavatañhā rūpatañhā arūpatañhā nirodhatañhā rūpatañhā saddatañhā gandhatañhā rasatañhā phoṭhabbatañhā dhammatañhā ogho yogo gantho upādānam āvaraṇam nīvaraṇam chadanañ bandhanañ upakkilesu anusayo pariyuṭhānam latā veviccham dukkhamūlam dukkhanidānam dukkappabhavo mārapāso mārabalisam mārāmisam māravisayo māranivāso māragocaro mārabandhanañ tañhānadī tañhājālam tañhāgaddulam tañhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlam – ayam vuccati jappā. Lokassa lepanam lagganam bandhanañ upakkilesu imāya jappāya loko litto samlitto upalitto kiliṭho samkiliṭho makkhito samṣaṭho laggo laggito palibuddhoti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemī paṭṭhapemī vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – jappābhilepanam brūmi.

Dukkhamassa mahabbhayanti. Dukkhanti jātidukkham jarādukkham byādhidukkham marañadukkham sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkham nerayikam dukkham tiracchānayonikam dukkham pettivisayikam dukkham mānusikam dukkham gabbhokkantimūlakam dukkham gabbañhitimūlakam [gabbheñhitimūlakam (syā. ka.)] dukkham gabbhavuṭhānamūlakam dukkham jātassūpanibandhakam dukkham jātassa parādheyayakam dukkham attūpakkamadukkham parūpakkamadukkham sañkhāradukkham vipariñāmadukkham cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaññarogo mukharogo dantarogo kāso sāso piñāso dāho [dāho (syā.)] jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kuṭṭham gāndo kilāso soso apamāro daddu kañḍu kacchu rakhāsa [rakkhasā (ka.)] vitacchikā lohitapittam [lohitam pittam (bahūsu)] madhumeho aṁsā pīlakā bhagandalā pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariñāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā sītam uñham jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍāmsamakasavātāpasarīsapasamphassam dukkham mātumaraṇam dukkham pitumaraṇam dukkham bhātumaraṇam dukkham bhaginimaraṇam dukkham puttamaranam dukkham dhītumaraṇam dukkham nātibyasanañ dukkham rogabyasanañ dukkham bhogabyasanañ dukkham sīlabyasanañ dukkham diṭṭhibyasanañ dukkham yesam dhammānam ādito samudāgamanam paññāyati. Atthaṅgamato nirodho paññāyati. Kammassannissito vipāko. Vipākasannissitam kammam, nāmasannissitam rūpam rūpasannissitam nāmam, jātiyā anugatam jarāya anusaṭam byādhinā abhibhūtam marañena abbhāhatañ dukkhe patiṭhitam atānam aleñam asaranam asaranībhūtam – idam vuccati dukkham. Idam dukkham lokassa bhayañ mahābhayañ pīlanam ghaṭṭanam upaddavo upasaggoti – dukkhamassa mahabbhayam. Tenāha bhagavā –

“Avijjāya nivuto loko, [ajitāti bhagavā]
Vevicchā pamādā nappakāsatī;

Jappābhilepanam brūmi, dukkhamassa mahabbhaya”nti.

3. Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]

Sotānam kiṁ nivāraṇam;

Sotānam samvaram brūhi, kena sotā pidhiyyare [pithiyare (syā.), pithīyare (sī. aṭṭha.)].

Savanti sabbadhi sotāti. Sotāti taṇhāsoto diṭṭhisoto kilesasoto duccaritasoto avijjāsoto.

Sabbadhitī sabbesu āyatanesu. **Savantīti** savanti āsavanti sandanti pavattanti. Cakkhuto rūpe savanti āsavanti sandanti pavattanti. Sotato sadde savanti...pe... ghānato gandhe savanti... jivhāto rase savanti... kāyato phoṭṭhabbe savanti... manato dhamme savanti āsavanti sandanti pavattanti. Cakkhuto rūpataṇhā savanti āsavanti sandanti pavattanti. Sotato saddataṇhā savanti āsavanti sandanti pavattanti. Ghānato gandhataṇhā savanti... jivhāto rasataṇhā savanti... kāyato phoṭṭhabbataṇhā savanti... manato dhammataṇhā savanti āsavanti sandanti pavattantīti – savanti sabbadhi sotā.

Iccāyasmā ajitoti. **Iccāti** padasandhi...pe... padānupubbatāpetam iccāti...pe... iccāyasmā ajito.

Sotānam kiṁ nivāraṇanti sotānam kiṁ āvaraṇam nīvaraṇam samvaraṇam rakkhanam gopananti – sotānam kiṁ nivāraṇam.

Sotānam samvaram brūhīti sotānam āvaraṇam nīvaraṇam samvaraṇam rakkhanam gopanam brūhi ācikkha desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānikarohi pakāsehīti – sotānam samvaram brūhi.

Kena sotā pidhiyyareti kena sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattantīti – kena sotā pidhiyyare. Tenāha so brāhmaṇo –

“Savanti sabbadhi sotā, [iccāyasmā ajito]

Sotānam kiṁ nivāraṇam;

Sotānam samvaram brūhi, kena sotā pidhiyyare”.

4. Yāni sotāni lokasmīm, [ajitāti bhagavā]

Sati tesam nivāraṇam;

Sotānam samvaram brūmi, paññāyete pidhiyyare.

Yāni sotāni lokasmīnti yāni etāni sotāni mayā kittitāni pakittitāni ācikkhitāni desitāni paññapitāni paṭṭhapitāni vivaritāni vibhajitāni [**vibhattāni (ka.)**] uttānikatāni pakāsitāni, seyyathidam [**seyyathīdam (syā.)**] – taṇhāsoto diṭṭhisoto kilesasoto duccaritasoto avijjāsoto. **Lokasmīnti** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanaloketi – yāni sotāni lokasmīm. **Ajitāti bhagavā** tam brāhmaṇam nāmena ālapati.

Sati tesam nivāraṇanti. **Satīti** yā sati anussati paṭissati sati saraṇatā dhāraṇatā apilāpanatā asammussanatā sati satindriyam satibalaṇam sammāsatī satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo – ayan vuccati sati. **Nivāraṇanti** āvaraṇam nīvaraṇam samvaraṇam rakkhanam gopananti – sati tesam nivāraṇam.

Sotānam samvaram brūmīti sotānam āvaraṇam nīvaraṇam samvaraṇam rakkhanam gopanam brūmi ācikkhāmi...pe... uttānikaromi pakāsemīti – sotānam samvaram brūmi.

Paññāyete pidhiyyareti. **Paññāti** yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammadvicayo sammādiṭṭhi. Paññāyete pidhiyyareti – paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti jānato passato paññāyete sotā

pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Sabbe saṅkhārā anattā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Avijjāpaccayā saṅkhārā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Saṅkhārapaccayā viññāna”nti...pe... “viññānapaccayā nāmarūpa”nti... “nāmarūpapaccayā salāyatana”nti... “salāyatana paccayā phasso”ti... “phassapaccayā vedanā”ti... “vedanāpaccayā taṇhā”ti... “taṇhāpaccayā upādāna”nti... “upādānapaccayā bhavo”ti... “bhavapaccayā jātī”ti... “jātipaccayā jarāmaraṇa”nti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Avijjānirodhā saṅkhāranirodho”ti... “saṅkhāranirodhā viññānanirodho”ti... “viññānanirodhā nāmarūpanirodho”ti... “nāmarūpanirodhā salāyatana nirodho”ti... “salāyatana nirodha phassanirodho”ti... “phassanirodha vedanā nirodho”ti... “vedanā nirodha taṇhā nirodho”ti... “taṇhā nirodha upādāna nirodho”ti... “upādāna nirodha bhava nirodho”ti... “bhava nirodha jātinirodho”ti... “jātinirodha jarāmaraṇa nirodho”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Idam dukkha”nti...pe... “ayam dukkhasamudayo”ti... “ayam dukkhanirodho”ti... “ayam dukkhanirodha hagāminī paṭipadā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Ime dhammā āsavā”ti...pe... “ayam āsava samudayo”ti... “ayam āsava nirodho”ti... “ayam āsava nirodha hagāminī paṭipadā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. “Ime dhammā abhiññeyyā”ti...pe... “ime dhammā pariññeyyā”ti... “ime dhammā pahātabbā”ti... “ime dhammā bhāvetabbā”ti... “ime dhammā sacchikātabbā”ti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. Channam phassāyata nānam samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattanti. Pañcannam upādānakkhandhānam samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca jānato passato... catunnam mahābhūtānam samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca jānato passato... yañ kiñci samudayadhammam sabbañ tam nirodhadhammanti jānato passato paññāyete sotā pidhīyanti pacchijjanti na savanti na āsavanti na sandanti nappavattantī – paññāyete pidhiyyare. Tenāha bhagavā –

“Yāni sotāni lokasmin, [ajitāti bhagavā]
Sati tesam nivāraṇam;
Sotānam samvaram brumi, paññāyete pidhiyyare”ti.

5. Paññā ceva sati cāpi, [iccāyasmā ajito] Nāmarūpañca mārisa; Etam me puṭṭho pabrūhi, katthetam uparujjhati.

Paññā ceva sati cāpīti. Paññāti yā paññā pajānanā vicayo pavicayo dhammavicayo sallakkhaṇā upalakkhaṇā paccupalakkhaṇā paṇḍiccam kosallam nepuññam vebhabhyā cintā upaparikkhā bhūri [bhūri (ka.)] medhā pariññayikā vipassanā sampajaññam patodo paññā paññindriyam paññābalam paññāsattham paññāpāsādo paññālōko paññāobhāso paññāpajjoto paññāratanañ amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. **Satīti** yā sati anussati...pe... sammāsatīti – paññā ceva sati cāpi, iccāyasmā ajito.

Nāmarūpañca mārisāti. Nāmanti cattāro arūpino khandhā. **Rūpanti** cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānam upādāyarūpam. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam mārisāti – nāmarūpañca mārisa.

Etam me puṭṭho pabrūhīti. Etam meti yañ pucchāmi yañ yācāmi yañ ajjheshāmi yañ pasādemi. Puṭṭhoti pucchito yācito ajjheshito pasādito. **Pabrūhīti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi [vivarehi vibhajehi (ka.)] uttānikarohi pakāsehīti – etam me puṭṭho pabrūhi.

Katthetam uparujjhātīti katthetam nirujjhāti vūpasammati atham gacchatī paṭippassambhatīti.

Katthetam uparujjhati. Tenāha so brāhmaṇo –

“Paññā ceva sati cāpi, [iccāyasmā ajito]
Nāmarūpañca mārisa;
Evaṁ me puṭho pabrūhi, katthetam uparujjhati”ti.

6. **Yametam pañham apucchi, ajita tam vadāmi te;**
Yattha nāmañca rūpañca, asesam uparujjhati;
Viññānassa nirodhena, etthetam uparujjhati.

Yametam pañham apucchīti. Yametanti paññañca satiñca nāmarūpañca. **Apucchīti** apucchasi yācasi ajhesati [ajjhesi (ka.)] pasādesīti – yametam pañham apucchi.

Ajita tam vadāmi teti. Ajitāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. Tanti paññañca satiñca nāmarūpañca. **Vadāmīti** vadāmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti. Ajita tam vadāmi te.

Yattha nāmañca rūpañca, asesam uparujjhatīti nāmanti cattāro arūpino khandhā. **Rūpanti** cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānam upādāyaruṇam. **Asesanti** sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam [pariyādāyavacanametam (syā. ka.)] asesanti. **Uparujjhatīti** nirujjhati vūpasammatti attham gacchati paṭippassambhātīti. Yattha nāmañca rūpañca asesam uparujjhati.

Viññānassa nirodhena, etthetam uparujjhatīti sotāpattimaggaññāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena satta bhave ṭhapetvā anamatagge saṃsāre ye uppajjeyyūm nāmañca rūpañca, ethete nirujjhanti vūpasammanti attham gacchanti paṭippassambhanti. Sakadāgāmimaggaññāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena dve bhave ṭhapetvā pañcasu bhavesu ye uppajjeyyūm nāmañca rūpañca, ethete nirujjhanti vūpasammanti attham gacchanti paṭippassambhanti. Anāgāmimaggaññāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena ekaṃ bhavam ṭhapetvā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā ye uppajjeyyūm nāmañca rūpañca, ethete nirujjhanti vūpasammanti attham gacchanti paṭippassambhanti. Arahattamaggaññāṇena abhisāṅkhāraviññāṇassa nirodhena ye uppajjeyyūm nāmañca rūpañca, ethete nirujjhanti vūpasammanti attham gacchanti paṭippassambhanti. Arahato anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyantassa carimaviññāṇassa nirodhena paññā ca sati ca nāmañca rūpañca, ethete nirujjhanti vūpasammanti attham gacchanti paṭippassambhātīti – viññānassa nirodhena etthetam uparujjhati. Tenāha bhagavā –

“Yametam pañham apucchi, ajita tam vadāmi te;
Yattha nāmañca rūpañca, asesam uparujjhati;
Viññānassa nirodhena, etthetam uparujjhati”ti.

7. **Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā [sekkhā (syā. ka.)] puthū idha;**
Tesam me nipako iriyam, puṭho pabrūhi mārisa.

Ye ca saṅkhātadhammāseti saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavā. Kimkāraṇā saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavā? Te saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. “Sabbe saṅkhārā anicca”ti saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti saṅkhātadhammā...pe... “sabbe dhammā anattā”ti saṅkhātadhammā... “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti saṅkhātadhammā... “yaṁ kiñci samudayadhammā sabbam tam nirodhadhamma”nti saṅkhātadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. Atha vā tesam khandhā saṅkhātā dhātuyo saṅkhātā āyatanāni saṅkhātā gatiyo saṅkhātā upapattiyo saṅkhātā

paṭisandhi saṅkhātā bhavā saṅkhātā samsārā saṅkhātā vaṭṭā saṅkhātā. Atha vā te khandhapariyante ṛhitā dhātupariyante ṛhitā āyatana-pariyante ṛhitā gati-pariyante ṛhitā upapatti-pariyante ṛhitā paṭisandhi-pariyante ṛhitā bhava-pariyante ṛhitā samsāra-pariyante ṛhitā vaṭṭa-pariyante ṛhitā antime bhave ṛhitā antime samussaye ṛhitā antimadehadharā arahanto.

Tesam cāyam [yāyam (ka.)] pacchimako, carimoyam samussayo;
Jātimaraṇasamāsāro, natthi nesam punabbhavoti.

Taṅkāraṇā saṅkhātadhammā vuccanti arahanto khīṇāsavāti. **Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idhāti.** Sekhāti kiṅkāraṇā vuccanti sekhā? Sikkhantīti sekhā. Kiñca sikkhanti? Adhisīlampi sikkhanti, adhicittampi sikkhanti, adhipaññampi sikkhanti. Katamā adhisīlasikkhā? Idha bhikkhu sīlavā hoti pātimokkhassāmparasaṁvuto viharati ācāragocarasampanno aṇumattesu vajjesu bhayadassāvī, samādāya sikkhati sikkhāpadesu. Khuddako sīlakkhandho mahanto sīlakkhandho sīlam patiṭṭhā ādi caraṇam samyamo samvaro mukham pamukham kusalānam dhammānam samāpattiyyā – ayam adhisīlasikkhā.

Katamā adhicittasikkhā? Idha bhikkhu vivicceva kāmehi...pe... paṭhamam jhānam... dutiyaṁ jhānam... tatiyam jhānam... catuttham jhānam upasampajja viharati – ayam adhicittasikkhā.

Katamā adhipaññāsikkhā? Idha bhikkhu paññavā hoti udayatthagāminiyā paññāya samannāgato ariyāya nibbedhikāya sammā dukkhakkhayagāminiyā. So “idam dukkha”nti yathābhūtam pajānāti, “ayam dukkhasamudayo”ti...pe... “ayam dukkhanirodho”ti... “ayam dukkhanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtam pajānāti. “Ime āsavā”ti...pe... “ayam āsavasamudayo”ti... “ayam āsavanirodho”ti... “ayam āsavanirodhagāminī paṭipadā”ti yathābhūtam pajānāti. “Ayam adhipaññāsikkhā”... imā tisso sikkhāyo āvajjantā sikkhanti jānantā sikkhanti passantā sikkhanti cittam adhiṭṭhabhantā sikkhanti saddhāya adhimuccantā sikkhanti vīriyam [vīriyam (syā.)] paggañhantā sikkhanti satīm upaṭṭhabentā sikkhanti cittam samādahantā sikkhanti paññāya pajānātā sikkhanti abhiññeyyam abhijānātā sikkhanti pariññeyyam parijānātā sikkhanti pahātabbam pajahātā sikkhanti bhāvetabbam bhāventā sikkhanti sacchikātabbam sacchikarontā sikkhanti ācaranti samācaranti samādāya vattanti. Taṅkāraṇā vuccanti – sekhā. **Puthūti** bahukā. Ete sekhā sotāpannā ca paṭipannā ca sakadāgāmino ca paṭipannā ca anāgāmino ca paṭipannā ca arahanto ca paṭipannā ca. **Idhāti** imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmīm ādāye imasmīm dhamme imasmīm vinaye imasmīm dhammavinaye imasmīm pāvacane imasmīm brahmacariye imasmīm satthusāsane imasmīm attabhāve imasmīm manussaloketi – ye ca sekhā puthū idha.

Tesam me nipako iriyam, puṭṭho pabrūhi mārisāti tvampi nipako paṇḍito paññavā buddhimā nānī medhāvī. Tesam saṅkhātadhammānañca sekkhānañca iriyam cariyam vutti pavatti ācaram gocaram vihāram paṭipadaṁ. **Puṭṭhoti** pucchito yācito ajjheso pasādito. **Pabruhīti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam mārisāti – tesam me nipako iriyam, puṭṭho pabrūhi mārisa. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye ca saṅkhātadhammāse, ye ca sekhā puthū idha;
Tesam me nipako iriyam, puṭṭho pabrūhi mārisā”ti.

8. Kāmesu nābhigijjhayya, manasānāvilo siyā; Kusalo sabbadhammānam, sato bhikkhu paribbaje.

Kāmesu nābhigijjhayyāti. Kāmati uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca. Katame vatthukāmā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā, attharanā pāvuraṇā [pāpuraṇā (syā.)] dāsidāsā ajeṭakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaṭṭavā khettam vatthu

hiraññam suvaññam gāmanigamarājadhāniyo [rājaṭhāniyo (ka.)] raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca – yam kiñci rajañyavatthu vatthukāmā.

Api ca atītā kāmā anāgatā kāmā paccuppannā kāmā ajjhattā kāmā bahiddhā kāmā ajjhattabahiddhā kāmā, hīnā kāmā majjhimā kāmā paññitā kāmā, āpāyikā kāmā mānusikā kāmā dubbā kāmā, paccupaṭhitā kāmā, nimmitā kāmā paranimmitā kāmā, pariggahitā kāmā apariggahitā kāmā, mamāyitā kāmā amamāyitā kāmā, sabbe pi kāmāvacarā dhammā, sabbe pi rūpāvacarā dhammā, sabbe pi arūpāvacarā dhammā, taṇhāvatthukā taṇhārammañā, kāmanīyatthañna rajañyayatthañna madanīyatthañna ramañyayatthañna [natthi syā. potthake mahāni. 1] kāmā. Ime vuccanti vatthukāmā.

Katame kilesakāmā? Chando kāmo rāgo kāmo chandarāgo kāmo saṅkappo kāmo rāgo kāmo saṅkapparāgo kāmo, yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmatañhā kāmasineho kāmapipāsā kāmapariñjāho kāmagedho kāmamucchā kāmajjhosānam kāmogho kāmayogo kāmupādānam kāmacchandanīvaraṇam –

Addasam kāma te mūlam, saṅkappā kāma jāyasi;
Na tam saṅkappayissāmi, evam kāma na hehisīti.

Ime vuccanti kilesakāmā. Gedho vuccati taṇhā, yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Kāmesu nābhigijjheyāti** kilesakāmena vatthukāmesu nābhigijjheyya na palibundheyya [palibujjheyāti (syā.)] agiddho assa agadhitō amucchito anajjhāpanno [anajjhāpanno (syā.)] vītagēdho vigatagedho cattagedho vantagedho muttagedho pahīnagedho paṭinissaṭṭhagedho vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukappaṭisañvedī brahmabhūtena attanā vihareyyāti – kāmesu nābhigijjheyya.

Manasānāvilo siyāti. Manoti yam cittam mano mānasam hadayam pañḍaram mano manāyatanañ manindriyam viññānam viññānakhandho tajjā manoviññānadhātu. Kāyaduccaritenā cittam āvilam hoti luṭitam eritam ghaṭitam calitam bhantam avūpasantañ. Vacīduccaritenā...pe... manoduccaritenā... rāgena... dosena... mohena... kodhena... upanāhena... makkhenā... paṭasena... issāya... macchariyena... māyāya... sāttheyyena... thambhena... sārambhena... mānena... atimānena... madena... pamādena... sabbakilesehi... sabbaduccaritehi... sabbadāhehi... sabbapariñjāhehi... sabbasantāpehi... sabbākusalābhisaṅkhārehi cittam āvilam hoti luṭitam eritam ghaṭitam calitam bhantam avūpasantañ. **Manasānāvilo siyāti** cittena anāvilo siyā – alulito anerito aghaṭito acalito abhanto vūpasanto āvilakare kilese jaheyya pajahayya vinodeyya byantikareyya [byantim kareyya (ka.)] anabhāvam gameyya, āvilakarehi kilesehi ca ārato [ārato assa (ka.) mahāni. 18 passa] virato paṭivirato nikkhanto nissañ vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā vihareyyāti – manasānāvilo siyā.

Kusalo sabbadhammānanti “sabbe saṅkhārā anicca”ti kusalo sabbadhammānam, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti kusalo sabbadhammānam, “sabbe dhammā anattā”ti kusalo sabbadhammānam, “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti kusalo sabbadhammānam...pe... “yam kiñci samudayadhammañ sabbam tam nirodhadhamma”nti kusalo sabbadhammānam. Evampi kusalo sabbadhammānam.

Atha vā, aniccato kusalo sabbadhammānam, dukkhatō...pe... rogato... gañdato... sallato... aghato... ābādhato... parato... palokato... ītito... upaddavato... bhayato... upasaggato... calato... pabhaṅguto... addhuvato [adhvuvato (ka.) mahāni. 13] ... atāñato... aleñato... asarañato... asarañbhūtato... rittato... tucchato... suññato... anattato... ādīnavato... vipariññāmadhammato... asārakato... aghamūlato... vadakato... vibhavato... sāsavato... saṅkhatato... mārāmisato... jātidhammato... jarādhammato... byādhidhammato... marañadhammato... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato ... saṅkilesikadhammato... samudayato... atthañgamato... assādato... ādīnavato... nissarañato kusalo sabbadhammānam. Evampi kusalo sabbadhammānam.

Atha vā, khandhakusalo dhātukusalō āyatanakusalō paṭiccasamuppādakusalō satipaṭṭhānakusalō sammappadhānakusalō iddhipādakusalō indriyakusalō balakusalō bojjhaṅgakusalō maggakusalō phalakusalō nibbānakusalō. Evampi kusalō sabbadhammānam.

Atha vā, sabbadhammā vuccanti dvādasāyatanāni – cakkhu ceva [cakkhuñceva (ka.)] rūpā ca, sotañca saddā ca, ghānañca gandhā ca, jīvhā ca rasā ca, kāyo ca phottabbā ca, mano ca dhammā ca. Yato ca ajjhattikabāhiresu āyatanesu chandarāgo pahīno hoti ucchinnamūlo tālāvatthukato anabhāvamkato [anabhāvaṅgato (syā.)] āyatim anuppādadhammo, ettāvatāpi kusalō sabbadhammānanti – kusalō sabbadhammānam.

Sato bhikkhu paribbajeti. Satoti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato, vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato, citte cittānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato, dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – asatiparivajjanāya sato, satikaraṇīyānam dhammānam katattā sato, satiparibandhānam [satipaṭipakkhānam (syā.) mahāni. 3] dhammānam hatattā sato, satinimittānam dhammānam asammuṭṭhattā [appamuṭṭhattā (syā.)] sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, satiyā vasitattā sato, satiyā pāguññena samannāgatattā sato, satiyā apaccorohaṇatāya sato.

Aparehipi catūhi kāraṇehi sato – satiyā samannāgatattā sato, santattā sato, samitattā sato, santadhammasamannāgatattā sato. Buddhanussatiyā sato, dhammānussatiyā sato, saṅghānussatiyā sato, sīlānussatiyā sato, cāgānussatiyā sato, devatānussatiyā sato, ānāpānassatiyā sato, maraṇassatiyā sato, kāyagatāsatiyā sato, upasamānussatiyā sato. Yā sati anussati...pe... sammāsati satisambojjhaṅgo ekāyanamaggo, ayañ vuccati sati. Imāya satiyā upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno [sampanno (ka.)] samannāgato, so vuccati sato. Bhikkhūti sattannañ dhammānam bhinnattā bhikkhu – sakkāyadiṭṭhi bhinnā hoti, vicikicchā bhinnā hoti, sīlabbataparāmāso bhinno hoti, rāgo bhinno hoti, doso bhinno hoti, moho bhinno hoti, māno bhinno hoti. Bhinnā honti pāpakā akusalā dhammā saṃkilesikā ponobhavikā [ponobbhavikā (syā. ka.)] sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmarañiyā.

Pajjena katena [pajjotakatena (ka.) su. ni. 519] attanā, [sabhiyāti bhagavā]
Parinibbānagato vitiṇṇakañkho;
Vibhavañca bhavañca vippahāya, vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhūti.

Sato bhikkhu paribbajeti sato bhikkhu paribbaje, sato gaccheyya, sato tiṭṭheyya, sato nisīdeyya, sato seyyañ kappeyya, sato abhikkameyya, sato paṭikkameyya, sato ālokeyya, sato vilokeyya, sato samiñjeyya, sato pasāreyya, sato saṅghātipattacīvarañ dhammānam, sato careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyyāti – sato bhikkhu paribbaje. Tenāha bhagavā –

“Kāmesu nābhigijjhneyya, manasānāvilo siyā;
Kusalo sabbadhammānam, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhiñ ekacchandā ekapayogā ekādhippāyā ekavāsanavāsitā, tesam anekapāññasahassānam virajañ vītamalam dhammacakkhuñ udapādi – “yam kiñci samudayadhammāñ sabbam tam nirodhadhamma”nti. Tassa brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittam vimucci. Saha arahattappattā ajinajaṭāvākacīratidāñḍakamañḍalukesā ca massū ca antarahitā, bhañḍukāsāyavatthavasano saṅghātipattacīvarañ dhammānam, sato bhikkhu paribbaje.

Ajitamāṇavapucchāniddeso paṭhamo.

2. Tissametteyyamāṇavapucchāniddeso

9. Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]

Kassa no santi iñjitā;

Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Kam brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā.

Kodha santusito loketi ko loke tuṭṭho santuṭṭho attamano paripuṇṇasaṅkappoti – kodha santusito loke.

Iccāyasmā tissametteyyoti. **Iccāti** padasandhi padasāmsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam – āyasmāti. **Tissoti** tassa brāhmaṇassa nāmam saṅkhā samaññā paññatti voḥāro nāmam nāmakammaṁ nāmadheyam nirutti byañjanam abhilāpo. **Metteyyoti** tassa brāhmaṇassa gottam saṅkhā samaññā paññatti voḥāroti – iccāyasmā tissametteyyo.

Kassa no santi iñjitāti taṇhiñjitaṁ diṭṭhiñjitaṁ māniñjitaṁ kilesiñjitaṁ kāmiñjitaṁ. Kassime iñjitā natthi na santi na saṃvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā ḡāṇagginā daḍḍhāti – kassa no santi iñjitā.

Ko ubhantamabhiññāyāti ko ubho ante abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – ko ubhantamabhiññāya.

Majjhe mantā na lippatīti majjhe mantāya na lippati, alitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – majjhe mantā na lippati.

Kam brūsi mahāpurisoti mahāpuriso aggapuriso setṭhapuriso viseṭṭhapuriso pāmokkhapuriso uttampuriso padhānapuriso pavarapurisoti. Kam brūsi kam kathesi kam maññasi kam bhaṇasi kam passati kam voḥarasīti – kam brūsi mahāpurisoti.

Ko idha sibbinimaccagāti ko idha sibbiniṁ taṇham ajjhagā upaccagā atikkanto samatikkanto vītvattoti – ko idha sibbinimaccagā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kodha santusito loke, [iccāyasmā tissametteyyo]

Kassa no santi iñjitā;

Ko ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati;

Kam brūsi mahāpurisoti, ko idha sibbinimaccagā”ti.

10. Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]

Vītataṇho sadā sato;

Saṅkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjitā.

Kāmesu brahmacariyavāti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe...ime vuccanti vatthukāmā...pe...ime vuccanti kilesakāmā. Brahmacariyam vuccati asaddhammasamāpatti�ā ārati virati paṭivirati veramaṇī akiriyā akaraṇam anajjhāpatti velāanatikkamo. Api ca, nippariyāyena brahmacariyam vuccati ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṁ – sammādiṭṭhi, sammāsaṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammāājīvo, sammāvāyāmo, sammāsati, sammāsāmādhi. Yo iminā ariyena aṭṭhaṅgikena maggena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati brahmacariyavā. Yathā ca dhanena dhanavāti vuccati, bhogena

bhogavāti vuccati, yasena yasavāti vuccati, sippena sippavāti vuccati, sīlena sīlavāti vuccati, vīriyena vīriyavāti vuccati, paññāya paññavāti vuccati, vijjāya vijjavāti vuccati – evameva yo iminā ariyena aṭṭhangikena maggena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, so vuccati brahmacariyavāti – kāmesu brahmacariyavā.

Metteyyāti bhagavā tam brāhmaṇam gottena ālapati. Bhagavāti gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṁ bhagavāti – metteyyāti bhagavā.

Vītataṇho sadā satoti. Taṇhāti rūpataphā...pe... dhammataphā. Yassesā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā nāṇagginā daḍḍhā, so vuccati vītataṇho cattataṇho vantataṇho muttataṇho pahīnataṇho paṭinissaṭṭhaṭaṇho vītarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappatisamvedī brahmabhūtena attanā viharati. **Sadāti** sadā sabbadā sabbakālam niċċakālam dhuvakālam satataṁ samitam abbokinṇam poiṅkhānupoṅkham [pokhānupoṅkham (syā.)] udakūmikajātam avīcīsantatisahitam [avīci samānīsahitam (syā.)] phassitam [phusitam (syā.)] purebhuttam pacchābhuttam purimayāmām majjhimayāmām pacchimayāmām kāle junhe vase hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato, vedanāsu vedanānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato, citte cittānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato, dhammesu dhammānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – vītataṇho sadā sato.

Saṅkhāya nibbuto bhikkhūti saṅkhā vuccati nāṇam. Yā paññā pajānanā vicayo pavicayo...pe... amoho dhammadvicayo sammādiṭṭhi. **Saṅkhāyāti** saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti... “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti... “yam kiñci samudayadhammaṁ sabbam tam nirodhadhamma”nti saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā.

Atha vā, aniccato saṅkhāya jānitvā...pe... dukkhato... rogato... gaṇḍato... sallato...pe... nissaraṇato saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. **Nibbutoti** rāgassa nibbāpitattā nibbuto, dosassa nibbāpitattā nibbuto, mohassa nibbāpitattā nibbuto, kodhassa... upanāhassa... makkhassa... paṭasassa... issāya... macchariyassa... māyāya... sāṭheyayassa... thambhassa... sārambhassa... mānassa... atimānassa... madassa... pamādassa... sabbakilesānam... sabbaduccaritānam... sabbadarathānam... sabbapariṭāhānam... sabbasantāpānam... sabbākulābhisaṅkhārānam nibbāpitattā nibbuto. **Bhikkhūti** sattannam dhammānam bhinnattā bhikkhu...pe... vusitavā khīṇapunabbhavo sa bhikkhūti – saṅkhāya nibbuto bhikkhu.

Tassa no santi iñjītāti. Tassāti arahato khīṇāsavassa. **Iñjītāti** taṇhiñjītam diṭṭhiñjītam māniñjītam kilesiñjītam kāmiñjītam. Tassime iñjītā natthi na santi na samvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā nāṇagginā daḍḍhāti – tassa no santi iñjītā. Tenāha bhagavā –

“Kāmesu brahmacariyavā, [metteyyāti bhagavā]
Vītataṇho sadā sato;
Saṅkhāya nibbuto bhikkhu, tassa no santi iñjītā”ti.

11. So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippati; Tam brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā.

So ubhantamabhiññāya, majjhe mantā na lippatīti. Antāti phasso eko anto, phassasamudayo dutiyo anto, phassanirodho majjhe; atītam eko anto, anāgatam dutiyo anto, paccuppannam majjhe; sukħā vedanā eko anto, dukkhā vedanā dutiyo anto, adukkhamasukħā vedanā majjhe; nāmam eko anto, rūpam

dutiyo anto, viññānam majhe; cha ajjhattikāni āyatanāni eko anto, cha bāhirāni āyatanāni dutiyo anto, viññānam majhe; sakkāyo eko anto, sakkāyasamudayo dutiyo anto, sakkāyanirodho majhe. Mantā vuccati paññā, yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammadhicayō sammādiṭṭhi.

Lepāti dve lepā – taṇhālepo ca diṭṭhilepo ca. Katamo taṇhālepo? Yāvatā taṇhāsaṅkhātena sīmakatam odhikatam [mariyādikatam odhikatam (syā.)] pariyantakatam pariggahitam mamāyatam – “idam mama, etam mama, ettakam mama, ettāvatā mama rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā attharanā pāvraṇā dāsidiṣā ajeṭakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavaṭavā khettam vatthu hiraññam suvaṇṇam gāmanigamarājadhāniyo raṭṭhañca janapado ca koso ca koṭhāgārañca”. Kevalampi mahāpathavim taṇhāvasena mamāyati. Yāvatā atṭhasatataṇhāvicaritam – ayam taṇhālepo.

Katamo diṭṭhilepo? Vīsativatthukā sakkāyaditṭhi, dasavatthukā micchāditṭhi, dasavatthukā antaggāhikā diṭṭhi, yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatam diṭṭhigahanam diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikam diṭṭhivipphanditam diṭṭhisamyojanam gāho patiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattam titthāyatanam vipariyesaggāho [vipariyesaggāho (bahūsu)] viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakasmim yāthāvakanti gāho, yāvatā dvāsaṭhi diṭṭhigatāni – ayam diṭṭhilepo.

So ubhantamabhiññāya, majhe mantā na lippatīti so ubho ca ante majjhañca mantāya abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā na lippati na palippati, alitto asam̄litto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – so ubhantamabhiññāya majhe mantā na lippati.

Tam brūmi mahāpurisoti mahāpuriso aggapuriso setṭhapuriso visetṭhapuriso pāmokkhapuriso uttamapuriso pavarapuriso, tam brūmi tam kathemi tam bhañāmi tam dīpemi tam voharāmi.

Āyasmā sāriputto [passa sam. ni. 5.377] bhagavantam etadavoca – “mahāpuriso mahāpuriso’ti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, mahāpuriso hoti’ti? “Vimuttacittattā khvāham, sāriputta, mahāpurisoti vadāmi, avimuttacittattā no mahāpurisoti vadāmi.

“Kathañca, sāriputta, vimuttacitto hoti? Idha, sāriputta, bhikkhu ajjhattam kāye kāyānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassam. Tassa kāye kāyānupassino viharato cittam virajjati vimuccati anupādāya āsavehi. Vedanāsu...pe... citte... dhammesu dhammānupassī viharati ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassam. Tassa dhammesu dhammānupassino viharato cittam virajjati vimuccati anupādāya āsavehi. Evam kho, sāriputta, bhikkhu vimuttacitto hoti. Vimuttacittattā khvāham, sāriputta, mahāpurisoti vadāmi, avimuttacittattā no mahāpurisoti vadāmī’ti – tam brūmi mahāpurisoti.

So idha sibbinimaccagāti sibbinī vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam, yassesā sibbinī taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā nānaggīnā daḍḍhā. So sibbinī taṇham accagā upaccagā atikkanto samatikkanto vītvattoti – so idha sibbinimaccagā. Tenāha bhagavā –

“So ubhantamabhiññāya, majhe mantā na lippati;
Tam brūmi mahāpurisoti, so idha sibbinimaccagā’ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhim ekacchandā ekapayogā ekādhippāyā ekavāsanavāsitā, tesam anekapānasahassānam virajam vītamalam dhammacakkhum udapādi – “yam kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti. Tassa brāhmaṇassa anupādāya āsavehi cittam vimucci. Saha arahattappattā ajinajāṭavākacīratidāḍakamaṇḍalukesā ca massū ca antarahitā. Bhaṇḍukāsāyavatthavasano saṅghātipattacīvaraḍharo anvatthapaṭipattiya pañjaliko bhagavantam namassamāno nisinno hoti – “satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmi’ti.

Tissametteyyamāṇavapucchāniddeso dutiyo.

3. Puṇṇakamāṇavapucchāniddeso

12. Anejaṁ mūladassāvīm, [iccāyasmā puṇṇako]

Atthi pañhena āgamam;

Kiṁnissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānam;

Yaññamakappayimṣu puthūdha loke, pucchāmi tam bhagavā brūhi metam.

Anejaṁ mūladassāvinti ejā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam sā ejā taṇhā buddhassa bhagavato pahīnā uccinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvamkatā āyatīm anuppādadhammā. Tasmā buddho anejo. Ejāya pahīnattā anejo. Bhagavā lābhēpi na iñjati, alābhēpi na iñjati, yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasam̄sāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati na calati na vedhati nappavedhatī – anejaṁ. **Mūladassāvinti** bhagavā mūladassāvī hetudassāvī nidānadassāvī sambhavadassāvī pabhavadassāvī samutṭhanadassāvī āhāradassāvī ārammaṇadassāvī paccayadassāvī samudayadassāvī.

Tīṇi akusalamūlāni – lobho akusalamūlam, doso akusalamūlam, moho akusalamūlam.

Vuttañhetam bhagavatā – [passa a. ni. 3.112] “tīṇimāni, bhikkhave, nidānāni kammānam samudayāya. Katamāni tīṇi? Lobho nidānam kammānam samudayāya, doso nidānam kammānam samudayāya, moho nidānam kammānam samudayāya. Na, bhikkhave, lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo. Atha kho, bhikkhave, lobhajena kammena dosajena kammena mohajena kammena nirayo paññāyati, tiracchānayoni paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo niraye tiracchānayoniyā pettivisaye attabhāvābhinibbattiyyā”. Imāni tīṇi akusalamūlānti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī. Tīṇi kusalamūlāni – alobho kusalamūlam, adoso kusalamūlam, amoho kusalamūlam.

Vuttañhetam bhagavatā – “tīṇimāni...pe... na, bhikkhave, alobhajena kammena adosajena kammena amohajena kammena nirayo paññāyati, tiracchānayoni paññāyati, pettivisayo paññāyati, yā vā panaññāpi kāci duggatiyo. Atha kho, bhikkhave, alobhajena kammena adosajena kammena amohajena kammena devā paññāyanti, manussā paññāyanti, yā vā panaññāpi kāci sugatiyo deve ca manusse ca attabhāvābhinibbattiyyā”. Imāni tīṇi kusalamūlānti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Vuttañhetam bhagavatā – “ye keci, bhikkhave, dhammā akusalā akusalabhbāgīyā akusalapakkhikā sabbe te avijjāmūlakā avijjāsamosaraṇā avijjāsamugghātā”. Sabbe te samugghātam gacchantīti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Vuttañhetam bhagavatā – “ye keci, bhikkhave, dhammā kusalā kusalabhbāgīyā kusalapakkhikā, sabbe te appamādāmūlakā appamādasamosaraṇā. Appamādo tesam dhammānam aggamakkhāyatī’ti bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Atha vā, bhagavā jānāti passati. “Avijjā mūlam saṅkhārānam, saṅkhārā mūlam viññāṇassa, viññāṇam mūlam nāmarūpassa, nāmarūpam mūlam salāyatanaṁ, salāyatanaṁ mūlam phassassa, phasso mūlam vedanāya, vedanā mūlam taṇhāya, taṇhā mūlam upādānassa, upādānam mūlam bhavassa, bhavo mūlam jātiyā, jāti mūlam jarāmarañassā”ti – bhagavā jānāti passati. Evampi bhagavā mūladassāvī...pe... samudayadassāvī.

Atha vā, bhagavā jānāti passati. “Cakkhu mūlam cakkhurogānam, sotam mūlam sotarogānam,

ghānam mūlam ghānarogānam, jivhā mūlam jivhārogānam, kāyo mūlam kāyarogānam, mano mūlam cetasikānam dukkhāna”nti – bhagavā jānati passati. Evampi bhagavā mūladassāvī hetudassāvī nidānadassāvī sambhavadassāvī pabhavadassāvī samuṭṭhānadassāvī āhāradassāvī ārammaṇadassāvī paccayadassāvī samudayadassāvīti – anejaṁ mūladassāvī.

Iccāyasmā puṇṇakoti iccāti padasandhi...pe... āyasmā puṇṇako.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomi, [pañhatthikāmha āgatā (bahūsu) passa mahāni. 192] pañham pucchitukāmo āgatomi, pañham sotukāmo āgatomi – evampi atthi pañhena āgamam. Atha vā, pañhatthikānam pañham pucchitukāmānam pañham sotukāmānam āgamanam abhikkamanam upasaṅkamanam payirupāsanam atthiti – evampi atthi pañhena āgamam. Atha vā, pañhāgamo tuyham atthi, tvampi pahu tvamasi alamatto. Mayā pucchitaṁ kathetum visajjetum vahassetam bhāranti [visajjetum sandassetum bhaṇitunti (syā.) vahassu + etam] – evampi atthi pañhena āgamam.

Kim nissitā isayo manujāti kiṁ nissitā āsitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā. **Isayoti** isināmakā ye keci isipabbajjam pabbajitā ājīvakā nigaṇṭhā jaṭilā tāpasā. **Manujāti** manussā vuccantīti – kiṁ nissitā isayo manujā.

Khattiyā brāhmaṇā devatānanti. **Khattiyāti** ye keci khattiyajātikā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikā. **Devatānanti** ājīvakasāvakānam ājīvakā devatā, nigaṇṭhasāvakānam nigaṇṭhā devatā, jaṭilasāvakānam jaṭilā devatā, paribbājakasāvakānam paribbājakā devatā, aviruddhakasāvakānam aviruddhakā [avaruddhakasāvakānam avaruddhakā (syā.)] devatā, hatthivatikānam hatthī devatā, assavatikānam assā devatā, govatikānam gāvo devatā, kukkuravatikānam kukkurā devatā, kākavatikānam kākā devatā, vāsudevavatikānam vāsudevo devatā, baladevavatikānam baladevo devatā, puṇṇabhaddavatikānam puṇṇabhaddo devatā, maṇibhaddavatikānam maṇibhaddo devatā, aggivatikānam aggi devatā, nāgavatikānam nāgā devatā, supaṇṇavatikānam supaṇṇā devatā, yakkhavatikānam yakkhā devatā, asuravatikānam asurā devatā, gandhabbatikānam gandhabbā devatā, mahārājavatikānam mahārājāno devatā, candavatikānam cando devatā, sūriyavatikānam sūriyo devatā, indavatikānam indo devatā, brahmavatikānam brahmā devatā, devavatikānam devo devatā, disāvatikānam disā devatā, ye yesam dakkhiṇeyyā te tesam devatāti – khattiyabrahmaṇā devatānam.

Yaññamakappayimṣu puthūdha loketi yaññam vuccati deyyadhammo
cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam vattham yānam
mālāgandhavilepanam [mālāgandham vilepanam (syā.) itivu. 75] seyyāvasathapadīpeyyam.
Yaññamakappayimṣūti yepi yaññam esanti gavesanti pariyesanti
cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam vattham yānam
mālāgandhavilepanam seyyāvasathapadīpeyyam, tepi yaññam kappenti. Yepi yaññam abhisāñkharonti
cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam...pe...
seyyāvasathapadīpeyyam, tepi yaññam kappenti. Yepi yaññam denti yajanti pariccajanti
cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam...pe...
seyyāvasathapadīpeyyam, tepi yaññam kappenti. **Puthūti** yaññā vā ete puthū, yaññayājakā [yaññayajakā (syā.)] vā ete puthū, dakkhiṇeyyā vā ete puthū. Katham yaññā vā ete puthū? Bahukānam ete yaññā cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam vattham yānam mālam
gandham vilepanam seyyāvasathapadīpeyyam – evam yaññā vā ete puthū.

Katham yaññayājakā vā ete puthū? Bahukā ete yaññayājakā khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṇṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca – evam yaññayājakā vā ete puthū.

Katham dakkhiṇeyyā vā ete puthū? Bahukā ete dakkhiṇeyyā puthū samaṇabrahmaṇā kapaṇaddhikavanibbakayācakā [... vaṇibbakasāvakā (syā.) itivu. 75] – evam dakkhiṇeyyā vā ete puthū.

Idha loketi manussaloketi yaññamakappayim̄su – puthūdha loke.

Pucchāmi tam bhagavā brūhi metanti. Pucchāti tisso pucchā – adiṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā. Katamā adiṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇam aññatam hoti adiṭham atulitam atīritam avibhūtam avibhāvitam, tassa nānāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatthāya vibhāvanathāya pañham pucchati – ayam adiṭhajotanā pucchā.

Katamā diṭṭhasaṃsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇam nātam hoti diṭṭham tulitam tīritam vibhūtam vibhāvitam. Aññehi pañditehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañham pucchati – ayam diṭṭhasaṃsandanā pucchā.

Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā samṣayapakkhando [samṣayapakkhanno (syā.)] hoti vimatipakkhando dveḥakajāto – “evam nu kho, na nu kho, kiṁ nu kho, kathaṁ nu kho”ti! So vimaticchedanatthāya pañham pucchati – ayam vimaticchedanā pucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – manussapucchā, amanussapucchā, nimmitapucchā. Katamā manussapucchā? Manussā buddham bhagavantam upasaṅkamitvā pucchanti, bhikkhū pucchanti, bhikkhuniyo pucchanti, upāsakā pucchanti, upāsikāyo pucchanti, rājāno pucchanti, khattiyā pucchanti, brāhmaṇā pucchanti, vessā pucchanti, suddā pucchanti, gahaṭhā pucchanti, pabbajitā pucchanti – ayam manussapucchā.

Katamā amanussapucchā? Amanussā buddham bhagavantam upasaṅkamitvā pañham pucchanti, nāgā pucchanti, supaṇṇā pucchanti, yakkhā pucchanti, asurā pucchanti, gandhabbā pucchanti, mahārājāno pucchanti, indā pucchanti, brahmāno pucchanti, devatāyo pucchanti – ayam amanussapucchā.

Katamā nimmitapucchā? Yam bhagavā rūpaṁ abhinimmināti manomayaṁ sabbaṅgapaccāṅgam ahīnindriyam, so nimmito buddham bhagavantam upasaṅkamitvā pañham pucchati; bhagavā visajjeti [vissajjeti (ka.)] – ayam nimmitapucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – attatthapucchā, paratthapucchā, ubhayatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – diṭṭhadhammikatthapucchā, samparāyikatthapucchā, paramatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – anavajjatthapucchā, nikilesatthapucchā, vodānatthapucchā. Aparāpi tisso pucchā – atītapucchā, anāgatapucchā, paccuppannapucchā. Aparāpi tisso pucchā – ajjhattapucchā, bahiddhāpucchā, ajjhatabahiddhāpucchā. Aparāpi tisso pucchā – kusalapucchā, akusalapucchā, abyākatapucchā. Aparāpi tisso pucchā – khandhapucchā, dhātupucchā, āyatana-pucchā. Aparāpi tisso pucchā – satipaṭṭhānapucchā, sammappadhānapucchā, idhipādapucchā. Aparāpi tisso pucchā – indriyapucchā, balapucchā, bojjhaṅgapucchā. Aparāpi tisso pucchā – maggapucchā, phalapucchā, nibbānapucchā.

Pucchāmi tanti pucchāmi tam yācāmi tam ajjhесāmi tam pasādemī tam “kathayassu me”ti pucchāmi tam. Bhagavāti gāravādhivacanametam... sacchikā paññatti – yadidam bhagavāti. Brūhi metanti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi tam bhagavā brūhi metaṁ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Anejam mūladassāvīm, [iccāyasmā puṇṇako]
Atthi pañhena āgamam;
Kiṁ nissitā isayo manujā, khattiyā brāhmaṇā devatānam;
Yaññamakappayim̄su puthūdha loke, pucchāmi tam bhagavā brūhi meta”nti.

13. Ye kecime isayo manujā, [puṇṇakāti bhagavā] Khattiyā brāhmaṇā devatānam;

**Yaññamakappayim̄su puthūdha loke, āsīsamānā puṇṇaka itthattam [itthataṁ (syā.), itthabhāvaṁ (ka.)];
Jaram sitā yaññamakappayim̄su.**

Ye kecime isayo manujāti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – ye kecīti. **Isayoti** isināmakā ye keci isipabbajam pabbajitā ājīvakā niganṭhā jaṭilā tāpasā. **Manujāti** manussā vuccantīti – ye kecime isayo manujā puṇṇakāti bhagavā.

Khattiyā brāhmaṇā devatānanti. **Khattiyāti** ye keci khattiyajātikā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikā. **Devatānanti** ājīvakasāvakānam ājīvakā devatā...pe... disāvatikānam disā devatā. Ye yesam dakkhiṇeyyā, te tesam devatāti – khattiyā brāhmaṇā devatānam.

Yaññamakappayim̄su puthūdha loketi. Yaññam vuccati deyyadhammo cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam...pe... seyyāvasathapadīpeyyam. **Yaññamakappayim̄sūti** yepi yaññam esanti gavesanti pariyesanti...pe... seyyāvasathapadīpeyyam, tepi yaññam kappenti. **Puthūti** yaññā vā ete puthū, yaññayājakā vā ete puthū, dakkhiṇeyyā vā ete puthū...pe... evam dakkhiṇeyyā vā ete puthū. **Idha loketi** manussaloketi yaññamakappayim̄su – puthūdha loke.

Āsīsamānā puṇṇaka itthattanti. **Āsīsamānāti** rūpapaṭilābhām āsīsamānā, saddapaṭilābhām āsīsamānā, gandhapaṭilābhām āsīsamānā, rasapaṭilābhām āsīsamānā, phoṭṭhabbaṭilābhām āsīsamānā, puttapaṭilābhām āsīsamānā, dārapaṭilābhām āsīsamānā, dhanapaṭilābhām āsīsamānā, yasapaṭilābhām āsīsamānā, issariyapaṭilābhām āsīsamānā, khattiyamahāsālakule attabhāvapaṭilābhām āsīsamānā, brāhmaṇamahāsālakule attabhāvapaṭilābhām āsīsamānā, gahapatimahāsālakule attabhāvapaṭilābhām āsīsamānā, cātumahārājikesu [**cātumahārājikesu (syā.)**] devesu attabhāvapaṭilābhām āsīsamānā, tāvatiṁsesu devesu yāmesu devesu tusitesu devesu nimmānaratīsu devesu paranimmitavasavattīsu devesu brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhām āsīsamānā icchamānā sādiyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti āsīsamānā.

Puṇṇaka itthattanti ettha attabhāvābbhinibbattiṁ āsīsamānā ettha khattiyamahāsālakule attabhāvābbhinibbattiṁ āsīsamānā...pe... ettha brahmakāyikesu devesu attabhāvābbhinibbattiṁ āsīsamānā icchamānā sādiyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti āsīsamānā – puṇṇaka itthattam.

Jaram sitā yaññamakappayim̄sūti jarānissitā byādhinissitā maraṇanissitā sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā. Yadeva te jātinissitā tadeva te jarānissitā. Yadeva te jarānissitā tadeva te byādhinissitā. Yadeva te byādhinissitā tadeva te maraṇanissitā. Yadeva te maraṇanissitā tadeva te sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā. Yadeva te sokaparidevadukkhadomanassupāyāsanissitā tadeva te gatinissitā. Yadeva te gatinissitā tadeva te upapattinissitā. Yadeva te upapattinissitā tadeva te paṭisandhinissitā. Yadeva te paṭisandhinissitā tadeva te bhavanissitā. Yadeva te bhavanissitā tadeva te saṃsāranissitā. Yadeva te saṃsāranissitā tadeva te vaṭṭanissitā allinā upagatā ajjhositā adhimuttāti – jaram sitā yaññamakappayim̄su. Tenāha bhagavā –

“Ye kecime isayo manujā, [puṇṇakāti bhagavā]
Khattiyā brāhmaṇā devatānam;
Yaññamakappayim̄su puthūdha loke, āsīsamānā puṇṇaka itthattam;
Jaram sitā yaññamakappayim̄sū”ti.

14. **Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puṇṇako]**
Khattiyā brāhmaṇā devatānam;
Yaññamakappayim̄su puthūdha loke, kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā;
Atārum [atārum (syā. ka.)] jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi tam bhagavā brūhi metam.

Ye kecime isayo manujāti. Ye kecīti...pe....

Kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattāti. Kaccisūti saṃsayapucchā vimatipucchā dveḥakapucchā anekam̄sapucchā – “evam nu kho, na nu kho, kim nu kho, kathaṇ nu kho”ti – kaccisu. Teti yaññayājakā vuccanti. Bhagavāti gāravādhivacanam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – kaccisu te bhagavā. **Yaññapathe appamattāti** yaññoyeva vuccati yaññapatho. Yathā ariyamaggo ariyapatho devamaggo devapatho brahmamaggo brahmapatho, evameva yaññoyeva vuccati yaññapatho. **Appamattāti** yaññapathe appamattā sakkaccakārino sātaccakārino aṭhitakārino anolīnavuttino anikkhittacchandā anikkhittadhurā taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tappoṇā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyāti – tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññam esanti gavesanti pariyesanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam...pe... seyyāvasathapadīpeyyam sakkaccakārino...pe... tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññam abhisāṅkharonti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam...pe... seyyāvasathapadīpeyyam sakkaccakārino...pe... tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattā. Yepi yaññam denti yajanti pariccajanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam...pe... seyyāvasathapadīpeyyam sakkaccakārino ...pe... tadadhipateyyā, tepi yaññapathe appamattāti – kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā.

Atārum jātiñca jarañca mārisāti jarāmaraṇam atariṁsu uttarim̄su patariṁsu samatikkamim̄su vītvattim̄su. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam mārisāti – atāru jātiñca jarañca mārisa.

Pucchāmi tam bhagavā brūhi metanti. Pucchāmi tanti pucchāmi tam yācāmi tam ajjhēsāmi tam pasādemī tam kathayassu meti – pucchāmi tam. Bhagavāti gāravādhivacanam...pe... sacchikā paññatti – yadidam bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi tam bhagavā brūhi metaṁ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye kecime isayo manujā, [iccāyasmā puṇṇako]
Khattiyā brāhmaṇā devatānam;
Yaññamakappayim̄su puthūdha loke, kaccisu te bhagavā yaññapathe appamattā;
Atāru jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi tam bhagavā brūhi meta’nti.

15. **Āsīsanti [āsiṁsanti (syā.)] thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā] Kāmābhijappanti paṭīcca lābhām, te yājayogā bhavarāgarattā;**
Nātarim̄su jātijaranti brūmi.

Āsīsanti thomayanti abhijappanti juhantīti. Āsīsantīti rūpapaṭilābhām āsīsanti, saddapaṭilābhām āsīsanti, gandhapaṭilābhām āsīsanti, rasapaṭilābhām āsīsanti, phoṭṭhabapaṭilābhām āsīsanti, puttapaṭilābhām āsīsanti, dārapaṭilābhām āsīsanti, dhanapaṭilābhām āsīsanti, yasapaṭilābhām āsīsanti, issariyapaṭilābhām āsīsanti, khattiyamahāsālakule attabhāvapaṭilābhām āsīsanti, brāhmaṇamahāsālakule...pe... gahapatimahāsālakule attabhāvapaṭilābhām āsīsanti, cātumahārājikesu devesu...pe... brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhām āsīsanti icchanti sādiyanti patthayanti pihayantīti – āsīsanti.

Thomayantīti yaññam vā thomenti phalam vā thomenti dakkhiṇeyye vā thomenti. Katham yaññam thomenti? Sucim dinnam [viyam dinnam (syā.)], manāpam dinnam, paññtam dinnam, kālena dinnam, kappiyam dinnam, viceyya dinnam, anavajjam dinnam, abhiñham dinnam dadam cittam pasāditanti – thomenti kittenti vanṇenti pasāmsanti. Evam yaññam thomenti.

Katham phalam thomenti? Ito nidānam rūpapaṭilābho bhavissati...pe... brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābho bhavissatīti – thomenti kittenti vanṇenti pasāmsanti. Evam phalam thomenti.

Katham dakkhiṇeyye thomenti? Dakkhiṇeyyā jātisampannā gottasampannā ajjhāyakā mantadharā tiṇam vedānam pāragū sanighaṇḍukeṭubhānam sākkharappabhedānam itihāsapāñcamānam padakā veyyākaraṇā lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayāti, vītarāgā vā rāgavinayāya vā paṭipannā, vītadosā vā dosavinayāya vā paṭipannā, vītamohā vā mohavinayāya vā paṭipannā, saddhāsampannā sīlasampannā samādhisampannā paññāsampannā vimuttisampannā vimuttitīṇāḍassanasampannāti – thomenti kittenti vanṇenti pasamsanti. Evam dakkhiṇeyye thomentīti – āsīsanti thomayanti.

Abhijappantī rūpapaṭilābhām abhijappanti, saddapaṭilābhām abhijappanti, gandhapaṭilābhām abhijappanti, rasapaṭilābhām abhijappanti...pe... brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhām abhijappantī – āsīsanti thomayanti abhijappanti. **Juhantīti** juhanti denti yajanti pariccajanti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram annam pānam vatthaṁ yānam mālāgandhavilepanam seyyāvasathapadīpeyyanti – āsīsanti thomayanti abhijappanti juhanti puṇṇakāti bhagavā.

Kāmābhijappanti paṭicca lābhanti rūpapaṭilābhām paṭicca kāme abhijappanti, saddapaṭilābhām paṭicca kāme abhijappanti...pe... brahmakāyikesu devesu attabhāvapaṭilābhām paṭicca kāme abhijappanti pajappantī – kāmābhijappanti paṭicca lābhām.

Te yājayogā bhavarāgarattā nātarimṣu jātijaranti brūmīti teti yaññayājakā vuccanti, **yājayogāti** yājayogesu yuttā payuttā ayuttā samāyuttā taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tappoṇā tappabbhārā tadaḍhimuttā tadaḍhipateyyāti – te yājayogā, **bhavarāgarattāti** bhavarāgo vuccati yo bhavesu bhavacchando bhavarāgo bhavanandī bhavataṇhā bhavasineho bhavapariļāho bhavamuccchā bhavajjhosānam. Bhavarāgena bhavesu rattā giddhā gadhitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhāti – te yājayogā bhavarāgarattā.

Nātarimṣu jātijaranti brūmīti te yājayogā bhavarāgarattā jātijarāmarañam nātarimṣu na uttarimṣu na patarimṣu na samatikkamiṇsu na vītvattiṇsu, jātijarāmarañā anikkhantā anissaṭā anatikkantā asamatikkantā avītvattā antojātijarāmarañe parivattanti antosamsārapathe parivattanti. Jātiyā anugatā jarāya anusaṭā byādhinā abhibhūtā marañena abbhāhatā atānā aleñā asaranā asaranībhūtāti; brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttanikaromi pakāsemīti – te yājayogā bhavarāgarattā nātarimṣu jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Āsīsanti thomayanti, abhijappanti juhanti; [Puṇṇakāti bhagavā]
Kāmābhijappanti paṭicca lābhām, te yājayogā bhavarāgarattā;
Nātarimṣu jātijaranti brūmī”ti.

16. **Te ce nātarimṣu yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]**
Yaññehi jātiñca jarañca mārisa;
Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa;
Pucchāmi tam bhagavā brūhi metam.

Te ce nātarimṣu yājayogāti te yaññayājakā yājayogā bhavarāgarattā jātijarāmarañam nātarimṣu na uttarimṣu na patarimṣu na samatikkamiṇsu na vītvattiṇsu, jātijarāmarañā anikkhantā anissaṭā anatikkantā asamatikkantā avītvattā antojātijarāmarañe parivattanti antosamsārapathe parivattanti. Jātiyā anugatā jarāya anusaṭā byādhinā abhibhūtā marañena abbhāhatā atānā aleñā asaranā asaranībhūtāti – te ce nātarimṣu yājayogā.

Iccāyasmā puṇṇakoti. Iccāti padasandhi...pe... āyasmā puṇṇako.

Yaññehi jātiñca jarañca mārisāti. Yaññehīti yaññehi pahūtehi yaññehi vividhehi yaññehi puthūhi. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam mārisāti – yaññehi

jātiñca jarañca mārisa.

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisāti atha ko eso sadevake loke samārake sabrahmake sassamañabrāhmañiyā pajāya sadevamanussāya jātijarāmarañam atari uttari patari samatikkami vītvattayi [vītvatti (ka.)]. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam mārisāti – atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa.

Pucchāmi tam bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmi** tanti pucchāmi tam yācāmi tam ajhesāmi tam pasādemī tam kathayassu metanti – pucchāmi tam. **Bhagavāti** gāravādhivacanam...pe... sacchikā paññatti – yadidam bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi tam bhagavā brūhi metam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Te ce nātarim̄su yājayogā, [iccāyasmā puṇṇako]
Yaññehi jātiñca jarañca mārisa;
Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa;
Pucchāmi tam bhagavā brūhi meta”nti.

17. **Saṅkhāya lokasmi** [lokasmī (syā. ka.)] **paroparāni**, [puṇṇakāti bhagavā]
Yassiñjitam natthi kuhiñci loke;
Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi.

Saṅkhāya lokasmi paroparānīti saṅkhā vuccati nānam yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammadicayo sammādiṭṭhi. **Paroparānīti** oram vuccati sakattabhāvo, param vuccati parattabhāvo oram vuccati sakarūpavedanāsaññasaṅkhāraviññānam, param vuccati pararūpavedanāsaññasaṅkhāraviññānam; oram vuccati cha ajjhakkāni āyatanāni, param vuccati cha bāhirāni āyatanāni. Oram vuccati manussaloko, param vuccati devaloko; oram vuccati kāmadhātu, param vuccati rūpadhātu arūpadhātu; oram vuccati kāmadhātu rūpadhātu, param vuccati arūpadhātu. **Saṅkhāya lokasmi paroparānīti** paroparāni aniccato saṅkhāya dukkhatō rogato gaṇdāto...pe... nissaraṇato saṅkhāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – saṅkhāya lokasmi paroparāni. **Puṇṇakāti bhagavāti.** **Puṇṇakāti** bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... yadidam bhagavāti – puṇṇakāti bhagavā.

Yassiñjitam natthi kuhiñci loketi. Yassāti arahato khīñāsavassa. **Iñjianti** tañhiñjitam diṭṭhiñjitam māniñjitam kilesiñjitam kāmiñjitam. Yassime iñjitatā natthi na santi na samvijjanti nupalabbhanti, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā nānagginā daḍḍhā. **Kuhiñcīti** kuhiñci kismiñci katthaci ajjhattam vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – yassiñjitam natthi kuhiñci loke.

Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti. Santoti rāgassa santattā santo, dosassa...pe... mohassa... kodhassa... upanāhassa... makkhassa... sabbākusulābhisaṅkhārānam santattā samitattā vūpasamitattā vijjhātattā [nijjhātattā (ka.) mahāni. 18] nibbutattā vigatattā paṭipassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭipassaddhoti santo; **vidhūmoti** kāyaduccaritam vidhūmitam vidhamitam sositam visositam byantikatam [byantikata (ka.)], vacīduccaritam...pe... manoduccaritam vidhūmitam vidhamitam sositam visositam byantikatam, rāgo... doso... moho vidhūmito vidhamito sosito visosito byantikato, kodho... upanāho... makkho... palāso... issā... macchariyam... māyā... sātheyayam... thambho... sārambho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe darathā sabbe pariñāhā sabbe santāpā sabbākusulābhisaṅkhārā vidhūmitā vidhamitā sositā visositā byantikatā. Atha vā, kodho vuccati dhūmo –

Māno hi te brāhmaṇa khāribhāro, kodho dhūmo bhasmani [gammani (syā.)] mosavajjam;

Jivhā sujā hadayam [tapparassa (syā.)] jotiṭṭhānam, attā sudanto purisassa joti.

Api ca, dasahākārehi kodho jāyati – anatthaṁ me acarīti kodho jāyati, anatthaṁ me caratīti kodho jāyati, anatthaṁ me carissatīti kodho jāyati, piyassa me manāpassa anatthaṁ acari, anatthaṁ carati, anatthaṁ carissatīti kodho jāyati, appiyassa me amanāpassa atthaṁ acari, atthaṁ carati, atthaṁ carissatīti kodho jāyati, atṭhāne vā pana kodho jāyati. Yo evarūpo cittassa āghāto paṭighāto paṭigham paṭivirodho kopo pakopo sampakopo doso padoso sampadoso cittassa byāpatti manopadoso kodho kujjhāna kujjhittattam doso dussanā dussitattam byāpatti byāpajjanā byāpajjitattam virodho paṭivirodho caṇḍikkam asuropo [assuropo (syā.)] anattamanatā cittassa – ayam vuccati kodho.

Api ca, kdhassa adhimattaparittatā veditabbā. Atthi kañci [kiñci (ka.) mahāni. 85] kālam kodho cittāvilakaranamatto hoti, na ca tāva mukhakulānavikulāno hoti. Atthi kañci kālam kodho mukhakulānavikulānamatto hoti, na ca tāva hanusañcopano hoti. Atthi kañci kālam kodho hanusañcopanamatto hoti, na ca tāva pharusavācam nicchāraṇo [pharusavācanicchāraṇo (syā.)] hoti. Atthi kañci kālam kodho pharusavācam nicchāraṇamatto hoti, na ca tāva disāvidisānuvilocano hoti. Atthi kañci kālam kodho disāvidisānuvilonakanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaparāmasano hoti. Atthi kañci kālam kodho daṇḍasatthaparāmasanamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabbhukkiraṇo hoti. Atthi kañci kālam kodho daṇḍasatthaabbhukkiraṇamatto hoti, na ca tāva daṇḍasatthaabhinipātano hoti. Atthi kañci kālam kodho daṇḍasatthaabhinipātanamatto hoti, na ca tāva chinnavicchinnakaraṇo hoti. Atthi kañci kālam kodho chinnavicchinnakaraṇamatto hoti, na ca tāva sambhañjanapalibhañjano hoti. Atthi kañci kālam kodho sambhañjanapalibhañjanamatto hoti, na ca tāva aṅgamaṅgaapakaḍḍhanō hoti. Atthi kañci kālam kodho aṅgamaṅgaapakaḍḍhanamatto hoti, na ca tāva jīvitāvoropano [jīvitapanāsano (syā.) mahāni. 85] hoti. Atthi kañci kālam kodho jīvitāvoropanamatto hoti, na ca tāva sabbacāgapariccāgāya sañthito hoti. Yato kodho param puggalam ghātētā attānam ghātēti, ettāvatā kodho paramussadagato paramavepullapatto hoti. Yassa so hoti kodho pahīno samucchinno vūpasanto paṭipassaddho abhabuppattiko nānagginā daḍḍho, so vuccati – vidhūmo.

Kodhassa pahīnattā vidhūmo, kodhavatthussa pariññātattā vidhūmo, kodhahetussa pariññātattā vidhūmo, kodhahetussa upacchinnattā vidhūmo. **Anīghoti** rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā nīghā. Yassete nīghā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā nānagginā daḍḍhā, so vuccati anīgho.

Nirāsoti āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Yassesā āsā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā nānagginā daḍḍhā, so vuccati nirāso. **Jātīti** yā tesam tamhi tamhi sattanikāye jāti sañjāti okkanti abhinibbatti khandhānam pātubhāvo āyatānānam paṭilābho. **Jarāti** yā tesam tamhi tamhi sattanikāye jarā jīraṇatā khaṇḍiccam pāliccam valittacatā āyuno samjhāni indriyānam paripāko. **Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti** yo santo ca vidhūmo ca anīgho ca nirāso ca, so jātijarāmaraṇam atari uttari patari samatikkami vītvattayīti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemī paṭṭhapemī vivarāmi vibhajāmi uttānikaromi pakāsemīti – santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Saṅkhāya lokasmi paroparāni, [puṇṇakāti bhagavā]
Yassiñjitaṇ natthi kuhiñci loke;
Santo vidhūmo anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī’ti.

Sahagāthāpariyosānā...pe... pañjaliko bhagavantam namassamāno nisinno hoti – “satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmi”’ti.

Puṇṇakamāṇavapucchāniddeso tatiyo.

4. Mettagūmāṇavapucchāniddeso

**18. Pucchāmi tam bhagavā brūhi metam, [iccāyasmā mettagū]
Maññāmi tam vedagū bhāvitattam;
Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā.**

Pucchāmi tam bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmīti** tisso pucchā – adiṭhajotanā pucchā, diṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā. Katamā adiṭhajotanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇam aññātam hoti adiṭham atulitam atīritam avibhūtam avibhāvitam. Tassa nānāya dassanāya tulanāya tīraṇāya vibhūtatthāya vibhāvanatthāya pañham pucchati – ayam adiṭhajotanā pucchā.

Katamā diṭhasaṃsandanā pucchā? Pakatiyā lakkhaṇam nātam hoti diṭham tulitam tīritam vibhūtam vibhāvitam. Aññehi pañditehi saddhiṃ saṃsandanatthāya pañham pucchati – ayam diṭhasaṃsandanā pucchā.

Katamā vimaticchedanā pucchā? Pakatiyā samsayapakkhando hoti vimatipakkhando dveḥakajāto – “evam nu kho, na nu kho, kiṃ nu kho, kathaṃ nu kho”ti? So vimaticchedanatthāya pañham pucchati – ayam vimaticchedanā pucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – manussapucchā, amanussapucchā, nimmitapucchā. Katamā manussapucchā? Manussā buddham bhagavantam upasaṅkamitvā pañham pucchanti, bhikkhū pucchanti, bhikkhuniyo pucchanti, upāsakā pucchanti, upāsikāyo pucchanti, rājāno pucchanti khattiyā pucchanti, brāhmaṇā pucchanti, vessā pucchanti, suddā pucchanti, gahaṭhā pucchanti, pabbajitā pucchanti – ayam manussapucchā.

Katamā amanussapucchā? Amanussā buddham bhagavantam upasaṅkamitvā pañham pucchanti, nāgā pucchanti, supaṇnā pucchanti, yakkhā pucchanti, asurā pucchanti, gandhabbā pucchanti, mahārājāno pucchanti, indā pucchanti, brahmā pucchanti, devā pucchanti – ayam amanussapucchā.

Katamā nimmitapucchā? Bhagavā rūpaṃ abhinimmināti manomayaṃ sabbaṅgapaccaṅgam ahīnindriyam. So nimmito buddham bhagavantam upasaṅkamitvā pañham pucchati. Bhagavā visajjeti. Ayam nimmitapucchā. Imā tisso pucchā.

Aparāpi tisso pucchā – attatthapucchā, paratthapucchā, ubhayatthapucchā...pe... aparāpi tisso pucchā – diṭhadhammikatthapucchā, samparāyikatthapucchā, paramatthapucchā... aparāpi tisso pucchā – anavajjatthapucchā, nikkilesatthapucchā, vodānatthapucchā... aparāpi tisso pucchā – atītapucchā, anāgatapucchā, paccuppannapucchā... aparāpi tisso pucchā – ajjhattapucchā, bahiddhāpucchā, ajjhattabahiddhāpucchā... aparāpi tisso pucchā – kusalapucchā, akusalapucchā, abyākatapucchā... aparāpi tisso pucchā – khandhapucchā, dhātupucchā āyatanaṃ pucchā... aparāpi tisso pucchā – satipaṭṭhānapucchā, sammappadhānapucchā, idhipādapucchā... aparāpi tisso pucchā – indriyapucchā, balapucchā, bojjhaṅgapucchā... aparāpi tisso pucchā – maggapucchā, phalapucchā, nibbānapucchā....

Pucchāmi tanti pucchāmi tam yācāmi tam ajhesāmi tam pasādemī tam “kathayassu me”ti pucchāmi tam. Bhagavāti gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti – yadidam bhagavāti. Brūhi metanti brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi tam bhagavā brūhi metam.

Iccāyasmā mettagūti iccāti padasandhi...pe... iccāyasmā mettagū.

Maññāmi tam vedagū bhāvitattanti. **Vedagūti** tam maññāmi, bhāvitattoti tam maññāmi, evam jānāmi, evam ājānāmi evam paṭijānāmi evam paṭivijjhāmi. **Vedagū bhāvitattoti** kathaṇca bhagavā vedagū? **Vedā** vuccanti catūsu maggesu nānāmaññā paññānā paññānālābalam...pe... dhammadhiccasambojjhaṅgo vīmaṇsā vipassanā sammādiṭṭhi. Bhagavā tehi vedehi jātijarāmarañassa

antagato antappatto koṭigato koṭippatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. Vedānam vā antagatoti vedagū; vedehi vā antagatoti vedagū; sattannaṁ vā dhammānam veditattā vedagū; sakkāyadiṭṭhi veditā hoti, vicikicchā veditā hoti, sīlabbataparāmāso vidito hoti, rāgo doso moho māno vidito hoti, veditāssa honti pāpakā akusalā dhammā samkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatī jātijarāmaranīyā.

Vedāni viceyya kevalāni, [sabhiyāti bhagavā]

Samanānam yānīdhaththi [yāni patthi (syā.), yāni atthi (ka.) su. ni. 534] brāhmaṇānam;

Sabbavedanāsu vītarāgo;

Sabbam vedamaticca vedagū soti.

Evam bhagavā vedagū.

Katham bhagavā bhāvitatto? Bhagavā bhāvitakāyo bhāvitasilo bhāvitacitto bhāvitapañño bhāvitatasatiṭṭhāno bhāvitassammappadhāno bhāvitaiddhipādo bhāvitaindriyo bhāvitabalo bhāvitabojjhāngo bhāvitamaggo, pahīnakileso paṭividdhākuppo sacchikatanirodho. Dukkham tassa pariññātam, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyam abhiññātam, pariññeyyam pariññātam, pahātabbam pahīnam, bhāvetabbam bhāvitam, sacchikātabbam sacchikataṁ, aparitto mahanto gambhīro appameyyo duppariyogālho bahuratano sāgarūpamo [sāgarasamo (ka.)] chaṭaṅgupekkhāya samannāgato hoti.

Cakkhunā rūpam disvā neva sumano hoti na dummano; upekkhako viharati sato sampajāno. Sotena saddam sutvā, ghānena gandham ghāyitvā, jivhāya rasam sāyitvā, kāyena phoṭṭhabbam phusitvā, manasā dhammam viññāya neva sumano hoti na dummano; upekkhako viharati sato sampajāno.

Cakkhunā rūpam disvā manāpam rūpam nābhigijjhati nābhihamṣati [nābhipihayati (syā.) mahāni. 90] na rāgam janeti. Tassa ṭhitova kāyo hoti, ṭhitam cittam ajjhattam susaṇṭhitam suvimuttam. Cakkhunā kho paneva rūpam disvā amanāpam na maṇku hoti appatiṭṭhitacitto [appatiṭṭhīnacitto (syā.)] alīnamanaso [ādinamanaso (syā.) mahāni. 90] abyāpannacetaso. Tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitam cittam ajjhattam susaṇṭhitam suvimuttam. Sotena saddam sutvā...pe... ghānena gandham ghāyitvā... jivhāya rasam sāyitvā... kāyena phoṭṭhabbam phusitvā... manasā dhammam viññāya manāpam nābhigijjhati nābhihamṣati na rāgam janeti. Tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitam cittam ajjhattam susaṇṭhitam suvimuttam. Manasāyeva kho pana dhammam viññāya amanāpam na maṇku hoti. Appatiṭṭhitacitto alīnamanaso abyāpannacetaso tassa ṭhitova kāyo hoti ṭhitam cittam ajjhattam susaṇṭhitam suvimuttam.

Cakkhunā rūpam disvā manāpāmanāpesu rūpesu ṭhitova kāyo hoti ṭhitam cittam ajjhattam susaṇṭhitam suvimuttam. Sotena saddam sutvā...pe... manasā dhammam viññāya manāpāmanāpesu dhammesu ṭhitova kāyo hoti ṭhitam cittam ajjhattam susaṇṭhitam suvimuttam.

Cakkhunā rūpam disvā rājanīye na rajjati, dussanīye [dosanīye (syā. ka.) mahāni. 90] na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppati, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati. Sotena saddam sutvā...pe... manasā dhammam viññāya rājanīye na rajjati, dussanīye na dussati, mohanīye na muyhati, kopanīye na kuppati, madanīye na majjati, kilesanīye na kilissati.

Dīṭṭhe dīṭṭhamatto, sute sutamatto, mute mutamatto, viññāte viññātamatto. Dīṭṭhe na limpati, sute na limpati, mute na limpati, viññāte na limpati. Dīṭṭhe anūpayo [anupayo (syā.), anusayo (ka.) mahāni. 90] anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati. Sute...pe... mute ... viññāte anūpayo [anupayo (syā.), anusayo (ka.) mahāni. 90] anapāyo anissito appaṭibaddho vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharati.

Samvijjati bhagavato cakkhu, passati bhagavā cakkhunā rūpam, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato sotam, suñāti bhagavā sotena saddam, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato ghānam, ghāyati bhagavā ghānena gandham, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato jivhā, sāyati bhagavā jivhāya rasam, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato kāyo, phusati bhagavā kāyena phoṭṭhabbam, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā. Samvijjati bhagavato mano, vijānāti bhagavā manasā dhammam, chandarāgo bhagavato natthi, suvimuttacitto bhagavā.

Cakkhu rūpārāmaṇ rūparataṇ rūpasammuditam, tam bhagavato [bhagavatā (syā.) mahāni. 90] dantam guttam rakkhitam samvutam; tassa ca samvarāya dhammam deseti. Sotam saddārāmaṇ saddarataṇ... pe... ghānam gandhārāmaṇ gandharataṇ... jivhā rasārāmā rasaratā rasasammuditā, sā bhagavato dantā guttā rakkhitā samvutā; tassa ca samvarāya dhammam deseti. Kāyo phoṭṭhabbarāmo phoṭṭhabbarato phoṭṭhabbasammuditō... mano dhammārāmo dhammarato dhammasammuditō, so bhagavato danto gutto rakkhito samvuto; tassa ca samvarāya dhammam deseti –

“Dantam nayanti samitim, dantam rājābhīrūhati;
Danto sethō manusseSu, yotivākyam titikkhati.

“Varamassatarā dantā, ājānīyā ca [ājānīyāva (syā.) dha. pa. 322] sindhavā;
Kuñjarā ca [kuñjarāva (syā.)] mahānāgā, attadanto tato varam.

“Na hi etehi yānehi, gaccheyya agataṇ disam;
Yathāttanā sudantena, danto dantena gacchatī.

“Vidhāsu na vikampanti, vippamuttā punabbhavā;
Dantabhūmim anuppattā, te loke vijitāvino.

“Yassindriyāni bhāvitāni, ajjhattañca bahiddhā ca sabbaloke;
Nibbijha imam parañca lokam, kālam kañkhati bhāvito sa danto”ti [sudantoti (syā.) su. ni. 521; mahāni. 90].

Evaṇ bhagavā bhāvitattoti.

Maññāmi tam vedagū bhāvitattam, kuto nu dukkhā samudāgatā imeti. Kuto nūti
samsayapucchā vimatipucchā dvelhakapucchā anekam̄sapucchā – “evaṇ nu kho, na nu kho, kiñ nu
kho, kathaṇ nu kho”ti – kuto nu. **Dukkhāti** jātidukkham, jarādukkham, byādhidukkham,
maraṇadukkham, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkham, byasanam dukkham, nerayikam
dukkham, tiracchānayonikam dukkham, pettivisayikam dukkham, mānusikam dukkham,
gabbhokkantimūlakam dukkham, gabbaṭṭhitimūlakam dukkham, gabbhavuṭṭhānamūlakam dukkham,
jātassūpanibandhakam dukkham, jātassa parādheyayakam dukkham, attūpakkamam dukkham,
parūpakkamam dukkham, dukkhadukkham, saṅkhāradukkham, vipariñāmadukkham, cakkhurogo
sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaññarogo mukharogo dantarogo kāso sāso piñāso
dāho jaro kucchirogo mucchā pakkhandikā sūlā visūcikā kutṭham gando kilāso soso apamāro daddu
kañḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitapittam madhumeho amṣā piñakā bhagandalā pittasamuṭṭhānā
ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariñāmajā ābādhā
visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā sītam uñham jighacchā pipāsā
uccāro passāvo dam̄samakasavātātapasarīsapasamphassam dukkham, mātumaraṇam dukkham,
pitumaraṇam dukkham, bhātumaraṇam dukkham, bhaginimaraṇam dukkham, puttamaranam dukkham,
dhītumaraṇam dukkham, nātibyasanam dukkham, rogabyasanam dukkham, bhogabyasanam dukkham,
sīlabyasanam dukkham, diṭṭhibyasanam dukkham; yesam dhāmmānam ādito samudāgamanam

paññāyati, atthaṅgamato nirodho paññāyati, kammasannissito vipāko, vipākasannissitam kammam, nāmasannissitam rūpam, rūpasannissitam nāmam, jātiyā anugataṁ, jarāya anusaṭam, byādhinā abhibhūtam, maraṇena abbhāhatam, dukkhe patiṭhitam, atāṇam aleṇam asaraṇam asaraṇībhūtam – ime vuccanti dukkhā. Ime dukkhā kuto samudāgatā kuto jātā kuto sañjātā kuto nibbattā kuto abhinibbattā kuto pātubhūtā kiṃnidānā kiṃsamudayā kiṃjātikā kiṃpabhavāti, imesam dukkhānam mūlam pucchatī hetum pucchatī nidānam pucchatī sambhavam pucchatī pabhavam pucchatī samuṭṭhānam pucchatī āhāram pucchatī ārammaṇam pucchatī paccayam pucchatī samudayam pucchatī papucchatī yācati ajjheshati pasādetīti – kuto nu dukkhā samudāgatā ime.

Ye keci lokasmimanekarūpāti. Ye kecīti sabbena sabbaṁ sabbathā sabbaṁ asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – ye kecīti. **Lokasminti** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatana-loke. **Anekarūpāti** anekavidhā nānāppakārā dukkhāti – ye keci lokasmimanekarūpā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Pucchāmi tam bhagavā brūhi metam, [iccāyasmā mettagū]
Maññāmi tam vedagū bhāvitattam;
Kuto nu dukkhā samudāgatā ime, ye keci lokasmimanekarūpā”ti.

19. **Dukkhassa ve maṁ pabhavam apucchasi, [mettagūti bhagavā]**
Tam te pavakkhāmi yathā pajānam;
Upadhinidānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimanekarūpā.

Dukkhassa ve maṁ pabhavam apucchasīti. Dukkhassāti jātidukkhassa jarādukkhassa byādhidukkhassa maraṇadukkhassa sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhassa. **Pabhavam apucchasīti** dukkhassa mūlam pucchasi hetum pucchasi nidānam pucchasi sambhavam pucchasi pabhavam pucchasi samuṭṭhānam pucchasi āhāram pucchasi ārammaṇam pucchasi paccayam pucchasi samudayam pucchasi yācasi ajjheshati pasādesīti – dukkhassa ve maṁ pabhavam apucchasi. **Mettagūti** bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – mettagūti bhagavā.

Tam te pavakkhāmi yathā pajānanti. Tanti dukkhassa mūlam pavakkhāmi hetum pavakkhāmi nidānam pavakkhāmi sambhavam pavakkhāmi pabhavam pavakkhāmi samuṭṭhānam pavakkhāmi āhāram pavakkhāmi ārammaṇam pavakkhāmi paccayam pavakkhāmi samudayam pavakkhāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsessāmī – tam te pavakkhāmi. **Yathā pajānanti** yathā pajānanto ajānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. Na itihītiham na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya [[na piṭakasampadānenā \(ka.\) mahāni. 156](#)] na takkahetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā sāmaṇ sayamabhiññātam attapaccakkhadhammaṁ tam kathayissāmīti – tam te pavakkhāmi yathā pajānam.

Upadhinidānā pabhavanti dukkhāti. Upadhīti dasa upadhī – tanhūpadhi, diṭṭhūpadhi, kilesūpadhi, kammūpadhi, duccaritūpadhi, āhārūpadhi, paṭighūpadhi, catasso upādinnadhātuyo upadhī, cha ajjhattikāni āyatana-ni upadhī, cha viññānakāyā upadhī, sabbampi dukkham dukkhamanatthēna [[dukkhaṭhēna \(syā.\)](#)] upadhī. Ime vuccanti dasa upadhī. **Dukkhāti** jātidukkham jarādukkham byādhidukkham maraṇadukkham sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkham nerayikam dukkham...pe... diṭṭhibyasanaṁ dukkham. Yesam dhammānam ādito samudāgamanam paññāyati, atthaṅgamato nirodho paññāyati, kammasannissito vipāko, vipākasannissitam kammam, nāmasannissitam rūpam, rūpasannissitam nāmam, jātiyā anugataṁ, jarāya anusaṭam, byādhinā abhibhūtam, maraṇena abbhāhatam, dukkhe patiṭhitam, atāṇam aleṇam asaraṇam asaraṇībhūtam – ime vuccanti dukkhā. Ime dukkhā upadhinidānā upadhihetukā upadhipaccayā upadhipāraṇā honti pabhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti pātubhavantīti – upadhinidānā pabhavanti dukkhā.

Ye keci lokasmimanekarūpāti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametaṁ – ye kecīti. **Lokasminti** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatana-loke. **Anekarūpāti** anekavidhā nānappakārā dukkhāti – ye keci lokasmimanekarūpā. Tenāha bhagavā –

“Dukkhassa ve maṁ pabhavaṁ apucchasi, [mettagūti bhagavā]
Tām te pavakkhāmi yathā pajānam;
Upadhinidānā pabhavanti dukkhā, ye keci lokasmimanekarūpā”ti.

20. Yo ve avidvā upadhim karoti, punappunam dukkhamupeti mando;
Tasmā pajānam upadhim na kayirā, dukkhassa jātipphabhvānupassī.

Yo ve avidvā upadhim karotī. Yoti yo yādiso yathāyutto yathāvihito yathāpakāro yamṭhānappatto yamdhamasamannāgato khattiyo vā brāhmaṇo vā vesso vā suddo vā gahaṭho vā pabbajito vā devo vā manusso vā. **Avidvāti** avijjāgato aññāṇī avibhāvī dappañño. **Upadhim karotī** taṇhūpadhim karoti, ditṭhūpadhim karoti, kilesūpadhim karoti, kammūpadhim karoti, duccaritūpadhim karoti, āhārūpadhim karoti, paṭighūpadhim karoti, catasso upādinnadhātuyo upadhī karoti, cha ajjhattikāni āyatanāni upadhī karoti, cha viññāṇakāye upadhī karoti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbattetī – avidvā upadhim karoti.

Punappunam dukkhamupeti mandoti punappunaṁ jātidukkhaṁ jarādukkhaṁ byādhidukkhaṁ maraṇadukkhaṁ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṁ eti samupeti upagacchatī gaṇhāti parāmasati abhinivisatī – punappunaṁ dukkhamupeti. **Mandoti** mando momuho avidvā avijjāgato aññāṇī avibhāvī dappaññoti – punappunaṁ dukkhamupeti mando.

Tasmā pajānam upadhim na kayirāti. **Tasmāti** tamkāraṇā tamhetu tappaccayā tamnidānā etam ādīnavam sampassamāno upadhīsūti tasmā. **Pajānanti** pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammaṁ sabbam tam nirodhadhamma”nti pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. **Upadhim na kayirāti** taṇhūpadhim na kareyya, ditṭhūpadhim na kareyya, kilesūpadhim na kareyya, duccaritūpadhim na kareyya, āhārūpadhim na kareyya, paṭighūpadhim na kareyya, catasso upādinnadhātuyo upadhī na kareyya, cha ajjhattikāni āyatanāni upadhī na kareyya, cha viññāṇakāye upadhī na kareyya, na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyyāti – tasmā pajānam upadhim na kayirā.

Dukkhassāti jātidukkhassa jarādukkhassa byādhidukkhaṁ maraṇadukkhaṁ sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkhaṁ. **Pabhavānupassī** dukkhassa mūlānupassī hetānupassī nidānānupassī sambhavānupassī pabhavānupassī samuṭṭhānānupassī āhārānupassī ārammaṇānupassī paccayānupassī samudayānupassī. Anupassanā vuccati nāṇam. Yā paññā pajānanā... pe... amoho dhammadhicayo sammādiṭṭhi. Imāya anupassanāya paññāya upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. So vuccati anupassīti – dukkhassa jātipphabhvānupassī. Tenāha bhagavā –

“Yo ve avidvā upadhim karoti, punappunaṁ dukkhamupeti mando;
Tasmā pajānam upadhim na kayirā, dukkhassa jātipphabhvānupassī”ti.

21. Yam tam apucchimha akittayī no, aññam tam pucchāma tadiṅgha brūhi;
Katham nu dhīrā vitaranti ogham, jātim jaram sokapariddavañca;

Tam me munī sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.

Yam tam apucchimha akittayī noti yan tam apucchimha ayācimha ajhesimha pasādayimha. **Akittayī** noti kittitam [akitti tam (syā.) evamīdisesu padesu atītavibhattivasena mahāni. 110] pakittitam ācikkhitam desitam paññapitam [paññāpitam (ka.)] paṭṭhapitam vivaritam vibhattam uttānikatam pakāsitanti – yan tam apucchimha akittayī no.

Aññam tam pucchāma tadiṅgha brūhīti aññam tam pucchāma, aññam tam yācāma, aññam tam ajjhēsāma, aññam tam pasādema, uttari tam pucchāma. **Tadiṅgha brūhīti** iṅgha brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānikarohi pakāsehīti – aññam tam pucchāma tadiṅgha brūhi.

Katham nu dhīrā vitaranti ogham, jātim jaram sokapariddavañcāti. Katham nūti samsayapucchā vimatipucchā dveḥhakapucchā anekam̄sapucchā – “evam nu kho, nanu kho, kiṁ nu kho, katham nu kho”ti – katham nu. **Dhīrāti** dhīrā paṇḍitā paññavanto buddhimanto nānino vibhāvino medhāvino. **Oghanti** kāmogham bhavogham diṭṭhogham avijjogham. **Jātīti** yā tesam̄ tesam̄ sattānam tamhi tamhi sattanikāye jāti sañjāti okkanti nibbatti abhinibbatti kandhānam pātubhāvo āyatanānam paṭilābho. **Jarāti** yā tesam̄ tesam̄ sattānam tamhi tamhi sattanikāye jarā jīraṇatā khaṇḍiccam pāliccam valittacatā āyuno samhāni indriyānam paripāko. **Sokoti** nātibyananena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyananena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyananena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena vā samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena vā phuṭṭhassa soko socanā socitattam̄ antosoko antoparisoko antoḍāho antopariḍāho cetaso parijjhāyanā domanassam̄ sokasallam. **Paridevoti** nātibyananena vā phuṭṭhassa bhogabyasanena vā phuṭṭhassa rogabyasanena vā phuṭṭhassa sīlabyananena vā phuṭṭhassa diṭṭhibyananena vā phuṭṭhassa aññataraññatarena byasanena vā samannāgatassa aññataraññatarena dukkhadhammena vā phuṭṭhassa ādevo paridevo ādevanā paridevanā ādevitattam̄ paridevitattam̄ vācā palāpo [lāpo palāpo (syā.) dhammasaṅgaṇiye] vippalāpo lālappo lālappanā lālappitattam̄ [lālappāyanā lālappāyitattam̄ (bahūsu) jarāsuttaniddesaṭṭhakathā oloketabbā].

Katham nu dhīrā vitaranti ogham, jātim jaram sokapariddavañcāti dhīrā katham oghañca jātiñca jarañca sokañca paridevañca taranti uttaranti pataranti samatikkamanti vītvattantīti – katham nu dhīrā vitaranti ogham, jātim jaram sokapariddavañca.

Tam me munī sādhū viyākarohīti. Tanti yan pucchāmi yan yācāmi yan ajhesāmi yan pasādemī. **Munīti** monam vuccati nānam. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammadvicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā tena nāñena samannāgato muni monappatto. Tīni moneyyāni – kāyamoneyyam vacīmoneyyam manomoneyyam.

Katamañ kāyamoneyyam? Tividhānam kāyaduccaritānam pahānam kāyamoneyyam. Tividham kāyasucaritam kāyamoneyyam. Kāyārammaṇe nānam kāyamoneyyam. Kāyapariññā kāyamoneyyam. Pariññāsaṅhāro maggo kāyamoneyyam. Kāye chandarāgassa pahānam kāyamoneyyam. Kāyasaṅkhāro nirodho catutthajjhānasamāpatti kāyamoneyyam. Idam kāyamoneyyam.

Katamañ vacīmoneyyam? Catubbidhānam vacīduccaritānam pahānam vacīmoneyyam. Catubbidham vacīsucaritam vacīmoneyyam. Vācārammaṇe nānam vacīmoneyyam. Vācāpariññā vacīmoneyyam. Pariññāsaṅhāro maggo vacīmoneyyam. Vācāya chandarāgassa pahānam vacīmoneyyam. Vacīsaṅkhāro nirodho dutiyajjhānasamāpatti vacīmoneyyam. Idam vacīmoneyyam.

Katamañ manomoneyyam? Tividhānam manoduccaritānam pahānam manomoneyyam. Tividham manusucaritam manomoneyyam. Cittārammaṇe nānam manomoneyyam. Cittapariññā manomoneyyam. Pariññāsaṅhāro maggo manomoneyyam. Citte chandarāgassa pahānam manomoneyyam. Cittasaṅkhāro saññāvedayitanirodhasamāpatti manomoneyyam. Idam manomoneyyam.

Kāyamunim vacīmunim [vācāmunim (bahūsu) itivu. 67], manomunimanāsavam; Munim moneyyasampannañ, āhu sabbappahāyinam.

Kāyamuniṁ vacīmuniṁ, manomunimanāsavam;
Muniṁ moneyyasampannaṁ, āhu ninhātapāpakanti.

Imehi tīhi moneyyehi dhammehi samannāgatā. Cha munino [munayo (syā.) mahāni. 14] – agāramunino, anagāramunino, sekhamunino [sekhamunino (syā. ka.)], asekhamunino, paccekamunino munimuninoti. Katame agāramunino? Ye te agārikā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime agāramunino. Katame anagāramunino? Ye te pabbajitā diṭṭhapadā viññātasāsanā – ime anagāramunino. Satta sekhā sekhamunino. Arahanto asekhamunino. Paccekasambuddhā paccekamunino. Tathāgatā arahanto sammāsambuddhā munimunino.

Na monena munī [muni (syā. ka.) dha. pa. 268] hoti, mūlharūpo aviddasu;
Yo ca tulamva paggayha, varamādāya paṇḍito.

Pāpāni parivajjeti, sa munī tena so muni;
Yo munāti ubho loke, muni tena pavuccati.

Asatañca satañca ñatvā dhammaṁ, ajjhattam bahiddhā ca sabbaloke;
Devamanussehi pūjanīyo [pūjito (syā. ka.) mahāni. 14], saṅgajālamaticca [saṅga jālamaticca, su. ni. 532] so munīti.

Sādhū viyākaroḥīti tam sādhū ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – tam me munī sādhū viyākaroḥi. **Tathā hi te vidito esa dhammoti** tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo

“Yam tam apucchimha akittayī no, aññam tam pucchāma tadiṅgha brūhi;
Kathaṁ nu dhīrā vitaranti ogham, jātim jaram sokapariddavañca;
Tam me munī sādhū viyākaroḥi, tathā hi te vidito esa dhammo”ti.

22. Kittayissāmi te dhammaṁ, [mettagūti bhagavā] Diṭṭhe dhamme anītiham; Yam viditvā sato caram, tare loke visattikam.

Kittayissāmi te dhammanti. Dhammanti ādikalyāṇam majjhekalyāṇam pariyośānakalyāṇam sāttham sabyañjanam kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmacariyam, cattāro satipaṭṭhāne, cattāro sammappadhāne, cattāro iddhipāde, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhangē, ariyam atṭhangikam maggām, nibbānañca, nibbānagāminiñca paṭipadām kittayissāmi ācikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsissāmīti – kittayissāmi te dhammaṁ. **Mettagūti bhagavā** tam brāhmaṇam nāmena ālapati.

Diṭṭhe dhamme anītihami. Diṭṭhe dhammeti diṭṭhe dhamme nāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvite dhamme sabbe saṅkhārā aniccāti... pe... yaṁ kiñci samudayadhammaṁ sabbam tam nirodhadhammanti diṭṭhe dhamme nāte dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvite dhammeti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmi. Atha vā, dukkhe diṭṭhe dukkham kathayissāmi, samudaye diṭṭhe samudayam kathayissāmi, magge diṭṭhe maggām kathayissāmi, nirodhe diṭṭhe nirodham kathayissāmīti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmi. Atha vā, diṭṭhe dhamme sandiṭṭhikam akālikam ehipassikam opaneyyikam paccattam veditabbam viññūhīti – evampi diṭṭhe dhamme kathayissāmīti diṭṭhe dhamme. **Anītihami** na itihītiham na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na diṭṭhinijjhānakkhantiyā, sāmam sayamabhiññātam attapaccakkhadhammam, tam kathayissāmīti – diṭṭhe dhamme anītiham.

Yam veditvā sato caranti Yam veditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā, “sabbe saṅkhārā anicca”ti veditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā, “sabbe saṅkhārā dukkha”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti veditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. **Satoti catūhi kāraṇehi sato** – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti caranto viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpentoti** – Yam veditvā sato caram.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Visattikāti** kenaṭhena visattikā? Visatāti visattikā, visālāti visattikā, visaṭāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, visam̄haratīti visattikā, visam̄vādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā, visālā vā pana sā tanhā rūpe sadde gandhe rase photthabbe kule gaṇe āvāse labhe yase pasāmsāya sukhe cīvare piṇḍapāte senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre kāmadhātuyā rūpadhātuyā kāmabhāve rūpabhave arūpabhave saññābhāve asaññābhāve nevasaññānāsaññābhāve ekavokārabhāve catuvokārabhāve pañcavokārabhāve atīte anāgate paccuppanne diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu visaṭā vitthaṭāti visattikā. **Loketi apāyaloke** manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatana-loke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā [yā sā loke visattikā (syā.) kāmasuttaniddesaṭṭhakathā oloketabbā], loke vetam visattikam sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – tare loke visattikam. Tenāha bhagavā –

“Kittayissāmi te dhammam, [mettagūti bhagavā]
Diṭṭhe dhamme anītiham;
Yam veditvā sato caram, tare loke visattika”nti.

23. Tañcāham abhinandāmi, mahesi dhammaduttamam; Yam veditvā sato caram, tare loke visattikam.

Tañcāham abhinandāmīti. Tanti tuyham vacanam byappatham [byapatham (syā. ka.)] desanam anusāsanam anusittham [desanam anusandhi (syā.)]. Nandāmīti abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi yācāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmīti – tañcāham abhinandāmi.

Mahesi dhammaduttamanti. **Mahesīti** kim mahesi bhagavā, mahantam sīlakkhandham esī gavesī [esi gavesi (syā.) mahāni. 150] pariyesīti mahesi, mahantam samādhikkhandham...pe... mahantam paññākkhandham... mahantam vimuttikkhandham... mahantam vimuttiñāṇadassanakkhandham esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato tamokāyassa padālanaṁ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato vipallāsassa pabhedanam esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato taṇhāsallassa abbanam [abbūhanam (bahūsu), abbūham (sī. atṭha.)] esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato diṭṭhisāṅghātassa viniveṭhanam esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato mānadhajassa papātanam esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato abhisāṅkhārassa vūpasamaṁ esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato oghassa niṭṭharaṇam esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato bhārassa nikhepanam esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato samsāravaṭṭassa upacchedam esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato santāpassa nibbāpanam esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato pariṭāhassa paṭippassaddhim esī gavesī pariyesīti mahesi, mahato dhammadhajassa ussāpanam esī gavesī pariyesīti mahesi, mahante satipaṭṭhāne...pe... mahante sammappadhāne... mahante iddhipāde... mahantāni indriyāni... mahantāni balāni... mahante bojjhaṅge... mahantam ariyam atṭhaṅgikam maggam... mahantam paramattham amataṁ nibbānam esī gavesī pariyesīti mahesi, mahesakkhehi sattehi esito gavesito pariyesito – “kaham buddho, kaham bhagavā, kaham devadevo, kaham narāsabho”ti mahesi. **Dhammaduttamanti** dhammaduttamam vuccati amataṁ nibbānam. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. **Uttamanti** aggam setṭham viseṭṭham pāmokkham uttamaṁ pavaram dhammanti – mahesi dhammaduttamaṁ.

Yam veditvā sato caranti veditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā, “sabbe saṅkhārā anicca”ti veditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā, “sabbe saṅkhārā

dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammadam sabbam tam nirodhadhamma”nti veditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam tam. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipatṭhānam bhāvento sato, vedanāsu...pe... citte... dhammesu... dhammānupassanāsatipatṭhānam bhāvento sato... so vuccati sato. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpentoti – yam veditvā sato caram.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Visattikāti** kenaṭhena visattikā...pe... visaṭā vitthatāti visattikā. **Loketi** apāyaloke... pe... āyatana-loke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā, loke vetaṭi visattikā sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītivatteyyāti – tare loke visattikā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tañcāham abhinandāmi, mahesi dhammaduttamam;
Yam veditvā sato caram, tare loke visattika”nti.

24. Yam kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]
Uddham adho tiriyañcāpi majjhe;
Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇam bhave na tiṭṭhe.

Yam kiñci sampajānāsti yam kiñci pajānāsi ājānāsi vijānāsi paṭivijānāsi paṭivijjhastī – yam kiñci sampajānāsi. **Mettagūti** bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhibvacanametam... pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – mettagūti bhagavā.

Uddham adho tiriyañcāpi majjheti. **Uddhanti** anāgataṁ [uddham vuccati anāgataṁ (syā. ka.)]; **adhoti** atītaṁ; **tiriyañcāpi majjheti** paccuppannam. **Uddhanti** devaloko; **adhoti** nirayaloko; **tiriyañcāpi majjheti** manussaloko. Atha vā, **uddhanti** kusalā dhammā; **adhoti** akusalā dhammā; **tiriyañcāpi majjheti** abyākatā dhammā. **Uddhanti** arūpadhātu; **adhoti** kāmadhātu; **tiriyañcāpi majjheti** rūpadhātu. **Uddhanti** sukhā vedanā; **adhoti** dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjheti** adukkhamasukhā vedanā. **Uddhanti** uddham pādātalā; **adhoti** adho kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjheti** vemajjheti – uddham adho tiriyañcāpi majjhe.

Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇam bhave na tiṭṭheti etesūti ācikkhitesu desitesu paññapitesu paṭṭhapitesu vivaritesu vibhajitesu uttānīkatesu pakāsitesu. Nandī vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Nivesananti** dve nivesanā – tañhānivesanā ca diṭṭhinivesanā ca. Katamā tañhā nivesanā? Yāvatā tañhāsañkhātena ...pe... ayam tañhānivesanā. Katamā diṭṭhinivesanā? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi ...pe... ayam diṭṭhinivesanā.

Panujja viññāṇanti puññābhisañkhārasahagataṁ viññāṇam, apuññābhisañkhārasahagataṁ viññāṇam, āneñjābhisañkhārasahagataṁ viññāṇam. Etesu nandiñca nivesanañca abhisāñkhārasahagatañca viññāṇam nujja panujja nuda panuda jaha pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvam gamehīti – etesu nandiñca nivesanañca panujja viññāṇam.

Bhave na tiṭṭheti. **Bhavāti** dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo. Katamo kammabhavo? Puññābhisañkhāro apuññābhisañkhāro āneñjābhisañkhāro – ayam kammabhavo. Katamo paṭisandhiko punabbhavo? Paṭisandhikā rūpam vedanā saññā sañkhārā viññāṇam – ayam paṭisandhiko punabbhavo. **Bhave na tiṭṭheti** nandiñca nivesanañca abhisāñkhārasahagataṁ viññāṇañca kammabhavañca paṭisandhikañca punabbhavam pajahanto vinodento byantīkaronto anabhāvam gamento kammabhavo na tiṭṭheyya paṭisandhike punabbhavo na tiṭṭheyya na santiṭṭheyāti – panujja viññāṇam bhave na tiṭṭhe. Tenāha bhagavā –

“Yam kiñci sampajānāsi, [mettagūti bhagavā]
Uddham adho tiriyañcāpi majjhe;

Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññānam bhave na tiñthe”ti.

- 25. Evamvihārī sato appamatto,
Bhikkhu caram hitvā mamāyitāni;
Jātim jaram sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkham.**

Evamvihārī sato appamattoti. **Evamvihārīti** nandiñca nivesanañca abhisainkhārasahagataviññānañca kammabhavañca pañisandhikañca punabbhavam pajahanto vinodento byantikaronto anabhāvam gamentoti – evamvihārī. **Satoti** catūhi kārañehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaññānam bhāvento...pe... so vuccati sato. **Appamattoti** sakkaccakārī sātaccakārī aṭṭhitakārī anolīnavuttī [anolīnavuttiko (ka.) mahāni. 14] anikkhittacchando anikkhittadhuro appamatto kusalesu dhammesu – “kathāham [kadāham (syā.)] aparipūram vā sīlakkhandham paripūreyyam, paripūram vā sīlakkhandham tattha tattha paññāya anuggañheyya”nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca appaṭivānī [appaṭivānī (ka.) mahāni. 14] ca sati ca sampajaññañca ātappam padhānam adhiññānam anuyogo appamatto appamādo kusalesu dhammesu. “Kathāham aparipūram vā samādhikkhandham...pe... paññākkhandham... vimuttikkhandham... vimuttiññāṇadassanakkhandham paripūreyyam paripūram vā vimuttiññāṇadassanakkhandham tattha tattha paññāya anuggañheyya”nti yo tattha chando ca vāyāmo ca ussāho ca ussolhī ca appaṭivānī ca sati ca sampajaññañca ātappam padhānam adhiññānam anuyogo appamatto appamādo kusalesu dhammesūti – evamvihārī sato appamatto.

Bhikkhu caram hitvā mamāyitānīti. **Bhikkhūti** puthujjanakalyāṇako [kalyāṇaputhujjano (syā.)], **evamīdisesu ṭhānesu** vā bhikkhu sekkho vā bhikkhu. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpento. **Mamattāti** dve mamattā – taññāmamattañca diññimamattañca...pe... idam taññāmamattam...pe... idam diññimamattam... taññāmamattam pahāya diññimamattam pañinissajjivā mamatte jahitvā cajitvā pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvam gametvāti – bhikkhu caram hitvā mamāyitāni.

Jātim jaram sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkhanti. **Jātīti** yā tesam tesam sattānam...pe... **jaranti** yā tesam tesam sattānam...pe... **sokoti** ñātibyananena vā phuññhassa...pe... **paridevoti** ñātibyananena vā phuññhassa...pe... **idhāti** imissā diññhiyā...pe... imasmiñ manussaloke. **Vidvāti** vijjāgato ñāñī vibhāvī medhāvī. **Dukkhanti** jātidukkham...pe... domanassupāyāsadukkham. **Jātim jaram sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkhanti** vijjāgato ñāñī vibhāvī medhāvī idheva jātiñca jarañca sokapariddavañca dukkhañca pajaheyya vinodeyya byantikareyya anabhāvam gameyyāti – jātim jaram sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkham. Tenāha bhagavā –

“Evamvihārī sato appamatto, bhikkhu caram hitvā mamāyitāni;
Jātim jaram sokapariddavañca, idheva vidvā pajaheyya dukkha”nti.

- 26. Etābhinandāmi vaco mahesino, sukittitam gotamanūpadhīkam;**
Addhā hi bhagavā pahāsi dukkham, tathā hi te vidito esa dhammo.

Etābhinandāmi vaco mahesinoti. Etanti tuyham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusittham nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmi. **Mahesinoti** kim mahesi bhagavā? Mahantañ sīlakkhandham esī gavesī pariyesīti mahesi...pe... kaham narāsabhoti mahesīti – etābhinandāmi vaco mahesino.

Sukittitam gotamanūpadhīkanti. **Sukittitanti** sukittitam suācikkhitam sudesitam supaññapitam

supaṭṭhapitam suvitaritam suvibhajitam suuttānīkataṁ supakāsitanti – sukittitam.
Gotamanūpadhīkanti upadhī vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāñkhārā ca. Upadhippahānam upadhibūpasamaṁ upadhipatiṇissaggam upadhipatiṇpassaddham amataṁ nibbānanti – sukittitam gotamanūpadhīkam.

Addhā hi bhagavā pahāsi dukkhanti. **Addhāti** ekamsavacanam nissamsayavacanam nikkañkhāvacanam advejjhavacanam advejhakavacanam nirodhavacanam appaṇakavacanam avatthāpanavacanametam – addhāti. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṁ bhagavāti. **Pahāsi dukkhanti** jātidukkham jarādukkham byādhidukkham maraṇadukkham sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkham pahāsi pajahi vinodesi byantīkarosi anabhāvam gamesīti – addhā hi bhagavā pahāsi dukkham.

Tathā hi te vidito esa dhammadoti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto vibhāvito esa dhammadoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

“Etābhīnandāmi vaco mahesino, sukittitam gotamanūpadhīkam;
 Addhā hi bhagavā pahāsi dukkham, tathā hi te vidito esa dhammo”ti.

27. Te cāpi nūnappajaheyyu dukkham, ye tvam munī aṭṭhitam ovadeyya;
Tam tam namassāmi samecca nāga, appeva mām bhagavā aṭṭhitam ovadeyya.

Te cāpi nūnappajaheyyu dukkhanti. **Te cāpīti** khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Pajaheyyu dukkhanti** jātidukkham jarādukkham byādhidukkham maraṇadukkham sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkham pajaheyyum vinodeyyum byantīkareyyum anabhāvam gameyyunti – te cāpi nūnappajaheyyu dukkham.

Ye tvam munī aṭṭhitam ovadeyyāti. Yeti khattiye ca brāhmaṇe ca vesse ca sudde ca gahaṭṭhe ca pabbajite ca deve ca manusse ca. **Tvanti** bhagavantam bhaṇati. **Munīti** monam vuccati nīṇam...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Aṭṭhitam ovadeyyāti** aṭṭhitam ovadeyya sakkaccam ovadeyya abhiñham ovadeyya punappunam ovadeyya anusāseyyāti – ye tvam munī aṭṭhitam ovadeyya.

Tam tam namassāmi samecca nāgāti. Tanti bhagavantaṁ bhaṇati. **Namassāmīti** kāyena vā namassāmi, vācāya vā namassāmi, cittena vā namassāmi, anvatthapaṭipattiyā vā namassāmi, dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassāmi, sakkaromi garuṇ karomi [[garukaromi \(syā.\)](#)] mānemi pūjemi. **Sameccāti** samecca abhisamecca samāgantvā abhisamāgantvā sammukhā tam namassāmi. **Nāgāti** nāgo ca bhagavā āgum na karotīti – nāgo, na gacchatīti – nāgo, na āgacchatīti – nāgo. Katham bhagavā āgum na karotīti – nāgo? Āgu vuccati pāpakā akusalā dhammā samkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatīm jātijarāmarañiyā.

Āgum na karoti kiñci loke, [sabhiyāti bhagavā]
 Sabbasamyojye [[sabbayoge \(ka.\), su. ni. 527](#)] visajja bandhanāni;
 Sabbattha na sajjatī vimutto, nāgo tādi pavuccate tathattāti.

Evaṁ bhagavā āgum na karotīti – nāgo.

Katham bhagavā na gacchatīti – nāgo. Bhagavā na chandāgatīm gacchati, na dosāgatīm gacchati, na mohāgatīm gacchati, na bhayāgatīm gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi dhammehi yāyati nīyati [[niyyati \(syā. ka.\)](#)] vuyhati samharīyati. Evaṁ bhagavā na gacchatīti – nāgo.

Katham bhagavā na āgacchatīti – nāgo. Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na paccti na paccāgacchati. Sakadāgāmimaggena... pe... anāgāmimaggena... arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na paccti na paccāgacchati. Evam bhagavā na āgacchatīti nāgoti – tam tam namassāmi samecca nāga.

Appeva maṁ bhagavā atṭhitam ovadeyyāti appeva maṁ bhagavā atṭhitam ovadeyya sakkaccaṁ ovadeyya abhiñham ovadeyya punappunaṁ ovadeyya anusāseyyāti – appeva maṁ bhagavā atṭhitam ovadeyya. Tenāha so brāhmaṇo –

“Te cāpi nūnappajaheyyu dukkham, ye tvam munī atṭhitam ovadeyya;
Tam tam namassāmi samecca nāga, appeva maṁ bhagavā atṭhitam ovadeyyā”ti.

- 28. Yam brāhmaṇam vedagumābhijaññā, akiñcanam kāmabhave asattam;**
Addhā hi so oghamimam atāri, tiṇo ca pāram akhilo akañkho.

Yam brāhmaṇam vedagumābhijaññāti. Brāhmaṇoti sattannam dhammānam bāhitattā brāhmaṇo. Sakkāyadiṭṭhi bāhitā hoti, vicikicchā bāhitā hoti, sīlabbataparāmāso bāhito hoti, rāgo bāhito hoti, doso bāhito hoti, moho bāhito hoti, māno bāhito hoti. Bāhitāssa honti pāpākā akusalā dhammā samkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmaraṇiyā.

Bāhitvā sabbapāpākāni, [sabhiyāti bhagavā]
Vimalo sādhusamāhito ḥitatto;
Samśāramaticca kevalī so, asito [anissito (syā.) su. ni. 524] tādi pavuccate sa brahmā.

Vedagūti vedo vuccati catūsu maggesu nānam... pe... sabbam vedamaticca vedagū soti. **Abhijaññāti** abhijāneyya ājāneyya vijāneyya paṭivijāneyya paṭivijjhelyyāti – yam brāhmaṇam vedagumābhijaññā.

Akiñcanam kāmabhave asattanti. Akiñcananti rāgakiñcanam dosakiñcanam mohakiñcanam mānakiñcanam diṭṭhikiñcanam kilesakiñcanam duccaritakiñcanam, yassete kiñcanā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā nāṇagginā daḍḍhā, so vuccati akiñcano. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca... pe... ime vuccanti vatthukāmā... pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Bhavāti** dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo ... pe... ayam paṭisandhiko punabbhavo. **Akiñcanam kāmabhave asattanti** akiñcanam puggalam kāmabhave ca asattam alaggam alaggitam apalibuddham nikkhantam nissaṭam vippamuttam visaññuttam vimariyādikatena cetasā viharantanti – akiñcanam kāmabhave asattam.

Addhā hi so oghamimam atārīti. Addhāti ekāṁsavacanam... pe... avatthāpanavacanametam – addhāti. **Oghanti** kāmogham bhavogham diṭṭhogham avijjogham. **Atārīti** uttari patari samatikkami vītvattayāti – addhā hi so oghamimam atāri.

Tiṇo ca pāram akhilo akañkhoti. Tiṇotī kāmogham tiṇo, bhavogham tiṇo, diṭṭhogham tiṇo, avijjogham tiṇo, samśārapatham tiṇo uttiṇo nitthiṇo [nittiṇo (syā.)] atikkanto samatikkanto vītvatto. So vutthavāso [vuṭṭhavāso (syā.) mahāni. 6] ciṇacaraṇo gataddho gatadiso gatakoṭiko pālitabrahmacariyo uttamadiṭṭhipatto bhāvitamaggo, pahīnakileso paṭividdhākuppo sacchikatanirodho. Dukkham tassa pariññātam, samudayo pahīno, maggo bhāvito, nirodho sacchikato, abhiññeyyām abhiññātam, pariññeyyām pariññātam, pahātabbaṁ pahīnam, bhāvetabbaṁ bhāvitam, sacchikātabbam sacchikataṁ. So ukkhittapaligho samkiññaparikkho abbulhesiko niraggaļo ariyo pannaddhajo pannabhāro visaññutto pañcaṅgavippahīno chalaṅgasamannāgato ekārakkho caturāpasseno panuṇṇapaccekkasacco [pañunnapaccekkasacco (ka.)] samavayasatthesano anāvilasañkappo passaddhakāyasañkhāro suvimuttacitto suvimuttapañño kevalī vusitavā uttampuriso paramapuriso

paramapattippatto. So neva ācināti na apacināti, apacinitvā ṭhito. Neva pajahati na upādiyati, pajahitvā ṭhito. Neva visineti na ussineti, visinetvā ṭhito. Neva vidhūpeti na sandhūpeti, vidhūpetvā ṭhito. Asekkhena sīlakkhandhena samannāgatattā ṭhito. Asekkhena samādhikkhandhena...pe... paññākkhandhena... vimuttikkhandhena... vimuttiñāñadassanakkhandhena samannāgatattā ṭhito. Saccam̄ sampaṭipādayitvā [paṭipādayitvā (syā.)] ṭhito. Ejām samatikkamitvā ṭhito. Kilesaggim̄ pariyyādiyitvā ṭhito. Aparigamanatāya ṭhito. Katham̄ [kataṁ (syā.) kāmasuttaniddesatṭhakathā oloketabbā] samādāya ṭhito? Vimuttipaṭisevanatāya ṭhito. Mettāya pārisuddhiyā ṭhito. Karuṇāya ...pe... muditāya... upekkhāya pārisuddhiyā ṭhito. Accantapārisuddhiyā ṭhito. Atammayatāya [akammaññatāya (syā.)] pārisuddhiyā ṭhito. Vimuttattā ṭhito. Santussitattā ṭhito. Khandhapariyante ṭhito. Dhātupariyante ṭhito. Ayatanapariyante ṭhito. Gatipariyante ṭhito. Upapattipariyante ṭhito. Paṭisandhipariyante ṭhito. Bhavapariyante ṭhito. Saṁsārapariyante ṭhito. Vaṭṭapariyante ṭhito. Antimabhave ṭhito. Antime samussaye ṭhito. Antimadehadharo arahā.

Tassāyam̄ pacchimako bhavo, carimoyam̄ samussayo;
Jātimaraṇasamāsāro, natthi tassa punabbhavoti.

Tiṇṇo ca pāranti pāram̄ vuccati amataṁ nibbānam̄. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānam̄. So pāragato pārappatto antagato antappatto koṭigato koṭipatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatappatto nibbānagato nibbānappatto. So vuttavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasamāsāro, natthi tassa punabbhavoti – tiṇṇo ca pāram̄.

Akhiloti rāgo khilo, doso khilo, moho khilo, kodho khilo, upanāho khilo...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā khilā. Yassete khilā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā so vuccati akhilo. **Akaṅkhoti** dukkhe kaṅkhā, dukkhasamudaye kaṅkhā, dukkhanirodhe kaṅkhā, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya kaṅkhā, pubbante kaṅkhā, aparante kaṅkhā, pubbantāparante kaṅkhā, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu kaṅkhā, yā evarūpā kaṅkhā kaṅkhāyanā kaṅkhāyitattām̄ vimati vicikicchā dveṭhakām̄ dvedhāpatho saṁsayo anekam̄saggāho āsappanā parisappanā apariyogāhanā chambhitattām̄ cittassa manovilekho. Yassete kaṅkhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā so vuccati akaṅkhoti – tiṇṇo ca pāram̄ akhilo akaṅkho. Tenāha bhagavā –

“Yam̄ brāhmaṇam̄ vedagumābhijaññā, akiñcanam̄ kāmabhave asattam̄; Addhā hi so oghamimam̄ atāri, tiṇṇo ca pāram̄ akhilo akaṅkho”ti.

29. **Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhave saṅgamimam̄ visajja;** **So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi.**

Vidvā ca yo vedagū naro idhāti. Vidvāti vijjāgato ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Yoti** yo yādiso...pe... manusso vā. **Vedagūti** vedā vuccanti catūsu maggesu ñāṇam̄ paññā paññindriyam̄ paññābalaṁ dhammadivicasambojjhaṅgo vīmaṇsā vipassanā sammādiṭṭhi [ñāṇam̄...pe... sabbavedamaticca vedagū soti. (syā.) passa mahāni. 81]. Tehi vedehi jātijarāmarāṇassa antagato antappatto koṭigato koṭipatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutagato accutappatto amatappatto nibbānagato nibbānappatto. Vedānam̄ vā antagatoti vedagū, vedehi vā antagatoti vedagū, saṭṭannam̄ vā dhammānam̄ vīditattā vedagū. Sakkāyadiṭṭhi vīditā hoti, vicikicchā...pe... sīlabbataparāmāso... rāgo... doso... moho... māno vido hoti. Vīditāssa honti pāpakā akusalā dhammā saṅkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim̄ jātijarāmarāṇiyā.

Vedāni viceyya kevalāni, [sabhiyāti bhagavā]

Samaṇānam yānīdhatthi brāhmaṇānam;
Sabbavedanāsu vītarāgo, sabbam vedamaticca vedagū so.

Naroti satto naro mānavo poso puggalo jīvo jāgu [[\[jātu \(syā.\)\]](#)] jantu indagu [[\[indagū \(syā.\)\]](#)] manujo. **Idhāti** imissā diṭṭhiyā...pe... imasmīm manussaloketi – vidvā ca yo vedagū naro idha.

Bhavābhavē saṅgamimam̄ visajjāti. **Bhavābhaveti** bhavābhavē kammabhave punabbhave kāmabhave, kammabhave kāmabhave punabbhave rūpabhave, kammabhave rūpabhave punabbhave arūpabhave, kammabhave arūpabhave punabbhave punappunabhave, punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhāvābhinibbattiyā. **Saṅgāti** satta saṅgā – rāgasāṅgo, dosasāṅgo, mohasaṅgo, mānasāṅgo, diṭṭhisāṅgo, kilesasaṅgo, duccaritasāṅgo. **Visajjāti** saṅge vosajjetvā vā visajja. Atha vā, saṅge bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane photayitvā [[\[mocayitvā \(syā.\)\]](#)] vā visajja. Yathā yānam vā vayham vā ratham vā sakatam vā sandamānikam vā sajjam visajjam karonti vikopenti – evameva te saṅge vosajjetvā vā visajja. Atha vā, saṅge bandhe vibandhe ābandhe lagge laggite palibuddhe bandhane photayitvā vā visajjāti – bhavābhavē saṅgamimam̄ visajja.

So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti. **Taṇhāti** rūpataṇhā...pe... dhammadataṇhā... yassesā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā nāṇagginā daḍḍhā, so vuccati vītataṇho vigatataṇho cattataṇho vantataṇho muttataṇho pahīnataṇho paṭinissaṭṭhataṇho vītarāgo cattarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sīṭibhūto sukhappaṭisamvēdī brahmabhūtena attanā viharatūti – so vītataṇho. **Anīghoti** rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā nīghā. Yassete nīghā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā nāṇagginā daḍḍhā, so vuccati anīgho. **Nirāsoti** āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Yassesā āsā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā nāṇagginā daḍḍhā, so vuccati nirāso. **Jātīti** yā tesam tesam sattānam...pe... āyatanañam paṭilābho. **Jarāti** yā tesam tesam sattānam ...pe... indriyānam paripāko. Ayan vuccati jarā. **So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmīti** yo so vītataṇho anīgho ca nirāso ca, so kho jātijarāmarañam atari uttari patari samatikkami vītvattayīti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – so vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Vidvā ca yo vedagū naro idha, bhavābhavē saṅgamimam̄ visajja;
So vītataṇho anīgho nirāso, atāri so jātijaranti brūmī”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Mettagūmāṇavapucchāniddeso catuttho.

5. Dhotakamāṇavapucchāniddeso

- 30. Pucchāmi tam bhagavā brūhi metam, [iccāyasmā dhotako]**
Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyham;
Tava sutvāna nigghosam, sikkhe nibbānamattano.

Pucchāmi tam bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmīti** tisso pucchā – adiṭṭhajotanā pucchā, diṭṭhasaṃsandanā pucchā, vimaticchedanā pucchā...pe... imā tisso pucchā...pe... nibbānapucchā. **Pucchāmi** tanti pucchāmi tam yācāmi tam ajhesāmi tam pasādemī tam, kathayassu meti – pucchāmi tam. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi tam bhagavā brūhi metam.

Iccāyasmā dhotakoti. Iccāti padasandhi...pe... āyasmāti piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam āyasmāti. **Dhotakoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṁ saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmaṁ nāmakammaṁ nāmadheyyam nirutti byañjanam abhilāpoti – iccāyasmā dhotako.

Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyhami tuyham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusittham kaṅkhāmi abhikaṅkhāmi icchāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmi. **Mahesīti** kim mahesi bhagavā? Mahantam sīlakkhandham esī gavesī pariyesīti mahesi...pe... kaham narāsabhoti mahesīti – vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyham.

Tava sutvāna nigghosanti tuyham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusittham sutvā sunītvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – tava sutvāna nigghosam.

Sikkhe nibbānamattanoti. Sikkhāti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā...pe... ayam adhipaññāsikkhā. **Nibbānamattanoti** attano rāgassa nibbāpanāya, dosassa nibbāpanāya, mohassa nibbāpanāya, kodhassa nibbāpanāya, upanāhassa nibbāpanāya...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānam samāya upasamāya vūpasamāya nibbāpanāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisīlampi sikkheyya, adhicittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya, passanto sikkheyya, paccavekkhanto sikkheyya, cittam padahanto sikkheyya, saddhāya adhimuccanto sikkheyya, vīriyam paggañhanto sikkheyya, satim upaṭṭhapento sikkheyya, cittam samādahanto sikkheyya, paññāya pajānanto sikkheyya, abhiññeyyam abhijānanto sikkheyya, pariññeyyam parijānanto sikkheyya, pahātabbam pajahanto sikkheyya, bhāvetabbam bhāvento sikkheyya, sacchikātabbam sacchikaronto sikkheyya, ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – sikkhe nibbānamattano. Tenāha so brāhmaṇo –

“Pucchāmi tam bhagavā brūhi metam, [iccāyasmā dhotako]
Vācābhikaṅkhāmi mahesi tuyham;
Tava sutvāna nigghosam, sikkhe nibbānamattano”ti.

31. Tenahātappam karohi, [dhotakāti bhagavā]
Idheva nipako sato;
Ito sutvāna nigghosam, sikkhe nibbānamattano.

Tenahātappam karohīti ātappam karohi, ussāham karohi, ussolhim karohi, thāmam karohi, dhitim karohi, vīriyam karohi, chandam janehi sañjanehi upaṭṭhapehi samuṭṭhapehi nibbattehi abhinibbattehīti – tenahātappam karohi.

Dhotakāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṁ bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Idheva nipako satoti. Idhāti imissā diṭṭhiyā imissā khantiyā imissā ruciyā imasmiṁ ādāye imasmiṁ dhamme imasmiṁ vinaye imasmiṁ dhammadvinaye imasmiṁ pāvacane imasmiṁ brahmacariye imasmiṁ satthusāsane imasmiṁ attabhāve imasmiṁ manussaloke. **Nipakoti** nipako paṇḍito paññavā buddhimā fiāñī vibhāvī medhāvī. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – idheva nipako sato.

Ito sutvāna nigghosanti ito mayham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusittham sutvā sunītvā ugañhitvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – ito sutvāna nigghosam.

Sikkhe nibbānamattanoti. Sikkhāti tisso sikkhā – adhisīlasikkhā, adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā...pe... ayam adhipaññāsikkhā. **Nibbānamattanoti** attano rāgassa nibbāpanāya,

dosassa nibbāpanāya, mohassa nibbāpanāya, kodhassa nibbāpanāya, upanāhassa nibbāpanāya... pe... sabbākusalābhisaṅkhārānam samāya upasamāya vūpasamāya nibbāpanāya paṭinissaggāya paṭipassaddhiyā adhisilampi sikkheyya, adhicittampi sikkheyya, adhipaññampi sikkheyya. Imā tisso sikkhāyo āvajjanto sikkheyya, jānanto sikkheyya...pe... sacchikātabbam̄ sacchikaronto sikkheyya, ācareyya samācareyya samādāya vatteyyāti – sikkhe nibbānamattano. Tenāha bhagavā –

“Tenahātappam̄ karohi, [dhotakāti bhagavā]
Idheva nipako sato;
Ito sutvāna nigghosam̄, sikkhe nibbānamattano”ti.

32. Passāmahām̄ devamanussaloke, akiñcanam̄ brāhmaṇamiriyamānam̄; Tam̄ tam̄ namassāmi samantacakkhu, pamuñca mañ sakka kathampatkathāhi.

Passāmahām̄ devamanussaloketi. **Devāti** tayo devā – sammutidevā, upapattidevā, visuddhīdevā. Katame sammutidevā? Sammutidevā vuccanti rājāno ca rājakumārā ca deviyo ca. Ime vuccanti sammutidevā. Katame upapattidevā? Upapattidevā vuccanti cātumahārājikā devā tāvatīmsā devā yāmā devā tusitā devā nimmānaratī devā paranimmitavasavattī devā brahmakāyikā devā ye ca devā taduttari [tatrupari (syā.)]. Ime vuccanti upapattidevā. Katame visuddhīdevā? Visuddhīdevā vuccanti tathāgatasāvakā arahanto khīñāsavā ye ca paccekabuddhā. Ime vuccanti visuddhīdevā. Bhagavā sammutidevānañca upapattidevānañca visuddhīdevānañca devo ca atidevo ca devātidevo ca sīhasīho nāganāgo gañigañī munimunī rājarājā. **Passāmahām̄ devamanussaloketi** manussaloke devam̄ passāmi atidevam̄ passāmi devātidevam̄ passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmīti – passāmahām̄ devamanussaloke.

Ākiñcanam̄ brāhmaṇamiriyamānanti. **Akiñcananti** rāgakiñcanam̄ dosakiñcanam̄ mohakiñcanam̄ mānakiñcanam̄ diṭṭhikiñcanam̄ kilesakiñcanam̄ duccaritakiñcanam̄, te kiñcanā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvāñkatā āyatīm anuppādadhammā, tasmā buddho akiñcano. **Brāhmaṇoti** bhagavā sattannam̄ dhammānam̄ bāhitattā brāhmaṇo – sakkāyadiṭṭhi bāhitā hoti, vicikicchā bāhitā hoti, sīlabbataparāmāso bāhito hoti, rāgo bāhito hoti, doso bāhito hoti, moho bāhito hoti, māno bāhito hoti, bāhitāssa honti pāpakā akusalā dhammā sañkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatīm jātijarāmarañiyā.

Bāhitvā sabbapāpakāni, [sabhiyāti bhagavā]
Vimalo sādhusamāhito ṭhitatto;
Saṁsāramaticca kevalī so, asito tādi pavuccate sa brahmāti.

Iriyamānanti carantam̄ viharantam̄ iriyantam̄ vattentam̄ pālentam̄ yapentam̄ yāpentanti – akiñcanam̄ brāhmaṇamiriyamānām̄.

Tam̄ tam̄ namassāmi samantacakkhūti. Tanti bhagavantam̄ bhaṇati. **Namassāmīti** kāyena vā namassāmi, vācāya vā namassāmi, cittena vā namassāmi, anvatthapaṭipattiyā vā namassāmi, dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassāmi sakkaromi garūm̄ karomi mānemi pūjemi.

Samantacakkhūti samantacakkhu vuccati sabbaññutaññānam̄. Bhagavā sabbaññutaññāñena upeto samupeto upāgato samupāgato upapano samupapanno samannāgato.

“Na tassa addiṭṭhamidhatthi [adiṭṭhamidhatthi (syā. ka.) mahāni. 156] kiñci, atho aviññātamajānitabbam̄;
Sabbaññ abhiññāsi yadatthi neyyam̄, tathāgato tena samantacakkhū”ti.

Tam̄ tam̄ namassāmi samantacakkhu.

Pamuñca mañ sakka kathamkathāhīti. Sakkāti sakko bhagavā sakyakulā pabbajitoti pi sakko. Atha vā, aḍḍho [addho (syā. ka.)] mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidam – saddhādhanaṁ sīladhanaṁ hiridhanaṁ ottappadhanaṁ sutadhanaṁ cāgadhanaṁ paññādhanaṁ satipaṭhānadhanaṁ sammappadhānadhanaṁ iddhipādadhanaṁ indriyadhanaṁ baladhanaṁ bojjhaṅgadhanaṁ maggadhanaṁ phaladhanaṁ nibbānadhanaṁ. Imehi anekavidhehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṁsotipi sakko. Kathamkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kañkhā, dukkhasamudaye kañkhā, dukkhanirodhe kañkhā, dukkhanirodhagāminiyā paṭipadāya kañkhā, pubbante kankhā, aparante kankhā, pubbantāparante kañkhā, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu kañkhā. Yā evarūpā kañkhā kañkhāyanā kañkhāyitattam vimati vicikicchā dveṭhakam dvedhāpatho saṃsayo anekamṣaggāho āsappanā parisappanā apariyogāhanā chambhitattam cittassa manovilekho. **Pamuñca mañ sakka kathamkathāhīti** muñca mañ pamuñca mañ mocehi mañ pamocehi mañ uddhara mañ samuddhara mañ vuṭṭhāpehi mañ kathamkathāsallatoti – pamuñca mañ sakka kathamkathāhi. Tenāha so brāhmaṇo –

“Passāmaham devamanussaloke, akiñcanam brāhmaṇamiriyamānam;
Tam tam namassāmi samantacakkhu, pamuñca mañ sakka kathamkathāhī”ti.

33. Nāham sahissāmi pamocanāya, kathamkathim dhotaka kañci loke; Dhammañca seṭṭham ājānamāno, evam tuvam oghamimam taresi.

Nāham sahissāmi [samīhāmi (ka.)] **pamocanāyāti** nāham tam sakkomi muñciturum pamuñciturum moceturum pamoceturum uddharitum samuddharitum utṭhāpetum samuṭṭhāpetum kathamkathāsallatoti. Evampi nāham sahissāmi pamocanāya. Atha vā, na īhāmi na samīhāmi na ussahāmi na vāyamāmi na ussāham karomi na ussoḥiḥiḥ karomi na thāmam karomi na dhitim karomi na vīriyam karomi na chandam janemi na sañjanemi na nibbattemi na abhinibbattemi assaddhe puggale acchandike kusīte hīnavīriye appaṭipajjamāne dhammadesanāyāti. Evampi nāham sahissāmi pamocanāya. Atha vā, natthañño koci mocetā. Te yadi moceyyum sakena thāmena sakena balena sakena vīriyena sakena parakkamena sakena purisathāmena sakena purisabalena sakena purisavīriyena sakena purisaparakkamena attanā sammāpaṭipadam anulomapaṭipadam apaccanīkapaṭipadam anvatthapaṭipadam dhammadādhamaṭipadam paṭipajjamānā moceyyunti. Evampi nāham sahissāmi pamocanāya.

Vuttañhetam bhagavatā – “so vata, cunda, attanā palipalipalipanno param palipalipalipannam uddharissatī netam ṭhānam vijjati. So vata, cunda, attanā adanto avinīto aparinibbuto param damessati vinessati parinibbāpessatī netam ṭhānam vijjatīti. Evampi nāham sahissāmi pamocanāya.

Vuttañhetam bhagavatā –

“Attanā hi [attanāva (bahūsu) dha. pa. 165] katam pāpam, attanā saṃkilissati;
Attanā akatam pāpam, attanāva visujjhati;
Suddhi asuddhi paccattam, nāñño aññam visodhaye”ti.

Evampi nāham sahissāmi pamocanāya.

Vuttañhetam bhagavatā – “evameva kho, brāhmaṇa, tiṭṭhateva nibbānam tiṭṭhati nibbānagāmimaggo tiṭṭhāmaham samādapetā, atha ca pana mama sāvakā mayā evam ovadiyamānā evam anusāsiyamānā appekacce accantaniṭṭham nibbānam ārādhenti ekacce nārādhentīti. Ettha kyāham, brāhmaṇa karomi? Maggakkhāyī, brāhmaṇa, tathāgato. Maggam buddho ācikkhati. Attanā paṭipajjamānā mucceyyunti [muñceyyunti (syā.)]. Evampi nāham sahissāmi pamocanāya”.

Kathamkathim dhotaka kañci loketi kathamkathim puggalam sakañkham sakhilañ sadveñhakam savicikicchañ. **Kañciti** kañci khattiyañ vā brāhmañam vā vessam vā suddam vā gahañthañ vā pabbajitañ vā devam vā manussam vā. **Loketi** apāyaloke...pe... āyatanaloketi – kathamkathim dhotaka kañci loke.

Dhammañca settham ājānamānoti dhammadam settham vuccati amatañ nibbānam. Yo so sabbasañkhārasamatho sabbūpadhipatiñissaggo tañhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. **Setthanti** aggam settham visettham pāmokkham uttamam pavaram dhammadam ājānamāno vijānamāno pañvijānamāno pañvijjhāmānoti – dhammañca settham ājānamāno.

Evam tuvam oghamimam taresīti evam kāmogham bhavogham diñthogham avijjogham tareyyāsi uttareyyāsi patareyyāsi samatikkameyyāsi vītivatteyyāsīti – evam tuvam oghamimam taresi. Tenāha bhagavā –

“Nāham sahissāmi pamocanāya, kathamkathim dhotaka kañci loke;
Dhammañca settham ājānamāno, evam tuvam oghamimam taresī”ti.

34. Anusāsa brahme karuñayamāno, vivekadhammadam yamaham vijaññam;
Yathāham ākāsova [ākāso ca (syā.)] abyāpajjamāno [abyāpajjhāmāno (syā.)], idheva santo asito careyyam.

Anusāsa brahme karuñayamānoti anusāsa brahme anuggañha brahme anukampa brahmeti – anusāsa brahme. **Karuñayamānoti** karuñayamāno anudayamāno [anuddayamāno (bahūsu)] anurakkhamāno anuggañhamāno anukampamānoti – anusāsa brahme karuñayamāno.

Vivekadhammadam yamaham vijaññanti vivekadhammadam vuccati amatañ nibbānam. Yo so sabbasañkhārasamatho sabbūpadhipatiñissaggo tañhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. **Yamaham vijaññanti** yamaham jāneyyam ājāneyyam vijāneyyam pañvijāneyyam pañvijjhāneyyam adhigaccheyyam phasseyyam sacchikareyyanti – vivekadhammadam yamaham vijaññam.

Yathāham ākāsova abyāpajjamānoti yathā ākāso na pajjati na gañhati [natthi... syā. ... potthake] na bajjhati na palibajjhati, evam apajjamāno agañhamāno abajjhāmāno apalibajjhāmānoti – evampi ākāsova abyāpajjamāno. Yathā ākāso na rajjati lākhāya vā haliddiyā [haliddena (syā.)] vā nīliyā [nīlena (syā.)] vā mañjetthāya vā evam arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti [akiliyamāno (syā.)] – evampi ākāsova abyāpajjamāno. Yathā ākāso na kuppati na byāpajjati na patilīyati [patiññiyati (ka.)] na pañihāññati, evam akuppamāno abyāpajjamāno appatilīyamāno appañihāññamāno appañihatamānoti – evampi ākāsova abyāpajjamāno.

Idheva santo asito careyyanti. **Idheva santoti** idheva santo idheva samāno idheva nisutto samāno imasmiñyeva āsane nisutto samāno imissāyeva parisāya nisutto samānoti, evampi – idheva santo. Atha vā, idheva santo upasanto vūpasanto nibbuto pañippassaddhoti, evampi – idheva santo. **Asitoti** dve nissayā – tañhānissayo ca diñthinissayo ca...pe... ayam tañhānissayo...pe... ayam diñthinissayo... tañhānissayam pahāya diñthinissayam pañinissajjītvā cakkhum anissito, sotam anissito, ghānam anissito, jivham anissito, kāyam anissito, manañ anissito, rūpe... sadde... gandhe ... rase... phoñhabbe... dhamme... kulam... gañam... āvāsam... lābhām... yasam... pasamṣam... sukham... cīvaram... piñḍapātam... senāsanam... gilānapaccayabhesajjaparikkhāram... kāmadhātum... rūpadhātum... arūpadhātum... kāmabhavam... rūpabhavam... arūpabhavam... saññābhavam... asaññābhavam... nevasaññānāsaññābhavam... ekavokārabhavam... catuvokārabhavam... pañcavokārabhavam... atītam... anāgatam... paccuppannam... diñthasutamutaviññātabbe [diñtham, sutam, mutam, viññātam, sabbe. mahāni. 46 passitabbam] dhamme asito anissito anallīno anupagato anajjhositō anadhimutto nikkhanto nissañ [nissañho (syā.)] vippamutto visamyutto vimariyādikatena cetasā. **Careyyanti**

careyyam vihareyyam iriyeyyam vatteyyam yapeyyam yāpeyyanti – idheva santo asito careyyam.
Tenāha so brāhmaṇo –

“Anusāsa brahme karuṇāyamāno, vivekadhammaṁ yamaham vijaññam;
Yathāham ākāsova abyāpajjamāno, idheva santo asito careyya”nti.

35. Kittayissāmi te santim, [dhotakāti bhagavā]
Ditthe dhamme anītham;
Yam viditvā sato caram, tare loke visattikam.

Kittayissāmi te santinti rāgassa santim, dosassa santim, mohassa santim, kodhassa santim, upanāhassa...pe... makkhassa... paṭasassa... issāya... macchariyassa... māyāya... sātHEYYASSA... thambhassa... sārambhassa... mānassa... atimānassa... madassa... pamādassa... sabbakilesānam... sabbaduccaritānam... sabbadarathānam... sabbaparijāhānam... sabbasantāpānam... sabbākusalābhisaṅkhārānam santim upasantim vūpasantim nibbutim paṭippassaddhim kittayissāmi pakittayissāmi acikkhissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānikarissāmi pakāsissāmīti – kittayissāmi te santim.

Dhotakāti bhagavāti. Dhotakāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Ditthe dhamme anīthanti. Ditthe dhammeti ditthe dhamme nītē dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhūte dhamme vibhāvite dhamme sabbe saṅkhārā aniccāti...pe... yaṁ kiñci samudayadhammaṁ sabbam tam nirodhadhammantī ditthe dhamme nītē dhamme tulite dhamme tīrite dhamme vibhāvite dhamme vibhūte dhammeti, evampi – ditthe dhamme...pe.... Atha vā, dukkhe ditthe dukkham kathayissāmi, samudaye ditthe samudayam kathayissāmi, magge ditthe maggām kathayissāmi, nirodhe ditthe nirodhām kathayissāmīti, evampi – ditthe dhamme...pe.... Atha vā, sandīṭhikam akālikam ehipassikam opaneyyikam [opanayikam (syā. ka.)] paccattam veditabbam viññūhīti, evampi – ditthe dhamme. **Anīthanti** na itihītham na itikirāya na paramparāya na piṭakasampadāya na takkahetu na nayahetu na ākāraparivitakkena na ditthīnijjhānakkhantiyā sāmām sayamabhiññātam attapaccakkhadhammaṁ, tam kathayissāmīti – ditthe dhamme anītham.

Yam viditvā sato caranti yaṁ viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā; “sabbe saṅkhārā aniccā”ti viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā; “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammaṁ sabbam tam nirodhadhamma”nti viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpentoti – yaṁ viditvā sato caram.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Visattikāti** kenaṭhena visattikā...pe... visatā vitthatāti visattikā. **Loketi** apāyaloke... pe... āyatana-loke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā, loke vetaṁ visattikam sato tareyya uttareyya patareyya samatikkameyya vītvatteyyāti – tare loke visattikam. Tenāha bhagavā –

“Kittayissāmi te santim, [dhotakāti bhagavā]
Ditthe dhamme anītham;
Yam viditvā sato caram, tare loke visattika”nti.

36. Tañcāham abhinandāmi, mahesi santimuttamam;
Yam viditvā sato caram, tare loke visattikam.

Tañcāham abhinandāmīti. Tanti tuyham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusittham nandāmi abhinandāmi modāmi anumodāmi icchāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi abhijappāmīti – tañcāham abhinandāmi.

Mahesantimuttamanti. Mahesīti kim mahesi bhagavā? Mahantam sīlakkhandham esī gavesī pariyesīti mahesi, mahantam samādhikkhandham...pe... kaham narāsabhoti mahesi. **Santimuttamanti** santi vuccati amataṁ nibbānam. Yo so sabbasañkhārasamatho sabbūpadhipatiñissaggo tañhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. **Uttamanti** aggam settham visettham pāmokkham uttamam pavaranti – mahesi santimuttamaṁ.

Yam veditvā sato caranti Yam veditam katvā...pe... “sabbe sañkhārā aniccā”ti veditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā; “sabbe sañkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti veditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhanam bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti** caranto...pe... yāpentoti – Yam veditvā sato caram.

Tare loke visattikanti. Visattikā vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Visattikāti** kenaṭhenā visattikā...pe... visatā vitthatāti visattikā. **Loketi** apāyaloke... pe... āyatana-loke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā, loke vetam visattikam sato tareyyam uttareyyam...pe... vītivatteyyanti – tare loke visattikam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tañcāham abhinandāmi, mahesi santimuttamaṁ;
Yam veditvā sato caram, tare loke visattika”nti.

**37. Yam kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]
Uddham adho tiriyañcāpi majjhe;
Etam veditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi tañham.**

Yam kiñci sampajānāsti Yam kiñci sampajānāsi ājānāsi pativijānāsi paṭivijjhasti – Yam kiñci sampajānāsi. **Dhotakāti bhagavāti.** Dhotakāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametaṁ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṁ bhagavāti – dhotakāti bhagavā.

Uddham adho tiriyañcāpi majjheti. Uddhanti anāgataṁ; **adhoti** atītam; **tiriyañcāpi majjheti** paccuppannam. Uddhanti devaloko; **adhoti** apāyaloko; **tiriyañcāpi majjheti** manussaloko. Atha vā, **uddhanti** kusalā dhammā; **adhoti** akusalā dhammā; **tiriyañcāpi majjheti** abyākatā dhammā. **Uddhanti** arūpadhātu; **adhoti** kāmadhātu; **tiriyañcāpi majjheti** rūpadhātu. Uddhanti sukhā vedanā; **adhoti** dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjheti** adukkhamasukhā vedanā. **Uddhanti** uddham pādatalā; **adhoti** adho kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjheti** vemajjheti – uddham adho tiriyañcāpi majjhe.

Etam veditvā saṅgoti loketi saṅgo eso lagganam etam bandhanam etam palibodho esoti īnatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – etam veditvā saṅgoti loke.

Bhavābhavāya mākāsi tañhanti. Tañhāti rūpatañhā saddatañhā...pe... dhammadatañhā. **Bhavābhavāyāti** bhavābhavāya kammabhavāya punabbhavāya kāmabhavāya, kammabhavāya kāmabhavāya punabbhavāya rūpabhavāya, kammabhavāya rūpabhavāya punabbhavāya arūpabhavāya, kammabhavāya arūpabhavāya punabbhavāya punappunabbhavāya, punappunagatiyā punappunaupapattiyā punappunapaṭisandhiyā punappunaattabhbāvābhinibbattiyā tañham mākāsi mājanesi mā sañjanesi mā nibbattesi mābhinibbattesi, pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvam gamehīti – bhavābhavāya mākāsi tañhanti. Tenāha bhagavā –

“Yam kiñci sampajānāsi, [dhotakāti bhagavā]
Uddham adho tiriyañcāpi majjhe;
Etam viditvā saṅgoti loke, bhavābhavāya mākāsi tañha”nti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmi.

Dhotakamāṇavapucchāniddeso pañcamo.

6. Upasīvamāṇavapucchāniddeso

38. Eko aham sakka mahantamogham, [iccāyasmā upasīvo]

Anissito no visahāmi tāritum;

Ārammaṇam [āramaṇam (ka.)] brūhi samantacakkhu, Yam nissito oghamimam tareyyam.

Eko aham sakka mahantamogham. Ekoti puggalo vā me dutiyo natthi, dhammo vā me dutiyo natthi, Yam vā puggalam nissāya dhammam vā nissāya mahantam kāmogham bhavogham diṭṭhogham avijjogham tareyyam uttareyyam patareyyam samatikkameyyam vītivatteyyanti. **Sakkāti** sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, adho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidam – saddhādhanaṁ sīladhanaṁ hiridhanaṁ ottappadhanaṁ sutadhanaṁ cāgadhanaṁ paññādhanaṁ satipaṭṭhānadhanam...pe... nibbānadhanam. Imehi anekehi dhanaratanehi adho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū achambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomaham̄sotipi sakkoti – eko aham sakka mahantamogham.

Iccāyasmā upasīvoti. Iccāti padasandhi...pe.... Āyasmāti piyavacanam...pe.... **Upasīvoti** tassa brāhmaṇassa nāmam...pe... abhilāpoti – iccāyasmā upasīvo.

Anissito no visahāmi tāritunti. Anissitoti puggalam vā anissito dhammam vā anissito no visahāmi na ussahāmi na sakkomi na paṭibalo mahantam kāmogham bhavogham diṭṭhogham avijjogham taritum uttaritum pataritum samatikkamitum vītivattitunti – anissito no visahāmi tāritum.

Ārammaṇam brūhi samantacakkhūti ārammaṇam ālambaṇam nissayam upanissayam brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi patṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānikarohi pakāsehi. **Samantacakkhūti** samantacakkhu vuccati sabbaññutaññānam. Bhagavā tena sabbaññutaññena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato.

Na tassa adiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbam;
Sabbam abhiññāsi yadatthi neyyam, tathāgato tena samantacakkhūti.

Ārammaṇam brūhi samantacakkhu.

Yam nissito oghamimam tareyyanti. Yam nissitoti Yam puggalam vā nissito dhammam vā nissito mahantam kāmogham bhavogham diṭṭhogham avijjogham tareyyam uttareyyam patareyyam samatikkameyyam vītivatteyyanti – Yam nissito oghamimam tareyyam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Eko aham sakka mahantamogham, [iccāyasmā upasīvo]
Anissito no visahāmi tāritum;
Ārammaṇam brūhi samantacakkhu, Yam nissito oghamimam tareyya”nti.

39. Ākiñcaññam pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]

Natthīti nissāya tarassu ogham;
**Kāme pahāya virato kathāhi, taṇhakkhayam nattamahābhipassa [rattamahābhipassa
 (syā.) passa abhidhānaganthe abyayavagge].**

Ākiñcaññam pekkhamāno satimāti so brāhmaṇo pakatiyā ākiñcaññāyatanasamāpattiṁ lābhīyeva nissayaṁ na jānāti – “ayaṁ me nissayo”ti. Tassa bhagavā nissayañca ācikkhati uttarīca niyyānapatham. Ākiñcaññāyatanasamāpattiṁ sato samāpajjivtā tato vuṭṭhahitvā tattha jāte cittacetasike dhamme aniccato pekkhamāno, dukkhat...pe... rogato... gaṇdoto... sallato... aghato... ābādhato... parato... palokato... ītito... upaddavato... bhayato... upasaggato... calato... pabhaṅguto... addhvato... atāṇato... aleñato... asaraṇato... asaraṇībhūtato... rittato... tucchato... suññato... anattato... ādīnavato... vipariṇāmadhammato... asārakato... aghamūlato... bhavato... vibhavato... sāsavato... saṅkhatato... mārāmisato... jātidhammato... jarādhammato... byādhidhammato... maraṇadhammato... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato ... samudayadhammato... atthaṅgamato... assādato... ādīnavato... nissaraṇato pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamāno.

Satimāti yā sati anussati paṭissati...pe... sammāsati – ayam vuccati sati. Imāya satiyā upeto hoti... pe... samannāgato, so vuccati satimāti – ākiñcaññam pekkhamāno satimā.

Upasīvāti bhagavāti. Upasīvāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṁ bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Natthīti nissāya tarassu oghanti natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti. Kimkāraṇā natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti? Viññānañcāyatanasamāpattiṁ sato samāpajjivtā tato vuṭṭhahitvā taññeva viññānam abhāveti, vibhāveti, antaradhāpeti, natthi kiñcīti passati. Tamkāraṇā natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpattiṁ nissāya upanissāya ālambanam karitvā kāmogham bhavogham diṭṭhogham avijjogham tarassu patarassu samatikkamassu vītvattassūti – natthīti nissāya tarassu ogham.

Kāme pahāya virato kathāhīti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca... pe... ime vuccanti vatthukāmā ...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Kāme pahāyāti** vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvam gametvāti – kāme pahāya. **Virato kathāhīti** kathaṅkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā...pe... chambhitattam cittassa manovilekho kathaṅkathāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṇo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – evampi virato kathāhi...pe... atha vā, dvattimśāya tiracchānakathāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṇo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti evampi virato kathāhīti – kāme pahāya virato kathāhi.

Taṇhakkhayam nattamahābhipassāti. Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammadataṇhā. **Nattam** vuccati ratti. **Ahoti** divaso. Rattiñca divā ca taṇhakkhayam rāgakkhayam dosakkhayam mohakkhayam gatikkhayam upapattikkhayam paṭisandhikkhayam bhavakkhayam saṃsārakkhayam vaṭṭakkhayam passa abhipassa dakkha olokaya nijjhāya upaparikkhāti – taṇhakkhayam nattamahābhipassa. Tenāha bhagavā –

“Ākiñcaññam pekkhamāno satimā, [upasīvāti bhagavā]
 Natthīti nissāya tarassu ogham;
 Kāme pahāya virato kathāhi, taṇhakkhayam nattamahābhipassā”ti.

40. Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]

Ākiñcaññam nissito hitvā maññam;
 Saññāvimokkhe paramedhimutto, titthe nu so tattha anānuyāyi.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti. Sabbesūti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametaṁ sabbesūti. **Kāmesūti kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti. Sabbesu kāmesu yo vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo vikkhambhanatoti – sabbesu kāmesu yo vītarāgo.

Iccāyasmā upasīvoti. Iccāti padasandhi...pe.... Āyasmāti piyavacanam...pe.... **Upasīvoti** tassa brāhmaṇassa nāmam...pe... abhilāpoti – iccāyasmā upasīvo.

Ākiñcaññam nissito hitvā maññanti. Heṭṭhimā cha samāpattiyo hitvā cajitvā pariccajivā atikkamitvā samatikkamitvā vītvattitvā ākiñcaññāyatanasamāpattim nissito allīno upagato samupagato ajjhosito adhimuttoti – ākiñcaññam nissito hitvā maññam.

Saññāvimokkhe paramedhimuttoti saññāvimokkhā vuccanti satta saññāsamāpattiyo. Tāsam saññāsamāpattīnaṁ ākiñcaññāyatanasamāpattivimokkho [vimokkhā (ka.) evamaññesu padesu bahuvacanena] aggo ca setṭho ca visetṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro ca, parame agge setṭhe visetṭhe pāmokkhe uttame pavare adhimuttivimokkhena adhimutto tatrādhimutto taddadhimutto taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro taddadhipateyyoti – saññāvimokkhe paramedhimutto.

Tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyīti. Tiṭṭhe nūti samsayapucchā vimatipucchā dveḥhapucchā anekam̄sapucchā, “evam̄ nu kho, nanu kho, kiṁ nu kho, kathaṁ nu kho”ti – tiṭṭhe nu. **Tatthāti** ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyīti** anānuyāyī aviccamāno [avedhamāno (syā.)] avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno...pe.... Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī. Tenāha so brāhmaṇo –

“Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [iccāyasmā upasīvo]
 Ākiñcaññam nissito hitvā maññam;
 Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭhe nu so tattha anānuyāyī”ti.

41. **Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]**
Ākiñcaññam nissito hitvā maññam;
Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī.

Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti. Sabbesūti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametaṁ sabbesūti. **Kāmesūti kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Sabbesu kāmesu yo vītarāgoti** sabbesu kāmesu yo vītarāgo...pe... paṭinissaṭṭharāgo vikkhambhanatoti – sabbesu kāmesu yo vītarāgo.

Upasīvāti bhagavāti. Upasīvāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametaṁ...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Ākiñcaññam nissito hitvā maññanti. Heṭṭhimā cha samāpattiyo hitvā cajitvā pariccajivā atikkamitvā samatikkamitvā vītvattitvā ākiñcaññāyatanasamāpattim nissito allīno upagato samupagato ajjhosito adhimuttoti – ākiñcaññam nissito hitvā maññam.

Saññāvimokkhe paramedhimuttoti saññāvimokkhā vuccanti satta saññāsamāpattiyo. Tāsam saññāsamāpattīnaṁ ākiñcaññāyatanasamāpattivimokkho aggo ca setṭho ca visetṭho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro ca, parame agge setṭhe visetṭhe pāmokkhe uttame pavare adhimuttivimokkhena adhimutto tatrādhimutto taddadhipateyyoti...pe... taddadhipateyyoti – saññāvimokkhe paramedhimutto.

Tiṭṭheyya so tattha anānuyāyīti. Tiṭṭheyya so tattha anānuyāyīti saṭṭhikappasahassāni. **Tatthāti** ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyīti** anānuyāyī aviccamāno avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno. Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī. Tenāha bhagavā –

“Sabbesu kāmesu yo vītarāgo, [upasīvāti bhagavā]
Ākiñcaññām nissito hitvā maññām;
Saññāvimokkhe paramedhimutto, tiṭṭheyya so tattha anānuyāyī”’ti.

- 42. Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassāni [vassānam (syā. ka.)] samantacakkhu; Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇam tathāvidhassa.**

Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyīti sace so tiṭṭheyya saṭṭhikappasahassāni. **Tatthāti** ākiñcaññāyatane. **Anānuyāyīti** anānuyāyī aviccamāno avigacchamāno anantaradhāyamāno aparihāyamāno. Atha vā, arajjamāno adussamāno amuyhamāno akilissamānoti – tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī.

Pūgampi vassāni samantacakkhūti. Pūgampi vassānīti pūgampi vassāni bahūni vassāni [bahunnam vassānam (syā.)] bahūni vassasatāni bahūni vassasahassāni bahūni vassasatasahassāni bahūni kappāni bahūni kappasatāni bahūni kappasahassāni bahūni kappasatasahassāni. **Samantacakkhūti** samantacakkhu vuccati sabbaññutaññām...pe... tathāgato tena samantacakkhūti – pūgampi vassāni samantacakkhu.

Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇam tathāvidhassāti tattheva so sītibhāvamanuppatto nicco dhuvo sassato avipariññāmadhammo sassatisamām tattheva tiṭṭheyya. Atha vā, tassa viññāṇam caveyya ucchijjeyya nasseyya vinasseyya na bhaveyyāti punabbhavapati sandhiviññāṇam nibbatteyya kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vāti ākiñcaññāyatanaṁ samāpannassa sassatañca ucchedañca pucchat. Udāhu tattheva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyeyya. Atha vā, tassa viññāṇam caveyya puna paṭisandhiviññāṇam nibbatteyya kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vāti, ākiñcaññāyatanaṁ upapannassa parinibbāñca paṭisandhiñca pucchat. **Tathāvidhassāti** tathāvidhassa tādisassa tassanṭhitassa tappakārassa tappaṭibhāgassa ākiñcaññāyatanaṁ upapannassāti – tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇam tathāvidhassa. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tiṭṭhe ce so tattha anānuyāyī, pūgampi vassāni samantacakkhu; Tattheva so sītisiyā vimutto, cavetha viññāṇam tathāvidhassā”’ti.

- 43. Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā]**
Atthām paleti na upeti saṅkham;
Evaṁ munī nāmakāyā vimutto, atthām paleti na upeti saṅkham.

Acci yathā vātavegena khittāti acci vuccati jālasikhā. **Vātāti** puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā [kālavātā (ka.)] verambhavātā pakkhavātā supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā vidhūpanavātā. **Vātavegena khittāti** vātavegena khittā [khittām (syā.) evamaññesu padesu niggahītantavasena] ukkhittā nunnā pañunnā khambhīta vikkhambhītāti – acci yathā vātavegena khittā. **Upasīvāti bhagavāti.** Upasīvāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Atthām paleti na upeti saṅkhami. Atthām paletīti atthām paleti, atthām gameti, atthām gacchatī nirujjhati vūpasamati paṭippassambhati. **Na upeti saṅkhami** [amukām nāma disam gatoti saṅkham (syā.)] na upeti, uddesam na upeti, gaṇanam na upeti, panṇattim na upeti, “puratthimam vā disam gatā, pacchimam vā disam gatā, uttarām vā disam gatā, dakkhiṇām vā disam gatā uddham vā gatā,

adho vā gatā, tiriyam vā gatā, vidisam vā gatā”ti, so hetu natthi, paccayo natthi, kāraṇam natthi, yena saṅkham gaccheyyāti – attham paleti na upeti saṅkham.

Evam munī nāmakāyā vimuttoti. Evanti opammasampaṭipādanam. **Munīti** monam vuccati ñāṇam ...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Nāmakāyā vimuttoti** so muni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto. Tadaṅgam samatikkamā [tadaṅgam samatikkamma (ka.)] vikkhambanappahānena pahīno. Tassa munino bhavantam āgamma cattāro ariyamaggā paṭiladdhā honti. Catunnam ariyamaggānam paṭiladdhattā nāmakāyo ca rūpakāyo ca pariññatā honti. Nāmakāyassa ca rūpakāyassa ca pariññatattā nāmakāyā ca rūpakāyā ca mutto vimutto suvimutto accantaanupādāvimokkhenāti – evam munī nāmakāyā vimutto.

Attham paleti na upeti saṅkhanti. Attham paletīti anupādisesāya nibbānadhbātuyā parinibbāyati. **Na upeti saṅkhanti** anupādisesāya nibbānadhbātuyā parinibbuto saṅkham na upeti, uddesam na upeti, gaṇanam na upeti, paññattim na upeti – khattiyyoti vā brāhmaṇoti vā vessoti vā suddoti vā gahaṭhoti vā pabbajitoti vā devoti vā manussoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā. So hetu natthi paccayo natthi kāraṇam natthi yena saṅkham gaccheyyāti – attham paleti na upeti saṅkham. Tenāha bhagavā –

“Acci yathā vātavegena khittā, [upasīvāti bhagavā]

Attham paleti na upeti saṅkham;

Evam munī nāmakāyā vimutto, attham paleti na upeti saṅkha”nti.

- 44. Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;
Tam me munī sādhū viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.**

Atthaṅgato so uda vā so natthīti so atthaṅgato udāhu natthi so niruddho ucchinno vinaṭṭhoti – atthaṅgato so uda vā so natthi.

Udāhu ve sassatiyā arogoti udāhu nicco dhuvo sassato avipariñāmadhammo sassatisamam tatheva tiṭṭheyyāti – udāhu ve sassatiyā arogo.

Tam me munī sādhū viyākarohīti. Tanti yam pucchāmi yaṁ yācāmi yaṁ ajjhēsāmi yam pasādemī. **Munīti** monam vuccati ñāṇam...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Sādhū viyākarohīti** sādhū acikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānikarohi pakāsehīti – tam me munī sādhū viyākarohi.

Tathā hi te vidito esa dhammoti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

“Atthaṅgato so uda vā so natthi, udāhu ve sassatiyā arogo;

Tam me munī sādhū viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”ti.

- 45. Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]
Yena nam vajjum tam tassa natthi;
Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe.**

Atthaṅgatassa na pamāṇamatthīti atthaṅgatassa anupādisesāya nibbānadhbātuyā parinibbutassa rūpapamāṇam natthi, vedanāpamāṇam natthi, saññāpamāṇam natthi, saṅkhārapamāṇam natthi, viññāṇapamāṇam natthi, na atthi na samvijjati nupalabbhati pahīnam samucchinnam vūpasantam paṭippassaddham abhabuppattikam ñāṇagginā dadḍhanti – atthaṅgatassa na pamāṇamatthi. **Upasīvāti bhagavāti upasīvāti** bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...

pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – upasīvāti bhagavā.

Yena nam vajjum tam tassa natthīti yena tam rāgena [yena rāgena (syā. ka.) mahāni. 94] vadeyyum, yena dosena vadeyyum, yena mohena vadeyyum, yena mānena vadeyyum, yāya diṭṭhiyā vadeyyum, yena uddhaccena vadeyyum, yāya vicikicchāya vadeyyum, yehi anusayehi vadeyyum – rattoti vā duṭṭhoti vā mūlhoti vā vinibaddhoti vā parāmaṭṭhoti vā vikkhepagatoti vā aniṭṭhaṅgatoti [aniṭṭhaṅgatoti (ka.)] vā thāmagatoti vā, te abhisāṅkhārā pahīnā. Abhisāṅkhārānaṁ pahīnattā gatiyā yena tam vadeyyum – nerayikoti vā tiracchānayonikoti vā pettivisayikoti vā manussoti vā devoti vā rūpīti vā arūpīti vā saññīti vā asaññīti vā nevasaññīnāsaññīti vā, so hetu natthi paccayo natthi kāraṇam natthi yena vadeyyum katheyyum bhaṇeyyum dīpeyyum vohareyyunti – yena nam vajjum tam tassa natthi.

Sabbesu dhammesu samūhatesūti sabbesu dhammesu sabbesu khandhesu sabbesu āyatanesu sabbāsu dhātūsu sabbāsu gatīsu sabbāsu upapattīsu sabbāsu paṭisandhīsu sabbesu bhavesu sabbesu saṃsāresu sabbesu vaṭṭesu ūhatesu samūhatesu uddhatesu samuddhatesu uppāṭitesu samuppāṭitesu pahīnesu samucchinnnesu vūpasantesu paṭipassaddhesu abhabbuppattikesu nānagginā daḍḍhesūti – sabbesu dhammesu samūhatesu.

Samūhatā vādapathāpi sabbeti vādapathā vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. Tassa vādā ca vādapathā ca adhivacanāni ca adhivacanapathā ca nirutti ca niruttipathā ca paññatti ca paññattipathā ca ūhatā samūhatā uddhatā samuddhatā uppāṭitā samuppāṭitā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabbuppattikā nānagginā daḍḍhāti – samūhatā vādapathāpi sabbe. Tenāha bhagavā –

“Atthaṅgatassa na pamāṇamatthi, [upasīvāti bhagavā]
Yena nam vajjum tam tassa natthi;
Sabbesu dhammesu samūhatesu, samūhatā vādapathāpi sabbe”ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhim...pe... pañjaliko namassamāno nisinno hoti – satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmīti.

Upasīvamāṇavapucchāniddeso chattho.

7. Nandamāṇavapucchāniddeso

46. Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]

Janā vadanti tayidam kathamsu;

Ñāṇūpapannam muni no vadanti, udāhu ve jīvitēnūpapannam [jīvikenūpapannam (syā.)].

Santi loke munayoti. Santīti santi saṃvijjanti atthi upalabbhanti. **Loketi apāyaloke...pe...** āyatana-loke. **Munayoti** munināmakā ājīvakā niganṭhā jaṭilā tāpasā. (Devā loke munayoti sañjānanti, na ca te munayo) [() etthantare pāṭho natthi syā. potthake] ti. Santi loke munayo. **Iccāyasmā nandoti.** **Iccāti** padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanam...pe.... **Nandoti** tassa brāhmaṇassa nāmam...pe... abhilāpoti – iccāyasmā nando.

Janā vadanti tayidam kathamsūti. Janāti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Vadantīti** kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti. **Tayidam kathamsūti** saṃsayapucchā vimatipucchā dveṭhakapucchā anekamṣapucchā “evam nu kho, na nu kho, kiṁ nu kho, kathaṁ nu kho”ti – janā vadanti tayidam kathamsu.

Ñāṇūpapannam muni no vadantīti. Aṭṭha samāpattiñāṇena vā pañcābhīññāñāṇena vā upetam samupetam upāgataṁ samupāgataṁ upapannam samupapannam samannāgataṁ munim vadanti kathenti

bhaṇanti dīpayanti voharantīti – ñāṇūpapannam muni no vadanti.

Udāhu ve jīvitenūpapannanti udāhu anekavividhaatiparamadukkarakārikalūkhajīvitānuyogena upetam samupetam upāgataṁ samupāgataṁ upapannam samupapannam samannāgataṁ munim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – udāhu ve jīvitenūpapannam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Santi loke munayo, [iccāyasmā nando]
Janā vadanti tayidaṁ kathaṁsu;
Ñāṇūpapannam muni no vadanti, udāhu ve jīvitenūpapanna”nti.

47. **Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena,**
Munīdha nanda kusalā vadanti;
Visenikatvā [visenim̄katvā (ka.) mahāni. 68] anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi.

Na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇenāti. **Na diṭṭhiyāti** na diṭṭhasuddhiyā. **Na sutiyāti** na sutasuddhiyā. **Na ñāṇenāti** napi aṭṭhasamāpattiñāṇena napi pañcābhiññāñāṇena napi micchāñāṇenāti – na diṭṭhiyā na sutiyā na ñāṇena.

Munīdha nanda kusalā vadantīti. **Kusalāti** ye te khandhakusalā dhātukusalā āyatanakusalā paṭiccasamuppādakusalā satipaṭṭhanakusalā sammappadhānakusalā iddhipādakusalā indriyakusalā balakusalā bojjhaṅgakusalā maggakusalā phalakusalā nibbānakusalā diṭṭhasuddhiyā vā sutasuddhiyā vā aṭṭhasamāpattiñāṇena vā pañcābhiññāñāṇena vā micchāñāṇena vā diṭṭhena vā sutena vā upetam samupetam upāgataṁ samupāgataṁ upapannam samupapannam samannāgataṁ munim na vadanti na kathenti na bhaṇanti na dīpayanti na voharantīti – munīdha nanda kusalā vadanti.

Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmīti senā vuccati mārasenā, kāyaduccaritam mārasenā, vacīduccaritam mārasenā, manoduccaritam mārasenā, rāgo mārasenā, doso mārasenā, moho mārasenā, kodho...pe... upanāho... makkho... paṭāso... issā... macchariyam... māyā... sāṭheyyaṁ... thambho... sārambho... māno... atimāno... mado... pamādo... sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe darathā sabbe pariṭāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā mārasenā. Vuttañhetam bhagavatā –

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati;
Tatiyā khuppi pāsā te, catutthī taṇhā pavuccati.

“Pañcamam thinamiddham te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati;
Sattamī vicikicchā te, makkho thambho te aṭṭhamo;
Lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso.

“Yo cattānam samukkāmse, pare ca avajānāti;
Esā namuci te senā [esā te namuci senā (syā. ka.) su. ni. 441], kaṇhassābhippahārinī;
Na nam asūro jināti, jetvā ca labhate sukha”nti.

Yato catūhi ariyamaggehi sabbā ca mārasenā sabbe ca paṭisenikarā [visenim̄katvā (ka.) mahāni. 68] kilesā jitā ca parājītā ca bhaggā vippaluggā [vippaluggatā (syā.) passa mahāni. 28] parammukhā, tena vuccanti visenikatvā. **Anīghāti** rāgo nīgho, doso nīgho, moho nīgho, kodho nīgho, upanāho nīgho... pe... sabbākusalābhisaṅkhārā nīghā. Yesam ete nīghā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā te vuccanti anīghā. **Nirāsāti** āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... avijjā lobho akusalamūlam. Yesam esā āsā taṇhā pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhabbuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā, te vuccanti nirāsā arahanto khīṇāsavā. **Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmīti** ye te visenikatvāva anīghā ca nirāsā ca caranti viharanti iriyanti vattenti

pālenti yapenti yāpenti, te loke munayoti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Na diṭṭhiyā na sutiyā na nāṇena, munīdha nanda kusalā vadanti;
Visenikatvā anīghā nirāsā, caranti ye te munayoti brūmī”ti.

- 48. Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]**
Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhim;
Silabbatenāpi vadanti suddhim, anekarūpena vadanti suddhim.

Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā, atāru jātiñca jarañca mārisa;
Pucchāmi tam bhagavā brūhi metam.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – ye kecīti. **Samaṇāti** ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. **Iccāyasmā nandoti.** **Iccāti** padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanam...pe.... **Nandoti.** Tassa brāhmaṇassa nāmaṁ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā nando.

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhinti diṭṭhenapi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhananti dīpayanti voharanti; sutenapi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhananti dīpayanti voharanti; **diṭṭhassutenāpi suddhim** visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhananti dīpayanti voharantī – diṭṭhassutenāpi vadanti suddhim.

Silabbatenāpi vadanti suddhinti sīlenapi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhananti dīpayanti voharanti; vatenapi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhananti dīpayanti voharanti; **silabbatenāpi suddhim** visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhananti dīpayanti voharantī – sīlabbenāpi vadanti suddhim.

Anekarūpena vadanti suddhinti anekavidhakotūhalamaṅgalena [[anekavidhavatta kutūhalamaṅgalena \(syā.\)](#)] suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhananti dīpayanti voharantī – anekarūpena vadanti suddhim.

Kaccisu te bhagavā tattha yatā carantāti. **Kaccissūti** samsayapucchā vimatipucchā dveḥakapucchā anekam̄sapucchā, “evaṁ nu kho, na nu kho, kiṁ nu kho, kathaṁ nu kho”ti – kaccissu. Teti diṭṭhigatikā. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – kaccissu te bhagavā. **Tattha yatā carantāti.** **Tatthāti** sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Yatāti** yattā paṭiyattā [[yatā paṭiyatā \(syā.\)](#)] guttā gopitā rakkhitā samvutā. **Carantāti** carantā viharantā vattentā pālentā yāpentā – kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā.

Atāru jātiñca jarañca mārisāti jātijarāmaranam atariṁsu uttarīṁsu patariṁsu samatikkamīṁsu vītvattīṁsu. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam – mārisāti – atāru jātiñca jarañca mārisa.

Pucchāmi tam bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmi** tanti pucchāmi tam yācāmi tam ajjhēsāmi tam, kathayassu meti pucchāmi tam. **Bhagavāti**...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – pucchāmi tam bhagavā brūhi metam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]
 Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhim;
 Sīlabbatenāpi vadanti suddhim, anekarūpena vadanti suddhim.

“Kaccissu te bhagavā tattha yatā carantā,
 Atāru jātiñca jarañca mārisa;
 Pucchāmi tam bhagavā brūhi meta”nti.

- 49. Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]**
Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhim;
Sīlabbatenāpi vadanti suddhim, anekarūpena vadanti suddhim;
Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātarimṣu jātijaranti brūmi.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – ye kecīti. **Samaṇāti** ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. **Nandāti bhagavāti.** **Nandāti** bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam... pe... sacchikā paññatti, yadidaṁ bhagavāti – nandāti bhagavā.

Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhīnti diṭṭhenapi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sutenapi suddhim...pe... diṭṭhassutenapi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantī – diṭṭhassutenāpi vadanti suddhim.

Sīlabbatenāpi vadanti suddhīnti sīlenapi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhananti dīpayanti voharanti; vatenapi suddhim...pe... voharanti; sīlabbatenāpi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantī – sīlabbatenāpi vadanti suddhim.

Anekarūpena vadanti suddhīnti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantī – anekarūpena vadanti suddhim.

Kiñcāpi te tattha yatā carantīti. Kiñcāpīti padasandhi padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭhatā padānupubbatāpetam – kiñcāpīti. **Teti** diṭṭhigatikā. **Tatthāti** sakāya diṭṭhiyā sakāya khantiyā sakāya ruciyā sakāya laddhiyā. **Yatāti** yattā paṭiyattā guttā gopitā rakkhitā samvutā. **Carantīti** caranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpentīti – kiñcāpi te tattha yatā caranti.

Nātarimṣu jātijaranti brūmīti jātijarāmarañam na tarimṣu na uttarimṣu na patarimṣu na samatikkamimṣu na vītvattimṣu, jātijarāmarañā anikkhantā anissaṭā anatikkantā asamatikkantā avītvattā, antojātijarāmarañe parivattenti, antosamārapathe parivattenti, jātiyā anugatā, jarāya anusaṭā, byādhinā abhibhūtā, marañena abbhāhatā atāñā aleñā asaranā asaranībhūtāti brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānikaromi pakāsemīti – nātarimṣu jātijaranti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]
 Diṭṭhassutenāpi vadanti suddhim;

Sīlabbatenāpi vadanti suddhim, anekarūpena vadanti suddhim;
 Kiñcāpi te tattha yatā caranti, nātarimṣu jātijaranti brūmī”ti.

- 50. Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]**
Dīṭṭhassutenāpi vadanti suddhim;
Sīlabbatenāpi vadanti suddhim, anekarūpena vadanti suddhim.

Te ce munī brūsi anoghatiṇṇe, atha ko carahi devamanussaloke;
Atāri jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi tam bhagavā brūhi metam.

Ye kecime samaṇabrāhmaṇāseti. Ye kecīti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – ye kecīti. **Samaṇāti** ye keci ito bahiddhā pabbajjūpagatā paribbājakasamāpannā. **Brāhmaṇāti** ye keci bhovādikāti – ye kecime samaṇabrāhmaṇāse. **Iccāyasmā nandoti.** **Iccāti** padasandhi...pe... iccāyasmā nando.

Dīṭṭhassutenāpi vadanti suddhinti dīṭṭhenapi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; sutenāpi suddhim...pe... dīṭṭhassutenāpi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – dīṭṭhassutenāpi vadanti suddhim.

Sīlabbatenāpi vadanti suddhinti sīlenāpi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharanti; vatenāpi suddhim...pe... voharanti; sīlabbatenāpi suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – sīlabbatenāpi vadanti suddhim.

Anekarūpena vadanti suddhinti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhim visuddhim parisuddhim muttim vimuttim parimuttim vadanti kathenti bhaṇanti dīpayanti voharantīti – anekarūpena vadanti suddhim.

Te ce munī brūsi anoghatiṇṇeti. Te ceti dīṭṭhigatike. **Munīti** monam vuccati nānam...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Brūsi anoghatiṇṇeti** kāmogham bhavogham dīṭṭhogham avijjogham atinne anatikkante asamatikkante avītivatte antojātijarāmaraṇe parivattente antosamārapathe parivattente jātiyā anugate jarāya anusaṭe byādhinā abhibhūte maraṇena abbhāhate atāne aleṇe asaraṇibhūte. **Brūsīti** brūsi ācikkhasi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivarasi vibhajasi uttānikarosi pakāsesīti – te ce munī brūsi anoghatiṇṇe.

Atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisāti atha ko eso sadevake loke samārake sabrahmake sassamaṇabrāhmaṇiyā pajāya sadevamanussāya jātijarāmaraṇam atari uttari patari samatikkami vītvattayi. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam mārisāti – atha ko carahi devamanussaloke, atāri jātiñca jarañca mārisa.

Pucchāmi tam bhagavā brūhi metanti. **Pucchāmi** tanti pucchāmi tam yācāmi tam ajjhēsāmi tam pasādemī tam. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṁ bhagavāti. **Brūhi metanti** brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānikarohi pakāsehīti – pucchāmi tam bhagavā brūhi metam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye kecime samaṇabrāhmaṇāse, [iccāyasmā nando]
Dīṭṭhassutenāpi vadanti suddhim;
Sīlabbatenāpi vadanti suddhim, anekarūpena vadanti suddhim.

Te ce munī brūsi anoghatiṇṇe, atha ko carahi devamanussaloke;
Atāri jātiñca jarañca mārisa, pucchāmi tam bhagavā brūhi meta”nti.

- 51. Nāham sabbe samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]**

Jātijarāya nivutāti brūmi;
Ye sīdha diṭṭham̄ va sutam̄ mutam̄ vā, sīlabbatam̄ vāpi pahāya sabbam̄.

Anekarūpampi pahāya sabbam̄, taṇham̄ pariññāya anāsavāse [anāsavā ye (syā. ka.)];
Te ve narā oghatiṇṇāti brūmi.

Nāham̄ sabbe samaṇabrāhmaṇāse, nandāti bhagavā jātijarāya nivutāti brūmīti nāham̄, nanda, sabbe samaṇabrāhmaṇā jātijarāya āvutā nivutā ovutā pihitā paṭicchannā paṭikujjitatā vadāmi. Atthi te samaṇabrāhmaṇā yesam̄ jāti ca jarāmarapañca pahīnā ucchinnaṁūlā tālāvatthukatā anabhāvam̄katā āyatim̄ anuppādadhammāti brūmi ācikkhāmi desemi paññapem̄ paṭṭhapem̄ vivarāmi vibhajāmi uttānikaromi pakāsemīti – nāham̄ sabbe samaṇabrāhmaṇāse nandāti bhagavā jātijarāya nivutāti brūmi.

Ye sīdha diṭṭham̄ va sutam̄ mutam̄ vā, sīlabbatam̄ vāpi pahāya sabbanti ye sabbā diṭṭhasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam̄ gametvā. Ye sabbā sutasuddhiyo pahāya...pe... ye sabbā mutasuddhiyo pahāya, ye sabbā diṭṭhasutamutasuddhiyo pahāya ye sabbā sīlasuddhiyo pahāya, ye sabbā vatasuddhiyo pahāya, ye sabbā sīlabbatasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam̄ gametvāti – ye sīdha diṭṭham̄va sutam̄ mutam̄ vā, sīlabbatam̄ vāpi pahāya sabbam̄.

Anekarūpampi pahāya sabbanti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhim̄ visuddhim̄ parisuddhim̄ muttim̄ vimuttim̄ parimuttim̄ pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam̄ gametvāti – anekarūpampi pahāya sabbam̄.

Taṇham̄ pariññāya anāsavā se, te ve narā oghatiṇṇāti brūmīti. **Taṇhāti** rūpataṇhā saddataṇhā gandhatāṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammadataṇhā. **Taṇham̄ pariññāyāti** taṇham̄ tīhi pariññāhi pariñānitvā – nātāpariññāya, tīraṇapariññāya, pahānapariññāya. Katamā nātāpariññā? Taṇham̄ jānāti [pajānāti (syā.) pariñānāti (ka.) mahāni. 13] “ayam rūpataṇhā, ayam saddataṇhā, ayam gandhatāṇhā, ayam rasataṇhā, ayam phoṭṭhabbataṇhā, ayam dhammadataṇhā”ti jānāti passati – ayam nātāpariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evam̄ nātām̄ katvā taṇham̄ tīreti aniccato dukkhato rogato gaṇḍato...pe... nissaraṇato tīreti – ayam tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evam̄ tīrayitvā taṇham̄ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam̄ gameti. Vuttañhetam̄ bhagavatā – “yo, bhikkhave, taṇhāya chandarāgo tam̄ pajahatha. Evam̄ sā taṇhā pahīnā bhavissati ucchinnaṁūlā tālāvatthukatā anabhāvam̄katā āyatim̄ anuppādadhammā”. Ayam pahānapariññā. **Taṇham̄ pariññāyāti** taṇham̄ imāhi tīhi pariññāhi pariñānitvā. **Anāsavāti** cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Yesam̄ ime āsavā pahīnā ucchinnaṁūlā tālāvatthukatā anabhāvam̄katā āyatim̄ anuppādadhammā, te vuccanti anāsavā arahanto khīṇāsavā – taṇham̄ pariññāya anāsavā.

Te ve narā oghatiṇṇāti brūmīti ye taṇham̄ pariññāya anāsavā, te kāmogham̄ tiṇṇā bhavogham̄ tiṇṇā diṭṭhogham̄ tiṇṇā avijjogham̄ tiṇṇā sabbasam̄sārapatham̄ tiṇṇā uttiṇṇā nittiṇṇā atikkantā samatikkantā vītvattāti brūmi ācikkhāmi desemi paññapem̄ paṭṭhapem̄ vivarāmi vibhajāmi uttānikaromi pakāsemīti – taṇham̄ pariññāya anāsavāse te ve narā oghatiṇṇāti brūmi. Tenāha bhagavā –

“Nāham̄ sabbe samaṇabrāhmaṇāse, [nandāti bhagavā]
Jātijarāya nivutāti brūmi;
Ye sīdha diṭṭham̄ va sutam̄ mutam̄ vā, sīlabbatam̄ vāpi pahāya sabbam̄.

Anekarūpampi pahāya sabbam̄, taṇham̄ pariññāya anāsavāse;
Te ve narā oghatiṇṇāti brūmī’ti.

- 52. Etābhīnandāmī vaco mahesino, sukittitam̄ gotamanūpadhīkam̄;**
Ye sīdha diṭṭham̄ va sutam̄ mutam̄ vā, sīlabbatam̄ vāpi pahāya sabbam̄.

Anekarūpampi pahāya sabbam̄, taṇham̄ pariññāya anāsavāse;
Ahampi te oghatiññāti brūmi.

Etābhīnandāmī vaco mahesinoti. Etanti tuyham̄ vacanam̄ byappatham̄ desanam̄ anusāsanam̄ anusiṭṭham̄ nandāmī abhinandāmī modāmī anumodāmī icchāmī sādiyāmī patthayāmī pihayāmī abhijappāmī. **Mahesinoti** kim̄ mahesi bhagavā? Mahantam̄ sīlakkhandham̄ esī gavesī pariyesītī mahesi...pe... kaham̄ narāsabhoti mahesītī – etābhīnandāmī vaco mahesino.

Sukittitam̄ gotamanūpadhīkanti. Sukittitanti sukittitam̄ suācikkhitam̄ [svācikkhitam̄ (ka.)] sudesitam̄ supaññapitam̄ supaṭṭhapitam̄ suvivāṭam̄ suvibhattam̄ suuttānīkataṁ supakāsitaṁ.

Gotamanūpadhīkanti upadhī vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. Upadhippahānam̄ upadhiyūpasamaṁ upadhinissaggam̄ upadhipaṭippassaddham̄ amataṁ nibbānanti – sukittitam̄ gotamanūpadhīkam̄.

Ye sīdha diṭṭham̄ va sutam̄ mutam̄ vā, sīlabbatam̄ vāpi pahāya sabbanti ye sabbā diṭṭhasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam̄ gametvā. Ye sabbā sutasuddhiyo...pe... ye sabbā mutasuddhiyo... ye sabbā diṭṭhasutamutasuddhiyo... ye sabbā sīlasuddhiyo... ye sabbā vatasuddhiyo... ye sabbā sīlabbatasuddhiyo pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam̄ gametvāti – ye sīdha diṭṭham̄ va sutam̄ mutam̄ vā, sīlabbatam̄ vāpi pahāya sabbam̄.

Anekarūpampi pahāya sabbanti anekavidhakotūhalamaṅgalena suddhim̄ visuddhim̄ parisuddhim̄ muttiṁ vimuttim̄ parimuttiṁ pahāya jahitvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam̄ gametvāti – anekarūpampi pahāya sabbam̄.

Taṇham̄ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiññāti brūmīti. Taṇhāti rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbatāṇhā dhammadataṇhā. **Taṇham̄ pariññāyāti** taṇham̄ tīhi pariññāhi pariñānitvā – ñātāpariññāya, tīraṇapariññāya [tīraṇapariññāya (syā.)], pahānapariññāya. Katamā ñātāpariññā? Taṇham̄ jānāti – ayam̄ rūpataṇhā, ayam̄ saddataṇhā, ayam̄ gandhataṇhā, ayam̄ rasataṇhā, ayam̄ phoṭṭhabbatāṇhā, ayam̄ dhammadataṇhāti jānāti passati – ayam̄ ñātāpariññā.

Katamā tīraṇapariññā? Evam̄ ñātām̄ katvā taṇham̄ tīreti [tīreti (syā.)] aniccato dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato parato palokato ītito upaddavato bhayato upasaggato calato pabhaṅguto addhuvato atāṇato aleṇato asaranato asarañībhūtato rittato tucchato suññato anattato ādīnavato vipariñāmadhammato asārakato aghamūlato vadhekato vibhavato sāsavato saṅkhatato mārāmisato jātidhammato jarādhammato byādhidhammato maraṇadhammato sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadhammato samkilesadhammato samudayato atthaṅgamato assādato ādīnavato nissaranato tīreti – ayam̄ tīraṇapariññā.

Katamā pahānapariññā? Evam̄ tīrayitvā taṇham̄ pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam̄ gameti – ayam̄ pahānapariññā.

Taṇham̄ pariññāyāti taṇham̄ imāhi tīhi pariññāhi pariñānitvā. **Anāsavāti** cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Yesam̄ ime āsavā pahīnā ucchinnaṁūlā tālāvatthukatā anabhāvam̄katā āyatim̄ anuppādadhammā, te vuccanti anāsavā arahanto khīñāsavā. **Taṇham̄ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiññāti.** Brūmīti ye taṇham̄ pariññāya anāsavā, ahampi te kāmogham̄ tiṇṇā bhavogham̄ tiṇṇā diṭṭhogham̄ tiṇṇā avijjogham̄ tiṇṇā sabbasamsārapathaṁ tiṇṇā uttiṇṇā nittiṇṇā atikkantā samatikkantā vītvattāti brūmī vadāmiti – taṇham̄ pariññāya anāsavāse, ahampi te oghatiññāti

brūmi. Tenāha so brāhmaṇo –

“Etābbhinandāmi vaco mahesino, sukittitam̄ gotamanūpadhīkaṁ;
Ye sīdha dīṭṭham̄ va sutam̄ mutam̄ vā, sīlabbatam̄ vāpi pahāya sabbam̄.

Anekarūpampi pahāya sabbam̄, tañham̄ pariññāya anāsavāse;
Ahampi te oghatiññāti brūmī’ti.

Nandamāṇavapucchāniddeso sattamo.

8. Hemakamāṇavapucchāniddeso

53. Ye me pubbe viyākam̄su, [iccāyasmā hemako]

Huram̄ gotamasāsanā;
Iccāsi iti bhavissati, sabbam̄ tam̄ itihītiham̄;
Sabbam̄ tam̄ takkavadḍhanam̄, nāham̄ tattha abhiramim̄.

Ye me pubbe viyākam̄sūti yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā, te sakam̄ dīṭṭhim̄ sakam̄ khantim̄ sakam̄ rucim̄ sakam̄ laddhim̄ sakam̄ ajjhāsayam̄ sakam̄ adhippāyam̄ byākam̄su ācikkhiṁsu desayim̄su paññapiṁsu paṭṭhapim̄su vivariṁsu vibhajim̄su uttānīkam̄su pakāsesunti – ye me pubbe viyākam̄su. **Iccāyasmā hemakoti.** **Iccāti** padasandhi...pe... padānupubbatāpetam̄ – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam...pe.... **Hemakoti** tassa brāhmaṇassa nāmam...pe... abhilāpoti – iccāyasmā hemako.

Huram̄ gotamasāsanāti huram̄ gotamasāsanā param̄ gotamasāsanā pure gotamasāsanā paṭhamataram̄ gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā [**tathāgatasāsanā devasāsanā (ka.)**] arahantasāsanāti – huram̄ gotamasāsanā.

Iccāsi iti bhavissatīti evam̄ kira āsi, evam̄ kira bhavissatīti – iccāsi iti bhavissati.

Sabbam̄ tam̄ itihītihanti sabbam̄ tam̄ itihītiham̄ itikirāya paramparāya piṭakasampadāya takkahetu nayahetu ākāraparivitakkena dīṭṭhinijjhānakkhantiyā na sāmam̄ sayamabhiññātam̄ na attapaccakkhadhammaṁ kathayim̄sūti – sabbam̄ tam̄ itihītiham̄.

Sabbam̄ tam̄ takkavadḍhananti sabbam̄ tam̄ takkavadḍhanam̄ vitakkavadḍhanam̄ saṅkappavaḍḍhanam̄ kāmavitakkavadḍhanam̄ byāpādavitakkavadḍhanam̄ vihimsāvitakkavadḍhanam̄ nātīvitakkavadḍhanam̄ janapadavitakkavadḍhanam̄ amarāvitakkavadḍhanam̄ parānudayatāpatisamyuttavitakkavadḍhanam̄ lābhassakkārasilokapatisamyuttavitakkavadḍhanam̄ anavaññattipaṭisamyuttavitakkavadḍhananti – sabbam̄ tam̄ takkavadḍhanam̄.

Nāham̄ tattha abhiraminti nāham̄ tattha abhiramim̄ na vindim̄ nādhigacchim̄ na paṭilabhinti – nāham̄ tattha abhiramim̄. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ye me pubbe viyākam̄su, [iccāyasmā hemako]
Huram̄ gotamasāsanā;
Iccāsi iti bhavissati, sabbam̄ tam̄ itihītiham̄;
Sabbam̄ tam̄ takkavadḍhanam̄, nāham̄ tattha abhirami”nti.

54. Tvañca me dhammadakkhāhi, tañhānigghātanam̄ muni; Yam̄ viditvā sato caram̄, tare loke visattikam̄.

Tvañca me dhammadakkhāhīti. Tvantī bhagavantam bhañati. Dhammadakkhāhīti.

Dhammanti ādikalyāñam majjhēkalyāñam pariyośānakalyāñam sāththam sabyañjanam kevalaparipuññam parisuddham brahmacariyam, cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro idhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhangē ariyam atṭhañgikam maggam nibbānañca nibbānagāminiñca pañipadam akkhāhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – tvañca me dhammadakkhāhīti.

Taṇhānigghātanam munīti. **Taṇhāti** – rūpataṇhā...pe... dhammadataṇhā. Taṇhānigghātanam taṇhpahānam taṇhāvūpasamañ taṇhāpaṭinissaggam taṇhāpaṭippassaddhim amatañam nibbānam. **Munīti** monam vuccati ñāñam...pe... saṅgajālamaticca so munīti – taṇhānigghātanam muni.

Yam viditvā sato caranti Yam viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. “Sabbe sañkhārā anicca”ti viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā, “sabbe sañkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammañ sabbam tam nirodhadhamma”nti viditam katvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. **Satoti** catūhi kārañehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato...pe... so vuccati sato. **Caranti** caranto viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpentoti – yam viditvā sato caram.

Tare loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Visattikāti** kenaṭthena visattikā...pe... visañā vitthañati visattikā. **Loketi** apāyaloke manussaloke devaloke khandhaloke dhātuloke āyatanañloke. **Tare loke visattikanti** loke vesā visattikā loke vetañam visattikam sato tareyyam uttareyyam patareyyam samatikkameyyam vītivatteyyanti – tare loke visattikam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Tvañca me dhammadakkhāhi, taṇhānigghātanam muni;
Yam viditvā sato caram, tare loke visattika”nti.

55. Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka; Chandarāgavinodanam, nibbānapadamaccutam.

Idha diṭṭhasutamutaviññātesūti. **Diṭṭhanti** cakkhunā diṭṭham; **sutanti** sotena sutam; **mutanti** ghānena ghāyitam jivhāya sāyitam kāyena phuṭṭham; **viññātanti** manasā viññātanti – idha diṭṭhasutamutaviññātesu.

Piyarūpesu hemakāti kiñca loke piyarūpam sātarūpam? Cakkhu [cakkhum (syā. ka.)] loke piyarūpam sātarūpam, sotam loke...pe... ghānam loke... jivhā loke... kāyo loke... mano loke piyarūpam sātarūpam; rūpā loke piyarūpam sātarūpam, saddā loke... gandhā loke... rasā loke... phoṭṭhabbā loke... dhammā loke piyarūpam sātarūpam; cakkhuviññāñam loke piyarūpam sātarūpam, sotaviññāñam loke piyarūpam sātarūpam, ghānaviññāñam loke... jivhāviññāñam loke... kāyaviññāñam loke... manoviññāñam loke piyarūpam sātarūpam, cakkhusamphasso loke... sotasamphasso loke... ghānasamphasso loke... jivhāsamphasso loke... kāyasamphasso loke... manosamphasso loke piyarūpam sātarūpam; cakkhusamphassajā vedanā loke piyarūpam sātarūpam... sotasamphassajā vedanā... ghānasamphassajā vedanā... jivhāsamphassajā vedanā... kāyasamphassajā vedanā... manosamphassajā vedanā loke piyarūpam sātarūpam; rūpasaññā loke... saddasaññā loke... gandhasaññā loke... rasasaññā loke... phoṭṭhabbasaññā loke... dhammasaññā loke piyarūpam sātarūpam, rūpasañcetanā loke... saddasañcetanā loke... gandhasañcetanā loke... rasasañcetanā loke... phoṭṭhabbasañcetanā loke... dhammasañcetanā loke piyarūpam sātarūpam; rūpataṇhā loke... saddataṇhā loke... gandhataṇhā loke... rasatanhā loke... phoṭṭhabbatanhā loke... dhammatanhā loke piyarūpam sātarūpam; rūpavitañko loke... saddavitakko loke... gandhavitakko loke... rasavitakko loke... phoṭṭhabbavitakko loke... dhammavitakko loke piyarūpam sātarūpam; rūpavicāro loke piyarūpam sātarūpam, saddavicāro loke... gandhavicāro loke... rasavicāro loke... phoṭṭhabbavicāro loke... dhammavicāro loke piyarūpam

sātarūpanti – piyarūpesu hemaka.

Chandarāgavinodananti. Chandarāgoti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasineho kāmapariļāho kāmamuccchā kāmajjhosānam kāmogho kāmayogo kāmupādānam kāmacchandanīvaraṇam. **Chandarāgavinodananti** chandarāgapappahānam chandarāgavūpasamam chandarāgapatiṇissaggam chandarāgapatiippassaddham amatam nibbānanti – chandarāgavinodanam.

Nibbānapadamaccutanti nibbānapadam tāṇapadam leṇapadam saraṇapadam abhayapadam. **Accutanti** niccam dhuvam sassatam avipariṇāmadhammanti – nibbānapadamaccutam. Tenāha bhagavā –

“Idha diṭṭhasutamutaviññātesu, piyarūpesu hemaka;
Chandarāgavinodanam, nibbānapadamaccuta” nti.

56. Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā; Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loke visattikam.

Etadaññāya ye satāti. Etanti amataṇ nibbānam. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipatiṇissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. **Aññāyāti** aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammaṇ sabbaṇ tam nirodhadhamma”nti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. Yeti arahanto khīṇāsavā. **Satāti** catūhi kāraṇehi satā – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvitattā satā...pe... te vuccanti satāti – etadaññāya ye satā.

Diṭṭhadhammābhinibbutāti. Diṭṭhadhammāti diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti diṭṭhadhammā...pe... “yam kiñci samudayadhammaṇ sabbaṇ tam nirodhadhamma”nti diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. **Abhinibbutāti** rāgassa nibbāpitattā nibbutā, dosassa nibbāpitattā nibbutā, mohassa nibbāpitattā nibbutā, kodhassa...pe... upanāhassa... sabbākusalābhisaṅkhārānam santattā samitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippasaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippassaddhāti – diṭṭhadhammābhinibbutā.

Upasantā ca te sadāti. Upasantāti rāgassa upasamitattā nibbāpitattā upasantā...pe... dosassa... mohassa... kodhassa... upanāhassa...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānam santattā samitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippasaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippassaddhāti upasantā. Teti arahanto khīṇāsavā. **Sadāti** sadā sabbakālam niccakālam dhuvakālam satataṇ samitaṇ abbokinṇam poñkhānupoñkham udakūmikajātam avīcisantatisahitam phassitam purebhattam pacchābhattam purimayāmam majjhimayāmam pacchimayāmam kāle juṇhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandheti – upasantā ca te sadā.

Tiṇṇā loke visattikanti visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Visattikāti** kenaṭhena visattikā...pe... visatā vitthatāti visattikā. **Loketi** apāyaloke... pe... ayatanaloke. **Tiṇṇā loke visattikanti** loke vesā visattikā loke vetam visattikam tiṇṇā uttiṇṇā nitthiṇṇā atikkantā samatikkantā vītvattāti – tiṇṇā loke visattikam. Tenāha bhagavā –

“Etadaññāya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;
Upasantā ca te sadā, tiṇṇā loke visattika”nti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmi.

Hemakamāṇavapucchāniddeso aṭṭhamo.

9. Todeyyamāṇavapucchāniddeso

57. Yasmiṁ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]

Taṇhā yassa na vijjati;
Kathamkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso.

Yasmiṁ kāmā na vasanti yasmiṁ kāmā na vasanti na samvasanti na āvasanti na parivasantī – yasmiṁ kāmā na vasanti. **Iccāyasmā todeyyoti.** **Iccāti** padasandhi...pe... padānupubbatāpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam...pe.... **Todeyyoti** tassa brāhmaṇassa nāmam...pe... abhilāpoti – iccāyasmā todeyyo.

Taṇhā yassa na vijjatīti taṇhā yassa natthi na sati na samvijjati nupalabbhati nāṇagginā daḍḍhāti – taṇhā yassa na vijjati.

Kathamkathā ca yo tiṇṇoti kathamkathā ca yo tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivattoti – kathamkathā ca yo tiṇṇo.

Vimokkho tassa kīdisoti vimokkho tassa kīdiso kiṁsaṇthito kiṁpakāro kiṁpaṭibhāgo icchitabboti vimokkhām pucchatīti – vimokkho tassa kīdiso. Tenāha so brāhmaṇo –

“Yasmiṁ kāmā na vasanti, [iccāyasmā todeyyo]
Taṇhā yassa na vijjati;
Kathamkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa kīdiso”ti.

58. Yasmiṁ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]

Taṇhā yassa na vijjati;
Kathamkathā ca yo tiṇṇo, vimokkho tassa nāparo.

Yasmiṁ kāmā na vasanti. Yasminti yasmiṁ puggale arahante khīṇāsave. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Yasmiṁ kāmā na vasanti** yasmiṁ kāmā na vasanti na samvasanti na āvasanti na parivasantī – yasmiṁ kāmā na vasanti.

Todeyyāti bhagavāti. **Todeyyāti** bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – todeyyāti bhagavā.

Taṇhā yassa na vijjatīti. Taṇhāti rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭṭhabbataṇhā dhammadtaṇhā. **Yassāti** arahato khīṇāsavassa. **Taṇhā yassa na vijjatīti** taṇhā yassa natthi na sati na samvijjati nupalabbhati, pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭippassaddhā abhappuppattikā nāṇagginā daḍḍhāti – taṇhā yassa na vijjati.

Kathamkathā ca yo tiṇṇoti kathamkathā vuccati vicikicchā. Dukkhe kaṅkhā...pe... chambhitattam cittassa manovilekho. **Yoti** yo so araham khīṇāsavo. **Kathamkathā ca yo tiṇṇoti** kathamkathā ca yo tiṇṇo uttiṇṇo nitthiṇṇo atikkanto samatikkanto vītivattoti – kathamkathā ca yo tiṇṇo.

Vimokkho tassa nāparoti natthi tassa aparo vimokkho. Yena vimokkhena vimucceyya vimutto so. Kataṁ tassa vimokkhena karaṇīyanti – vimokkho tassa nāparo. Tenāha bhagavā –

“Yasmiṁ kāmā na vasanti, [todeyyāti bhagavā]
 Taṇhā yassa na vijjati;
 Kathamkathā ca yo tiṇo, vimokkho tassa nāparo”ti.

59. Nirāsaso so uda āsasāno, paññāṇavā so uda paññakappī;
Munim aham sakka yathā vijaññam, tam me viyācikkha samantacakkhu.

Nirāsaso so uda āsasānoti nittaṇho so, udāhu sataṇho rūpe āsīsatī [**āsim̄sati (syā.)**], sadde...pe... gandhe... rase... phoṭhabbe... kulam... gaṇam... āvāsam... lābhām... yasam... pasamsam... sukham... cīvaraṁ... piṇḍapātam... senāsanam... gilānapaccayabhesajjaparikkhāram... kāmadhātum... rūpadhātum... arūpadhātum... kāmabhavam... rūpabhavam... arūpabhavam... saññābhavam... asaññābhavam... nevasaññānaśaññābhavam... ekavokārabhavam... catuvokārabhavam... pañcavokārabhavam... atītam... anāgatam... paccuppannam... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme āsīsatī sādiyati pattheti piheti abhijappatī – nirāsaso so uda āsasāno.

Paññāṇavā so uda paññakappīti. **Paññāṇavā soti** paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Uda paññakappīti** udāhu atīhasamāpattiññāena vā pañcābhiññāñāena vā micchāññāena vā taṇhākappam vā diṭṭhikappaṁ vā kappeti janeti sañjaneti nibbatteti abhinibbattetīti – paññāṇavā so uda paññakappī.

Munim aham sakka yathā vijaññanti. **Sakkāti** sakko bhagavā. Sakyakulā pabbajitoti sakko. Atha vā, aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidam – saddhādhanam sīladhanaṁ hiridhanaṁ ottappadhanaṁ sutadhanaṁ cāgadhanaṁ paññādhanam satipaṭṭhānadhanaṁ sammappadhānadhanaṁ iddhipādadhanaṁ indriyadhanaṁ baladhanaṁ bojjhaṅgadhanaṁ maggadhanaṁ phaladhanaṁ nibbānadhananti. Tehi anekavidhehi dhanaratanehi aḍḍho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū accambahī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṁsotipi sakko. **Munim aham sakka yathā vijaññanti** sakka yathāhaṁ munim jāneyyam ājāneyyam vijāneyyam paṭivijāneyyam paṭivijjhelyanti – munim aham sakka yathā vijaññam.

Tam me viyācikkha samantacakkhūti. Tanti yam pucchāmi yam yācāmi yam ajjhēsāmi yam pasādemī. **Viyācikkhāti** ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Samantacakkhūti** samantacakkhu vuccati sabbaññutaññānam...pe... tathāgato tena samantacakkhūti – tam me viyācikkha samantacakkhu. Tenāha so brāhmaṇo –

“Nirāsaso so uda āsasāno, paññāṇavā so uda paññakappī;
 Munim aham sakka yathā vijaññam, tam me viyācikkha samantacakkhū”ti.

60. Nirāsaso so na ca āsasāno, paññāṇavā so na ca paññakappī;
Evampi todeyya munim vijāna, akiñcanam kāmabhave asattam.

Nirāsaso so na ca āsasānoti nittaṇho so. Na so sataṇho rūpe nāsīsatī. Sadde...pe... gandhe... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme nāsīsatī na icchatī na sādiyati na pattheti na piheti nābhijappatīti – nirāsaso so na ca āsasāno.

Paññāṇavā so na ca paññakappīti. **Paññāṇavāti** paṇḍito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. **Na ca paññakappīti** atīhasamāpattiññāena vā pañcābhiññāñāena vā micchāññāena vā taṇhākappam vā na kappeti diṭṭhikappaṁ vā na kappeti na janeti na sañjaneti na nibbatteti nābhinibbattetīti – paññāṇavā so na ca paññakappī.

Evampi todeyya munim vijānāti. **Munīti** monam vuccati ñānam...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Evampi todeyya munim vijānāti** todeyya, evam munim jāna paṭijāna paṭivijāna paṭivijjhāti –

evampi todeyya munim vijāna.

Akiñcanam kāmabhavē asattanti. Akiñcananti rāgakiñcanam dosakiñcanam mohakiñcanam mānakiñcanam diṭṭhikiñcanam kilesakiñcanam duccaritakiñcanam. Yassetāni [yassete (syā.)] kiñcanāni [kiñcanā (syā.)] pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhabuppattikāni nāṇagginā dadḍhāni, so vuccati akiñcano. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Bhavāti** dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo...pe... ayam paṭisandhiko punabbhavo.

Akiñcanam kāmabhavē asattanti akiñcanam puggalaṁ kāme ca bhavē ca asattam alaggam alaggitaṁ apalibuddhaṁ nikkhantam nissaṭam vippamuttam visaññuttam vimariyādikatena cetasā viharantanti – akiñcanam kāmabhavē asattam. Tenāha bhagavā –

“Nirāsaso so na ca āsasāno, paññāṇavā so na ca paññakappī;
Evampi todeyya munim vijāna, akiñcanam kāmabhavē asattanti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmiṁti.

Todeyyamāṇavapucchāniddeso navamo.

10. Kappamāṇavapucchāniddeso

61. Majhe sarasmim tiṭṭhatam, [iccāyasmā kappo]

Oghe jāte mahabbaye;

Jarāmaccuparetānam, dīpam pabrūhi mārisa;

Tvañca me dīpamakkhāhi, yathāyidam nāparam siyā.

Majjhe sarasmim tiṭṭhatanti saro vuccati saṃsāro āgamanam gamanam gamanāgamanam kālam gati bhavābhavo cuti ca upapatti ca nibbatti ca bhedo ca jāti ca jarā ca maraṇañca. Saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati; majjheva saṃsāre sattā ṭhitā patiṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā.

Kathaṁ saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati? Ettakā jātiyo vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisatāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisatasahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakā jātikotīyo vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikotisatāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikotisahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti, hevam natthi. Evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātikotisatasahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Ettakāni vassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassasatāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassasahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassasatasahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakā vassakoṭīyo vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakoṭisatāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni vassakoṭisahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

paññāyati. Ettakāni vassakoṭisatasahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Ettakāni kappāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasatāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappasatasahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakotiyō vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakotisatāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakoṭisahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Ettakāni kappakotisatasahassāni vaṭṭam vatti, tato param na vattatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Vuttañhetam bhagavatā – “anamataggoyam, bhikkhave, saṃsāro, pubbā koṭi na paññāyati avijjānīvaraṇānam sattānam tañhāsamyojanānam sandhāvatam saṃsarataṁ. Evam dīgharattam kho, bhikkhave, dukkham paccanubhūtam tibbam paccanubhūtam byasanam paccanubhūtam, kaṭasī vadḍhitā [katasiñvavaḍḍhitam (syā.) passa sam. ni. 2.124]. Yāvañcidam, bhikkhave, alameva sabbasaṅkhāresu nibbinditum alam virajjituṁ alam vimuccitu”nti. Evampi saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati.

Katham saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati? Ettakā jātiyo vaṭṭam vattissati, tato param na vattissatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Ettakāni jātisatāni, ettakāni jātisahassāni, ettakāni jātisatasahassāni, ettakā jātikoṭiyo, ettakāni jātikoṭisatāni, ettakāni jātikoṭisahassāni, ettakāni jātikoṭisatasahassāni, ettakāni vassāni, ettakāni vassasatāni, ettakāni vassasahassāni, ettakāni vassasatasahassāni, ettakā vassakoṭiyo, ettakāni vassakoṭisatāni, ettakāni vassakoṭisahassāni, ettakāni vassakoṭisatasahassāni, ettakāni kappāni, ettakāni kappasatāni, ettakāni kappasahassāni, ettakāni kappasatasahassāni, ettakā kappakoṭiyo, ettakāni kappakoṭisatāni, ettakāni kappakoṭisahassāni, ettakāni kappakoṭisatasahassāni vaṭṭam vattissati, tato param na vattissatīti hevam natthi, evampi saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Evampi saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati, majjheva saṃsāre sattā ṭhitā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – majjhe sarasmīm tiṭṭhatam. **Iccāyasmā kappoti.** Iccāti padasandhi...pe.... Āyasmāti piyavacanam... pe.... **Kappoti** tassa brāhmaṇassa nāmam...pe... abhilāpoti – iccāyasmā kappo.

Oghe jāte mahabbhayeti kāmoghe bhavoghe diṭṭhoghe avijjoghe jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhūte. **Mahabbhayeti** jātibhaye jarābhaye byādhibhaye maraṇabhayeti – oghe jāte mahabbhayē.

Jarāmaccuparetānanti jarāya phuṭṭhānam paretānam samohitānam samannāgatānam. Maccunā phuṭṭhānam paretānam samohitānam samannāgatānam, jātiyā anugatānam jarāya anusaṭānam byādhinā abhibhūtānam maraṇena abbhāhatānam atānānam aleñānam asaraṇānam asaraṇībhūtānanti – jarāmaccuparetānam.

Dīpam pabrūhi mārisāti dīpam tāṇam leṇam saraṇam gatiṁ parāyanam [gatiparāyanam (syā.) evamuparipi] brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Mārisāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam mārisāti – dīpam pabrūhi mārisa.

Tvañca me dīpamakkhāhīti. Tvantī bhagavantam bhaṇati. **Dīpamakkhāhīti** dīpam tāṇam leṇam saraṇam gatiṁ parāyanam akkhāhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehīti – tvañca me dīpamakkhāhi.

Yathāyidam nāparam siyāti yathāyidam dukkham idheva nirujjheyya vūpasameyya atham

gaccheyya paṭipassambheyya punapaṭisandhikam dukkham na nibbatteyya, kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā kāmabhave vā rūpabhave vā arūpabhave vā saññābhavē vā asaññābhavē vā nevasaññānāsaññābhavē vā ekavokārabhave vā catuvokārabhave vā pañcavokārabhave vā punagatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhavē vā saṃsāre vā vatṭe vā na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya. Idheva nirujjhelyya vūpasameyya atthaṁ gaccheyya paṭipassambheyyāti – yathāyidam nāparam siyā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Majjhe sarasmiṁ tiṭṭhatam, [iccāyasmā kappo]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānam, dīpam pabrūhi mārisa;
Tvañca me dīpamakkhāhi, yathāyidam nāparam siyā”ti.

62. Majjhe sarasmiṁ tiṭṭhatam, [kappāti bhagavā]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānam, dīpam pabrūmi kappa te.

Majjhe sarasmiṁ tiṭṭhatanti saro vuccati saṃsāro āgamanam̄ gamanam̄ gamanāgamanam̄ kālam̄ gati bhavābhavo, cuti ca upapatti ca nibbatti ca bhedo ca jāti ca jarā ca maraṇañca. Saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati. Majjheva saṃsāre sattā ṭhitā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttā.

Katham̄ saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati...pe... evam̄ saṃsārassa purimā koṭi na paññāyati. Katham̄ saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati...pe... evam̄ saṃsārassa pacchimā koṭi na paññāyati. Evam̄ saṃsārassa purimāpi koṭi na paññāyati, pacchimāpi koṭi na paññāyati. Majjheva saṃsāre sattā ṭhitā patiṭṭhitā allīnā upagatā ajjhositā adhimuttāti – majjhe sarasmiṁ tiṭṭhatam. **Kappāti bhagavāti.** **Kappāti** bhagavā tam̄ brāhmaṇam̄ nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam̄...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – kappāti bhagavā.

Oghe jāte mahabbhayeti kāmoghe bhavoghe diṭṭhoghe avijjoghe jāte sañjāte nibbatte abhinibbatte pātubhüte. **Mahabbhayeti** jātibhaye jarābhaye byādhibhaye maraṇabhayeti – oghe jāte mahabbhaye.

Jarāmaccuparetānanti jarāya phuṭṭhānam̄ paretānam̄ samohitānam̄ samannāgatānam̄, maccunā phuṭṭhānam̄ paretānam̄ samohitānam̄ samannāgatānam̄ jātiyā anugatānam̄ jarāya anusaṭānam̄ byādhinā abhibhūtānam̄ maraṇena abbhāhatānam̄ atānānam̄ aleñānam̄ asaraṇānam̄ asaraṇībhūtānanti – jarāmaccuparetānam̄.

Dīpam pabrūmi kappa teti dīpam tāṇam̄ lenam̄ saraṇam̄ gatim̄ parāyanam̄ brūmi ācikkhāmi desemi paññapemi paṭṭhapemi vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – dīpam pabrūmi kappa te. Tenāha bhagavā –

“Majjhe sarasmiṁ tiṭṭhatam, [kappāti bhagavā]
Oghe jāte mahabbhaye;
Jarāmaccuparetānam, dīpam pabrūmi kappa te”ti.

63. Akiñcanam̄ anādānam̄, etam̄ dīpam̄ anāparam;
Nibbānam̄ iti nam̄ brūmi, jarāmaccuparikkhayam̄.

Akiñcanam̄ anādānanti. Kiñcananti – rāgakiñcanam̄ dosakiñcanam̄ mohakiñcanam̄ mānakiñcanam̄ diṭṭhikiñcanam̄ kilesakiñcanam̄ duccaritakiñcanam̄; kiñcanappahānam̄ kiñcanavūpasamam̄ [[kiñcanavūpasamo \(syā.\) evamīdisesu thānesu](#)] kiñcanapaṭinissaggam̄ [[kiñcanapaṭinissaggo \(syā.\)](#)] kiñcanapaṭipassaddhiṁ amataṁ nibbānanti – akiñcanam̄. **Anādānanti**

ādānam vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Ādānappahānam ādānavūpasamam ādānapaṭinissaggam ādānapaṭippassaddhim amataṁ nibbānanti – akiñcanam anādānam.

Etam dīpam anāparanti etam dīpam tānam leṇam saraṇam gati parāyanam. **Anāparanti** tamhā paro añño dīpo natthi. Atha kho so evam dīpo aggo ca settho ca visettho ca pāmokkho ca uttamo ca pavaro cāti – etam dīpam anāparam.

Nibbānam iti naṁ brūmīti vānam vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Vānappahānam vānavūpasamam vānapaṭinissaggam vānapaṭippassaddhim amataṁ nibbānam. **Itīti** padasandhi padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭṭhatā padānupubbatāpetam – itīti. **Brūmīti** brūmi ācikkhāmi desemi paññapemī paṭṭhapemī vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – nibbānam iti naṁ brūmi.

Jarāmaccuparikkhayanti jarāmaraṇassa pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddhim amataṁ nibbānanti – jarāmaccuparikkhayam. Tenāha bhagavā –

“Akiñcanam anādānam, etam dīpam anāparam;
Nibbānam iti naṁ brūmi, jarāmaccuparikkhaya”nti.

64. Etadaññaya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā; Na te māravasānugā, na te mārassa paddhagū [paṭṭhagū (syā. ka.)].

Etadaññaya ye satāti. Etanti amataṁ nibbānam. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo tañhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. **Aññāyati** aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā, “sabbe saṅkhārā aniccā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammadam, sabbam tam nirodhadhamma”nti aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. **Yeti** arahanto khīṇāsavā. **Satāti** catūhi kāraṇehi satā – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānam bhāventā [bhāvitattā (ka.)] satā...pe... te vuccanti satāti – etadaññaya ye satā.

Diṭṭhadhammābhinibbutāti. **Diṭṭhadhammāti** diṭṭhadhammā ñātadhammā tulitadhammā tīritadhammā vibhūtadhammā vibhāvitadhammā. **Abhinibbutāti** rāgassa nibbāpitattā nibbutā, dosassa...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānam santattā samitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā paṭippassaddhattā santā upasantā vūpasantā nibbutā paṭippassaddhāti – diṭṭhadhammābhinibbutā.

Na te māravasānugāti. Māroti yo so māro kañho adhipati antagū namuci pamattabandhu. **Na te māravasānugāti** na te mārassa vase vattanti, nāpi māro tesu vasam vatteti. Te mārañca mārapakkhañca mārapāsañca mārabalañca [mārabalañca (ka.)] mārāmisañca māravisayañca māranivāsañca māragocarañca mārabandhanañca abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottaritvā pariyādiyitvā madditvā caranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpentīti – na te māravasānugā.

Na te mārassa paddhagūti na te mārassa paddhā paddhacarā [paṭṭhā paṭṭhacarā (syā. ka.)] paricārikā siyā; buddhassa te bhagavato paddhā paddhacarā paricārikā siyāti – na te mārassa paddhagū. Tenāha bhagavā –

“Etadaññaya ye satā, diṭṭhadhammābhinibbutā;
Na te māravasānugā, na te mārassa paddhagū”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmi.

Kappamāṇavapucchāniddeso dasamo.

11. Jatukaṇṇimāṇavapucchāniddeso

- 65. Sutvānaham vīra akāmakāmīm, [iccāyasmā jatukaṇṇī]**
Oghātigam puṭṭhumakāmamāgamac;
Santipadām brūhi sahajanetta, yathātacchām bhagavā brūhi metām.

Sutvānaham vīra akāmakāmīm sutvā suṇītvā uggahetvā upadhāretvā upalakkhayitvā. Itipi so bhagavā araham...pe... buddho bhagavāti – sutvānaham. **Vīrāti** vīro bhagavā. Vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, sūroti vīro, vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahāmīsotī vīro.

Virato idha sabbapāpakehi, nirayadukkham aticca vīriyavā [[vīriyavā \(syā.\) su. ni. 536](#)] so;
So vīriyavā padhānavā, vīro tādi pavuccate tathattāti.

Sutvānaham vīra. **Akāmakāmīm**. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca... pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Buddhassa bhagavato vatthukāmā pariññātā, kilesakāmā pahīnā. Vatthukāmānaṁ pariññātattā kilesakāmānaṁ pahīnattā bhagavā na kāme kāmeti, na kāme pattheti, na kāme piheti, na kāme abhijappati. Ye kāme kāmenti, kāme patthenti, kāme pihenti, kāme abhijappanti, te kāmakāmino rāgarāgino saññāsaññino. Bhagavā na kāme kāmeti, na kāme pattheti, na kāme piheti, na kāme abhijappati. Tasmā buddho akāmo nikkāmo cattakāmo vantakāmo muttakāmo pahīnakāmo paṭinissatṭhakāmo vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukhappaṭisamvedī brahmabhūtena attanā viharatāti – sutvānaham vīra amakāmakāmīm.

Iccāyasmā jatukaṇṇīti. Iccāti padasandhi...pe... padānupubbatapetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam sagāravasappatissādhivacanametam āyasmāti. **Jatukaṇṇīti** tassa brāhmaṇassa gottam saṅkhā samaññā paññatti voḥāroti – iccāyasmā jatukaṇṇi.

Oghātigam puṭṭhumakāmamāgamanti. Oghātiganti oghātigam ogham atikkantam samatikkantaṁ vītivattanti – oghātigam. **Puṭṭhuni** puṭṭhum pucchitum yācitum ajjhesisum pasādetum. **Akāmamāgamanti** akāmaṁ puṭṭhum nikkāmaṁ cattakāmaṁ vantakāmaṁ muttakāmaṁ pahīnakāmaṁ paṭinissaṭṭhakāmaṁ vītarāgaṁ vigatarāgaṁ cattarāgaṁ vantarāgaṁ muttarāgaṁ pahīnarāgaṁ paṭinissaṭṭharāgaṁ āgamhā āgatamhā upāgatamhā sampattamhā tayā saddhiṁ samāgatamhāti – oghātigam puṭṭhumakāmamāgamam.

Santipadām brūhi sahajanettāti. Santīti ekena ākārena santipi santipadampi [[santipadanti \(ka.\)](#)] tamyeva amataṁ nibbānam. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. Vuttañhetam bhagavatā – “santametam padam, paññitametam padam, yadidam sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbāna”nti. Athāparenākārena ye dhammā santādhigamāya santiphusanāya santisacchikiriyāya saṃvattanti, seyyathidaṁ – cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro iddhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo atṭhaṅgiko maggo – ime vuccanti santipadā. Santipadām tāṇapadām leṇapadām saraṇapadām abhayapadām accutapadām amatapadām nibbānapadām brūhi ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Sahajanettāti** nettaṁ vuccati sabbaññutaññānam. Buddhassa bhagavato nettañca jinabhāvo ca bodhiyā mūle apubbam acarimam ekasmiṁ khaṇe uppanno, tasmā buddho sahajanettoti – santipadām brūhi sahajanetta.

Yathātacchām bhagavā brūhi metanti yathātacchām vuccati amataṁ nibbānam...pe... nirodho nibbānam. **Bhagavāti** gāravādhivacanam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti. **Brūhi metanti**

brūhi ācikkhāhi...pe... pakāsehīti – yathātacchām bhagavā brūhi metaṁ. Tenāha so brāhmaṇo –

“Sutvānaham vīra akāmakāmiṁ, [iccāyasmā jatukaṇṇī]
Oghātigam puṭṭhumakāmamāgamam;
Santipadam brūhi sahajanetta, yathātacchām bhagavā brūhi meta”nti.

- 66. Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati, ādiccova pathavim tejī tejasā;**
Parittapaññassa me bhūripañño, ācikkha dhammam yamaham vijaññam;
Jātijarāya idha vippahānam.

Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyatīti. Bhagavāti gāravādhivacanam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Bhagavā vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottaritvā pariyādiyitvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetīti – bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati.

Ādiccova pathavim tejī tejasāti ādicco vuccati sūriyo [[suriyo \(syā.\)](#)]. Pathavī vuccati jagatī [[jarā \(syā.\)](#)]. Yathā sūriyo tejī tejena samannāgato pathavim abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottaritvā pariyādiyitvā santāpayitvā sabbam ākāsagataṁ tamagataṁ abhivihacca andhakāram vidhamitvā ālokam dassayitvā ākāse antalikkhe gaganapathe [[gamanapathe \(syā.\) aṭṭhakathā oloketabbā](#)] gacchatī, evameva bhagavā nānatejī nānatejena samannāgato sabbam abhisainkhārasamudayaṁ...pe... kilesatamam avijjandhakāram vidhamitvā nānālokam dassetvā vatthukāme parijānitvā kilesakāme pahāya abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottaritvā pariyādiyitvā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetīti – ādiccova pathavim tejī tejasā.

Parittapaññassa me bhūripaññoti ahamasmi parittapañño omakapañño lāmakapañño chatukkapañño. Tvampi mahāpañño puthupañño hāsapañño javanapañño tikkhapañño nibbedhikapañño. Bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthaṭāya samannāgatoti – parittapaññassa me bhūripañño.

Ācikkha dhammam yamaham vijaññanti. Dhammanti ādikalyāṇam majjhekalyāṇam pariyosānakalyāṇam sātham sabyañjanam kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmacariyam, cattāro satipaṭṭhāne...pe... nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadam ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Yamaham vijaññanti** yamaham jāneyyam ājāneyyam vijāneyyam paṭijāneyyam paṭivijjhewayam adhigaccheyyam phasseyyam sacchikareyyanti – ācikkha dhammam yamaham vijaññam.

Jātijarāya idha vippahānanti idheva jātijarāya marañassa pahānam vūpasamaṁ paṭinissaggam paṭippassaddhim amataṁ nibbānanti – jātijarāya idha vippahānam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Bhagavā hi kāme abhibhuyya iriyati, ādiccova pathavim tejī tejasā;
Parittapaññassa me bhūripañño, ācikkha dhammam yamaham vijaññam;
Jātijarāya idha vippahāna”nti.

- 67. Kāmesu vinaya gedham, [jatukaṇṇīti bhagavā]**
Nekkhammam daṭṭhu khemato;
Uggahitam nirattam vā, mā te vijjitha kiñcanam.

Kāmesu vinaya gedhanti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Gedhanti** gedho vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo... pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Kāmesu vinaya gedhanti** kāmesu gedham vinaya paṭivinaya pajaha

vinodehi byantīkarohi anabhāvam gamehīti – kāmesu vinaya gedham. **Jatukaṇṇīti** bhagavā tam brāhmaṇam gottena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṁ bhagavāti – jatukaṇṇīti bhagavā.

Nekkhammam daṭṭhu khemato. Nekkhammanti sammāpaṭipadam anulomapaṭipadam apaccanīkapatiḍipadam anvatthapaṭipadam dhammānudhammapatiḍipadam silesu paripūrakāritam indriyesu guttadvāratam bhojane mattaññutam jāgariyānuyogam satisampajaññam cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro iddhipāde pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyam aṭṭhangikam maggam nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadam khemato tāṇato leṇato saraṇato saraṇībhūtato abhayato accutato amatato nibbānato daṭṭhum passitvā tulayitvā tirayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – nekkhammam daṭṭhu khemato.

Uggahitam nirattam vāti. Uggahitanti taṇhāvasena diṭṭhivasena gahitam parāmaṭṭham abhiniviṭṭham ajjhositam adhimuttam. **Nirattam vāti** nirattam vā muñcitabbam vijahitabbam vinoditabbam byantīkātabbam anabhāvam gametabbanti – uggahitam nirattam vā.

Mā te vijjitha kiñcananti rāgakiñcanam dosakiñcanam mohakiñcanam mānakiñcanam diṭṭhikiñcanam kilesakiñcanam duccaritakiñcanam. Idam kiñcanam [ime kiñcanā (ka.)] tuyham mā vijjitha mā pavijjitha mā saṃvijjitha pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvam gamehīti – mā te vijjitha kiñcanam. Tenāha bhagavā –

“Kāmesu vinaya gedham, [jatukaṇṇīti bhagavā]
Nekkhammam daṭṭhu khemato;
Uggahitam nirattam vā, mā te vijjitha kiñcana”’nti.

68. Yam pubbe tam visosehi, pacchā te māhu kiñcanam; Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasi.

Yam pubbe tam visosehīti atīte saṅkhāre ārabba ye kilesā uppajjeyyum te kilese sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abījam karohi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvam gamehīti – evampi yam pubbe tam visosehi. Atha vā, ye atīta kammābhisaṅkhārā avipakkavipākā te kammābhisaṅkhāre sosehi visosehi sukkhāpehi visukkhāpehi abījam [avījam (syā.)] karohi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvam gamehīti – evampi yam pubbe tam visosehi.

Pacchā te māhu kiñcananti pacchā vuccati anāgate saṅkhāre ārabba rāgakiñcanam dosakiñcanam mohakiñcanam mānakiñcanam diṭṭhikiñcanam kilesakiñcanam duccaritakiñcanam. Idam kiñcanam tuyham mā ahu mā ahosi mā janesi [mā janehi (syā.) tathāvasesesu dvīsu padesupi] mā sañjanesi mābhinibbattesi pajaha vinodehi byantīkarohi anabhāvam gamehīti – pacchā te māhu kiñcanam.

Majjhe ce no gahessasīti majjhe vuccati paccuppannam rūpaṇ vedanā saññā saṅkhārā viññāṇam. Paccuppanne saṅkhāre taṇhāvasena diṭṭhivasena na gahessasi na taṇhissasi na parāmasissasi na nandissasi nābhinandissasi na ajjhosisssasi. Abhinandanaṁ abhivadanaṁ ajjhosānam gāhaṁ parāmāsaṁ abhinivesaṁ pajahissasi vinodessasi byantīkarissasi anabhāvam gamessasīti – majjhe ce no gahessasi.

Upasanto carissasīti rāgassa upasamitattā upasanto carissasi, dosassa...pe... sabbākusalābhisaṅkhārānam santattā samitattā upasamitattā vūpasamitattā nijjhātattā nibbutattā vigatattā paṭippassaddhattā santo upasanto vūpasanto nibbuto paṭippassaddho carissasi viharissasi iriyissasi vattissasi pālessasi yapessasi yāpessasīti – upasanto carissasi. Tenāha bhagavā –

“Yam pubbe tam visosehi, pacchā te māhu kiñcanam;
Majjhe ce no gahessasi, upasanto carissasī”’ti.

69. Sabbaso nāmarūpasmīm, vītagedhassa brāhmaṇa;
Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvasam vaje.

Sabbaso nāmarūpasmīm vītagedhassa brāhmaṇāti. Sabbasoti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam sabbasoti. **Nāmantī** cattāro arūpino khandhā. **Rūpanti** cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānam upādāya rūpam. **Gedho** vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Sabbaso nāmarūpasmīm vītagedhassa brāhmaṇāti** sabbaso nāmarūpasmīm vītagedhassa vigatagedhassa cattagedhassa vantagedhassa muttagedhassa pahīnagedhassa pañinissaṭṭhagedhassa vītarāgassa vigatarāgassa cattarāgassa vantarāgassa muttarāgassa pahīnarāgassa pañinissaṭṭharāgassāti – sabbaso nāmarūpasmīm vītagedhassa brāhmaṇa.

Āsavāssa na vijantīti. Āsavāti cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Assāti arahato khīṇāsavassa. **Na vijantīti** ime āsavā tassa natthi na santi na samvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – āsavāssa na vijjanti.

Yehi maccuvasam vajeti yehi āsavehi maccuno vā vasam gaccheyya, marañassa vā vasam gaccheyya, mārapakkhassa vā vasam gaccheyya; te āsavā tassa natthi na santi na samvijjanti nupalabbhanti pahīnā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā ñāṇagginā daḍḍhāti – yehi maccuvasam vaje. Tenāha bhagavā –

“Sabbaso nāmarūpasmīm, vītagedhassa brāhmaṇa;
Āsavāssa na vijjanti, yehi maccuvasam vaje”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmi.

Jatukaṇṇimāṇavapucchāniddeso ekādasamo.

12. Bhadrāvudhamāṇavapucchāniddeso

70. Okañjaham tañhacchidam anejam, [iccāyasmā bhadrāvudho]
Nandiñjaham oghatiñṇam vimuttam;
Kappañjaham abhiyāce sumedham, sutvāna nāgassa apanamissanti [apagamissanti (ka.)]
ito.

Okañjaham tañhacchidam anejanti. Okañjahanti rūpadhātuyā yo chando yo rāgo yā nandī yā tañhā ye upāyupādānā [upayupādānā (ka.)] cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā, te buddhassa bhagavato pahīnā ucchinamūlā tālāvatthukatā anabhāvañkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho okañjaho. Vedanādhātuyā...pe... saññādhātuyā... sañkhāradhātuyā... viññāṇadhātuyā yo chando yo rāgo yā nandī yā tañhā ye upāyupādānā cetaso adhiṭṭhānābhinivesānusayā, te buddhassa bhagavato pahīnā ucchinamūlā tālāvatthukatā anabhāvañkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho okañjaho.

Tañhacchidanti. Tañhāti rūpatañhā...pe... dhammadatañhā. Sā tañhā buddhassa bhagavato chinnā ucchinā samucchinnā vūpasantā paṭipassaddhā abhabuppattikā ñāṇagginā daḍḍhā. Tasmā buddho tañhacchido. **Anejoti** ejā vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo ...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā ejā tañhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinamūlā tālāvatthukatā anabhāvañkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho anejo. Ejāya pahīnattā anejo bhagavā lābhēpi na iñjati, alābhēpi na iñjati, yasepi na iñjati, ayasepi na iñjati, pasaṁsāyapi na iñjati, nindāyapi na iñjati, sukhepi na iñjati, dukkhepi na iñjati na calati na vedhati na pavedhati na sampavedhatī. Tasmā buddho anejeti – okañjaham tañhacchidam anejam. **Iccāyasmā bhadrāvudhoti.** Iccāti padasandhi...pe... āyasmāti, piyavacanam...pe... **bhadrāvudhoti** tassa brāhmaṇassa nāmañ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā

bhadrāvudho.

Nandiñjahaṁ oghatiṇṇam vimuttanti nandī vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā nandī sā taṇhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhbāvamkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho nandiñjaho. **Oghatiṇṇanti** bhagavā kāmogham tiṇo bhavogham tiṇo dīṭhogham tiṇo avijjogham tiṇo sabbasamsārapatham tiṇo uttiṇo nitthiṇo atikkanto samatikkanto vītivatto. So vutthavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasamsāro natthi tassa punabbhavoti – nandiñjahaṁ oghatiṇṇam. **Vimuttanti** bhagavato rāgā cittam muttam vimuttam suvimuttam, dosā cittam...pe... sabbākusalābhisaṅkhārehi cittam muttam vimuttam suvimuttanti – nandiñjahaṁ oghatiṇṇam vimuttam.

Kappañjahaṁ abhiyāce sumedhanti. **Kappāti** dve kappā – taṇhākappo ca dīṭhikappo ca...pe... ayam taṇhākappo...pe... ayaṁ dīṭhikappo. Buddhassa bhagavato taṇhākappo pahīno dīṭhikappo paṭinissaṭṭho. Taṇhākappassa pahīnattā dīṭhikappassa paṭinissaṭṭhattā tasmā buddho kappañjaho. **Abhiyāceti** yācāmi abhiyācāmi ajjhesāmi sādiyāmi patthayāmi pihayāmi jappāmi abhijappāmi. **Sumedhā** vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammadicayo sammādīṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā buddho sumedhoti – kappañjahaṁ abhiyāce sumedham.

Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti. **Nāgassāti** nāgo. Bhagavā āgum na karotīti nāgo, na gacchatīti nāgo, na āgacchatīti nāgo...pe... evam bhagavā na gacchatīti nāgo. **Sutvāna nāgassa apanamissanti itoti** tuyham vacanam byappatham desanam anusīṭham sutvā suṇitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvā ito apanamissanti vajissanti pakkamissanti disāvidisam gamissantīti – sutvāna nāgassa apanamissanti ito. Tenāha so brāhmaṇo –

“Okañjahaṁ taṇhacchidam anejam, [iccāyasmā bhadrāvudho]
Nandiñjahaṁ oghatiṇṇam vimuttam;
Kappañjahaṁ abhiyāce sumedham, sutvāna nāgassa apanamissanti ito”ti.

71. Nānājanā janapadehi saṅgatā, tava vīra vākyam abhikaṅkhamānā; Tesam tuvam sādhū viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo.

Nānājanā janapadehi saṅgatāti. Nānājanāti khattiya ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Janapadehi saṅgatāti** aṅgā ca magadhā ca kaliṅgā ca kāsiyā ca kosalā ca vajjiyā ca mallā ca cetiyamhā ca [cetiyamhā ca sāgaramhā ca (syā.)] vaṇsa ca kurumhā ca pañcālā ca macchā ca surasenā ca assakā ca avantiyā ca yonā [yonakā (ka.) mahāni. 55] ca kambojā ca. **Saṅgatāti** saṅgatā samāgatā samohitā sannipatitāti – nānājanā janapadehi saṅgatā.

Tava vīra vākyam abhikaṅkhamānāti. Vīrāti vīro. Bhagavā vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, vigatalomahaṁsotipi vīro.

Virato idha sabbapāpakehi, nirayadukkham aticca vīriyavā so;
So vīriyavā padhānavā, vīro tādi pavuccate tathattāti.

Tava vīra vākyam abhikaṅkhamānāti tuyham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusiṭṭham. **Abhikaṅkhamānāti** abhikaṅkhamānā icchamānā sādiyamānā patthayamānā pihayamānā abhijappamānāti – tava vīra vākyam abhikaṅkhamānā.

Tesam tuvam sādhū viyākarohīti. Tesanti tesam khattiyanam brāhmaṇānam vessānam suddānam gahaṭṭhānam pabbajitānam devānam manussānam. **Tuvanti** bhagavantam bhaṇati. **Sādhū viyākarohīti** sādhū ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānikarohi pakāsehīti – tesam tuvam

sādhu viyākarohi.

Tathā hi te vidito esa dhammoti tathā hi te vidito tulito tīrito vibhūto vibhāvito esa dhammoti – tathā hi te vidito esa dhammo. Tenāha so brāhmaṇo –

“Nānājanā janapadehi saṅgatā, tava vīra vākyam abhikaṅkhamānā;
Tesam tuvam sādhu viyākarohi, tathā hi te vidito esa dhammo”ti.

72. **Ādānatañham vinayetha sabbam, [bhadrāvudhāti bhagavā]**
Uddham adho tiriyañcāpi majjhe;
Yañ yañhi lokasmimupādiyanti, teneva māro anveti jantum.

Ādānatañham vinayetha sabbanti ādānatañham vuccati rūpatañhā...pe... ādānatañhāti kiṅkāraṇā vuccati ādānatañhā? Tāya tañhāya rūpam ādiyanti upādiyanti gañhanti parāmasanti abhinivisanti. Vedanam...pe... saññam... saṅkhāre... viññānam... gatim... upapattim... paṭisandhim... bhavam... samsāram... vaṭṭam ādiyanti upādiyanti gañhanti parāmasanti abhinivisanti. Tañkāraṇā vuccati ādānatañhā. **Ādānatañham vinayetha sabbanti** sabbam ādānatañham vinayeyya paṭivinayeyya pajaheyya vinodeyya byantikareyya anabhāvam gameyyāti – ādānatañham vinayetha sabbam. **Bhadrāvudhāti bhagavāti.** Bhadrāvudhāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – bhadrāvudhāti bhagavā.

Uddham adho tiriyañcāpi majjheti. Uddhanti anāgataṁ; adhoti atītam; **tiriyañcāpi majjheti** paccuppannam. Uddhanti devaloko; adhoti nirayaloko; **tiriyañcāpi majjheti** manussaloko. Atha vā, **uddhanti** kusalā dharmā; **adhoti** akusalā dharmā; **tiriyañcāpi majjheti** abyākatā dharmā. Uddhanti arūpadhātu; **adhoti** kāmadhātu; **tiriyañcāpi majjheti** rūpadhātu. Uddhanti sukhā vedanā; **adhoti** dukkhā vedanā; **tiriyañcāpi majjheti** adukkhamasukhā vedanā. Uddhanti uddham pādatalā; **adhoti** adho kesamatthakā; **tiriyañcāpi majjheti** vemajjheti – uddham adho tiriyañcāpi majjhe.

Yañ yañhi lokasmimupādiyanti yañ yañ rūpagataṁ vedanāgataṁ saññāgataṁ saṅkhāragataṁ viññānagataṁ ādiyanti upādiyanti gañhanti parāmasanti abhinivisanti. **Lokasminti** apāyaloke...pe... āyatanañloketi – yañ yañhi lokasmimupādiyanti.

Teneva māro anveti jantunti teneva kammābhisaṅkhāravasena paṭisandhiko khandhamāro dhātumāro āyatanañmāro gatimāro upapattimāro paṭisandhimāro bhavamāro samsāramāro vaṭṭamāro anveti anugacchati anvāyiko hoti. **Jantunti** sattam janañ naram mānavam [**mānavam (syā.)**] posam puggalam jīvam jāgum jantum indagum manujanti – teneva māro anveti jantu. Tenāha bhagavā –

“Ādānatañham vinayetha sabbam, [bhadrāvudhāti bhagavā]
Uddham adho tiriyañcāpi majjhe;
Yañ yañhi lokasmimupādiyanti, teneva māro anveti jantu”nti.

73. **Tasmā pajānam na upādiyethāti, bhikkhu sato kiñcanam sabbaloke;**
Ādānasatte iti pekkhamāno, pajam imam maccudheyye visattam.

Tasmā pajānam na upādiyethāti. Tasmāti tasmā tamkāraṇā tamhetu tappaccayā tamnidānā, etam ādīnavam sampassamāno ādānatañhāyāti – tasmā. **Pajānanti** jānanto pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto “sabbe saṅkhārā anicca”ti...pe... “yañ kiñci samudayadhammaṁ sabbam tam nirodhadhamma”nti jānanto pajānanto ājānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto. **Na upādiyethāti** rūpam nādiyeyya na upādiyeyya na gañheyya na parāmaseyya nābhiniñseyya; vedanam...pe... saññam... saṅkhāre... viññānam... gatim... upapattim... paṭisandhim... bhavam... samsāram... vaṭṭam nādiyeyya na upādiyeyya na gañheyya na parāmaseyya nābhiniñseyyāti – tasmā pajānam na

upādiyetha.

Bhikkhu sato kiñcanam sabbaloketi. Bhikkhūti puthujjanakalyāṇako vā bhikkhu, sekkho vā bhikkhu. Satoti catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – bhikkhu sato. **Kiñcananti** kiñci rūpagatam vedanāgatam saññāgatam sañkhāragatam viññānagatam. **Sabbaloketi** sabbaapāyaloke sabbamanussaloke sabbadevaloke sabbakhandhaloke sabbadhātuloke sabbaāyatanałoketi – bhikkhu sato kiñcanam sabbaloke.

Ādānasatte iti pekkhamānoti ādānasattā vuccanti ye rūpam ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti; vedanam...pe... saññam... sañkhāre... viññānam... gatim... upapattim... paṭisandhim... bhavaṃ... saṃsāram... vatṭam ādiyanti upādiyanti gaṇhanti parāmasanti abhinivisanti. **Itīti** padasandhi...pe... padānupubbatapetam itīti. **Pekkhamānoti** pekkhamāno dakkhamāno dissamāno passamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – ādānasatte iti pekkhamāno.

Pajam imam maccudheyye visattanti. Pajāti sattādhivacanam maccudheyyā vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisañkhārā ca. Pajā maccudheyye māradheyye maraṇadheyye sattā visattā āsattā laggā laggitā palibuddhā. Yathā bhittikhile vā nāgadante vā bhaṇḍam sattam visattam āsattam laggam laggitam palibuddham, evameva pajā maccudheyye māradheyye maraṇadheyye sattā visattā āsattā laggā laggitā palibuddhāti – pajam imam maccudheyye visattam. Tenāha bhagavā –

“Tasmā pajānam na upādiyetha, bhikkhu sato kiñcanam sabbaloke;
Ādānasatte iti pekkhamāno, pajam imam maccudheyye visatta”nti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmiñti.

Bhadrāvudhamāṇavapucchāniddeso dvādasamo.

13. Udayamāṇavapucchāniddeso

74. Jhāyim virajamāsīnam, [iccāyasmā udayo]

Katakiccam anāsavam;

Pāragum sabbadhammānam, atthi pañhena āgamam;

Aññāvimokkham pabrūhi [sambrūhi (syā.)], avijjāya pabhedanam.

Jhāyim virajamāsīnanti. Jhāyinti jhāyī bhagavā. Paṭhamenapi jhānena jhāyī, dutiyenapi jhānena jhāyī, tatiyenapi jhānena jhāyī, catutthenapi jhānena jhāyī, savitakkasavicārenapi jhānena jhāyī, avitakkavicāramattenapi jhānena jhāyī, avitakkaavicārenapi jhānena jhāyī, sappītikenapi jhānena jhāyī, nippītikenapi jhānena jhāyī, sātasahagatenapi jhānena jhāyī, upekkhāsaḥagatenapi jhānena jhāyī, suññatenapi jhānena jhāyī, animittenapi jhānena jhāyī, appañihitenapi jhānena jhāyī, lokiyenapi jhānena jhāyī, lokuttarenapi jhānena jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarukoti – jhāyim. **Virajanti** rāgo rāgo, doso rāgo, moho rāgo, kodho rāgo, upānāho rāgo...pe... sabbākusulābhisaṅkhārā rajā. Te rajā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvāmkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho arajo virajo nirajo rajāpagato rajavippahīno rajavippayutto sabbarajavītivatto.

Rāgo rāgo na ca pana reṇu vuccati,

Rāgassetam adhivacanam rajoti;

Etam rajam vippajahitvā [paṭivinoditvā (ka.) mahāni. 209] cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccati.

Doso rāgo na ca pana reṇu vuccati, dosassetam adhivacanam rajoti;

Etam rajam vippajahitvā cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccati.

Moho rajo na ca pana reṇu vuccati, mohassetam adhivacanam rajoti;
Etam rajam vippajahitvā cakkhumā, tasmā jino vigatarajoti vuccatīti. –

Virajam ...pe....

Āśinanti nisinno bhagavā pāsāṇake cetiyeti – āśino.

Nagassa [nagarassa (ka.)] passe āśinam, muniṁ dukkhassa pāragum;
Sāvakā payirupāsanti, tevijjā maccuhāyinoti.

Evampi bhagavā āśino. Atha vā, bhagavā sabbossukkapaṭippassaddhattā āśino vutthavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasāmsāro natthi tassa punabbhavoti. Evampi bhagavā āśinoti – jhāyim virajamāśinam.

Iccāyasmā udayoti. **Iccāti** padasandhi...pe... **āyasmāti** piyavacanam...pe... **udayoti** tassa brāhmaṇassa nāmam...pe... abhilāpoti – iccāyasmā udayo.

Katakiccam anāsavanti buddhassa bhagavato kiccākiccam karaṇīyākaraṇīyam pahīnam ucchinnamūlam tālāvatthukataṁ anabhāvamkataṁ āyatim anuppādadhammam. Tasmā buddho katakicco.

Yassa ca visatā [yassa paripatā (syā.) passa mahāni. 202] natthi, chinnasotassa bhikkhuno; Kiccākiccappahīnassa, pariṇāho na vijjatīti.

Katakiccam anāsavanti. **Āsavāti** cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Te āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvamkata āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho anāsavoti – katakiccam anāsavam.

Pāragum sabbadhammānanti bhagavā sabbadhammānam abhiññāpāragū pariññāpāragū pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragū. Abhiññāpāragū sabbadhammānam, pariññāpāragū sabbadukkhānam, pahānapāragū sabbakilesānam, bhāvanāpāragū catunnam maggānam, sacchikiriyāpāragū nirodhassa, samāpattipāragū sabbasamāpattīnam. So vasipatto pāramippatton ariyasmiṁ sīlasmiṁ; vasipatto pāramippatton ariyasmiṁ samādhismiṁ; vasipatto pāramippatton ariyāya paññāya; vasipatto pāramippatton ariyāya vimuttiyā. So pāragato pārappatto antagato antappatto koṭigato koṭipatto pariyantagato pariyantappatto vosānagato vosānappatto tāṇagato tāṇappatto leṇagato leṇappatto saraṇagato saraṇappatto abhayagato abhayappatto accutappatto amatagato amatappatto nibbānagato nibbānappatto. So vuttavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasāmsāro natthi tassa punabbhavoti – pāragum sabbadhammānam.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomhi, pañham pucchitukāmo āgatomhi, pañham sotukāmo āgatomhi, evampi atthi pañhena āgamam. Atha vā, pañhatthikānam pañham pucchitukāmānam pañham sotukāmānam āgamanam abhikkamanam upasaṅkamanam payirupāsanam atthīti, evampi atthi pañhena āgamam. Atha vā, pañhāgamo tuyham atthi, tvampi pahu tvamasi alamatto mayā pucchitam kathetum visajjetum, vahassetam bhāranti, evampi atthi pañhena āgamam.

Aññāvīmokkhām pabrūhīti aññāvīmokkho vuccati arahattavīmokkho. Arahattavīmokkhām pabrūhi ḥācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhājāhi uttānīkarohi pakāsēhīti – aññāvīmokkhām pabrūhi.

Avijjāya pabhedananti avijjāya bhedanam pabhedanam pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddham amataṁ nibbānanti – avijjāya pabhedanam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Jhāyim virajamāsīnam, [iccāyasmā udayo]
 Katakiccam anāsavaṇī;
 Pāragūm sabbadhammānam, attī pañhena āgamaṇī;

Aññāvimokkham pabrūhi, avijjāya pabhedana”nti.

75. **Pahānam kāmacchandānam, [udayāti bhagavā]**
Domanassāna cūbhayam;
Thinassa [thīnassa (syā.)] ca panūdanam, kukkuccānam nivāraṇam.

Pahānam kāmacchandānanti. Chandoti yo kāmesu kāmacchando kāmarāgo kāmanandī kāmataṇhā kāmasineho kāmapipāsā kāmapariṇāho kāmamucchā kāmajjhosānam kāmogho kāmayogo kāmupādānam kāmacchandanīvaraṇam. **Pahānam kāmacchandānanti** kāmacchandānam pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddhim amataṇ nibbānanti – pahānam kāmacchandānam. **Udayāti bhagavāti.** Udayāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidaṇ bhagavāti – udayāti bhagavā.

Domanassāna cūbhayanti. Domanassāti yam cetasikam asātam cetasikam dukkham cetosamphassajam asātam dukkham vedayitam, cetosamphassajā asātā dukkhā vedanā. **Domanassāna cūbhayanti** kāmacchandassa ca domanassassa ca ubhinnam pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddhim amataṇ nibbānanti – domanassāna cūbhayaṇam.

Thinassa ca panūdananti. Thinanti yā cittassa akalyatā akammaññatā olīyanā sallīyanā līnā līyanā līyitattam thinam thiyanā [thīnām thīyanā (syā.)] thiyyitattam cittassa. **Panūdananti** thinassa ca panūdanam pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddhim amataṇ nibbānanti – thinassa ca panūdanam.

Kukkuccānam nivāraṇanti. Kukkuccanti hatthakukkuccampi kukkuccam, pādakkukkuccampi kukkuccam, hatthapādakkukkuccampi kukkuccam. Akappiye kappiyasaññitā, kappiye akappiyasaññitā... pe... avajje vajjasaññitā, vajje avajjasaññitā. Yam evarūpam kukkuccam kukkuccāyanā kukkuccāyatattam cetaso vippaṭisāro manovilekho, idam vuccati kukkuccam. Api ca, dvīhi kāraṇehi uppajjati kukkuccam cetaso vippaṭisāro manovilekho – katattā ca akatattā ca. Katham katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccam cetaso vippaṭisāro manovilekho? ‘Kataṇ me kāyaduccaritam, akataṇ me kāyasucarita’nti uppajjati kukkuccam cetaso vippaṭisāro manovilekho. ‘Kataṇ me vacīduccaritam, akataṇ me vacīsucarita’nti...pe... ‘kataṇ me manoduccaritam, akataṇ me manosucarita’nti...pe... ‘kato me pāṇātipāto, akatā me pāṇātipātā veramaṇī’ti...pe... ‘kataṇ me adinnādānam, akatā me adinnādānā veramaṇī’ti...pe... ‘kato me kāmesumicchācāro, akatā me kāmesumicchācārā veramaṇī’ti...pe... ‘kato me musāvādo, akatā me musāvādā veramaṇī’ti...pe... ‘katā me pisuṇā vācā [pisuṇavācā (ka.)], akatā me pisuṇāya vācāya veramaṇī’ti...pe... ‘katā me pharusā vācā, akatā me pharusāya vācāya veramaṇī’ti...pe... ‘kato me samphappalāpo, akatā me samphappalāpā veramaṇī’ti...pe... ‘katā me abhijjhā, akatā me anabhijjhā’ti...pe... ‘kato me byāpādo, akato me abyāpādo’ti...pe... ‘katā me micchādiṭṭhi, akatā me sammādiṭṭhi’ti, uppajjati kukkuccam cetaso vippaṭisāro manovilekho. Evam katattā ca akatattā ca uppajjati kukkuccam cetaso vippaṭisāro manovilekho.

Atha vā, “sīlesumhi aparipūrakārī”ti uppajjati kukkuccam cetaso vippaṭisāro manovilekho; “indriyesumhi aguttadvārō”ti...pe... “bhojane amattaññumhī”ti... “jāgariyam ananuyuttomhī”ti... “na satisampajaññena samannāgatomhī”ti... “abhaṇtā me cattāro satipaṭṭhānātī, cattāro sammappadhānātī cattāro iddhipādātī, pañcindriyānātī, pañca balānātī, satta bojjhaṅgātī, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo”ti... “dukkham me apariññātam, samudayo me appahīno, maggo me abhāvito, nirodho me asacchikato”ti uppajjati kukkuccam cetaso vippaṭisāro manovilekho.

Kukkuccānam nivāraṇanti kukkuccānam āvaraṇam nīvaraṇam pahānam upasamam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddhim amataṁ nibbānanti – kukkuccānam nivāraṇam. Tenāha bhagavā –

“Pahānam kāmacchandānam, [udayāti bhagavā]
Domanassāna cūbhayam;
Thinassa ca panūdanam, kukkuccānam nivāraṇa”nti.

76. Upekkhāsatisamsuddham, dhammadakkapurejavam;
Aññāvimokkhām pabrūmi, avijjāya pabhedanam.

Upekkhāsatisamsuddhanti. Upekkhāti yā catutthe jhāne upekkhā upekkhanā ajjhupekkhanā cittasamatā [cittasamatho (syā.) mahāni. 207] cittappassaddhatā majjhattatā cittassa. Satīti yā catutthe jhāne upekkham ārabbha sati anussati...pe... sammāsatī. **Upekkhāsatisamsuddhanti** catutthe jhāne upekkhā ca sati ca suddhā honti visuddhā samsuddhā parisuddhā pariyodatā anaṅgañā vigatūpakkilesā mudubhūtā kammaniyā ṭhitā āneñjappattāti – upekkhāsatisamsuddham.

Dhammadakkapurejavanti dhammadakko vuccati sammāsaṅkappo. So ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhassāti, evampi dhammadakkapurejavam. Atha vā, dhammadakko vuccati sammādiṭṭhi. Sā ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhassāti, evampi dhammadakkapurejavam. Atha vā, dhammadakko vuccati catunnam maggānam pubbabhāgavipassanā. Sā ādito hoti, purato hoti, pubbaṅgamo hoti aññāvimokkhassāti – evampi dhammadakkapurejavam.

Aññāvimokkhām pabrūmīti aññāvimokkho vuccati arahattavimokkho. Arahattavimokkhām pabrūmi ācikkhāmi desemi paññapemī paṭṭhapemī vivarāmi vibhajāmi uttānīkaromi pakāsemīti – aññāvimokkhām pabrūmi.

Avijjāya pabhedananti. Avijjāti dukkhe aññānam...pe... avijjā moho akusalamūlam. **Pabhedananti** avijjāya pabhedanam pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddhim amataṁ nibbānanti – avijjāya pabhedanam. Tenāha bhagavā –

“Upekkhāsatisamsuddham, dhammadakkapurejavam;
Aññāvimokkhām pabrūmi, avijjāya pabhedana”nti.

77. Kiṁsu samyojano loko, kiṁsu tassa vicāraṇam;
Kissassa vippahānena, nibbānam iti vuccati.

Kiṁsu samyojano lokoti lokassa samyojanam lagganam bandhanam upakkilesō. Kena loko yutto payutto āyutto samāyutto laggo lagrito palibuddhoti – kiṁsu samyojano loko.

Kiṁsu tassa vicāraṇanti kiṁsu tassa cāraṇam vicāraṇam paṭivicāraṇam. Kena loko carati vicarati paṭivicaratīti – kiṁsu tassa vicāraṇam. **Kissassa vippahānena nibbānam iti vuccatīti** kissassa vippahānena vūpasamena paṭinissaggena paṭippassaddhiyā nibbānam iti vuccati pavuccati kathiyati bhañiyati dīpīyati voharīyatīti – kissassa vippahānena nibbānam iti vuccati. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kiṁsu samyojano loko, kiṁsu tassa vicāraṇam;
Kissassa vippahānena, nibbānam iti vuccatī”ti.

78. Nandisamyojano loko, vitakkassa vicāraṇā;
Tañhāya vippahānena, nibbānam iti vuccati.

Nandisamyojano lokoti nandī vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam,

ayaṁ vuccati nandī. Yā nandī lokassa samyojanam lagganam bandhanam upakkilesu, imāya nandiyā loko yutto payutto āyutto samāyutto laggo laggito palibuddhoti – nandisamyojano loko.

Vitakkassa vicāraṇāti. Vitakkāti nava vitakkā – kāmavitakko, byāpādavitakko, vihiṁsāvitakko, nñātivitakko janapadavitakko, amarāvitakko, parānudayatāpatisamyoutto vitakko, lābhassakkārasilokapatissamyoutto vitakko, anavaññattipatissamyoutto vitakko. Ime vuccanti nava vitakkā. Ime nava vitakkā lokassa cāraṇā vicāraṇā paṭivicāraṇā. Imehi navahi vitakkehi loko carati vicarati paṭivicaratīti – vitakkassa vicāraṇā.

Taṇhāya vippahānena nibbānam iti vuccatīti. Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammadataṇhā. **Taṇhāya vippahānena nibbānam iti vuccatīti** taṇhāya vippahānena vūpasamena paṭinissaggene paṭippassaddhiyā nibbānam iti vuccati pavuccati kathīyati bhaṇīyati dīpīyati voharīyatīti – taṇhāya vippahānena nibbānam iti vuccati. Tenāha bhagavā –

“Nandisamyojano loko, vitakkassa vicāraṇā;
Taṇhāya vippahānena, nibbānam iti vuccatī”ti.

**79. Katham satassa carato, viññānam uparujjhati;
Bhagavantam puṭṭhumāgamā, tam suñoma vaco tava.**

Katham satassa caratoti katham satassa sampajānassa carato viharato iriyato vattayato pālayato yapayato yāpayatoti – katham satassa carato.

Viññānam uparujjhati viññānam nirujjhati vūpasammati attham gacchati paṭippassambhatīti – viññānam uparujjhati.

Bhagavantam puṭṭhumāgamāti buddham bhagavantam puṭṭhum pucchitum yācitung ajhesitum pasādetum āgamhā āgatamhā upāgatamhā sampattamhā, “tayā saddhim samāgatamhā”ti – bhagavantam puṭṭhumāgamā.

Tam suñoma vaco tavāti. Tanti tuyham vacanam byappatham desanam anusāsanam anusīṭham suñoma uggaṇhāma dhārema upadhārema upalakkhemāti – tam suñoma vaco tava. Tenāha so brāhmaṇo –

“Katham satassa carato, viññānam uparujjhati;
Bhagavantam puṭṭhumāgamā, tam suñoma vaco tavā”ti.

**80. Ajjhattañca bahiddhā ca, vedanam nābhinandato;
Evaṁ satassa carato, viññānam uparujjhati.**

Ajjhattañca bahiddhā ca vedanam nābhinandatoti ajjhattam vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanam nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti [na ajjhosāya tiṭṭhati (syā.)], abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāham parāmāsam abhinivesam pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam gameti; bahiddhā vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanam nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāham parāmāsam abhinivesam pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam gameti; ajjhattabahiddhā vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanam nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāham parāmāsam abhinivesam pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam gameti; ajjhattabahiddhā vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanam nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāham parāmāsam abhinivesam pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam gameti. Ajjhattam samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī [idam padam natthi syā. potthake] viharanto vedanam nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāham parāmāsam abhinivesam pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam gameti; ajjhattam vayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... ajjhattam

samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... bahiddhā samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṁ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāham parāmāsam abhinivesam pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam gameti; bahiddhā vayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto... pe... bahiddhā samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... ajjhattabahiddhā samudayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... ajjhattabahiddhā vayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... ajjhattabahiddhā samudayavayadhammānupassī vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṁ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāham parāmāsam abhinivesam pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam gameti. Imehi dvādasahi ākārehi vedanāsu vedanānupassī viharanto...pe... anabhāvam gameti.

Atha vā, vedanaṁ aniccato passanto vedanaṁ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāham parāmāsam abhinivesam pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam gameti. Vedanaṁ dukkhato rogato gaṇḍato sallato aghato ābādhato...pe... nissaraṇato passanto vedanaṁ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāham parāmāsam abhinivesam pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam gameti. Imehi cattālīsāya [dvācattālīsāya (syā.)] ākārehi vedanāsu vedanānupassī viharanto vedanaṁ nābhinandati nābhivadati na ajjhoseti, abhinandanam abhivadanam ajjhosānam gāham parāmāsam abhinivesam pajahati vinodeti byantīkaroti anabhāvam gametī – ajjhattañca bahiddhā ca vedanaṁ nābhinandato.

Evaṁ satassa caratoti evam satassa sampajānassa carato viharato iriyato vattayato pālayato yapayato yāpayatoti – evam satassa carato.

Viññānam uparujjhatiti puññābhisaṅkhārasahagataṁ viññānam apuññābhisaṅkhārasahagataṁ viññānam āneñjābhisaṅkhārasahagataṁ viññānam nirujjhati vūpasammati attham gacchatī paṭipassambhatīti – viññānam uparujjhati. Tenāha bhagavā –

“Ajjhattañca bahiddhā ca, vedanaṁ nābhinandato;
Evaṁ satassa carato, viññānam uparujjhati”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmi.

Udayamāṇavapucchāniddeso terasamo.

14. Posālamāṇavapucchāniddeso

81. Yo atītam ādisati, [iccāyasmā posālo]

Anejo chinnasam̄sayo;

Pāragum [pāragū (syā. ka.)] sabbadhammānam, atthi pañhena āgamam.

Yo atītam ādisatīti. Yoti yo so bhagavā sayambhū. Anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṁ saccāni abhisambujhi, tattha ca sabbaññutam patto, balesu ca vasibhāvam. **Atītam ādisatīti** bhagavā attano ca paresañca atītampi ādisati, anāgatampi ādisati, paccuppannampi ādisati.

Katham bhagavā attano atītam ādisati? Bhagavā attano atītam ekampi jātiṁ ādisati, dvepi jātiyo ādisati, tissopi jātiyo ādisati, catassopi jātiyo ādisati, pañcapi jātiyo ādisati, dasapi jātiyo ādisati, vīsampi jātiyo ādisati, tiṁsampi jātiyo ādisati, cattālīsampi jātiyo ādisati, paññāsampi jātiyo ādisati, jātisatampi...pe... jātisahassampi... jātisatasahassampi... anekepi samvatṭakappe... anekepi vivatṭakappe... anekepi samvatṭavatṭakappe ādisati – “amutrāśim evamnāmo evamgotto evamvaṇṇo evamāhāro evamukhadukkhappaṭisaṁvedī evamāyupariyanto, so tato cuto amutra udapādim;

tatrāpāsim evamnāmo evamgutto evamvaṇo evamāhāro evam̄sukhadukkhappaṭisamvedī evamāyupariyanto, so tato cuto idhūpapanno”ti. Iti sākāram sauddesam anekavihitam pubbenivāsam ādisati. Evam bhagavā attano atītam ādisati.

Katham bhagavā paresam atītam ādisati? Bhagavā paresam atītam ekampi jātim ādisati, dvepi jātiyo ādisati...pe... anekepi samvattavivattakappe ādisati – “amutrāsi evamnāmo evamgutto evamvaṇo evamāhāro evam̄sukhadukkhappaṭisamvedī evamāyupariyanto, so tato cuto amutra udapādi; trāpāsi evamnāmo evamgutto evamvaṇo evamāhāro evam̄sukhadukkhappaṭisamvedī evamāyupariyanto, so tato cuto idhūpapanno”ti. Iti sākāram sauddesam anekavihitam pubbenivāsam ādisati. Evam bhagavā paresam atītam ādisati.

Bhagavā pañca jātakasatāni bhāsanto attano ca paresañca atītam ādisati, mahāpadāniyasuttantaṁ [mahādhaniyasuttam (syā.)] bhāsanto attano ca paresañca atītam ādisati, mahāsudassaniyasuttantaṁ bhāsanto attano ca paresañca atītam ādisati, mahāgovindiyasuttantaṁ bhāsanto attano ca paresañca atītam ādisati, maghadeviyasuttantaṁ bhāsanto attano ca paresañca atītam ādisati.

Vuttañhetam bhagavatā – “atītam kho, cunda, addhānam ārabbha tathāgatassa satānusāriññānam [satānussariyaññānam (ka.) passa dī. ni. 3.187] hoti. So yāvatakan ḍākañkhati tāvatakan anussarati. Anāgatañca kho, cunda...pe... paccuppannañca kho, cunda, addhānam ārabbha tathāgatassa bodhijam ññānam uppajjati – ‘ayamantimā jāti, natthidāni punabbhavo’”ti.

Indriyaparopariyattaññānam [indriyaparopariyattiññānam (ka.) aṭṭhakathā oloketabbā] tathāgatassa tathāgatabalam, sattānam āsayānusayaññānam tathāgatassa tathāgatabalam, yamakapātihiṁre ññānam [yamakapātihiṁriyaññānam (syā.)] tathāgatassa tathāgatabalam, mahākaruṇāsamāpattiyā ññānam tathāgatassa tathāgatabalam, sabbaññutaññānam tathāgatassa tathāgatabalam, anāvaraṇaññānam tathāgatassa tathāgatabalam, sabbattha asaṅgamappaṭihatamanāvaraṇaññānam tathāgatassa tathāgatabalam. Evam bhagavā attano ca paresañca atītampi ādisati anāgatampi ādisati paccuppannampi ādisati ḍācikkhati deseti paññapeti paṭṭhapeti vivarati vibhajati uttānīkaroti pakāsetīti – yo atītam ādisati.

Iccāyasmā posāloti. **Iccāti** padasandhi...pe... **āyasmāti** piyavacanam...pe... **posāloti** tassa brāhmaṇassa nāmam...pe... abhilāpoti – iccāyasmā posālo.

Anejo chinnasam̄sayoti ejā vuccati tañhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā ejā tañhā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnaṁūlā tālāvatthukatā anabhāvamkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho anejo. Ejāya pahīnattā anejo. Bhagavā lābhēpi na iñjati...pe... dukkhepi na iñjati na calati na vedhati nappavedhati na sampavedhatīti anejo. **Chinnasam̄sayoti** sam̄sayo vuccati vicikicchā. Dukkhe kañkhā...pe... chambhitattam cittassa manovilekho. So sam̄sayo buddhassa bhagavato pahīno chinno ucchinno samucchinno vūpasanto paṭinissaggo paṭipassaddho abhabbuppattiko ññagginā daḍḍho. Tasmā buddho chinnasam̄sayoti – anejo chinnasam̄sayo.

Pāragum sabbadhammānanti bhagavā sabbadhammānam abhiññāpāragū pariññāpāragū pahānapāragū bhāvanāpāragū sacchikiriyāpāragū samāpattipāragū abhiññāpāragū sabbadhammānam...pe... jātimaraṇasam̄sāro natthi tassa punabbhavoti – pāragū sabbadhammānam.

Atthi pañhena āgamanti pañhena athiko āgatohi...pe... “vahassetam bhāra”nti – atthi pañhena āgamam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Yo atītam ādisati, [iccāyasmā posālo]
Anejo chinnasam̄sayo;
Pāragum sabbadhammānam, atthi pañhena āgama”nti.

- 82. Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;**
Ajjhattañca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;
Ñāṇam sakkānupucchāmi, kathām neyyo tathāvidho.

Vibhūtarūpasaññissāti katamā rūpasaññā? Rūpāvacarasamāpattim samāpannassa vā upapannassa vā ditthadhammasukhavihārissa vā saññā sañjānanā sañjānitattam – ayam rūpasaññā.

Vibhūtarūpasaññissāti catasso arūpasamāpattiyo paṭīladdhassa [[lābhissa \(syā.\)](#)] rūpasaññā vibhūtā honti vigatā atikkantā samatikkantā vītvattāti – vibhūtarūpasaññissa.

Sabbakāyappahāyinoti sabbo tassa paṭisandhiko rūpakāyo pahīno, tadangasamatikkamā vikkhambhanappahānenā pahīno tassa rūpakāyoti – sabbakāyappahāyino.

Ajjhattañca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passatoti. **Natthi kiñcīti** ākiñcaññāyatanasamāpatti. Kiñkārañā? Natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpatti. Yam viññānañcāyatanasamāpattim sato samāpajjivtā tato vuṭṭhahitvā taññeva viññāṇam abhāveti, vibhāveti, antaradhāpeti, “natthi kiñcī”ti passati – tamkārañā natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanasamāpattīti – ajjhattañca bahiddhā ca natthi kiñcīti passato.

Ñāṇam sakkānupucchāmīti. **Sakkāti** – sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko ...pe... pahīnabhayabheravo vigatalomahaṁsotipi sakko. **Ñāṇam sakkānupucchāmīti** tassa ñāṇam pucchāmi, paññām pucchāmi, sambuddhaṁ pucchāmi. “Kīdisam kiṁsañthitanam kiṁpakāram kiṁpaṭibhāgam ñāṇam icchitabba”nti – ñāṇam sakkānupucchāmi.

Kathām neyyo tathāvidhoti kathām so netabbo vinetabbo anunetabbo paññapetabbo nijjhāpetabbo pekkhetabbo pasādetabbo? Kathām tena [[kathamassa \(syā.\)](#)] uttari ñāṇam uppādetabbam? **Tathāvidhoti** tathāvidho tādiso tassan̄thito tappakāro tappaṭibhāgo yo so ākiñcaññāyatanasamāpattilābhīti – kathām neyyo tathāvidho. Tenāha so brāhmaṇo –

“Vibhūtarūpasaññissa, sabbakāyappahāyino;
 Ajjhattañca bahiddhā ca, natthi kiñcīti passato;
 Ñāṇam sakkānupucchāmi, kathām neyyo tathāvidho”ti.

- 83. Viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, [posālāti bhagavā]**
Abhijānam tathāgato;
Tiṭṭhantamenam jānāti, dhimuttam tapparāyaṇam;

Viññāṇaṭṭhitiyo sabbāti bhagavā abhisankhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti, paṭisandhivasena satta viññāṇaṭṭhitiyo jānāti. Kathām bhagavā abhisankhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti? Vuttañhetam bhagavatā – “rūpupayaṁ [[rūpūpāyaṁ \(syā. ka.\)](#)] passa sam. ni. 3.53] vā, bhikkhave, viññāṇam tiṭṭhamānam tiṭṭheyya [[tiṭṭhati \(syā. ka.\)](#)], rūpārammaṇam rūpappatiṭṭham nandūpasecanam vuddhiṁ virūḍhiṁ vepullam āpajjeyya. Vedanupayaṁ vā, bhikkhave...pe... saññupayaṁ vā, bhikkhave...pe... saṅkhāravayaṁ vā, bhikkhave, viññāṇam tiṭṭhamānam tiṭṭheyya, saṅkhārārammaṇam saṅkhārappatiṭṭham nandūpasecanam vuddhiṁ virūḍhiṁ vepullam āpajjeyyā”ti. Evaṁ bhagavā abhisankhāravasena catasso viññāṇaṭṭhitiyo jānāti.

Kathām bhagavā paṭisandhivasena satta viññāṇaṭṭhitiyo jānāti? Vuttañhetam bhagavatā – “santi, bhikkhave, sattā nānattakāyā nānattasaññino – seyyathāpi manussā ekacce ca devā ekacce ca vinipātikā. Ayaṁ paṭhamā viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā nānattakāyā ekattasaññino, seyyathāpi devā brahmakāyikā paṭhamābhinibbattā. Ayaṁ dutiyā viññāṇaṭṭhiti.

“Santi, bhikkhave, sattā ekattakāyā nānattasaññino, seyyathāpi devā ābhassarā. Ayam tatiyā viññānaṭṭhitī.

“Santi, bhikkhave, sattā ekattakāyā ekattasaññino, seyyathāpi devā subhakiñhā. Ayam catutthī [catutthā (syā.) passa a. ni. 7.44] viññānaṭṭhitī.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso rūpasaññānam samatikkamā paṭighasaññānam atthaṅgamā nānattasaññānam amanasikārā, ananto ākāsoti ākāsānañcāyatānūpagā. Ayam pañcamī [pañcamā (syā.)] viññānaṭṭhitī.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso ākāsānañcāyatānam samatikkamma, anantam viññāṇanti viññānañcāyatānūpagā. Ayam chaṭṭhī [chaṭṭho (syā.)] viññānaṭṭhitī.

“Santi, bhikkhave, sattā sabbaso viññānañcāyatānam samatikkamma, natthi kiñcīti ākiñcaññāyatānūpagā. Ayam sattamī [sattamā (syā.)] viññānaṭṭhitī”. Evam bhagavā paṭisandhivasena satta viññānaṭṭhitīyo jānatī – viññānaṭṭhitīyo sabbā.

Posālāti bhagavāti. Posālāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametaṁ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṁ bhagavāti – posālāti bhagavā.

Abhijānam tathāgatoti. Abhijānanti abhijānanto vijānanto paṭivijānanto paṭivijjhanto tathāgato. Vuttañhetam bhagavatā – “atītam cepi kho, cunda, hoti abhūtam ataccham anatthasañhitam, na tam tathāgato byākaroti. Atītam cepi, cunda, hoti bhūtam taccham anatthasañhitam, tampi tathāgato na byākaroti. Atītam cepi kho, cunda, hoti bhūtam taccham athasañhitam, tatra kālaññū tathāgato hoti tasveva pañhassa veyyākaraṇāya. Anāgataṁ cepi, cunda, hoti...pe... paccuppannam cepi, cunda, hoti abhūtam ataccham anatthasañhitam, na tam tathāgato byākaroti. Paccuppannam cepi, cunda, hoti bhūtam taccham anatthasañhitam, tampi tathāgato na byākaroti. Paccuppannam cepi, cunda, hoti bhūtam taccham athasañhitam, tatra kālaññū tathāgato hoti tassa pañhassa veyyākaraṇāya. Iti kho, cunda, atītānāgatapaccuppannesu dhammesu tathāgato kālavādī bhūtavādī attavādī dhammavādī vinayavādī. Tasmā tathāgatoti vuccati.

“Yaṁ kho, cunda, sadevakassa lokassa samārakassa sabrahmakassa sassamañabrahmaṇiyā pajāya sadevamanussāya diṭṭham sutam mutam viññātam pattam pariyesitam anuvicaritam manasā, sabbam tam tathāgatena abhisambuddham. Tasmā tathāgatoti vuccati. Yañca, cunda, rattim tathāgato anuttaram sammāsambodhim abhisambujjhati, yañca rattim anupādisesāya nibbānadhatuyā parinibbāyati, yam etasmiṁ antare bhāsatī lapati niddisati sabbam tam tatheva hoti no aññathā. Tasmā tathāgatoti vuccati. Yathāvādī, cunda, tathāgato tathākārī; yathākārī tathāvādī. Iti yathāvādī tathākārī, yathākārī tathāvādī. Tasmā tathāgatoti vuccati. Sadevake, cunda, loke samārake sabrahmake sassamañabrahmaṇiyā pajāya sadevamanussāya tathāgato abhibhū anabhibhūto aññadatthudasō vasavattī. Tasmā tathāgatoti vuccatī”ti – abhijānam tathāgato.

Tiṭṭhantamenam jānatīti bhagavā idhatthaññeva [idhaṭṭhaññeva (syā.)] jānatī kammābhisañkhāravasena – “ayam puggalo kāyassa bhedā param maraṇā apāyam duggatim vinipātam nirayam upapajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānatī kammābhisañkhāravasena – “ayam puggalo kāyassa bhedā param maraṇā tiracchānayonim upapajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānatī kammābhisañkhāravasena – “ayam puggalo kāyassa bhedā param maraṇā pettivisayam upapajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānatī kammābhisañkhāravasena – “ayam puggalo kāyassa bhedā param maraṇā manussesu uppajjissatī”ti. Bhagavā idhatthaññeva jānatī kammābhisañkhāravasena – “ayam puggalo kāyassa bhedā param maraṇā suppaṭipanno sugatim saggam lokam upapajjissatī”ti.

Vuttañhetam bhagavatā – “idha panāham, sāriputta, ekaccam puggalam evam cetasā ceto paricca

pajānāmi – ‘tathāyam puggalo paṭipanno, tathā ca iriyati, tañca maggām samārūlho, yathā kāyassa bhedā param marañā apāyam duggatīm vinipātam nirayaṁ upapajjissati’ti.

“Idha panāham, sāriputta, ekaccam puggalam evam cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyam puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggām samārūlho, yathā kāyassa bhedā param marañā tiracchānayonim upapajjissati’ti.

“Idha panāham, sāriputta, ekaccam puggalam evam cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyam puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggām samārūlho, yathā kāyassa bhedā param marañā Pettivisayaṁ upapajjissati’ti.

“Idha panāham, sāriputta, ekaccam puggalam evam cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyam puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggām samārūlho, yathā kāyassa bhedā param marañā manussesu uppajjissati’ti.

“Idha panāham, sāriputta, ekaccam puggalam evam cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyam puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggām samārūlho, yathā kāyassa bhedā param marañā sugatiṁ saggam lokam upapajjissati’ti.

“Idha panāham, sāriputta, ekaccam puggalam evam cetasā ceto paricca pajānāmi – ‘tathāyam puggalo paṭipanno tathā ca iriyati tañca maggām samārūlho, yathā āsavānam khayā anāsavaṁ cetovimuttiṁ paññāvimuttiṁ diṭheva dhamme sayam abhiññā sacchikatvā upasampajja viharatī”’ti – tiṭhantamenam jānāti.

Dhimuttam tapparāyaṇanti. Dhimuttanti ākiñcaññāyatanaṁ. Dhimuttanti vimokkhena dhimuttam tratrādhimuttam tadadhimuttam tadādhipateyyaṁ. Atha vā, bhagavā jānāti – “ayam puggalo rūpādhimutto saddādhimutto gandhādhimutto rasādhimutto phoṭhabbādhimutto kulādhimutto gañādhimutto āvāsādhimutto lābhādhimutto yasādhimutto pasāmsādhimutto sukhādhimutto cīvarādhimutto piṇḍapātādhimutto senāsanādhimutto gilānapaccayabhesajjaparikkhārādhimutto suttantādhimutto vinayādhimutto abhidhammādhimutto āraññakaṅgādhimutto piṇḍapātikaṅgādhimutto pamsukūlikaṅgādhimutto tecīvariakaṅgādhimutto sapadānacārikaṅgādhimutto khalupacchābhattikaṅgādhimutto nesajjikaṅgādhimutto yathāsanthatikaṅgādhimutto paṭhamajjhānādhimutto dutiyajjhānādhimutto tatiyajjhānādhimutto catutthajjhānādhimuttoākāsānañcāyatanaṁ pāttādhimutto viññāṇañcāyatanaṁ pāttādhimutto ākiñcaññāyatanaṁ pāttādhimutto nevasaññānāsaññāyatanaṁ pāttādhimutto”’tidhimuttam.

Tapparāyaṇanti ākiñcaññāyatanaṁ mayaṁ tapparāyaṇam kammaparāyaṇam vipākaparāyaṇam kammagarukaṁ paṭisandhigarukaṁ. Atha vā, bhagavā jānāti – “ayam puggalo rūpāparāyaṇo...pe... nevasaññānāsaññāyatanaṁ pāttiparāyaṇo”’ti – dhimuttam tapparāyaṇam. Tenāha bhagavā –

“Viññāṇaṭhitayo sabbā, [posalāti bhagavā]
Abhijānam tathāgato;
Tiṭhantamenam jānāti, dhimuttam tapparāyaṇa”’nti.

84. **Ākiñcaññāsambhavam ñatvā, nandisamyojanam iti;**
Evametaṁ abhiññāya, tato tattha vipassati;
Etam ñāṇam tathaṁ tassa, brāhmaṇassa vusīmato.

Ākiñcaññāsambhavam ñatvāti ākiñcaññāsambhavoti vuccati ākiñcaññāyatanaṁ vattaniko kammābhisaṅkhāro. Ākiñcaññāyatanaṁ vattanikam kammābhisaṅkhāram ākiñcaññāsambhavoti ñatvā, laggananti ñatvā, bandhananti ñatvā, palibodhoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam

katvāti – ākiñcaññāsambhavam̄ ñatvā.

Nandisamyojanam̄ itīti nandisamyojanam̄ vuccati arūparāgo. Arūparāgena tam̄ kammam̄ laggam̄ laggitam̄ palibuddham̄ arūparāgam̄ nandisamyojananti ñatvā, laggananti ñatvā, bandhananti ñatvā, palibodhoti ñatvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam̄ katvā. **Itīti padasandhi** padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasilit̄hatā padānupubbatāpetam̄ itīti – nandisamyojanam̄ iti.

Evametam abhiññāyāti evam etam abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam̄ katvāti – evametam abhiññāya.

Tato tattha vipassatīti. **Tatthāti** ākiñcaññāyatanaṁ samāpajjivtā tato vuṭṭhahitvā tattha jāte cittacetasike dhamme aniccato vipassati, dukkhatō vipassati, rogato...pe... nissaraṇato vipassati dakkhati oloketi nijjhāyati upaparikkhatīti – tato tattha vipassati.

Etam̄ ñāṇam̄ tatham̄ tassāti etam̄ ñāṇam̄ taccham̄ bhūtam̄ yāthāvam̄ aviparītam̄ tassāti – etam̄ ñāṇam̄ tatham̄ tassa.

Brāhmaṇassa vusīmatoti. **Brāhmaṇoti** sattannaṁ dhammānaṁ bāhitattā brāhmaṇo...pe... asito tādi pavuccate sa brahmāti. **Brāhmaṇassa vusīmatoti** puthujjanakalyāṇam̄ upādāya satta sekkhā appattassa pattiyā anadhigatassa adhigamāya asacchikatassa sacchikiriyāya vasanti samvasanti āvasanti parivasanti; arahā vusitavā katakaraṇīyo ohitabhārō anuppattasadattho parikkhīṇabhadavasaṁyojano sammadaññā vimutto; so vutthavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasāmsāro; natthi tassa punabbhavoti – brāhmaṇassa vusīmato. Tenāha bhagavā –

“Ākiñcaññāsambhavam̄ ñatvā, nandisamyojanam̄ iti;
Evametam abhiññāya, tato tattha vipassati;
Etam̄ ñāṇam̄ tatham̄ tassa, brāhmaṇassa vusīmato”ti.

Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmi.

Posālamāṇavapucchāniddeso cuddasamo.

15. Mogharājamāṇavapucchāniddeso

85. Dvāham̄ sakkam̄ apucchissam̄, [iccāyasmā mogharājā]
Na me byākāsi cakkhumā;
Yāvatatiyañca devīsi [devisi (syā.)], byākarotīti me sutam̄.

Dvāham̄ sakkam̄ apucchissanti so brāhmaṇo dvikkhattum buddham̄ bhagavantam̄ paññam̄ apucchi. Tassa bhagavā paññam̄ puṭho na byākāsi – “tadantarā [cakkhusamanantarā (syā.)] imassa brāhmaṇassa indriyapariipāko bhavissatī”ti. **Sakkanti** sakko. Bhagavā sakyakulā pabbajitotipi sakko. Atha vā, adūho mahaddhano dhanavātipi sakko. Tassimāni dhanāni, seyyathidam̄ – saddhādhanam̄ sīladhanam̄ hiridhanam̄ ottappadhanam̄ sutadhanam̄ cāgadhanam̄ paññādhanam̄ satipatthānadhanam̄ sammappadhānadhanam̄ iddhipādadhanam̄ indriyadhanam̄ baladhanam̄ bojjhaṅgadhanam̄ maggadhanam̄ phaladhanam̄ nibbānadhanam̄. Imehi anekavidhehi dhanaratanehi adūho mahaddhano dhanavātipi sakko. Atha vā, sakko pahu visavī alamatto sūro vīro vikkanto abhīrū acchambhī anutrāśī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahāṃsotipi sakko. **Dvāham̄ sakkam̄ apucchissanti** dvāham̄ sakkam̄ apucchissam̄ ayācissam̄ ajjhesisssam̄ pasādayissanti – dvāham̄ sakkam̄ apucchissam̄.

Iccāyasmā mogharājāti. **Iccāti** padasandhi...pe... āyasmāti piyavacanam...pe... **mogharājāti**

tassa brāhmaṇassa nāmaṁ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā mogharājā.

Na me byākāsi cakkhumāti. Na me byākāsti na me byākāsi na ācikkhi na desesi na paññapesi na paṭṭhapesi na vivari na vibhaji na uttānākāsi na pakāsesi. **Cakkhumāti** bhagavā pañcahi cakkhūhi cakkhumā – māṃsacakkhunāpi cakkhumā, dibbacakkhunāpi [dibbenā cakkhunāpi (ka.)] cakkhumā, paññācakkhunāpi cakkhumā, buddhacakkhunāpi cakkhumā, samantacakkhunāpi cakkhumā.

Katham bhagavā māṃsacakkhunāpi cakkhumā? Māṃsacakkhumhi bhagavato pañca vanṇā samvijjanti – nīlo ca vanṇo, pītako ca vanṇo, lohitako ca vanṇo, kañho ca vanṇo, odāto ca vanṇo. Yattha ca akkhilomāni patiṭṭhitāni taṁ nīlam hoti sunīlam pāsādikam dassaneyyam umāpupphasamānam [ummārapupphasamānam (syā.) mahāni. 156]. Tassa parato pītakam hoti supītakam suvaṇṇavaṇṇam pāsādikam dassaneyyam kaṇikārapupphasamānam. Ubhato ca akkhikūṭāni bhagavato lohitakāni honti sulohitakāni pāsādikāni dassaneyyāni indagopakasamānāni. Majjhe kañham hoti sukañham alūkham siniddham pāsādikam dassaneyyam addāriṭṭhakasamānam [alāriṭṭhakasamānam (syā.)]. Tassa parato odātam hoti suodātam setam pañḍaram pāsādikam dassaneyyam osadhitārakasamānam. Tena bhagavā pākatikena māṃsacakkhunā attabhāvapariyāpannena purimasucaritakkammābhinibbattena samantā yojanām passati divā ceva rattiñca. Yadā hi caturaṅgasamannāgato andhakāro hoti sūriyo ca atthaṅgato [atthaṅgamito (syā. ka.)] hoti; kālapakkho ca uposatho hoti, tibbo ca vanasañdo hoti, mahā ca kālamegho [akālamegho (syā. ka.) passa mahāni. 156] abbhuṭṭhito hoti. Evarūpe caturaṅgasamannāgate andhakāre samantā yojanām passati. Natthi so kuṭṭo vā kavāṭam vā pākāro vā pabbato vā gaccho vā latā vā āvaraṇām rūpānām dassanāya. Ekam ce tilaphalam nimittam katvā tilavāhe pakkhipeyya, tamyeva tilaphalam uddhareyya. Evam parisuddham bhagavato pākatikam māṃsacakkhu. Evam bhagavā māṃsacakkhunāpi cakkhumā.

Katham bhagavā dibbenā cakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā dibbenā cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne pañte suvaṇṇe dubbaṇṇe; sugate duggate yathākammūpage satte pajānāti – “ime vata bhonto sattā kāyaduccaritena samannāgatā vacīduccaritena samannāgatā manoduccaritena samannāgatā ariyānam upavādakā micchādiṭṭhikā micchādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedā param maraṇā apāyam duggatiṁ vinipātam nirayam upapannā; ime vā pana bhonto sattā kāyasucaritena samannāgatā vacīsucaritena samannāgatā manosucaritena samannāgatā ariyānam anupavādakā sammādiṭṭhikā sammādiṭṭhikammasamādānā, te kāyassa bhedā param maraṇā sugatiṁ saggam lokam upapannā”ti. Iti dibbenā cakkhunā visuddhena atikkantamānusakena satte passati cavamāne upapajjamāne hīne pañte suvaṇṇe dubbaṇṇe sugate duggate, yathākammūpage satte pajānāti. Ākaṅkhamāno ca bhagavā ekampi lokadhātum passeyya, dvepi lokadhātuyo passeyya, tiśsopi lokadhātuyo passeyya, catassopi lokadhātuyo passeyya, pañcapi lokadhātuyo passeyya, dasapi lokadhātuyo passeyya, vīśampi lokadhātuyo passeyya, tiṁsampi lokadhātuyo passeyya, cattālīsampi lokadhātuyo passeyya, paññāsampi lokadhātuyo passeyya, satampi lokadhātuyo passeyya, sahassimpi cūlānikam lokadhātum passeyya, dvisahassimpi majjhimikam lokadhātum passeyya, tisahassimpi lokadhātum passeyya, mahāsaḥassimpi [tisahassimpi mahāsaḥassimpi (ka.)] lokadhātum passeyya, yāvataṁ vā [yāvatā (sī. ka.)] pana ākaṅkheyya tāvatakaṁ passeyya. Evam parisuddham bhagavato dibbacakkhu. Evam bhagavā dibbenā cakkhunāpi cakkhumā.

Katham bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā? Bhagavā mahāpañño puthupañño javanapañño hāsapañño tikkhapañño nibbedhikapañño paññāpabhedakusalo pabbhinnañāṇo adhigatapaṭisambhidappatto catuvesārajjappatto dasabaladhārī purisāsabho purisāsaho purisanāgo purisājañño purisadhorayho anantañāṇo anantatejo anantayaso adḍho mahaddhano dhanavā netā vinetā anunetā paññāpetā nijjhāpetā pekkhetā pasādetā. So hi bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā asañjātassa maggassa sañjanetā anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatā.

So hi bhagavā jānam jānāti, passam passati, cakkhubhūto nāṇabhūto dhammadbhūto brahmabhūto

vattā pavattā athassa ninnetā amatassa dātā dhammassāmī [dhammasāmi (syā. ka.)] tathāgato. Natthi tassa bhagavato aññātam adiṭham aviditam asacchikataṁ aphassitaṁ [aphusitaṁ (syā. ka.)] paññāya. Atītam anāgataṁ paccuppannam [atīnāgatapaccuppannam (syā.)] upādāya sabbe dhammā sabbākārena buddhassa bhagavato nāṇamukhe āpātham āgacchanti. Yaṁ kiñci neyyam nāma atthi jānitabbam [atthi dhammaṁ jānitabbam (ka.)] attattho vā parattho vā ubhayattho vā diṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhiro vā attho gūlho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavajjo vā attho nikilesō vā attho vodāno vā attho paramattho vā [paramattho vā attho (ka.)], sabbam tam anto buddhañāne parivattati.

Sabbam kāyakammaṁ buddhassa bhagavato nāṇanuparivatti, sabbam vacīkammam nāṇanuparivatti, sabbam manokammaṁ nāṇanuparivatti. Atīte buddhassa bhagavato appaṭihatam nāṇam, anāgate appaṭihatam nāṇam, paccuppanne appatihataṁ nāṇam, yāvatakaṁ neyyam tāvatakaṁ nāṇam, yāvatakaṁ nāṇam tāvatakaṁ neyyam. Neyyapariyantikaṁ nāṇam, nāṇapariyantikaṁ neyyam, neyyam atikkamitvā nāṇam nappavattati, nāṇam atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā. Yathā dvinnam samuggapaṭalānam sammāphusitānam heṭhimam samuggapatalam uparimam nātivattati, uparimam samuggapatalam heṭhimam nātivattati, aññamaññapariyantaṭṭhāyino; evameva buddhassa bhagavato neyyañca nāṇañca aññamaññapariyantaṭṭhāyino. Yāvatakaṁ neyyam tāvatakaṁ nāṇam, yāvatakaṁ nāṇam tāvatakaṁ neyyam, neyyapariyantikaṁ nāṇam, nāṇapariyantikaṁ neyyam. Neyyam atikkamitvā nāṇam nappavattati, nāṇam atikkamitvā neyyapatho natthi. Aññamaññapariyantaṭṭhāyino te dhammā.

Sabbadhammesu buddhassa bhagavato nāṇam pavattati. Sabbe dhammā buddhassa bhagavato āvajjanapaṭibaddhā ākaṇkhapaṭibaddhā manasikārapaṭibaddhā cittuppādapaṭibaddhā. Sabbasattesu buddhassa bhagavato nāṇam pavattati. Sabbesañca sattānam bhagavā āsayam jānāti, anusayam jānāti, caritam jānāti, adhimuttiṁ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbābhabbe satte jānāti. Sadevako loko samārako sabrahmako sassamañabrahmañī pajā sadevamanussā antobuddhañāne parivattati.

Yathā ye keci macchakacchapā antamaso timitiṁgalam [timitiṁgalam (ka.)] upādāya antomahāsamudde parivattanti, evameva sadevako loko samārako loko sabrahmako loko sassamañabrahmañī pajā sadevamanussā antobuddhañāne parivattati. Yathā ye keci pakkhī antamaso garuḍam venateyyam upādāya ākāsassa padese parivattanti, evameva yepi te sāriputtasamā paññāya samannāgatā tepi buddhañānassa padese parivattanti; buddhañānam devamanussānam paññām pharitvā abhibhavitvā tiṭṭhati.

Yepi te khattiyapanḍitā brāhmaṇapanḍitā gahapatipanḍitā samaṇapanḍitā nipiṇā kataparappavādā vālavedhirūpā vohhindantā [te bhindantā (syā. ka.)] maññe caranti paññāgatena diṭṭhigatāni, te pañhe abhisāñkharitvā abhisāñkharitvā tathāgatam upasañkamitvā pucchanti gūlhāni ca paṭicchannāni. Kathitā visajjītā ca te pañhā bhagavatā [bhagavato (ka.)] honti niddiṭṭhakāraṇā. Upakkhittakā ca te bhagavato sampajjanti. Atha kho bhagavā tattha atirocati – yadidam paññāyāti. Evam bhagavā paññācakkhunāpi cakkhumā.

Katham bhagavā buddhacakkhumāpi cakkhumā? Bhagavā buddhacakkhumā lokam volokento [olokento (ka.)] addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino [para ... dassāvine (ka.)] viharante. Seyyathāpi nāma uppaliṇiyam vā paduminiyam vā puṇḍarīkiniyam vā appekaccāni uppaliṇi vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake samvaḍḍhāni udakānuggatāni antonimuggaposīni [antonimmuggaposīni (ka.)], appekaccāni uppaliṇi vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake samvaḍḍhāni samodakam ṛhitāni, appekaccāni uppaliṇi vā padumāni vā puṇḍarīkāni vā udake jātāni udake samvaḍḍhāni udakā accuggamma tiṭṭhanti anupalittāni udakena; evamevam bhagavā buddhacakkhumā lokam volokento addasa satte apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye

svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye appekacce paralokavajjabhayadassāvino viharante. Jānāti bhagavā – “ayam puggalo rāgacarito, ayam dosacarito, ayam mohacarito, ayam vitakkacarito, ayam saddhācarito, ayam nāṇacarito”ti. Rāgacaritassa bhagavā puggalassa asubhakatham katheti; dosacaritassa bhagavā puggalassa mettābhāvanam ācikkhati; mohacaritassa bhagavā puggalassa uddese paripucchāya kālena dhammassavane kālena dhammasākacchāya garusamvāse niveseti; vitakkacaritassa bhagavā puggalassa ānāpānassatim ācikkhati; saddhācaritassa bhagavā puggalassa pasādanīyam nimittam ācikkhati buddhasubodhiṃ [buddhasubuddhataṃ (ka.)] dhammasudhammatam saṅgasuppaṭipattim sīlāni ca; attano nāṇacaritassa bhagavā puggalassa vipassanānimittam ācikkhati aniccākāraṃ dukkhākāraṃ anattākāraṃ.

“Sele yathā pabbatamuddhaniṭṭhito, yathāpi passe janataṃ samantato;
Tathūpamaṇi dhammadmayam sumedha, pāsādamāruyha samantacakku;
Sokāvatiṇṇam [sokāvakiṇṇam (syā.)] janatamapetasoko, avekkhassu jātijarābhībhūta”nti.

Evam bhagavā buddhacakkhusi cakkhumā.

Kathaṃ bhagavā samantacakkuṇāpi cakkhumā? Samantacakku vuccati sabbaññutaññam. Bhagavā sabbaññutaññena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato.

“Na tassa addiṭṭhamidhatthi kiñci, atho aviññātamajānitabbam;
Sabbaññ abhiññāsi yadatthi neyyam, tathāgato tena samantacakku”ti.

Evam bhagavā samantacakkuṇāpi cakkhumāti – na me byākāsi cakkhumā.

Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutanti yāvatatiyam buddho sahadhammikam pañham puṭṭho byākaroti no saṃsāretīti [sampāyatīti (syā.)] – evam mayā uggahitam, evam mayā upadhāritam, evam mayā upalakkhitam. Devīstīti bhagavā ceva isi cāti – devīsi. Yathā rājā pabbajitā vuccanti rājisayo, brāhmaṇā pabbajitā vuccanti brāhmaṇisayo, evameva bhagavā devo ceva isi cāti – devīsi.

Atha vā, bhagavā pabbajitoti isi. Mahantam sīlakkhandham esī gavesī pariyesītipi isi. Mahantam samādhikkhandham... pe... mahantam paññākkhandham... mahantam vimuttikkhandham... mahantam vimuttiññādassanakkhandham esī gavesī pariyesītipi isi. Mahato tamokāyassa padālanam esī gavesī pariyesītipi isi. Mahato vipallāsassa pabhedanam esī gavesī pariyesītipi isi. Mahato tañhāsallassa abbananam... mahato diṭṭhisāṅghātassa viniveṭhanam... mahato mānaddhajassa papātanam... mahato abhisāṅkhārassa vūpasamam... mahato oghassa nittharanam... mahato bhārassa nikkepanam... mahato saṃsāravaṭṭassa upacchedam... mahato santāpassa nibbāpanam... mahato pariṭṭhāassa paṭippassaddhim... mahato dhammaddhajassa ussāpanam esī gavesī pariyesītipi isi. Mahante satipaṭṭhāne... mahante sammappadhāne... mahantāni indriyāni... mahantāni balāni... mahante bojjhānge... mahantam ariyam atṭhaṅgikam maggam... mahantam paramattham ṭṭlatam nibbānam esī gavesī pariyesītipi isi. Mahesakkhehi vā sattehi esito gavesito pariyesito – “kaham buddho, kaham bhagavā, kaham devadevo, kaham narāśabho”tipi isīti – yāvatatiyañca devīsi byākarotīti me sutam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Dvāham sakkam apucchissam, [iccāyasmā mogharājā]
Na me byākāsi cakkhumā;
Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutam”nti.

**86. Ayam loko paro loko, brahmaloko sadevako;
Diṭṭhim te nābhijānāti, gotamassa yasassino.**

Ayam loko paro lokoti. Ayam lokoti manussaloko. Paro lokoti manussalokam ṭhapetvā sabbo

paro lokoti – ayam loko paro loko.

Brahmaloko sadevakoti sadevako loko samārako sabrahmako sassamañabrahmañī pajā sadevamanussāti – brahmaloko sadevako.

Ditṭhim te nābhijānātī tuyham ditṭhim khantiṁ ruciṁ laddhim aijhāsayam adhippāyam loko na jānāti – “ayam evamditthiko evamkhantiko evamruciko evamladdhiko evamajjhāsayo evamadhippāyo”ti na jānāti na passati na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhatīti – ditṭhim te nābhijānāti.

Gotamassa yassassinoti bhagavā yasappattoti yassī. Atha vā, bhagavā sakkato garukato mānito pūjito apacito lābhī cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānantipi yassīti – gotamassa yassino. Tenāha so brāhmaṇo –

“Ayam loko paro loko, brahmaloko sadevako;
Ditṭhim te nābhijānāti, gotamassa yassino”ti.

87. Evam abhikkantadassāvīm, atthi pañhena āgamam;
Katham lokam avekkhantam, maccurājā na passati.

Evam abhikkantadassāvīm evam abhikkantadassāvīm aggadassāvīm setṭhadassāvīm visetṭhadassāvīm pāmokkhadassāvīm uttamadassāvīm paramadassāvīm – evam abhikkantadassāvīm.

Atthi pañhena āgamanti pañhena atthiko āgatomi...pe... vahassetam bhāranti, evampi atthi pañhena āgamam.

Katham lokam avekkhantanti katham lokam avekkhantam paccavekkhantam tulayantam tīrayantam vibhāvayantam vibhūtam karontanti – katham lokam avekkhantam.

Maccurājā na passatī maccurājā na passati na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhatīti – maccurājā na passati. Tenāha so brāhmaṇo –

“Evam abhikkantadassāvīm, atthi pañhena āgamam;
Katham lokam avekkhantam, maccurājā na passati”ti.

88. Suññato lokam avekkhassu, mogharāja sadā sato;
Attānudiṭṭhim ūhacca, evam maccutaro siyā;
Evam lokam avekkhantam, maccurājā na passati.

Suññato lokam avekkhassūti. Lokoti nirayaloko tiracchānaloko pettivisayaloko manussaloko devaloko khandhaloko dhātuloko āyatanaloko ayam loko paro loko brahmaloko sadevako [sadevako loko (ka.)]. Aññataro bhikkhu bhagavantam etadavoca – “loko lokoti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, lokoti vuccatī”ti? “Lujjatīti kho, bhikkhu, tasmā lokoti vuccati. Kiñca lujjati? Cakkhu kho bhikkhu lujjati, rūpā lujjanti, cakkhuviññānam lujjati, cakkhusamphasso lujjati, yampidam [yamidam (ka.) passa sam. ni. 4.82] cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitaṁ sukham vā dukkham vā adukkhamasukham vā tampi lujjati; sotam lujjati, gandhā lujjanti...pe... kāyo lujjati, phoṭṭhabbā lujjanti; mano lujjati, dharmmā lujjanti, manoviññānam lujjati, manosamphasso lujjati; yampidam manosamphassapaccayā uppajjati vedayitaṁ sukham vā dukkham vā adukkhamasukham vā tampi lujjati. Lujjatīti kho, bhikkhu, tasmā lokoti vuccati”.

Suññato lokam avekkhassūti dvīhi kāraṇehi suññato lokam avekkhati –

avasiyapavattasallakkhaṇavasena [avasiyapavatta ... (syā.)] vā tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena vā. Katham avasiyapavattasallakkhaṇavasena suññato lokam avekkhati? Rūpe vaso na labbhati, vedanāya vaso na labbhati, saññāya vaso na labbhati, saṅkhāresu vaso na labbhati, viññāne vaso na labbhati. Vuttañhetam bhagavatā [passa sam. ni. 3.59] – “rūpam, bhikkhave, anattā. Rūpañca hidam, bhikkhave, attā abhavissa, nayidam rūpam ābādhāya samvatteyya; labbhetha ca rūpe – ‘evam me rūpam hotu, evam me rūpam mā ahosī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, rūpam anattā, tasmā rūpam ābādhāya samvattati na ca labbhati rūpe – ‘evam me rūpam hotu, evam me rūpam mā ahosī’ti.

“Vedanā anattā. Vedanā ca hidam, bhikkhave, attā abhavissa, nayidam vedanā ābādhāya samvatteyya; labbhetha ca vedanāya – ‘evam me vedanā hotu, evam me vedanā mā ahosī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, vedanā anattā, tasmā vedanā ābādhāya samvattati, na ca labbhati vedanāya – ‘evam me vedanā hotu, evam me vedanā mā ahosī’ti.

“Saññā anattā. Saññā ca hidam, bhikkhave, attā abhavissa, nayidam saññā ābādhāya samvatteyya; labbhetha ca saññāya – ‘evam me saññā hotu, evam me saññā mā ahosī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, saññā anattā, tasmā saññā ābādhāya samvattati, na ca labbhati saññāya – ‘evam me saññā hotu, evam me saññā mā ahosī’ti.

“Saṅkhārā anattā. Saṅkhārā ca hidam, bhikkhave, attā abhavissamsu, nayidam saṅkhārā ābādhāya samvatteyyum; labbhetha ca saṅkhāresu – ‘evam me saṅkhārā hontu, evam me saṅkhārā mā ahesu’nti. Yasmā ca kho, bhikkhave, saṅkhārā anattā, tasmā saṅkhārā ābādhāya samvattanti, na ca labbhati saṅkhāresu – ‘evam me saṅkhārā hontu, evam me saṅkhārā mā ahesu’nti.

“Viññāṇam anattā. Viññāṇañca hidam, bhikkhave, attā abhavissa, nayidam viññāṇam ābādhāya samvatteyya; labbhetha ca viññāne – ‘evam me viññāṇam hotu, evam me viññāṇam mā ahosī’ti. Yasmā ca kho, bhikkhave, viññāṇam anattā, tasmā viññāṇam ābādhāya samvattati, na ca labbhati viññāne – ‘evam me viññāṇam hotu, evam me viññāṇam mā ahosī’”ti.

Vuttañhetam bhagavatā – “nāyam, bhikkhave, kāyo tumhākam, napi aññesam [paresam (syā.) passa sam. ni. 2.37]. Purānamidam, bhikkhave, kammam abhisāṅkhataṁ abhisāñcetayitam vedaniyam datṭhabbam. Tatra kho, bhikkhave, sutavā ariyasāvako paṭiccasamuppādāmyeva sādhukam yoniso manasi karoti – ‘iti imasmiṁ sati idam hoti, imassuppādā idam uppajjati; imasmiṁ asati idam na hoti, imassa nirodhā idam nirujjhati, yadidaṁ – avijjāpacca�ā saṅkhārā, saṅkhārapaccaya viññāṇam, viññāṇapaccaya nāmarūpam, nāmarūpapaccaya salāyatanaṁ, salāyatanaapaccaya phasso, phassapaccaya vedanā, vedanāpacca�ā taṇhā, taṇhāpacca�ā upādānaṁ, upādānapaccaya bhavo, bhavapaccaya jāti, jātipaccaya jarāmaraṇam sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā sambhavanti – evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hoti””.

“Avijjāya tveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodhā viññāṇanirodhā ...pe... jātinirodhā jarāmaraṇam sokaparidevadukkhadomanassupāyāsā nirujjhanti, evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodhā hoti”ti. Evam avasiyapavattasallakkhaṇavasena suññato lokam avekkhati.

Katham tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena suññato lokam avekkhati? Rūpe sāro na labbhati, vedanāya sāro na labbhati, saññāya sāro na labbhati, saṅkhāresu sāro na labbhati, viññāne sāro na labbhati; rūpam assāram nissāram sārāpagataṁ niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Vedanā assārā nissārā sārāpagatā...pe... saññā assārā nissārā sārāpagatā... saṅkhārā assārā nissārā sārāpagatā... viññāṇam assāram nissāram sārāpagataṁ niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Yathā naļo assāro nissāro sārāpagato, yathā ca eraṇḍo...pe... yathā ca udumbaro assāro nissāro sārāpagato, yathā ca setagaccho [setavaccho (ka.)] assāro nissāro sārāpagato,

yathā ca pālibhaddako [pālibhaddako (ka.)] assāro nissāro sārāpagato, yathā ca pheṇapiṇḍo [pheṇapiṇḍo (syā.)] assāro nissāro sārāpagato, yathā ca udakapubbulam [pubbulakam (syā.)] assāram nissāram sārāpagataṁ, yathā ca marīci assārā nissārā sārāpagatā, yathā kadalikkhandho assāro nissāro sārāpagato, yathā māyā assārā nissārā sārāpagatā – evameva rūpaṁ assāram nissāram sārāpagatam niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Vedanā assārā nissārā sārāpagatā...pe... saññā assārā nissārā sārāpagatā...saṅkhārā assārā nissārā sārāpagatā... viññāṇam assāram nissāram sārāpagatam niccasārasārena vā sukhasārasārena vā attasārasārena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Evam tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena suññato lokam avekkhati. Imehi dvīhi kāraṇehi suññato lokam avekkhati.

Api ca, chahākārehi suññato lokam avekkhati. Cakkhu suññam [syā. ... potthake imasmim thāne aññathā dissati] attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā, sotam suññam...pe... ghānam suññam... jivhā suññā... kāyo suñño... mano suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Rūpā suññā...pe... saddā suññā... gandhā suññā... rasā suññā... phoṭṭhabbā suññā... dhammā suññā attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Cakkhuviññāṇam suññam...pe... manoviññāṇam suññam... cakkhusamphasso suñño... manosamphasso suñño... cakkhusamphassajā vedanā suññā... manosamphassajā vedanā suññā... rūpasaññā suññā... dhammasaññā suññā... rūpasañcetanā suññā... dhammasañcetanā suññā... rūpatañhā suññā... rūpavitaKKko suñño... rūpaviciāro suñño... dhammaviciāro suñño attena vā attaniyena vā niccena vā dhuvena vā sassatena vā avipariṇāmadhammena vā. Evam chahākārehi suññato lokam avekkhati.

Api ca, dasahākārehi suññato lokam avekkhati. Rūpaṁ rittato tucchato suññato anattato asārakato vadhakato vibhavato aghamūlato sāsavato saṅkhatato; vedanam...pe... saññam... saṅkhāre... viññāṇam... cutim... upapattim... paṭisandhim... bhavam... saṃsāravaṭṭam rittato tucchato suññato anattato asārakato vadhakato vibhavato aghamūlato sāsavato saṅkhatato. Evam dasahākārehi suññato lokam avekkhati.

Api ca, dvādasahākārehi suññato lokam avekkhati. Rūpaṁ na satto na jīvo na naro na māṇavo na itthī na puriso na attā na attaniyam nāhaṁ na mama na koci na kassaci; vedanā...pe... saññā... saṅkhārā... viññāṇam na satto na jīvo na naro na māṇavo na itthī na puriso na attā na attaniyam nāhaṁ na mama na koci na kassaci. Evam dvādasahākārehi suññato lokam avekkhati.

Vuttañhetam bhagavatā – “yam, bhikkhave, na tumhākaṁ tam pajahatha. Tam vo pahīnam dīgharattam hitāya sukhāya bhavissati. Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṁ? Rūpaṁ, bhikkhave, na tumhākaṁ; tam pajahatha. Tam vo pahīnam dīgharattam hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā, bhikkhave, na tumhākaṁ; tam pajahatha. Sā vo pahīnā dīgharattam hitāya sukhāya bhavissati. Saññā, bhikkhave, na tumhākaṁ; tam pajahatha. Sā vo pahīnā dīgharattam hitāya sukhāya bhavissati. Saṅkhārā, bhikkhave, na tumhākaṁ; te pajahatha. Te vo pahīnā dīgharattam hitāya sukhāya bhavissanti. Viññāṇam, bhikkhave, na tumhākaṁ; tam pajahatha. Tam vo pahīnam dīgharattam hitāya sukhāya bhavissati. Seyyathāpi [tam kiṁ maññatha (syā. ka.) passa sam. ni. 3.33], bhikkhave, yam imasmim jetavane tiṇakaṭṭhasākhāpalāsaṁ tam jano hareyya vā ḍaheyya vā yathāpaccayam vā kareyya. Api nu tumhākaṁ evamassa – ‘amhe jano harati vā ḍahati vā yathāpaccayam vā karoti’ti? ‘No hetam, bhante’. ‘Tam kissa hetu?’ ‘Na hi no etam, bhante, attā vā attaniyam vā’ti. Evameva kho, bhikkhave, yam na tumhākaṁ tam pajahatha; tam vo pahīnam dīgharattam hitāya sukhāya bhavissati. Kiñca, bhikkhave, na tumhākaṁ? Rūpaṁ, bhikkhave, na tumhākaṁ; tam pajahatha. Tam vo pahīnam dīgharattam hitāya sukhāya bhavissati. Vedanā...pe... saññā... saṅkhārā... viññāṇam, bhikkhave, na tumhākaṁ; tam pajahatha. Tam vo pahīnam dīgharattam hitāya sukhāya bhavissati”ti. Evampi suññato lokam avekkhati.

Āyasmā ānando bhagavantam etadavoca – “suñño [suññato (ka.) passa sam. ni. 4.85] loko, suñño

loko'ti, bhante, vuccati. Kittāvatā nu kho, bhante, suñño lokoti vuccatī' ti? "Yasmā ca kho, ānanda, suññam attena vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccati. Kiñcānanda, suññam attena vā attaniyena vā? Cakkhu kho, ānanda, suññam attena vā attaniyena vā. Rūpā suññā...pe... cakkhuvīññānam suññam... cakkhusamphasso suñño... yampidam cakkhusamphassapaccayā uppajjati vedayitam sukham vā dukkham vā adukkhamasukham vā tampi suññam attena vā attaniyena vā. Sotam suññam... saddā suññā... ghānam suññam... gandhā suññā... jivhā suññā... rasā suññā... kāyo suñño ... phoṭṭhabbā suññā... mano suñño... dhammā suññā... manoviññānam suññam... manosamphasso suñño... yampidam suññam manosamphassapaccayā uppajjati vedayitam sukham vā dukkham vā adukkhamasukham vā tampi suññam attena vā attaniyena vā. Yasmā ca kho, ānanda, suññam attena vā attaniyena vā, tasmā suñño lokoti vuccatī' ti. Evampi suññato lokam avekkhati.

"Suddham dhammasamuppādam, suddhasaṅkhārasantatim;
Passantassa yathābhūtam, na bhayaṁ hoti gāmaṇi.

"Tinakaṭṭhasamam lokam, yadā paññāya passati;
Nāññam [na aññam (sī. syā. ka.)] patthayate kiñci, aññatrappaṭisandhiyā" ti.

Evampi suññato lokam avekkhati.

Vuttañhetam bhagavatā [passa sam. ni. 4.246] – "evameva kho, bhikkhave, bhikkhu rūpam samannesati yāvatā rūpassa gati, vedanam samannesati yāvatā vedanāya gati, saññam samannesati yāvatā saññāya gati, saṅkhāre samannesati yāvatā saṅkhārānam gati, viññānam samannesati yāvatā viññānassa gati. Tassa rūpam [tassa bhikkhuno rūpam (syā.)] samannesato yāvatā rūpassa gati, vedanam...pe... saññam... saṅkhāre... viññānam samannesato yāvatā viññānassa gati, yampissa tam hoti ahanti vā mamanti vā asmi ti vā, tampi tassa na hoti' ti. Evampi suññato lokam avekkhati.

Suññato lokam avekkhassuti suññato lokam avekkhassu paccavekkhassu dakkhassu tulehi tīrehi vibhāvehi vibhūtam karohīti – suññato lokam avekkhassu.

Mogharāja sadā satoti. Mogharājāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Sadāti** sabbakālam...pe... pacchime vayokhandhe. **Satoti** catūhi kāraṇehi sato – kāye kāyānupassanāsatipaṭṭhānam bhāvento sato...pe... so vuccati satoti – mogharāja sadā sato.

Attānudiṭṭhim ūhaccāti attānudiṭṭhi vuccati vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi. Idha assutavā puthujjano ariyānam adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānam adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpam attato samanupassati rūpavantam vā attānam attani vā rūpam rūpasmim vā attānam, vedanam...pe... saññam... saṅkhāre... viññānam attato samanupassati viññānavantam vā attānam attani vā viññānam viññānasimim vā attānam. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatam diṭṭhigahanaṁ diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikam diṭṭhivipphanditam diṭṭhisamyojanam gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattam titthāyatanam vipariyesaggāho viparītaggāho vippallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakasimim yāthāvakanti gāho yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni, ayam attānudiṭṭhi. **Attānudiṭṭhim ūhaccāti** attānudiṭṭhim ūhacca samūhacca [uhacca samuhacca (ka.) saddanītiyā pana sameti] uddharitvā samuddharitvā uppāṭayitvā samuppāṭayitvā pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvam gametvāti – attānudiṭṭhim ūhacca.

Evam maccutaro siyāti evam maccupi tareyyāsi, jarāpi tareyyāsi, marañampi tareyyāsi uttareyyāsi patareyyāsi samatikkameyyāsi vītivatteyyāsīti – evam maccutaro siyā.

Evam lokam avekkhantanti evam lokam avekkhantam paccavekkhantam tulayantam tīrayantam vibhāvayantam vibhūtam karontanti – evam lokam avekkhantam.

Maccurājā na passatīti maccupi maccurājā, māropi maccurājā, marañampi maccurājā. **Na passatīti** maccurājā na passatī na dakkhati nādhigacchati na vindati na paṭilabhati. Vuttañhetam bhagavatā – “seyyathāpi, bhikkhave, āraññiko migo araññe pavane caramāno vissattho gacchati vissattho [vissañño (ka.)] tiññhati vissattho nisīdati vissattho seyyam kappeti. Tam kissa hetu? Anāpāthagato [anāpātagato (ka.)], bhikkhave, luddassa. Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkam savicāram vivekajam pītisukham pathamam jhānam upasampajja viharati. Ayam vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi [antamakāsi (ka.) passa ma. ni. 1.271] māram, apadam vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu vitakkavicārānam vūpasamā ajjhattam sampasādanam cetaso ekodibhāvam avitakkam avicāram samādhijam pītisukham dutiyam jhānam...pe... tatiyam jhānam... catuttham jhānam upasampajja viharati. Ayañ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadam vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu sabbaso rūpasaññānam samatikkamā, pañighasaññānam atthañgamā, nānattasaññānam amanasikārā, ananto ākāsoti ākāsānañcāyatanañ upasampajja viharati. Ayañ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadam vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu sabbaso ākāsānañcāyatanañ samatikkamma anantam viññāñanti viññāñañcāyatanañ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparam, bhikkhave, sabbaso viññāñañcāyatanañ samatikkamma natthi kiñcīti ākiñcaññāyatanañ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparam, bhikkhave, sabbaso ākiñcaññāyatanañ samatikkamma nevasaññānāsaññāyatanañ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparam, bhikkhave, sabbaso nevasaññānāsaññāyatanañ samatikkamma saññāvedayitanirodham upasampajja viharati; paññāya cassa disvā āsavā parikkhīñā honti. Ayañ vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadam vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato, tiñño loke visattika’nti. So vissattho gacchati vissattho tiññhati vissattho nisīdati vissattho seyyam kappeti. Tam kissa hetu? Anāpāthagato bhikkhu pāpimato”ti – maccurājā na passati. Tenāha bhagavā –

“Suññato lokam avekkhassu, mogharāja sadā sato;
Attānudiññhim ūhacca, evam maccutaro siyā;

Evam lokam avekkhantam, maccurājā na passati”ti.
Saha gāthāpariyosānā...pe... satthā me, bhante bhagavā, sāvakohamasmiñti.

Mogharājamāñavapucchāniddeso pannarasamo.

16. Piñgiyamāñavapucchāniddeso

89. Jññohamasmi abalo vītavañño [vivañño (syā.)], [iccāyasmā piñgiyo]

Nettā na suddhā savanam na phāsu;
Māham nassam momuho antarāva [antarāya (syā. ka.)], ācikkha dhammadam yamaham
vijaññam;
Jātijarāya idha vippahānam.

Jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇoti. Jiṇṇohamasmi ti jiṇṇo vuḍḍho mahallako addhagato vayoanuppatto vīsavassasatiko jātiyā. Abaloti dubbalo appabalo appathāmo. **Vītavaṇṇoti** vītavaṇṇo vigatavaṇṇo vigacchitavaṇṇo. Yā sā purimā subhā vaṇṇanibhā sā antarahitā, ādīnavo pātubhūtoti – jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo.

Iccāyasmā piṅgiyoti. Iccāti padasandhi...pe.... **Āyasmāti** piyavacanaṁ...pe.... **Piṅgiyoti** tassa brāhmaṇassa nāmaṁ...pe... abhilāpoti – iccāyasmā piṅgiyo.

Nettā na suddhā savanam na phāsūti nettā asuddhā avisuddhā aparisuddhā avodātā. No tathā cakkhunā rūpe passāmīti – nettā na suddhā. **Savanam na phāsūti** sotam asuddham avisuddham aparisuddham avodātam. No tathā sotena saddam suñomīti – nettā na suddhā savanam na phāsu.

Māham nassam momuho antarāvāti. Māham nassanti māham nassa māham vinassam māham panassam. **Momuhoti** mohamuho avijjāgato aññāñī avibhāvī dappañño. **Antarāvāti** tuyham dhammaṁ ditthim patipadam maggam anaññaya anadhigantvā aviditvā appatilabhitvā aphassayitvā asacchikaritvā antarāyeva kālaṅkareyyanti – māham nassam momuho antarāva.

Ācikkha dhammam yamaham vijaññanti. Dhammanti ādikalyāṇam majjhēkalyāṇam pariyośānakalyāṇam sāththam sabyañjanam kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmacariyam, cattāro satipaṭṭhāne, cattāro sammappadhāne, cattāro idhipāde, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅge, ariyam aṭṭhaṅgikam maggam, nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadam ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhājāhi uttānīkarohi pakāsehīti – ācikkha dhammam. **Yamaham vijaññanti** yamaham jāneyyam ājāneyyam vijāneyyam paṭivijāneyyam paṭivijjhewayyam adhigaccheyyam phasseyyam sacchikareyyanti – ācikkha dhammam yamaham vijaññam.

Jātijarāya idha vippahānanti idheva jātijarāmaraṇassa pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭippassaddhim amataṁ nibbānanti – jātijarāya idha vippahānam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo, [iccāyasmā piṅgiyo]
Nettā na suddhā savanam na phāsu;
Māham nassam momuho antarāva, ācikkha dhammam yamaham vijaññam;
Jātijarāya idha vippahāna”nti.

90. Disvāna rūpesu vihaññamāne, [piṅgiyāti bhagavā]
Ruppanti rūpesu janā pamattā;
Tasmā tuvam piṅgiya appamatto, jahassu rūpam apunabbhavāya.

Disvāna rūpesu vihaññamāneti. Rūpanti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānam upādāya rūpam. Sattā rūpahetu rūpappaccayā rūpakāraṇā haññanti vihaññanti upahaññanti upaghātiyanti [[upaghātayanti \(syā. ka.\)](#)]. Rūpe sati vividhakammakāraṇā [[vividhakammakaraṇāni \(ka.\)](#)] kārenti. Kasāhipi tālenti, vettehipi tālenti, aḍḍhadanḍakehipi tālenti, hatthampi chindanti, pādampi chindanti, hatthapādampi chindanti, kaṇḍampi chindanti, nāsampi chindanti, kaṇṭanāsampi chindanti, bilaṅgathālikampi karonti, saṅkhamuṇḍikampi karonti, rāhumukhampi karonti, jotimālikampi karonti, hatthapajjotikampi karonti, erakavattikampi karonti, cīrakavāsikampi karonti, eṇeyyakampi karonti, baṭisamamṣikampi karonti, kahāpaṇikampi karonti, khārāpatacchikampi [[khārāpaṭicchikampi \(ka.\)](#)] karonti, palighaparivattikampi karonti, palālapīṭhakampi karonti, tattenapi telena osiñcanti, sunakhehipi khādāpenti, jīvantampi sūle uttāsenti, asināpi sīsaṁ chindanti. Evam sattā rūpahetu rūpappaccayā rūpakāraṇā haññanti vihaññanti upahaññanti upaghātiyanti. Evam haññamāne vihaññamāne upahaññamāne upaghātiyamāne disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – disvāna rūpesu vihaññamāne.

Piṅgiyāti bhagavāti. Piṅgiyāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametaṁ...pe... sacchikā paññatti, yadidaṁ bhagavāti – piṅgiyāti bhagavā.

Ruppanti rūpesu janā pamattāti. Ruppantīti ruppanti kuppanti pīlayanti [pīliyanti (syā. ka.)] ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā honti. Cakkhurogena ruppanti kuppanti pīlayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā honti. Sotarogena...pe... kāyarogena...pe... ḍamṣamakasavātātapasarīsapasamphassehi ruppanti kuppanti pīlayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā hontīti – ruppanti rūpesu.

Atha vā, cakkhusmīm hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne [vihāyamāne (ka.)] vigacchamāne antaradhāyamāne ruppanti...pe... domanassitā honti. Sotasmīm...pe... ghānasmīm... jīvhāya... kāyasmīm... rūpasmīm... saddasmīm... gandhasmīm... rasasmīm... phoṭṭhabbasmīm... kulasmīm... gaṇasmīm... āvāsasmīm... lābhasmīm... yasasmīm... pasāmsāya... sukhasmīm... cīvarasmīm... piṇḍapātasmīm... senāsanasmīm... gilānapaccayabhesajjaparikkhārasmīm hīyamāne hāyamāne parihāyamāne vemāne vigacchamāne antaradhāyamāne ruppanti kuppanti pīlayanti ghaṭṭayanti, byādhitā domanassitā hontīti – evampi ruppanti rūpesu.

Janāti khattiyā ca brāhmaṇā ca vessā ca suddā ca gahaṭṭhā ca pabbajitā ca devā ca manussā ca. **Pamattāti** pamādo vattabbo kāyaduccaritenā vā vacīduccaritenā vā manoduccaritenā vā pañcasu kāmaguṇesu cittassa vosaggo vosaggānuppadānam kusalānam vā dhammānam bhāvanāya asakkakkiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadurata anāsevanā abhāvanā abahulikammam [abahulikammam (ka.)] anadhiṭṭhānam ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitatnam – ayam vuccati pamādo. Iminā pamādena samannāgatā janā pamattāti – ruppanti rūpesu janā pamattā.

Tasmā tuvam piṅgiya appamattoti. Tasmāti tasmā tamkāraṇā tamhetu tappaccayā tamnidānā evam ādīnavam sampassamāno rūpesūti – tasmā tuvam piṅgiya. **Appamattoti** sakkakkārī sātaccakārī...pe... appamādo kusalesu dhammesūti – tasmā tuvam piṅgiya appamatto.

Jahassu rūpaṁ apunabbhvāyāti. Rūpanti cattāro ca mahābhūtā catunnañca mahābhūtānam upādāya rūpaṁ. **Jahassu rūpanti** jahassu rūpaṁ, pajahassu rūpaṁ, vinodehi rūpaṁ, byantīkarohi rūpaṁ, anabhāvam gamehi rūpaṁ. **Apunabbhvāyāti** yathā te rūpaṁ idheva nirujjheyya, punapaṭisandhiko bhavo na nibbatteyya kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā, kāmabhave vā rūpabhave vā arūpabhave vā, saññābhave vā asaññābhave vā nevasaññānāsaññābhave vā, ekavokārabhave vā catuvokārabhave vā pañcavokārabhave vā, puna gatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhave vā samśāre vā vaṭṭe vā na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya, idheva nirujjheyya vūpasameyya attham gaccheyya paṭippassambheyyāti – jahassu rūpaṁ apunabbhvāya. Tenāha bhagavā

“Disvāna rūpesu vihaññamāne, [piṅgiyāti bhagavā]

Ruppanti rūpesu janā pamattā;

Tasmā tuvam piṅgiya appamatto, jahassu rūpaṁ apunabbhvāyā”ti.

91. **Disā catasso vidisā catasso, uddham adho dasa disā imāyo;**
Na tuyham adiṭṭham assutam amutam, atho aviññatam kiñci namatthi loke;
Ācikkha dhammam yamaham vijaññam, jātijarāya idha vippahānam.

Disā catasso vidisā catasso, uddham adho dasa disā imāyoti dasa disā.

Na tuyham adiṭṭham assutam amutam, atho aviññatam kiñci namatthi loketi na tuyham adiṭṭham assutam amutam aviññatam kiñci attattho vā paraththo vā ubhayattho vā diṭṭhadhammiko vā attho samparāyiko vā attho uttāno vā attho gambhīro vā attho gūlho vā attho paṭicchanno vā attho neyyo vā attho nīto vā attho anavajjo vā attho nikkileso vā attho vodāno vā attho paramattho vā natthi na sati

na samvijjati nupalabbhatīti – na tuyham adiṭham assutam amutam, atho aviññatam kiñci namatthi loke.

Ācikkha dhammam yamaham vijaññanti. Dhammanti ādikalyāṇam...pe... nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadam ācikkhāhi desehi paññapehi paṭṭhapehi vivarāhi vibhajāhi uttānīkarohi pakāsehi. **Yamaham vijaññanti** yamaham jāneyyam ājāneyyam vijāneyyam pativijāneyyam paṭivijjhelyyam adhigaccheyyam phasseyyam sacchikareyyanti – ācikkha dhammam yamaham vijaññam.

Jātijarāya idha vippahānanti idheva jātijarāmarañassa pahānam vūpasamam paṭinissaggam paṭipassaddhim amatam nibbānanti – jātijarāya idha vippahānam. Tenāha so brāhmaṇo –

“Disā catasso vidisā catasso, uddham adho dasa disā imāyo;
Na tuyham adiṭham assutam amutam, atho aviññatam kiñci namatthi loke;
Ācikkha dhammam yamaham vijaññam, jātijarāya idha vippahāna”nti.

- 92. Taṇhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]**
Santāpajāte jarasā parete;
Tasmā tuvam piṅgiya appamatto, jahassu taṇham apunabbhavāya.

Taṇhādhipanne manuje pekkhamānoti. **Taṇhāti** rūpataṇhā...pe... dhammatanhā. **Taṇhādhipanneti** taṇhādhipanne [taṇhāya adhipanne (ka.)] taṇhānuge taṇhānugate taṇhānusaṭe taṇhāya panne paṭipanne abhibhūte pariyādinnacitte. **Manujeti** sattādhivacanam. **Pekkhamānoti** pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – taṇhādhipanne manuje pekkhamāno. **Piṅgiyāti bhagavāti.** Piṅgiyāti bhagavā tam brāhmaṇam nāmena ālapati. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – piṅgiyāti bhagavā.

Santāpajāte jarasā parete. **Santāpajāteti** jātiyā santāpajāte, jarāya santāpajāte, byādhinā santāpajāte, marañena santāpajāte, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi santāpajāte, nerayikena dukkhena santāpajāte...pe... diṭṭhibyananena dukkhena santāpajāte ītijāte upaddavajāte upasaggajāteti – santāpajāte. **Jarasā parete** jarāya phuṭhe parete samohite samannāgate. Jātiyā anugate jarāya anusaṭe byādhinā abhibhūte marañena abbhāhate atāne aleñce asarañbhūteti – santāpajāte jarasā parete.

Tasmā tuvam piṅgiya appamattoti. Tasmāti tasmā tamkāraṇā tamhetu tappaccayā tamnidānā evam ādīnavam sampassamāno taṇhāyāti – tasmā tuvam piṅgiya. **Appamattoti** sakkaccakārī...pe... appamādo kusalesu dhammesūti – tasmā tuvam piṅgiya appamatto.

Jahassu taṇham apunabbhavāyāti. **Taṇhāti** rūpataṇhā...pe... dhammatanhā. **Jahassu taṇhanti** jahassu taṇham pajahassu taṇham vinodehi taṇham byantīkarohi taṇham anabhāvam gamehi taṇham. **Apunabbhavāyāti** yathā te...pe... punapaṭisandhiko bhavo na nibbatteyya kāmadhātuyā vā rūpadhātuyā vā arūpadhātuyā vā, kāmabhave vā rūpabhave vā arūpabhave vā, saññābhhave vā asaññābhhave vā nevasaññānasaññābhhave vā, ekavokārabhave vā catuvokārabhave vā pañcavokārabhave vā, punagatiyā vā upapattiyā vā paṭisandhiyā vā bhave vā saṃsāre vā vaṭṭe vā na janeyya na sañjaneyya na nibbatteyya nābhinibbatteyya, idheva nirujjhelya vūpasameyya atham gaccheyya paṭipassambhelyyāti – jahassu taṇham apunabbhavāya. Tenāha bhagavā –

“Taṇhādhipanne manuje pekkhamāno, [piṅgiyāti bhagavā]
Santāpajāte jarasā parete;
Tasmā tuvam piṅgiya appamatto, jahassu taṇham apunabbhavāyā”ti.

Saha gāthāpariyosānā ye te brāhmaṇena saddhim ekacchandā ekapayogā ekādhippāyā

ekavāsanavāsitā, tesam anekapāṇasahassānam virajam vītamalam dhammacakkhum udapādi – “yam kiñci samudayadhammadam sabbam tam nirodhadhamma”nti. Tassa ca brāhmaṇassa virajam vītamalam dhammacakkhum udapādi – “yam kiñci samudayadhammadam sabbam tam nirodhadhamma”nti. Saha dhammacakkhusa paṭilābhā ajinajatāvākacīratidandakamanḍalukesā ca massū ca antarahitā bhaṇḍukāsāyavatthavasano saṅghātipattacīvaradharo anvatthapaṭipattiya pañjaliko bhagavantam namassamāno nisinno hoti – “satthā me bhante bhagavā, sāvakohamasmi”ti.

Piṅgiyamāṇavapucchāniddeso [siṅgiyapañham (ka.)] solasamo.

17. Pārāyanatthutigāthāniddeso

93. Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye, paricārakasoḷasānam [paricāritasoḷasannam (syā. ka.)] brāhmaṇānam ajjhīṭho puṭṭho puṭṭho pañham byākāsi.

Idamavoca bhagavāti idam pārāyanam avoca. **Bhagavāti** gāravādhivacanametam...pe... sacchikā paññatti, yadidam bhagavāti – idamavoca bhagavā. **Magadhesu viharantoti** magadhanāmake janapade viharanto iriyanto vattento pālento yapento yāpento. **Pāsāṇake cetiyeti** pāsāṇakacetiyaṁ vuccati buddhāsananti – magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye. **Paricārakasoḷasānam brāhmaṇānanti** piṅgiyo [siṅgiyo (ka.)] brāhmaṇo bāvarissa brāhmaṇassa paddho paddhacaro paricārako [paricāriko (syā. ka.)] sissō. Piṅgiyena [tena (ka.)] te soḷasāti – evampi paricārakasoḷasānam brāhmaṇānam. Atha vā, te soḷasa brāhmaṇā buddhassa bhagavato paddhā paddhacarā paricārakā sissāti – evampi paricārakasoḷasānam brāhmaṇānam.

Ajjhiṭṭho puṭṭho puṭṭho pañham byākāsīti. Ajjhīṭṭhoti ajjhīṭṭho ajjhesito. **Puṭṭho puṭṭhoti** puṭṭho puṭṭho pucchito pucchito yācito yācito ajjhesito ajjhesito pasādito pasādito. **Pañham byākāsīti** pañham byākāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānākāsi pakāsesīti – ajjhīṭṭho puṭṭho puṭṭho pañham byākāsi. Tenetam vuccati –

“Idamavoca bhagavā magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye, paricārakasoḷasānam brāhmaṇānam ajjhīṭṭho puṭṭho puṭṭho pañham byākāsī”ti.

94. Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammamaññāya dhammānuḍhammam paṭipajjeyya, gaccheyyeva jarāmarañassa pāram. Pāraṅgamanīyā ime dhammāti. Tasmā imassa dhammapariyāyassa “pārāyana”nteva adhivacanam.

Ekamekassa cepi pañhassāti ekamekassa cepi ajitapañhassa, ekamekassa cepi tissametteyyapañhassa, ekamekassa cepi puṇṇakapañhassa, ekamekassa cepi mettagūpañhassa, ekamekassa cepi dhotakapañhassa, ekamekassa cepi upasīvapañhassa, ekamekassa cepi nandakapañhassa, ekamekassa cepi hemakapañhassa, ekamekassa cepi todeyyapañhassa, ekamekassa cepi kappapañhassa, ekamekassa cepi jatukaṇṇipañhassa, ekamekassa cepi bhadrāvudhapañhassa, ekamekassa cepi udayapañhassa, ekamekassa cepi posālapañhassa, ekamekassa cepi mogharājapañhassa, ekamekassa cepi piṅgiyapañhassāti – ekamekassa cepi pañhassa.

Atthamaññāya dhammamaññāyāti sveva pañho dhammo, visajjanam [vissajjanam (ka.)] atthotī attham aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – atthamaññāya.

Dhammamaññāyāti dhammam aññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – dhammamaññāyāti – atthamaññāya dhammamaññāya. **Dhammānuḍhammam paṭipajjeyyāti** sammāpaṭipadam anulomapaṭipadam apaccanīkapaṭipadam anvatthapaṭipadam dhammānuḍhammapaṭipadam paṭipajjeyyāti – dhammānuḍhammam paṭipajjeyya. **Gaccheyyeva jarāmarañassa pāranti** jarāmarañassa pāram vuccati amataṁ nibbānam. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhippaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. **Gaccheyyeva jarāmarañassa pāranti**

jarāmaraṇassa pāram gaccheyya, pāram adhigaccheyya, pāram adhiphasseyya, pāram sacchikareyyāti – gaccheyyeva jarāmaraṇassa pāram. **Pāraṅgamanīyā ime dhammāti** ime dhammā pāraṅgamanīyā. Pāram pāpenti pāram sampāpenti pāram samanupāpenti, jarāmaṇassa taraṇāya [[\[taraṇāya \(syā.\)\]](#)] samvattantīti – pāraṅgamanīyā ime dhammāti.

Tasmā imassa dhammapariyāyassāti. Tasmāti tasmā tamkāraṇā tamhetu tappaccayā tamnidānāti – tasmā. **Imassa dhammapariyāyassāti** imassa pārāyanassāti – tasmā imassa dhammapariyāyassa. **Pārāyananteva adhivacananti** pāram vuccati amataṁ nibbānaṁ...pe... nirodho nibbānaṁ. Ayanam vuccati maggo, seyyathidam – sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhi. **Adhivacananti** saṅkhā samaññā paññatti voḥaro nāmaṁ nāmakammaṁ nāmadheyyaṁ nirutti byañjanam abhilāpoti – pārāyananteva adhivacanam. Tenetam vuccati –

“Ekamekassa cepi pañhassa atthamaññāya dhammamaññāya dhammānudhammaṁ paṭipajjeyya, gaccheyyeva jarāmaraṇassa pāram. Pāraṅgamanīyā ime dhammāti. Tasmā imassa dhammapariyāyassa ‘pārāyana’nteva adhivacana”nti.

95. Ajito tissametteyyo, puṇḍako atha mettagū;
Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.
96. Todeyyakappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;
Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;
Mogharājā ca medhāvī, pingyo ca mahāisi.
97. Ete buddhaṁ upāgacchum, sampannacaraṇam isim;
Pucchantā nipuṇe pañhe, buddhaseṭṭham upāgamum.

Ete buddhaṁ upāgacchunti. Eteti sołasa pārāyaniyā brāhmaṇā. **Buddhoti** yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmam saccāni abhisambujhi, tattha ca sabbaññutam patto balesu ca vasibhāvam. **Buddhoti** kenaṭṭhena buddho? Bujjhita saccānīti buddho, bodhetā pajāyāti buddho, sabbaññutāya buddho, sabbadassāvītāya buddho, abhiññeyyatāya buddho, visavitāya buddho, khīñāsavasaṅkhātena buddho, nirupalepasāṅkhātena buddho, ekantavītarāgoti buddho, ekantavītadosoti buddho, ekantavītamohoti buddho, ekantanikkilesoti buddho, ekāyanamaggam gatoti buddho, eko anuttaram sammāsambodhiṁ abhisambuddhoti buddho, abuddhivihatattā buddhipaṭilābhāti buddho. **Buddhoti** netam nāmaṁ mātarā kataṁ na pitarā kataṁ na bhātarā kataṁ na bhaginiyā kataṁ na mittāmaccehi kataṁ na nātisālohitēhi kataṁ na samañabrahmaṇehi kataṁ na devatāhi kataṁ. Vimokkhantikametaṁ buddhānaṁ bhagavantānaṁ bodhiyā mūle saha sabbaññutaññassa paṭilābhā sacchikā paññatti, yadidaṁ buddhoti. **Ete buddhaṁ upāgacchunti** ete buddhaṁ upāgamiṁsu upasaṅkamiṁsu payirupāsiṁsu paripucchiṁsu paripañhiṁsūti – ete buddhaṁ upāgacchum.

Sampannacaraṇam isinti caraṇam vuccati silācāranibbatti. Sīlasamvaropi caraṇam, indriyasamvaropi caraṇam, bhojane mattaññutāpi caraṇam, jāgariyānuyogopi caraṇam, sattapi saddhammā caraṇam, cattāripi jhānāni caraṇam. **Sampannacaraṇanti** sampannacaraṇam setṭhacaraṇam visetṭhacaraṇam [[\[visiṭṭhacaraṇam \(ka.\)\]](#)] pāmokkhacaraṇam uttamacaraṇam pavaracaraṇam. **Isīti** isi bhagavā mahantaṁ sīlakkhandham esī gavesī pariyesīti isi...pe... mahesakkhehi vā sattehi esito gavesito pariyesito – “kaham buddho, kaham bhagavā, kaham devadevo kaham narāsabho”ti – isīti – sampannacaraṇam isim.

Pucchantā nipuṇe pañheti. **Pucchantāti** pucchantā yācantā ajjheshantā pasādentā. **Nipuṇe pañheti** gambhīre duddase duranubodhe sante pañite atakkāvacare nipuṇe pañditavedanīye pañheti – pucchantā nipuṇe pañhe.

Buddhaseṭṭham upāgamunti. **Buddhoti** yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidam buddhoti. **Seṭṭhanti** aggam seṭṭham visetṭham pāmokkham uttamam pavaram buddham upāgamum upāgamiṁsu upasaṅkamiṁsu payirupāsiṁsu paripucchiṁsu paripañhiṁsūti – buddhaseṭṭham upāgamum. Tenetam vuccati –

“Ete buddham upāgacchum, sampannacaraṇam isim;
Pucchantā nipiṇe pañhe, buddhaseṭṭham upāgamu”nti.

98. Tesam buddho pabyākāsi, pañham puṭṭho yathātatham;
Pañhānam veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe muni.

Tesam buddho pabyākāsīti. Tesanti soḷasānam pārāyaniyānam brāhmaṇānam. **Buddhoti** yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidam buddhoti. **Pabyākāsīti** tesam buddho pabyākāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānākāsi pakāsesīti – tesam buddho pabyākāsi.

Pañham puṭṭho yathātathanti. **Pañham puṭṭhoti** pañham puṭṭho pucchito yācito ajjheso pasādito. **Yathātathanti** yathā ācikkhitabbaṁ tathā ācikkhi, yathā desitabbam tathā desesi, yathā paññapetabbaṁ tathā paññapesi, yathā paṭṭhapetabbaṁ tathā paṭṭhapesi, yathā vivaritabbaṁ tathā vivari, yathā vibhajitabbaṁ tathā vibhaji, yathā uttānīkātabbam tathā uttānākāsi, yathā pakāsitabbaṁ tathā pakāsesīti – pañham puṭṭho yathātatham.

Pañhānam veyyākaraṇenāti pañhānam veyyākaraṇena ācikkhanena desanena paññapanena paṭṭhapanena vivaraṇena vibhajanena uttānīkammena pakāsanenāti – pañhānam veyyākaraṇena.

Tosesi brāhmaṇe munīti. **Tosesīti** tosesi vitosesi pasādesi ārādhesi attamane akāsi. **Brāhmaṇeti** soḷasa pārāyaniye brāhmaṇe. **Munīti** monam vuccati nāṇam...pe... saṅgajālamaticca so munīti – tosesi brāhmaṇe muni. Tenetam vuccati –

“Tesam buddho pabyākāsi, pañham puṭṭho yathātatham;
Pañhānam veyyākaraṇena, tosesi brāhmaṇe munī”ti.

99. Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;
Brahmacariyamacariṁsu, varapaññassa santike.

Te tositā cakkhumatāti. Teti soḷasa pārāyaniyā brāhmaṇā. **Tositāti** tositā vitositā pasāditā ārādhita attamanā katāti – te tositā. **Cakkhumatāti** bhagavā pañcahi cakkhūhi cakkhumā – māṃsacakkhunāpi cakkhumā, dibbacakkhunāpi cakkhumā, paññācakkhunāpi cakkhumā, buddhacakkhunāpi cakkhumā, samantacakkhunāpi cakkhumā. Katham bhagavā māṃsacakkhunāpi cakkhumā...pe... evam bhagavā samantacakkhunāpi cakkhumāti – te tositā cakkhumatā.

Buddhenādiccabandhunāti. **Buddhoti** yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidam buddhoti. **Ādiccabandhunāti** ādicco vuccati sūriyo. So gotamo gottena, bhagavāpi gotamo gottena, bhagavā sūriyassa gottañātako gottabandhu. Tasmā buddho ādiccabandhūti – buddhenādiccabandhunā.

Brahmacariyamacariṁsūti brahmacariyam vuccati asaddhammasamāpattiyā ārati virati paṭivirati veramaṇī viramaṇam akiriyā akaraṇam anajjhāpatti velāanatikkamo setughāto. Api ca, nippariyāyavasena brahmacariyam vuccati ariyo atṭhaṅgiko maggo, seyyathidam – sammādiṭṭhi, sammāsaṅkappo, sammāvācā, sammākammanto, sammājīvo, sammāvāyāmo, sammāsatī, sammāsamādhi. **Brahmacariyamacariṁsūti** brahmacariyam cariṁsu acariṁsu samādāya vattiṁsūti – brahmacariyamacariṁsu.

Varapaññassa santiketi varapaññassa aggapaññassa setṭhapaññassa visetṭhapaññassa pāmokkhapaññassa uttamapaññassa pavarapaññassa. **Santiketi** santike sāmantā āsanne avidūre upakaṭheti – varapaññassa santike. Tenetam vuccati –

“Te tositā cakkhumatā, buddhenādiccabandhunā;
Brahmacariyamacarimśu, varapaññassa santike”ti.

100. Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitam;
Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāram apārato.

Ekamekassa pañhassāti ekamekassa ajitapañhassa, ekamekassa tissametteyyapañhassa...pe... ekamekassa piṅgiyapañhassāti – ekamekassa pañhassa.

Yathā buddhena desitanti. Buddhoti yo so bhagavā sayambhū...pe... sacchikā paññatti, yadidam buddhoti. **Yathā buddhena desitanti** yathā buddhena ācikkhitam desitam paññapitam paṭṭhapitam vivaritam vibhajitam [vibhattam (syā.)] uttānīkatam pakāsitanti – yathā buddhena desitam.

Tathā yo paṭipajjeyyāti sammāpaṭipadam anulomapaṭipadam apaccanīkapaṭipadam anvatthapaṭipadam dhammānudhammapaṭipadam paṭipajjeyyāti – tathā yo paṭipajjeyya.

Gacche pāram apāratoti pāram vuccati amataṁ nibbānam...pe... nirodho nibbānam; apāram vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāñkhārā ca. **Gacche pāram apāratoti** apārato pāram gaccheyya, pāram adhigaccheyya, pāram phasseyya, pāram sacchikareyyāti – gacche pāram apārato. Tenetam vuccati –

“Ekamekassa pañhassa, yathā buddhena desitam;
Tathā yo paṭipajjeyya, gacche pāram apārato”ti.

101. Apārā pāram gaccheyya, bhāvento maggamuttamam;
Maggio so pāram gamanāya, tasmā pārāyanam iti.

Apārā pāram gaccheyyāti apāram vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāñkhārā ca; pāram vuccati amataṁ nibbānam...pe... taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. **Apārā pāram gaccheyyāti** apārā pāram gaccheyya, pāram adhigaccheyya, pāram phasseyya, pāram sacchikareyyāti – apārā pāram gaccheyya.

Bhāvento maggamuttamanti maggamuttamam vuccati ariyo atṭhaṅgiko maggo, seyyathidam – sammādiṭṭhi...pe... sammāsamādhi. **Maggamuttamanti** maggām aggām setṭham visetṭham pāmokkhām uttamam pavaram. **Bhāventoti** bhāvento āsevanto bahulīkarontoti – bhāvento maggamuttamam.

Maggio so pāram gamanāyāti –

Maggio pantho patho pajjo [addho (ka.)], añjasam vaṭumāyanam;
Nāvā uttarasetu ca, kullo ca bhisi saṅkamo [saṅgamo (syā. ka.) passa-dhātumālāyam
maggadhātuvaṇṇanāyam].

Pāram gamanāyāti pāram gamanāya pāram sampāpanāya pāram samanupāpanāya jarāmarañassa tarañyāti – maggo so pāram gamanāya.

Tasmā pārāyanam itīti. Tasmāti tasmā taṇḍikāraṇā taṇḍhetu tappaccayā tamnidānā. Pāram vuccati

amataṁ nibbānaṁ...pe... nirodho nibbānaṁ. Ayanam vuccati maggo. **Itīti padasandhi...pe...**
padānupubbatāpetam itīti – tasmā pārāyanam iti. Tenetam vuccati –

“Apārā pāram gaccheyya, bhāvento maggamuttamaṁ;
Mago so pāram gamanāya, tasmā pārāyanam itī”ti.

Pārāyanathutigāthāniddeso sattarasamo.

18. Pārāyanānugītigāthāniddeso

102. Pārāyanamanugāyissam, [iccāyasmā piṅgiyo]
Yathāddakkhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso;
Nikkāmo nibbano nāgo, kissa hetu musā bhaṇe.

Pārāyanamanugāyissanti gītamanugāyissam kathitamanukathayissam [**kathitamanugāyissam** (syā.) evam sabbapadesu anugāyissanti āgatam] bhaṇitamanubhaṇissam lapitamanulapissam bhāsitamanubhāsissanti – pārāyanamanugāyissam. **Iccāyasmā piṅgiyoti.** **Iccāti** padasandhi...pe... padānupubbatāpetam – iccāti. **Āyasmāti** piyavacanam garuvacanam sagāravasappatissādhivacanametam – āyasmāti. **Piṅgiyoti** tassa therassa nāmam saṅkhā samaññā paññatti vohāro nāmam nāmakammam nāmadheyyam nirutti byañjanam abhilāpoti – iccāyasmā piṅgiyo.

Yathāddakkhi tathākkhāsīti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānakāsi pakāsesi. “Sabbe saṅkhārā anicca”ti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānakāsi pakāsesi. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti... “yam kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti yathā addakkhi tathā akkhāsi ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānakāsi pakāsesīti – yathāddakkhi tathākkhāsi.

Vimalo bhūrimedhasoti. **Vimaloti** rāgo malaṁ, doso malaṁ, moho malaṁ, kodho... upanāho... pe... sabbākusalābhisaṅkhārā malā. Te malā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvamkatā āyatim anuppādadhammā. Amalo buddho vimalo nimmalo malāpagato malavippahīno malavimutto sabbamalavītivatto. **Bhūri** vuccati pathavī. Bhagavā tāya [**bhagavā imāya (syā.)**] pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā... pe... amoho dhammadhicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti – vimalo bhūrimedhaso.

Nikkāmo nibbano nāgoti. **Kāmāti** uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. Buddhassa bhagavato vatthukāmā pariññātā kilesakāmā pahīnā vatthukāmānaṁ pariññātattā kilesakāmānaṁ pahīnattā. Bhagavā na kāme kāmeti na kāme icchatī na kāme pattheti na kāme piheti na kāme abhijappati. Ye kāme kāmenti kāme icchanti kāme patthenti kāme pihenti kāme abhijappanti te kāmakāmino rāgarāgino saññasaññino. Bhagavā na kāme kāmeti na kāme icchatī na kāme pattheti na kāme piheti na kāme abhijappati. Tasmā buddho akāmo nikāmo cattakāmo vantakāmo muttakāmo pahīnakāmo paṭinissaṭṭhakāmo vītarāgo vigatarāgo cattarāgo vantarāgo muttarāgo pahīnarāgo paṭinissaṭṭharāgo nicchāto nibbuto sītibhūto sukappaṭisamvedī brahmabhūtena attanā viharatīti – nikāmo.

Nibbanoti rāgo vanam, doso vanam, moho vanam, kodho vanam, upanāho vanam...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā vanā. Te vanā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvamkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho avano vivano nibbano vanāpagato vanavippahīno vanavimutto sabbavanavītivattoti – nibbano. **Nāgoti** nāgo; bhagavā āgum na karotīti nāgo, na gacchatīti nāgo, na āgacchatīti nāgo...pe... evam bhagavā na āgacchatīti nāgoti – nikāmo

nibbano nāgo.

Kissa hetu musā bhaṇeti. Kissā hetūti kissā hetu kiñhetu kiñkāraṇā kiñnidānā kiñpaccaṭayāti – kissā hetu. **Musā bhaṇeti** musā bhaṇeyya katheyya dīpeyya vohareyya; **musā bhaṇeti** mosavajjam bhaṇeyya, musāvādaṁ bhaṇeyya, anariyavādaṁ bhaṇeyya. Idhekacco sabhāgato [sabhaṭṭagato (syā.)] vā parisāgato [parisaggato (syā.)] vā ñātimajjhagato vā pūgamajjhagato vā rājakulamajjhagato vā abhiññto sakkhipuṭṭho – “ehambho [ehi bho (syā.) passa ma. ni. 3.112] purisa, yam jānāsi tam vadehī”ti, so ajānam vā āha – “jānāmī”ti, jānaṁ vā āha – “na jānāmī”ti, apassam vā āha – “passāmī”ti, passam vā āha – “na passāmī”ti. Iti attahetu vā parahetu vā āmisakiñcikkhahetu vā sampajānamusā bhāsatī, idam vuccati mosavajjam.

Api ca, tīhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā bhaṇita”nti – imehi tīhākārehi musāvādo hoti. Api ca, catūhākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā bhaṇita”nti, vinidhāya diṭṭhim – imehi catūhākārehi musāvādo hoti. Api ca, pañcahākārehi...pe... chahākārehi... sattahākārehi... aṭṭhahākārehi musāvādo hoti. Pubbevassa hoti – “musā bhaṇissa”nti, bhaṇantassa hoti – “musā bhaṇāmī”ti, bhaṇitassa hoti – “musā mayā bhaṇita”nti, vinidhāya diṭṭhim, vinidhāya khantiṁ, vinidhāya ruciṁ, vinidhāya saññam, vinidhāya bhāvaṁ – imehi aṭṭhahākārehi musāvādo hoti mosavajjam. Kissā hetu musā bhaṇeyya katheyya dīpeyya vohareyyāti – kissā hetu musā bhaṇe. Tenāha thero piṅgiyo –

“Pārāyanamanugāyissam, [iccāyasmā piṅgiyo]
Yathādakkhi tathākkhāsi, vimalo bhūrimedhaso;
Nikkāmo nibbano nāgo, kissā hetu musā bhaṇe”ti.

103. Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino; Handāham kittayissāmi, girām vanṇūpasam̄hitam̄.

Pahīnamalamohassāti. Malanti rāgo malam, doso malam, moho malam, māno malam, diṭṭhi malam, kilesa malam, sabbaduccaritam malam, sabbabhavagāmikammaṁ malam.

Mohoti yam dukkhe aññānam...pe... avijjālaṅgī moho akusalamūlam. Ayam vuccati moho. Malañca moho ca buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnaṁlā tālāvatthukatā anabhāvaṁkatā āyatim anuppādadharmā. Tasmā buddho pahīnamalamohoti – pahīnamalamohassa.

Mānamakkhappahāyinoti. Mānoti ekavidhena māno – yā cittassa unnati [uṇṇati (syā. ka.)]. Duvidhena māno – attukkaṁsanamāno, paravambhanamāno. Tividhena māno – seyyohamasmiṁti māno, sadisohamasmiṁti māno, hīnohamasmiṁti māno. Catubbidhena māno – lābhena mānaṁ janeti, yasena mānaṁ janeti, pasāmsāya mānaṁ janeti, sukhena mānaṁ janeti. Pañcavidhena māno – lābhimi manāpikānaṁ rūpānanti mānaṁ janeti, lābhimi manāpikānaṁ saddānaṁ...pe... gandhānaṁ... rasānaṁ... phoṭṭhabbānanti mānaṁ janeti. Chabbidhena māno – cakkhusampadāya mānaṁ janeti, sotasampadāya...pe... ghānasampadāya... jivhāsampadāya... kāyasampadāya... manosampadāya mānaṁ janeti. Sattavidhena māno – māno, atimāno, mānātīmāno, omāno, avamāno, asmimāno, micchāmāno. Aṭṭhavidhena māno – lābhena mānaṁ janeti, alābhena omānaṁ janeti, yasena mānaṁ janeti, ayasena omānaṁ janeti, pasāmsāya mānaṁ janeti, nindāya omānaṁ janeti, sukhena mānaṁ janeti, dukkhena omānaṁ janeti. Navavidhena māno – seyyassa seyyohamasmiṁti māno, seyyassa sadisohamasmiṁti māno, seyyassa hīnohamasmiṁti māno, sadisassa seyyohamasmiṁti māno, sadisassa sadisohamasmiṁti māno, sadisassa hīnohamasmiṁti māno, hīnassa seyyohamasmiṁti māno, hīnassa sadisohamasmiṁti māno, hīnassa hīnohamasmiṁti māno. Dasavidhena māno – idhekacco mānaṁ janeti jātiyā vā gottena vā kolaputtiyena vā vanṇapokkharatāya vā dhanena vā ajjhelenā vā kammāyatanena vā sippāyatanena vā vijjāṭṭhānena [vijjāṭṭhānena (ka.)] vā sutena vā paṭibhānena vā aññataraññatarena vā

vatthunā. Yo evarūpo māno maññanā maññitattam unniati unnamo dhajo sampaggāho ketukamyatā cittassa – ayam vuccati māno.

Makkhoti yo makkho makkhāyanā makkhāyitattam niṭṭhuriyam niṭṭhuriyakammam [nitthuriyakammam (ka.) passa vibha. 892] – ayam vuccati makkho. Buddhassa bhagavato māno ca makkho ca pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvamkata āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho mānamakkhappahāyīti – mānamakkhappahāyino.

Handāham kittayissāmi giram vaṇṇūpasam̄hitanti. **Handāhanti** padasandhi padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliṭhatā padānupubbatāpetam – handāhanti. **Kittayissāmi giram vaṇṇūpasam̄hitanti** vaṇṇena upetam samupetam upāgataṁ samupāgataṁ upapannam samupapannam samannāgataṁ vācam giram byappatham udīraṇam [odīraṇam (syā.)] kittayissāmi desessāmi paññapessāmi paṭṭhapessāmi vivarissāmi vibhajissāmi uttānīkarissāmi pakāsessāmīti – handāham kittayissāmi giram vaṇṇūpasam̄hitam. Tenāha thero piṅgiyo –

“Pahīnamalamohassa, mānamakkhappahāyino;
Handāham kittayissāmi, giram vaṇṇūpasam̄hita”nti.

104. Tamonudo buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhadavātivatto; Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me.

Tamonudo buddho samantacakkhūti. **Tamonudoti** rāgatamam dosatamaṁ mohatamam mānatamam diṭṭhitamam kilesatamam duccaritatamam andhakaraṇam aññāṇakaraṇam paññānirodhikam vighātapakkhikam anibbānasamvattanikam nudi panudi pajahi vinodesi byantīkāsi anabhāvam gamesi. **Buddhoti** yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti; yadidaṁ buddhoti. **Samantacakkhu** vuccati sabbaññutaññam...pe... tathāgato tena samantacakkhūti – tamonudo buddho samantacakkhu.

Lokantagū sabbabhadavātivattoti. **Lokoti** eko loko – bhavaloko. Dve lokā – bhavaloko ca sambhavaloko ca; sampattibhavaloko ca sampattisambhavaloko ca; vipattibhavaloko ca vipattisambhavaloko ca [dve lokā sampatti ca bhavaloko vipatti ca bhavaloko (syā.)]. Tayo lokā – tisso vedanā. Cattāro lokā – cattāro āhārā. Pañca lokā – pañcupādānakkhandhā. Cha lokā – cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā – sattaviññānaṭṭhitayo. Aṭṭha lokā – aṭṭha lokadhammā. Nava lokā – nava sattavāsā. Dasa lokā – dasa āyatanāni. Dvādasa lokā – dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā – aṭṭhārasa dhātuyo. **Lokantagūti** bhagavā lokassa antagato antappatto koṭigato koṭippatto... nibbānagato nibbānappatto. So vutthavāso ciṇṇacaraṇo... jātimaraṇasāmsāro natthi tassa punabbhavoti – lokantagū.

Sabbabhadavātivattoti. **Bhavāti** dve bhavā – kammabhavo ca paṭisandhiko ca punabbhavo. Katamo kammabhavo? Puññābhisaṅkhāro apuññābhisaṅkhāro āneñjābhisaṅkhāro – ayam kammabhavo. Katamo paṭisandhiko punabbhavo? Paṭisandhikā rūpā vedanā saññā saṅkhārā viññānam – ayam paṭisandhiko punabbhavo. Bhagavā kammabhavañca paṭisandhikañca punabbhavam ativatto [upātivatto (ka.)] atikkanto vītivattoti – lokantagū sabbabhadavātivatto.

Anāsavo sabbadukkhappahīnoti. **Anāsavoti** cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diṭṭhāsavo, avijjāsavo. Te āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvamkata āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho anāsavo. **Sabbadukkhappahīnoti** sabbam tassa paṭisandhikam jātidukkham jarādukkham byādhidukkham maraṇadukkham sokaparidevadukkhadomanassupāyāsadukkham ...pe... diṭṭhibyasanadukkham pahīnam samucchinnam vūpasantam paṭipassaddham abhabuppattikam fiññagginā daḍḍham. Tasmā buddho sabbadukkhappahīnoti – anāsavo sabbadukkhappahīno.

Saccavhayo brahme upāsito meti. **Saccavhayoti** saccavhayo sadisanāmo sadisavhayo

saccasadisavhayo. Vipassī bhagavā, sikhī bhagavā, vessabhū bhagavā, kakusandho bhagavā, koṇāgamano bhagavā, kassapo bhagavā. Te buddhā bhagavanto sadisanāmā sadisavhayā. Bhagavāpi sakyamuni tesam buddhānam bhagavantānam sadisanāmo sadisavhayoti – tasmā buddho saccavhayo.

Brahme upāsito meti so mayā bhagavā āsito upāsito payirupāsito paripucchito paripañhitoti – saccavhayo brahme upāsito me. Tenāha therō piṅgiyo –

“Tamonudo buddho samantacakkhu, lokantagū sabbabhadavātivatto;
Anāsavo sabbadukkhappahīno, saccavhayo brahme upāsito me”ti.

**105. Dijo yathā kubbanakam pahāya, bahupphalam kānanamāvaseyya;
Evamaham appadasse pahāya, mahodadhim hamsoriva ajjhapatto [aja patto (ka.)] .**

Dijo yathā kubbanakam pahāya, bahupphalam kānanamāvaseyyāti. Dijo vuccati pakkhī. Kimkāraṇā dijo vuccati pakkhī? Dvikkhattum jāyatī dijo, mātukucchimhā ca aṇḍakosamhā ca. Tamkāraṇā dijo vuccati pakkhīti – dijo. **Yathā kubbanakam pahāyāti** yathā dijo kubbanakam parittavanakam appaphalam appabhakkham appodakam pahāya jahitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītvattetvā aññam bahupphalam bahubhakkham bahūdakam [bahurukkham (syā.)] mahantaṁ kānanam vanasañḍam adhigaccheyya vindeyya paṭilabheyya, tasmīnca vanasañde vāsam kappeyyāti – dijo yathā kubbanakam pahāya bahupphalam kānanam āvaseyya.

Evamaham appadasse pahāya, mahodadhim hamsoriva ajjhapatto. Evanti opammasampaṭipādanam. **Appadasse pahāyāti** yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā buddham bhagavantam upādāya appadassā parittadassā thokadassā omakadassā lāmakadassā chatukkadassā [jatukkadassā (syā.), jatukadassā (sī. attha.)] vā. Te appadasse parittadasse thokadasse omakadasse lāmakadasse chatukkadasse pahāya pajahitvā atikkamitvā samatikkamitvā vītvattetvā buddham bhagavantam appamāṇadassam aggadassam setṭhadassam visetṭhadassam pāmokkhadassam uttamadassam pavaradassam asamam asamasamam appaṭisamam appaṭibhāgam appaṭipuggalam devātidevam narāsabham purisāśham purisanāgam purisājaññam purisanisabham purisadhorayham dasabaladhāriṇ [dasabalam tādīm (syā.)] adhigacchim vindim paṭilabhim. Yathā ca haṁso mahantaṁ mānasakam [mānusakatam (syā.)] vā saram anotattam vā daham mahāsamuddam vā akkhobham amitodakam jalarāsim adhigaccheyya vindeyya paṭilabheyya, evameva buddham bhagavantam akkhobham amitatejam pabhinnāññam vivaṭacakkuṇ paññāpabhedakusalam adhigatapaṭisambhidam catuvesārajjappattam suddhādhimuttam setapaccattam advayabhāṇim tādīm tathāpaṭiññam aparittam mahantaṁ gambhīram appameyyam duppariyogāham pahūtaratanam sāgarasamaṁ chaḷāngupekkhāya samannāgataṁ atulam vipulam appameyyam, tam tādisam pavadatam maggavādinam [pavaramaggavādinam (ka.)] merumiva nagānam garuḍamiva dijānam sīhamiva migānam udadhimiva aṇṇavānam adhigacchim, tam satthāram jinapavaram mahesinti – evamaham appadasse pahāya mahodadhim hamsoriva ajjhapatto. Tenāha therō piṅgiyo –

“Dijo yathā kubbanakam pahāya, bahupphalam kānanamāvaseyya;
Evamaham appadasse pahāya, mahodadhim hamsoriva ajjhapatto”ti.

**106. Ye me pubbe viyākamsu,
Huram gotamasāsanā ‘iccāsi iti bhavissati’;
Sabbam tam itihītham, sabbam tam takkavaddhanam.**

Ye me pubbe viyākamsūti. Yeti yo ca bāvarī brāhmaṇo ye caññe tassa ācariyā, te sakam ditthim sakam khantim sakam ruciṁ sakam laddhim sakam ajjhāsayam sakam adhippāyam byākamṣu ācikkhiṁsu desayimṣu paññapiṁṣu paṭṭhapiṁṣu vivariṁṣu vibhajimṣu uttānākamṣu pakāsesunti – ye me pubbe viyākamṣu.

Huram gotamasāsanāti huram gotamasāsanā, param gotamasāsanā, pure gotamasāsanā, paṭhamataram gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā [tathāgatasāsanā devasāsanā (syā. ka.)] arahantasāsanāti – huram gotamasāsanā.

Iccāsi iti bhavissatīti evam kira āsi, evam kira bhavissatīti – iccāsi iti bhavissati.

Sabbam tam itihīthanti sabbam tam itihītham itikirāya paramparāya piṭakasampadāya takkahetu nayahetu ākāraparivitakkena diṭṭhinijjhānakkhantiyā na sāmaṇ sayamabhiññātam na attapaccakkham dhammadam yam kathayimṣūti – sabbam tam itihītham.

Sabbam tam tikkavaddhananti sabbam tam tikkavaddhanam vitakkavaddhanam saṅkappavaddhanam kāmavitakkavaddhanam byāpādavitakkavaddhanam vihimsāvitakkavaddhanam nātivitakkavaddhanam janapadavitakkavaddhanam amarāvitakkavaddhanam parānudayatāpaṭisamyuttavitakkavaddhanam lābhāsakkārasilokapaṭisamyuttavitakkavaddhanam anavaññattipaṭisamyuttavitakkavaddhananti – sabbam tam tikkavaddhanam. Tenāha thero piṅgiyo –

“Ye me pubbe viyākaṁsu, huram gotamasāsanā;
‘Iccāsi iti bhavissa’ti;
Sabbam tam itihītham, sabbam tam tikkavaddhana’nti.

107. Eko tamonudāsīno, jutimā so pabhaikaro; Gotamo bhūripaññāno, gotamo bhūrimedhaso.

Eko tamonudāsīnoti. Ekoti bhagavā pabbajjasaṅkhātena eko, adutiyātthena eko, taṇhāya pahānaṭthena eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggam gatoti eko, eko anuttaram sammāsambodhiṁ abhisambuddhoti eko.

Katham bhagavā pabbajjasaṅkhātena eko? Bhagavā daharova samāno susu kālakeso bhadrena yobbanena samannāgato paṭhamena vayasā akāmakānam mātāpitūnam assumukhānam rodantānam vilapantānam nātisaṅgham sabbam gharāvāsapalibodham chinditvā puttadārapalibodham chinditvā nātipalibodham chinditvā mittāmaccapalibodham chinditvā kesamassum ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyam pabbajitvā akiñcanabhāvam upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpeti. Evam bhagavā pabbajjasaṅkhātena eko.

Katham bhagavā adutiyātthena eko? Evam pabbajito samāno eko araññavanapathhāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni [manussarāhasseyyakāni (syā. ka.)] paṭisallānasāruppāni [paṭisallānasāruppāni (ka.)]. So eko gacchati, eko tiṭṭhati, eko nisīdati, eko seyyam kappeti, eko gāmaṇ piṇḍaya pavisati, eko abhikkamat, eko paṭikkamat, eko raho nisīdati, eko caṅkamam adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpeti. Evam bhagavā adutiyātthena eko.

Katham bhagavā taṇhāya pahānaṭthena eko? So evam eko adutyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto najjā nerañjarāya tīre bodhirukkhamūle mahāpadhānam padahanto māraṇ sasenam kañham namuciṁ pamattabandhum vidhamitvā taṇhājālinim [taṇham jālinim (syā.)] visaṭam [saritam (syā.) mahāni. 191] visattikam pajahi vinodesi byantīkāsi anabhāvam gamesi.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna samsaram;
Itthabhāvaññathābhāvam, samsāram nātivattati.

“Etamādīnavam [evamādīnavam (ka.) passa itivu. 15] nātvā, taṇham [taṇhā (syā. ka.) mahāni. 191] dukkhassa sambhavam;

Vītatañho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Evam bhagavā taṇḍhāya pahānaṭṭhena eko.

Kathaṁ bhagavā ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānam pahīnattā ekantanikkilesoti eko.

Kathaṁ bhagavā ekāyanamaggam gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipatṭhānā...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

“Ekāyanam jātikhayantadassī, maggam pajānāti hitānukampī;

Etena maggena tariṣsu [atariṣsu (ka.) passa sam. ni. 5.409; mahāni. 191] pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha”nti.

Evam bhagavā ekāyanamaggam gatoti eko.

Kathaṁ bhagavā eko anuttaram sammāsambodhiṁ abhisambuddhoti eko. Bodhi vuccati catūsu maggesu nānānam paññā paññindriyam paññābalam dhammavicasambojjhaṅgo vīmaṇsā vipassanā sammādiṭṭhi. Bhagavā tena bodhiñāṇena “sabbe saṅkhārā aniccā”ti bujjhi, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bujjhi, “sabbe dhammā anattā”ti bujjhi...pe... “yam kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti bujjhi. Atha vā, yam bujjhitabbam anubujjhitabbam paṭibujjhitabbam sambujjhitabbam adhigantabbam phassitabbam sacchikātabbam sabbam tam tena bodhiñāṇena bujjhi anubujjhī paṭibujjhī sambujjhī adhigacchi phassesi sacchākāsi. Evam bhagavā eko anuttaram sammāsambodhiṁ abhisambuddhoti eko.

Tamonudoti bhagavā rāgatamam dosatamam mohatamam diṭṭhitamam kilesatamam duccaritatamam andhakaraṇam acakkhukaraṇam aññāṇakaraṇam paññānirodhikam vighātapakkhikam anibbānasamvattanikam nudi panudi pajahi vinodesi byantīkāsi anabhāvam gamesi. **Āsīnoti** nisinno bhagavā pāsāṇake cetiyeti – āsīno [āsino (ka.)].

Nagassa passe āsīnam, munim dukkhassa pāragum;
Sāvakā payirupāsanti, tevijjā maccuhāyinoti.

Evampi bhagavā āsīno...pe... atha vā, bhagavā sabbossukkapaṭippassaddhattā āsīno so vutthavāso ciṇṇacaraṇo...pe... jātimaraṇasamāṇsāro natthi tassa punabbhavoti, evampi bhagavā āsīnoti – eko tamonudāsīno.

Jutimā so pabhaṇkaroti. Jutimāti jutimā matimā paṇḍito paññavā buddhimā nāñī vibhāvī medhāvī. **Pabhaṇkaroti** pabhaṇkarō ālokakaro obhāsakaro dīpaṇkarō padīpakaro ujjotakaro pajjotakaroti – jutimā so pabhaṇkarō.

Gotamo bhūripaññāṇoti gotamo bhūripaññāṇo nāñapaññāṇo paññādhajo paññāketu paññādhipateyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo samokkhāyanadhammo vibhūtavīhārī taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadaḍhimutto tadaḍhipateyyo.

Dhajo rathassa paññāṇam, dhūmo [dhumo (syā.)] paññāṇamaggino;
Rājā ratṭhassa paññāṇam, bhattā paññāṇamitthiyāti.

Evameva gotamo bhūripaññāṇo nāñapaññāṇo paññādhajo paññāketu paññādhipateyyo vicayabahulo pavicayabahulo okkhāyanabahulo samokkhāyanadhammo vibhūtavīhārī taccarito

tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyoti – gotamo bhūripaññāṇo.

Gotamo bhūrimedhasoti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammavicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapano samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti [bhūrimedhasoti (syā.) evamuparipi] – gotamo bhūrimedhaso. Tenāha thero piṅgiyo –

“Eko tamonudāsīno, jutimā so pabhaikaro;
Gotamo bhūripaññāṇo, gotamo bhūrimedhaso”’ti.

108. Yo me dhammadadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci.

Yo me dhammadedesīti. Yoti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṇ saccāni abhisambujjhi, tattha ca sabbaññutaṇ patto balesu ca vasībhāvaṇ. **Dhammadedesīti.** Dhammantī ādikalyāṇaṇ majjhēkalyāṇaṇ pariyoṣānakalyāṇaṇ sātthaṇ sabyañjanāṇ kevalapariṇṇaṇ parisuddhaṇ brahmacariyāṇ, cattāro satipaṭṭhāne...pe... ariyāṇ atṭhaṅgikāṇ maggāṇ nibbānaṇca nibbānagāminiṇca paṭipadaṇ ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānākāsi pakāsesīti – yo me dhammadadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikāṇ akālikāṇ ehipassikaṇ opaneyyikāṇ paccattāṇ veditabbaṇ viññūhīti – evaṇ sandiṭṭhikāṇ. Atha vā, yo diṭṭheva dhamme ariyāṇ atṭhaṅgikāṇ maggāṇ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṇ vindati paṭilabhatīti, evampi sandiṭṭhikāṇ. **Akālikanti** yathā manussā kālikāṇ dhanāṇ datvā anantarā na labhanti kālaṇ āgamenti, nevāyāṇ dhammo. Yo diṭṭheva dhamme ariyāṇ atṭhaṅgikāṇ maggāṇ bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalaṇ vindati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evaṇ akālikanti – sandiṭṭhikamakālikāṇ.

Taṇhakkhayamanītikanti. Taṇhāti rūpatanhā...pe... dhammatanhā. **Taṇhakkhayanti** taṇhakkhayāṇ rāgakkhayāṇ dosakkhayāṇ mohakkhayāṇ gatikkhayāṇ upapattikkhayāṇ paṭisandhikkhayāṇ bhavakkhayāṇ saṃsārakkhayāṇ vaṭṭakkhayāṇ. **Anītikanti** īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisankhārā ca. ītipphānaṇ ītivūpasamāṇ ītipaṭinissaggāṇ ītipaṭippassaddhiṇ amataṇ nibbānanti – taṇhakkhayamanītikāṇ.

Yassa natthi upamā kvacīti. Yassāti nibbānassa. **Natthi upamāti** upamā natthi, upanidhā natthi, sadisaṇ natthi, paṭibhāgo natthi na sati na samvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhici katthaci ajjhattāṇ vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha thero piṅgiyo –

“Yo me dhammadadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci”’ti.

109. Kim nu tamhā vippavasi, muhuttamapi piṅgiya;
Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.

Kim nu tamhā vippavasīti kim nu buddhamhā vippavasi apesi apagacchi [apagacchasi (syā. ka.)] vinā hosīti – kim nu tamhā vippavasi.

Muhuttamapi piṅgiyāti muhuttampi khaṇampi layampi vayampi addhampīti – muhuttamapi. **Piṅgiyāti** bāvarī tam nattāraṇ nāmena ālapati.

Gotamā bhūripaññāṇāti gotamā bhūripaññāṇā nāṇapāññāṇā paññādhajā paññāketumhā paññādhipateyyamhā vicayabahulā pavicayabahulā okkhāyanabahulā samokkhāyanadhammā vibhūtavīhārimhā taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tappoṇā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyamhāti – gotamā bhūripaññāṇā.

Gotamā bhūrimedhasāti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammadvicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato, tasmā buddho sumedhasoti – gotamā bhūrimedhasā. Tenāha so brāhmaṇo –

“Kiṃnu tamhā vippavasi, muhuttamapi piṅgiya;
Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā”ti.

110. Yo te dhammadadesesi, sandiṭṭhikamakālikam; **Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci.**

Yo te dhammadadesesīti yo so bhagavā...pe... tattha ca sabbaññutam patto balesu ca vasībhāvam. **Dhammadadesesīti dhammanti** ādikalyāṇam majjhekalyāṇam...pe... nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṁ ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānākāsi pakāsesīti – yo te dhammadadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikam akālikam ehipassikam opaneyyikam paccattam veditabbam viññūhīti – evam sandiṭṭhikam. Atha vā, yo diṭṭheva dhamme ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalam vindati paṭilabhatīti – evampi sandiṭṭhikam. **Akālikanti** yathā manussā kālikam dhanam datvā anantarā na labhanti, kālam ḡamenti, nevāyam dhammo. Yo diṭṭheva dhamme ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāveti; tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalam vindati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evam akālikanti – sandiṭṭhikamakālikam.

Taṇhakkhayamanītikanti. **Taṇhāti** rūpatañhā...pe... dhammatañhā. **Taṇhakkhayanti** taṇhakkhayam rāgakkhayam dosakkhayam mohakkhayam gatikkhayam upapattikkhayam paṭisandhikkhayam bhavakkhayam saṃsārakkhayam vaṭṭakkhayam. **Anītikanti** īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisankhārā ca. ītipahānam ītivūpasamaṁ ītipaṭinissaggam ītipaṭippassaddhiṁ amataṁ nibbānanti – taṇhakkhayamanītikam.

Yassa natthi upamā kvacīti. **Yassāti** nibbānassa. **Natthi upamāti** upamā natthi, upanidhā natthi, sadisam natthi, paṭibhāgo natthi na sati na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhicī katthaci ajjhattam vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha so brāhmaṇo –

“Yo te dhammadadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci”ti.

111. Nāham tamhā vippavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa; **Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā.**

Nāham tamhā vippavasāmīti nāham buddhamhā vippavasāmi apemi apagacchāmi vinā homīti – nāham tamhā vippavasāmi.

Muhuttamapi brāhmaṇāti muhuttampi khaṇampi layampi vayampi addhampīti muhuttamapi. **Brāhmaṇāti** gāravena mātulam ālapati.

Gotamā bhūripaññāṇāti gotamā bhūripaññāṇā nāṇapāññāṇā paññādhajā paññāketumhā paññādhipateyyamhā vicayabahulā pavicayabahulā okkhāyanabahulā samokkhāyanadhammā vibhūtavihārimhā taccaritā tabbahulā taggarukā tanninnā tappoṇā tappabbhārā tadadhimuttā tadadhipateyyamhāti – gotamā bhūripaññāṇā.

Gotamā bhūrimedhasāti bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgato. Medhā vuccati paññā. Yā paññā pajānanā...pe... amoho dhammadvicayo sammādiṭṭhi. Bhagavā imāya medhāya paññāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā buddho sumedhasoti – gotamā bhūrimedhasā. Tenāha therō piṅgiyo

“Nāham tamhā vippavasāmi, muhuttamapi brāhmaṇa;
Gotamā bhūripaññāṇā, gotamā bhūrimedhasā”ti.

112. Yo me dhammadadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci.

Yo me dhammadadesesīti yo so bhagavā sayambhū anācariyako pubbe ananussutesu dhammesu sāmaṇ saccāni abhisambujjhī, tattha ca sabbaññutam patto balesu ca vasibhāvam. **Dhammadadesesīti.** **Dhammantī** ādikalyāṇam majjhēkalyāṇam pariyośānakalyāṇam sāththam sabyañjanam kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmacariyam, cattāro satipaṭṭhāne cattāro sammappadhāne cattāro idhipāde pañcīcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅge ariyam aṭṭhaṅgikam maggam nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadām ācikkhi desesi paññapesi paṭṭhapesi vivari vibhaji uttānīkāsi pakāsesīti – yo me dhammadadesesi.

Sandiṭṭhikamakālikanti sandiṭṭhikam akālikam ehipassikam opaneyyikam paccattam veditabbam viññūhīti, evam sandiṭṭhikam. Atha vā, yo dīṭṭheva dhamme ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalam vindati paṭilabhatīti, evampi sandiṭṭhikam. **Akālikanti** yathā manussā kālikam dhanam datvā anantarā na labhanti, kālam āgamenti, nevāyam dhammo. Yo dīṭṭheva dhamme ariyam aṭṭhaṅgikam maggam bhāveti, tassa maggassa anantarā samanantarā adhigacchateva phalam vindati paṭilabhati, na parattha na paraloke, evam akālikanti – sandiṭṭhikamakālikam.

Taṇhakkhayamanītikanti. **Taṇhāti** rūpatāṇhā...pe... dhammatāṇhā. **Taṇhakkhayanti** taṇhakkhayam rāgakkhayam dosakkhayam mohakkhayam gatikkhayam upapattikkhayam paṭisandhikkhayam bhavakkhayam saṃsārakkhayam vaṭṭakkhayam. **Anītikanti** īti vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisāṅkhārā ca. ītipphānam ītivūpasamaṇ ītipaṭippassaddhim amataṁ nibbānanti – taṇhakkhayamanītikam.

Yassa natthi upamā kvacīti. **Yassāti** nibbānassa. **Natthi upamāti** upamā natthi, upanidhā natthi, sadisam natthi, paṭibhāgo natthi na atthi na saṃvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhici katthaci ajjhattam vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci. Tenāha therō piṅgiyo –

“Yo me dhammadadesesi, sandiṭṭhikamakālikam;
Taṇhakkhayamanītikam, yassa natthi upamā kvaci”ti.

113. Passāmi nam manasā cakkhunāva, rattindivam brāhmaṇa appamatto;
Namassamāno vivasemi [namassamānova vasemi (sī. aṭṭha.) ... vivasāmi (syā.)] **rattim,**
teneva maññāmi avippavāsam.

Passāmi nam manasā cakkhunāvāti yathā cakkhumā puriso āloke rūpagatāni passeyya

dakkheyya olokeyya nijjhāyeyya upaparikkheyya, evamevāham buddham bhagavantam manasā passāmi dakkhāmi olokemi nijjhāyāmi upaparikkhāmīti – passāmi nam manasā cakkhunāva.

Rattindivam brāhmaṇa appamattoti rattīñca divā ca buddhānussatim manasā bhāvento appamattoti – rattindivam brāhmaṇa appamatto.

Namassamāno vivasemi rattinti. Namassamānoti kāyena vā namassamāno, vācāya vā namassamāno, cittena vā namassamāno, anvatthapaṭipattiyā vā namassamāno, dhammānudhammapaṭipattiyā vā namassamāno sakkāramāno garukāramāno mānayamāno pūjayamāno rattindivam vivasemi atināmemi atikkamemīti – namassamāno vivasemi rattim.

Teneva maññāmi avippavāsanti tāya buddhānussatiyā bhāvento avippavāsoti tam maññāmi, avippavuṭṭhoti tam maññāmi jānāmi. Evam jānāmi evam ājānāmi evam vijānāmi evam paṭivijānāmi evam paṭivijjhāmīti – teneva maññāmi avippavāsam. Tenāha therō piṅgiyo –

“Passāmi nam manasā cakkhunāva, rattindivam brāhmaṇa appamatto; Namassamāno vivasemi rattim, teneva maññāmi avippavāsa”’nti.

**114. Saddhā ca pīti ca mano sati ca, nāpentime gotamasāsanamhā;
Yam yam disam vajati bhūripañño, sa tena teneva natohamasmī.**

Saddhā ca pīti ca mano sati cāti. Saddhāti yā ca bhagavantam ārabbha saddhā saddahanā [saddhahanā (ka.)] okappanā abhippasādo saddhā saddhindriyam saddhābalam. Pītīti yā bhagavantam ārabbha pīti pāmojjam [pāmujjam (syā.)] modanā āmodanā pamodanā hāso pahāso vitti tuṭṭhi odagyam attamanatā cittassa. **Manoti** yañca bhagavantam ārabbha cittam mano mānasam hadayam pañḍaram mano manāyatanaṁ manindriyam viññāṇam viññāṇakkhandho tajjā manoviññāṇadhātu. **Satīti** yā bhagavantam ārabbha sati anussati sammāsatīti – saddhā ca pīti ca mano sati ca.

Nāpentime gotamasāsanamhāti ime cattāro dhammā gotamasāsanā buddhasāsanā jinasāsanā tathāgatasāsanā arahantasāsanā nāpenti na gacchanti na vijahanti na vināsentīti – nāpentime gotamasāsanamhā.

Yam yam disam vajati bhūripaññoti. Yam yam disanti puratthimam vā disam pacchimam vā disam dakkhiṇam vā disam uttaram vā disam vajati gacchatī kamati abhikkamati. **Bhūripaññoti** bhūripaññō mahāpaññō tikkhapaññō puthupaññō hāsapaññō javanapaññō nibbedhikapaññō. Bhūri vuccati pathavī. Bhagavā tāya pathavisamāya paññāya vipulāya vitthatāya samannāgatoti – yam yam disam vajati bhūripaññō.

Sa tena teneva natohamasmīti so yena buddho tena teneva nato tanninno tappoṇo tappabbhāro tadadhimutto tadadhipateyyoti – sa tena teneva natohamasmī. Tenāha therō piṅgiyo –

“Saddhā ca pīti ca mano sati ca, nāpentime gotamasāsanamhā;
Yam yam disam vajati bhūripaññō, sa tena teneva natohamasmī”’ti.

**115. Jīṇassā me dubbalathāmakassā, teneva kāyo na paleti tattha;
Saṅkappayantāya vajāmi niccam, mano hi me brāhmaṇa tena yutto.**

Jīṇassā me dubbalathāmakassāti jīṇassā vuḍḍhassa mahallakassa addhagatassa vayoanuppattassa. **Dubbalathāmakassāti** dubbalathāmakassā appathāmakassā parittathāmakassāti – jīṇassā me dubbalathāmakassā.

Teneva kāyo na paleti tatthāti kāyo yena buddho tena na paleti na vajati na gacchatī nātikkamatī – teneva kāyo na paleti tattha.

Saṅkappayantāya vajāmi niccanti saṅkappagamanena vitakkagamanena nāñagamanena paññāgamanena buddhigamanena vajāmi gacchāmi atikkamāmī – saṅkappayantāya vajāmi niccam.

Mano hi me brāhmaṇa tena yuttoti. Manoti yaṁ cittam mano mānasam...pe... tajjā manoviññāṇadhadhātu. **Mano hi me brāhmaṇa tena yuttoti** mano yena buddho tena yutto payutto samyuttoti – mano hi me brāhmaṇa tena yutto. Tenāha therō piṅgiyo –

“Jiṇṇassa me dubbalathāmakassa, teneva kāyo na paleti tattha;
Saṅkappayantāya vajāmi niccam, mano hi me brāhmaṇa tena yutto”ti.

116. Pañke sayāno pariphandamāno, dīpā dīpam upallavim; **Athaddasāsim sambuddham, oghatiṇṇamanāsavam.**

Pañke sayāno pariphandamānoti. **Pañke sayānoti** kāmapaṇke kāmakaddame kāmakilese kāmabaṭilese kāmapariṭṭāhe kāmapalibodhe semāno sayamāno vasamāno āvasamāno parivasamāno [avasemāno parisemāno (syā.)] ti – pañke sayāno. **Pariphandamānoti** taṇḍhāphandanāya phandamāno, diṭṭhiphandanāya phandamāno, kilesaphandanāya phandamāno, payogaphandanāya phandamāno, vipākaphandanāya phandamāno, manoduccaritaphandanāya phandamāno, ratto rāgena phandamāno, duṭṭho dosena phandamāno, mūlho mohena phandamāno, vinibandho mānena phandamāno, parāmaṭṭho diṭṭhiyā phandamāno, vikkhepagato uddhaccena phandamāno, aniṭṭhaṅgato vicikicchāya phandamāno, thāmagato anusayehi phandamāno, lābhena phandamāno, alābhena phandamāno, yasena phandamāno, ayasena phandamāno, pasamīṣaya phandamāno, nindāya phandamāno, sukhena phandamāno, dukkhena phandamāno, jātiyā phandamāno, jarāya phandamāno, byādhinā phandamāno, maraṇena phandamāno, sokaparidevadukkhadomanassupāyāsehi phandamāno, nerayikena dukkhena phandamāno, tiracchānayonikena dukkhena phandamāno, pettivisayikena dukkhena phandamāno, mānusikena dukkhena...pe... gabbhokkantimūlakena dukkhena... gabbhaṭṭhitimūlakena dukkhena... gabbhavuṭṭhānamūlakena dukkhena... jātassūpanibandhakena dukkhena... jātassa parādheyayakena dukkhena... attūpakkamena dukkhena... parūpakkamena dukkhena... saṅkhāradukkhena... vipariṇāmadukkhena... cakkhurogena dukkhena... sotarogenā dukkhena... ghānarogenā dukkhena... jivhārogenā dukkhena... kāyarogenā dukkhena... sīsarogenā dukkhena... kaṇṭarogenā dukkhena... mukharogenā dukkhena... dantarogenā dukkhena... oṭṭharogenā dukkhena... kāsenā... sāsenā... pināsenā... dāhena [dāhena (ka.) mahāni. 11] ... jarena... kucchirogenā... mucchāya... pakkhandikāya... sūlāya... visūcikāya... kuṭṭhena... gaṇḍena... kilāsenā... sosena... apamārena... dadduyā... kaṇḍuyā... kacchuyā... rakhasāya... vitacchikāya... lohitapittena [lohitena. pittena (syā. ka.)] ... madhumehena... amīṣāya... pilākāya... bhagandalena [bhagandalāya (syā.)] ... pittasamuṭṭhānena ābādhena... semhasamuṭṭhānena ābādhena... vātasamuṭṭhānena ābādhena... sannipātikena ābādhena... utupariṇāmajena ābādhena... visamaparihārajena ābādhena... opakkamikena ābādhena... kammavipākajena ābādhena... sītena... unphena... jighacchāya... pipāsāya... uccārena... passāvena... ḍāmsamakasavātātapasarīsapasamphassena dukkhena... mātumaraṇena dukkhena... pitumaraṇena dukkhena... puttamarāṇena dukkhena... dhītumaraṇena dukkhena... nātibyasanena dukkhena... bhogabyasanena dukkhena... rogabyasanena dukkhena... sīlabyasanena dukkhena... diṭṭhibyasanena dukkhena phandamāno pariphandamāno pavedhamāno sampavedhamānoti – pañke sayāno pariphandamāno.

Dīpā dīpam upallavinti satthārato satthāram dhammakkhānato dhammakkhānam gaṇato gaṇam diṭṭhiyā diṭṭhim paṭipadāya paṭipadām maggato maggam pallavim upallavim sampallavinti – dīpā dīpam upallavim.

Athaddasāsim sambuddhanti. Athāti padasandhi padasamsaggo padapāripūrī akkharasamavāyo byañjanasiliñthatā padānupubbatāpetam – athāti. **Addasāsinti** addasam̄ addakkhiñ apassim̄ pañvijjhīm̄. **Buddhoti** yo so bhagavā sayambhū anācariyako...pe... sacchikā paññatti, yadidam̄ buddhoti – athaddasāsim sambuddham̄.

Oghatiñnamanāsavanti. Oghatiññanti bhagavā kāmogham̄ tiñño, bhavogham̄ tiñño, diñthogham̄ tiñño, avijjogham̄ tiñño, sabbasamsārapatham̄ tiñño uttiñño nitthiñño atikkanto samatikkanto vītivatto, so vutthavāso ciññacaraño...pe... jātimarañasañsāro, natthi tassa punabbhavoti – oghatiññam̄. **Anāsavanti** cattāro āsavā – kāmāsavo, bhavāsavo, diñthāsavo, avijjāsavo. Te āsavā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinamūlā tālāvatthukatā anabhāvañkatā āyatim̄ anuppādadhammā. Tasmā buddho anāsavāti – oghatiññamanāsavam̄. Tenāha thero piñgiyo –

“Pañke sayāno pariphandamāno, dīpā dīpam̄ upallavim; Athaddasāsim sambuddham̄, oghatiññamanāsava”nti.

117. Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho ālavigotamo ca;
Evameva tvampi pamuñcassu saddham̄, gamissasi tvam̄ piñgiya maccudheyyassa pāram.

Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho ālavigotamo cāti yathā vakkalitthero [vakkali (syā.)] saddho saddhāgaruko saddhāpubbañgamo saddhādhimutto saddhādhipateyyo arahattappatto, yathā bhadrāvudho thero saddho saddhāgaruko saddhāpubbañgamo saddhādhimutto saddhādhipateyyo arahattappatto, yathā ālavigotamo thero saddho saddhāgaruko saddhāpubbañgamo saddhādhimutto saddhādhipateyyo arahattappattoti – yathā ahū vakkali muttasaddho bhadrāvudho ālavigotamo ca.

Evameva tvampi pamuñcassu saddhanti evameva tvam̄ saddham̄ muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi. “Sabbe sañkhārā aniccā”ti saddham̄ muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi. “Sabbe sañkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti saddham̄ muñcassu pamuñcassu sampamuñcassu adhimuñcassu okappehi... “yam̄ kiñci samudayadhammam̄ sabbam̄ tam̄ nirodhadhamma”nti saddham̄ muñcassu pamuñcassu, sampamuñcassu adhimuñcassu okappehīti – evameva tvampi pamuñcassu saddham̄.

Gamissasi tvam̄ piñgiya maccudheyyassa pāranti maccudheyyam̄ vuccanti kilesā ca khandhā ca abhisañkhārā ca. Maccudheyyassa pāram̄ vuccati amatañ nibbānam̄, yo so sabbasañkhārasamatho sabbūpadhipañinssaggo tañhakkhayo virāgo nirodho nibbānam̄. **Gamissasi tvam̄ piñgiya maccudheyyassa pāranti** tvam̄ pāram̄ gamissasi, pāram̄ adhigamissasi, pāram̄ phassissasi, pāram̄ sacchikarissasīti – gamissasi tvam̄ piñgiya maccudheyyassa pāram̄. Tenāha bhagavā –

“Yathā ahū vakkali muttasaddho, bhadrāvudho ālavigotamo ca;
Evameva tvampi pamuñcassu saddham̄,
Gamissasi tvam̄ piñgiya maccudheyyassa pāra”nti.

118. Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvāna munino vaco;
Vivañçchado [vivañçchadano (ka.) saddanītipadamālā olketabbā] **sambuddho, akhilo pañibhānavā** [pañibhānavā (syā.)].

Esa bhiyyo pasīdāmīti esa bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmi; “sabbe sañkhārā aniccā”ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmi; “sabbe sañkhārā dukkhā”ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi...pe... “sabbe dhammā anattā”ti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi...pe... “yam̄ kiñci samudayadhammam̄ sabbam̄ tam̄ nirodhadhamma”nti bhiyyo bhiyyo pasīdāmi, bhiyyo bhiyyo saddahāmi, bhiyyo bhiyyo okappemi, bhiyyo bhiyyo adhimuccāmīti – esa bhiyyo pasīdāmi.

Sutvāna munino vacoti. **Munīti** monam vuccati ñānam...pe... saṅgajālamaticca so muni. **Sutvāna munino vacoti** tuyham vacanam byappathaṁ desanam anusāsanam anusīṭham sutvāna uggahetvāna upadhārayitvāna upalakkhayitvānāti – sutvāna munino vaco.

Vivaṭacchado sambuddhoti. **Chadananti** pañca chadanāni – tañhāchadanaṁ, diṭṭhichadanaṁ, kilesachadanaṁ, duccaritachadanaṁ, avijjāchadanaṁ. Tāni chadanāni buddhassa bhagavato vivaṭāni viddhaṁsitāni samugghāṭitāni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni paṭippassaddhāni abhabuppattikāni ñānagginā daḍḍhāni. Tasmā buddho vivaṭacchado. **Buddhoti** yo so bhagavā...pe... sacchikā paññatti, yadidaṁ buddhoti – vivaṭacchado sambuddho.

Akhilo paṭibhānavāti. **Akhiloti** rāgo khilo, doso khilo, moho khilo, kodho khilo, upanāho...pe... sabbākusalābhisaṅkhārā khilā. Te khilā buddhassa bhagavato pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvamkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā buddho akhilo.

Paṭibhānavāti tayo paṭibhānavanto – pariyatti paṭibhānavā, paripucchāpaṭibhānavā, adhigamapaṭibhānavā. Katamo pariyattipaṭibhānavā? Idhekaccassa buddhavacanam [**pakatiyā (ka.)**] pariyāputam [**pariyāpuṭam (syā. ka.)**] hoti suttam geyyam veyyākaraṇam gāthā udānam itivuttakam jātakam abbhutadhammam vedallam. Tassa pariyattim nissāya paṭibhāti [**paṭibhāyati (ka.)**] – ayam pariyattipaṭibhānavā.

Katamo paripucchāpaṭibhānavā? Idhekacco paripucchitā hoti atthe ca ñāye ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca ṭhānāṭhāne ca. Tassa paripuccham nissāya paṭibhāti – ayam paripucchāpaṭibhānavā.

Katamo adhigamapaṭibhānavā? Idhekaccassa adhigatā honti cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhangā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, cattāro ariyamaggā, cattāri sāmaññaphalāni, catasso paṭisambhidāyo, cha abhiññāyo. Tassa attho ñāto, dhammo ñāto, nirutti ñātā. Atthe ñātē attho paṭibhāti, dhamme ñātē dhammo paṭibhāti, niruttiyā ñātāya nirutti paṭibhāti. Imesu tīsu ñānesu ñānam paṭibhānapaṭisambhidā. Bhagavā imāya paṭibhānapaṭisambhidāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā buddho paṭibhānavā. Yassa pariyatti natthi, paripucchā natthi, adhigamo natthi, kim tassa paṭibhāyissatīti – akhilo paṭibhānavā. Tenāha thero piṅgiyo –

“Esa bhiyyo pasīdāmi, sutvāna munino vaco;
Vivaṭacchado sambuddho, akhilo paṭibhānavā”ti.

**119. Adhideve [atideve (ka.)] abhiññāya, sabbam̄ vedi paroparam̄ [parovaram (sī. aṭṭha.)] ;
Pañhānantakaro satthā, kaṅkhīnam̄ paṭijānatam̄.**

Adhideve abhiññāyāti. **Devāti** tayo devā – sammutidevā [**sammabhidevā (syā.)**], upapattidevā, visuddhdevā. Katame sammutidevā? Sammutidevā vuccanti rājāno [**katame sammatidevā rājāno (syā.) evamuparipi**] ca rājakumāro ca deviyo ca. Ime vuccanti sammutidevā. Katame upapattidevā? Upapattidevā vuccanti cātumahārājikā devā tāvatiṁsā devā...pe... brahmakāyikā devā, ye ca devā taduttari. Ime vuccanti upapattidevā. Katame visuddhdevā? Visuddhdevā vuccanti tathāgatā tathāgatasāvakā arahanto khīnāsavā, ye ca paccekasambuddhā. Ime vuccanti visuddhdevā. Bhagavā sammutideve adhidevāti abhiññāya upapattideve adhidevāti abhiññāya, visuddhdevē adhidevāti abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam̄ katvāti – adhideve abhiññāya.

Sabbam̄ vedi paroparanti bhagavā attano ca paresañca adhivedakare dhamme vedi aññāsi aphassi paṭivijjhī. Katame attano adhivedakarā dhammā? Sammāpaṭipadā anulomapaṭipadā apaccanīkapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññam̄ cattāro satipaṭṭhānā...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo. Ime vuccanti attano adhivedakarā dhammā.

Katame paresam adhidevakarā dhammā? Sammāpañipadā...pe... ariyo atthaṅgiko maggo. Ime vuccanti paresam adhidevakarā dhammā. Evaṁ bhagavā attano ca paresañca adhidevakare dhamme vedi aññasi aphassi pañivijjhīti – sabbam vedi paroparam.

Pañhānantakaro satthāti bhagavā pārāyanikapañhānam antakaro pariyantakaro paricchedakaro parivatūmakaro; sabhiyapañhānam [parisapañhānam (syā.), piṅgiyapañhānam (ka.)] antakaro pariyantakaro paricchedakaro parivatūmakaro; sakkapañhānam...pe... suyāmapañhānam... bhikkhupañhānam... bhikkhunīpañhānam... upāsakapañhānam... upāsikapañhānam... rājapañhānam... khattiyapañhānam... brāhmaṇapañhānam... vessapañhānam... suddapañhānam... devapañhānam... brahmañapañhānam antakaro pariyantakaro paricchedakaro parivatūmakaroti – pañhānantakaro. **Satthāti** bhagavā satthavāho. Yathā satthavāho satthe kantāram tāreti, corakantāram tāreti, vālakantāram tāreti, dubbhikkhakantāram tāreti, nirudakakantāram tāreti uttāreti nitthāreti [nittāreti (syā. ka.)] patāreti, khemantabhūmim sampāpeti; evameva bhagavā satthavāho satte kantāram tāreti, jātikantāram tāreti, jarākantāram...pe... byādhikantāram... maraṇakantāram... sokaparidevadukkhadomanassupāyāsakantāram tāreti, rāgakantāram tāreti, dosakantāram... mohakantāram... mānakantāram... diṭṭhikantāram... kilesakantāram... duccaritakantāram tāreti, rāgagahanām tāreti, dosagahanām tāreti, mohagahanām... diṭṭhigahanām... kilesagahanām... duccaritagahanām tāreti uttāreti nitthāreti patāreti; khemantañ amatañ nibbānam sampāpetīti – evampi bhagavā satthavāho.

Atha vā, bhagavā netā vinetā paññapetā nijjhāpetā pekkhatā pasādetāti, evam bhagavā satthavāho. Atha vā, bhagavā anuppannassa maggassa uppādetā, asañjātassa maggassa sañjanetā, anakkhātassa maggassa akkhātā, maggaññū maggavidū maggakovido maggānugā ca pana etarahi sāvakā viharanti pacchā samannāgatāti, evampi bhagavā satthavāhoti – pañhānantakaro satthā.

Kaṅkhīnam pañjānatanti sakaṅkhā āgantvā nikkaṅkhā sampajjanti, sallekhaṅkhā āgantvā nillekhā sampajjanti, sadveļhakā āgantvā nidveļahakā sampajjanti, savicicicchā āgantvā nibbicicicchā sampajjanti, sarāgā āgantvā vītarāgā sampajjanti, sadosā āgantvā vītadosā sampajjanti, samohā āgantvā vītamohā sampajjanti, sakilesā āgantvā nikkilesā sampajjantīti – kaṅkhīnam pañjānatam. Tenāha therō piṅgiyo –

“Adhideve abhiññāya, sabbam vedi paroparam;
Pañhānantakaro satthā, kaṅkhīnam pañjānata”nti.

120. Asamhīram asamkuppam, yassa natthi upamā kvaci; Addhā gamissāmi na mettha kaṅkhā, evam mañ dharahi adhimuttacittam.

Asamhīram asamkuppanti asamhīram vuccati amatañ nibbānam. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipatiñissaggo tañhakkhayo virāgo nirodho nibbānam. **Asamhīranti** rāgena dosena mohena kodhena upanāhena makkhena paññāsenā issāya macchariyena māyāya sātheyyena thambhena sārambhena mānenā atimānenā madena pamādena sabbakilesehi sabbaduccaritehi sabbapariñjhēhi sabbāsavehi sabbadarathehi sabbasantāpehi sabbākusalābhisaṅkhārehi asamhāriyam nibbānam niccam dhuvam sassatañ avipariññāmadhammantī – asamhīram.

Asamkuppanti asamkuppam vuccati amatañ nibbānam. Yo so sabbasaṅkhārasamatho...pe... nirodho nibbānam. Nibbānassa [yassa (syā.)] na uppādo paññāyati, vayo natthi, na tassa aññathattam [tassa aññadatthu (syā.)] paññāyati. Nibbānam niccam dhuvam sassatañ avipariññāmadhammantī – asamhīram asamkuppam.

Yassa natthi upamā kvacīti. Yassāti nibbānassa. **Natthi upamāti** upamā natthi, upanidhā natthi, sadisam natthi, pañibhāgo natthi, na sati na samvijjati nupalabbhati. **Kvacīti** kvaci kimhici katthaci

ajjhattam vā bahiddhā vā ajjhattabahiddhā vāti – yassa natthi upamā kvaci.

Addhā gamissāmi na mettha kañkhāti. Addhāti ekamsavacanam nissamsayavacanam nikankhavacanam advejjhavacanam advelhakavacanam niyogavacanam apaññakavacanam aviraddhavacanam avathāpanavacanametam – addhāti. **Gamissāmīti** gamissāmi adhigamissāmi phassissāmi sacchikarissāmīti – addhā gamissāmi. **Na mettha kañkhāti.** Etthāti nibbāne kañkhā natthi, vicikicchā natthi, dveļhakam natthi, saṃsayo natthi, na sati na samvijjati nupalabbhati, pahīno samucchinno vūpasanto paṭippassaddho abhabuppattiko ñāṇagginā daḍḍhoti – addhā gamissāmi na mettha kañkhā.

Evam mam dhārehi adhimuttacittanti. **Evam mam dhārehīti** evam mam upalakkhehi. **Adhimuttacittanti** nibbānaninnam nibbānapoṇam nibbānapabbhāram nibbānādhimuttanti – evam mam dhārehi adhimuttacittanti. Tenāha thero piṅgiyo –

“Asamhīram asamkuppam, yassa natthi upamā kvaci;
Addhā gamissāmi na mettha kañkhā, evam mam dhārehi adhimuttacitta”nti.

Pārāyanānugītigāthāniddeso aṭṭhārasamo.

Pārāyanavaggo samatto.

Khaggavisāṇasutto

Khaggavisāṇasuttaniddeso

Paṭhamavaggo

121. Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍam, aviheṭhayam aññatarampi tesam;
Na puttamiccheyya kuto sahāyam, eko care khaggavisāṇakappo.

Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti. Sabbesūti sabbena sabbam sabbathā sabbam asesam nissesam pariyādiyanavacanametam – sabbesūti. **Bhūtesūti** bhūtā vuccanti tasā ca thāvarā ca. **Tasāti** yesam tasitataṇhā appahīnā, yesañca bhayabheravā appahīnā. Kiṃkāraṇā vuccanti tasā? Te tasanti uttasanti paritasanti bhāsanti santāsam āpajjanti, tamkāraṇā vuccanti tasā. **Thāvarāti** yesam tasitataṇhā pahīnā, yesañca bhayabheravā pahīnā. Kiṃkāraṇā vuccanti thāvarā? Te na tasanti na uttasanti na paritasanti na bhāyanti na santāsam āpajjanti, tamkāraṇā vuccanti thāvarā. **Daṇḍanti** tayo daṇḍā – kāyadaṇḍo vacīdaṇḍo manodaṇḍo. Tividham kāyaduccaritam kāyadaṇḍo, catubbidham vacīduccaritam vacīdaṇḍo, tividham manoduccaritam manodaṇḍo. **Sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍanti** sabbesu bhūtesu daṇḍam nidhāya nidahitvā.

Aviheṭhayam aññatarampi tesanti ekamekampi sattam pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā [aruyā (syā.), adduyā (ka.)] vā rajjuyā vā aviheṭhayanto, sabbepi satte pāṇinā vā leḍḍunā vā daṇḍena vā satthena vā anduyā vā rajjuyā vā aviheṭhayantoti – aviheṭhayam aññatarampi tesam.

Na puttamiccheyya kuto sahāyanti. Nāti paṭikkhepo; **puttāti** cattāro puttā – atrajoutto, khettaجوutto, dinnakoutto, antevāsikoutto. **Sahāyanti** sahāyā vuccanti yehi saha āgamanam phāsu, gananam phāsu, gananāgamanam phāsu, thānam phāsu, nisajjanam phāsu, sayanam [nipajjanam (syā.)] phāsu, ālapanaam phāsu, sallapanaam phāsu, ullapanaam phāsu, samullapanaam phāsu. **Na puttamiccheyya kuto sahāyanti** puttampi na iccheyya na sādiyeyya na patthayeyya na pihayeyya nābhijappeyya, kuto mittam vā sandiṭṭham vā sambhattam vā sahāyam vā iccheyya [icchissati (syā.) evamīdisesu padesu anāgatavibhattiyā] sādiyeyya paththayeyya pihayeyya abhijappeyyāti – na puttamiccheyya kuto sahāyam.

Eko care khaggavisāṇakappoti. Ekoti so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko, adutiyatthena eko, taṇhāya pahānaṭthena [taṇhāpahānaṭthena (syā.) mahāni. 191] eko, ekantavītarāgoti eko, ekantavītadosoti eko, ekantavītamohoti eko, ekantanikkilesoti eko, ekāyanamaggam gatoti eko, eko anuttaram paccekasambodhiṁ abhisambuddhoti eko.

Katham so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko? So paccekasambuddho sabbam gharāvāsapalibodham chinditvā puttadārapalibodham chinditvā nātipalibodham chinditvā sannidhipalibodham chinditvā kesamassum ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyam pabbajitvā akiñcanabhāvam upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yepetīti – evam so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko.

Katham so paccekasambuddho adutiyatthena eko? So evam pabbajito samāno eko araññavanapaththāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko gacchatī, eko tiṭṭhatī, eko nisīdatī, eko seyyam kappeti, eko gāmam piṇḍāya pavisi, eko abhikkamati, eko paṭikkamati, eko raho nisīdatī, eko caṅkamam adhiṭṭhāti, eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yepetīti – evam so paccekasambuddho adutiyatthena eko.

Katham so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭthena eko? So evam eko adutiyo appamatto ātāpī pahitatto viharanto mahāpadhānam padahanto māram sasenakam namucim kaṇham pamattabandhum vidhametvā ca taṇhājālinim visaritam visattikam pajahi vinodesi byantīkāsi anabhāvamgamesi.

“Taṇhādutiyo puriso, dīghamaddhāna saṃsaram;
Itthabhāvaññathābhāvam, saṃsāram nātivattati.

“Etamādīnavam nātvā, taṇham dukkhassa sambhavam;
Vītataṇho anādāno, sato bhikkhu paribbaje”ti.

Evam so paccekasambuddho taṇhāya pahānaṭthena eko.

Katham so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko? Rāgassa pahīnattā ekantavītarāgoti eko, dosassa pahīnattā ekantavītadosoti eko, mohassa pahīnattā ekantavītamohoti eko, kilesānam pahīnattā ekantanikkilesoti eko. Evam so paccekasambuddho ekantavītarāgoti eko.

Katham so paccekasambuddho ekāyanamaggam gatoti eko? Ekāyanamaggo vuccati cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhangā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo.

“Ekāyanam jātikhayantadassī, maggam pajānāti hitānukampī;
Etena maggena tariṣsu pubbe, tarissanti ye ca taranti ogha”nti.

Evam so paccekasambuddho ekāyanamaggam gatoti eko.

Katham so paccekasambuddho eko anuttaram paccekasambodhiṁ abhisambuddhoti eko? Bodhi vuccati catūsu maggesu nānam. Paññā paññindriyam paññābalam dhammavicasambojjhaṅgo vīmaṇsā vipassanā sammādiṭṭhi. So paccekasambuddho maggaccekkasambuddho nānapaccekasambuddho “sabbe saṅkhārā anicca”ti bujjhi, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti bujjhi, “sabbe dhammā anattā”ti bujjhi, “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti bujjhi, “saṅkhārapaccayā viññāṇa”nti bujjhi, “viññāṇapaccayā nāmarūpa”nti bujjhi, “nāmarūpapaccayā saḷyatana”nti bujjhi, “saḷyatatanapaccayā phasso”ti bujjhi, “phassapaccayā vedanā”ti bujjhi, “vedanāpaccayā taṇhā”ti bujjhi, “taṇhāpaccayā upādāna”nti bujjhi, “upādānapaccayā bhavo”ti bujjhi, “bhavapaccayā jātī”ti bujjhi, “jātipaccayā

jarāmarañā”nti bujhi; “avijjānirodhā saṅkhāranirodho”ti bujhi, “saṅkhāranirodhā viññāṇanirodho”ti bujhi, “viññāṇanirodhā nāmarūpanirodho”ti bujhi, “nāmarūpanirodha salāyatanañānirodho”ti bujhi, “salāyatanañānirodhā phassanirodho”ti bujhi, “phassanirodhā vedanānirodho”ti bujhi, “vedanānirodhā tañhānirodho”ti bujhi, “tañhānirodhā upādānanirodho”ti bujhi, “upādānanirodha bhavanirodho”ti bujhi, “bhavanirodha jātinirodho”ti bujhi, “jātinirodha jarāmarañānirodho”ti bujhi; “idañ dukkha”nti bujhi, “ayam dukkhasamudayo”ti bujhi, “ayam dukkhanirodho”ti bujhi, “ayam dukkhanirodha”ti bujhi, “ayam dukkhanirodha”ti bujhi; “ime āsavā”ti bujhi, “ayam āsavasamudayo”ti bujhi...pe... “ayam āsavanirodha”ti bujhi; “ime dhammā abhiññeyyā”ti bujhi, “ime dhammā pahātabbā”ti bujhi, “ime dhammā sacchikātabbā”ti bujhi, “ime dhammā bhāvetabbā”ti bujhi; channam phassāyatanañānam samudayañāca atthañgamañāca assādañāca ādīnavañāca nissarañāca bujhi, pañcannam upādānakkhandhānam samudayañāca...pe... nissarañāca bujhi, catunnam mahābhūtānam samudayañāca atthañgamañāca assādañāca ādīnavañāca nissarañāca bujhi, “yam kiñci samudayadhammadam sabbam tam nirodhadhamma”nti bujhi.

Atha vā, yam bujhitabbam anubujjhitabbam pañibujjhitabbam sambujjhitabbam adhigantabbam phassitabbam sacchikātabbam, sabbam tam tena paccekabodhiññena bujhi anubujhi pañibujhi sambujhi adhigacchi phassesi sacchākāsīti evam so paccekasambuddho eko anuttaram paccekasambodhim abhisambuddhoti – eko.

Careti aṭṭha cariyāyo – iriyāpathacariyā, āyatanañācariyā, staticariyā, samādhicariyā, nāṇacariyā, maggacariyā, paticariyā, lokathacariyā. Iriyāpathacariyāti catūsu iriyāpathesu. Āyatanañācariyāti chasu ajjhattikabāhiresu āyatanesu. Staticariyāti catūsu satipaññhānesu. Samādhicariyāti catūsu jhānesu. Nāṇacariyāti catūsu ariyasaccesu. Maggacariyāti catūsu ariyamaggesu. Paticariyāti catūsu sāmaññaphalesu. Lokathacariyāti tathāgatesu arahantesu sammāsambuddhesu padesato paccekasambuddhesu padesato sāvakesu. Iriyāpathacariyā ca pañidhisampannānam, āyatanañācariyā ca indriyesu guttadvārānam, staticariyā ca appamādavihārīnam, samādhicariyā ca adhicittamanuyuttānam, nāṇacariyā ca buddhisampannānam, maggacariyā ca sammāpañipannānam, paticariyā ca adhigataphalānam, lokathacariyā ca tathāgatānam arahantānam sammāsambuddhānam padesato paccekabuddhānam padesato sāvakānam. Imā aṭṭha cariyāyo. Aparāpi aṭṭha cariyāyo – adhimuccanto saddhāya carati, paggañhanto vīriyena carati, upaṭṭhapento satiyā carati, avikkhepam karonto samādhinā carati, pajānanto paññāya carati, vijānanto viññāṇacariyāya carati. Evam pañipannassa kusalā dhammā āyāpentīti – āyatanañācariyāya carati. Evam pañipanno visesamadhicchatīti – visesacariyāya carati. Imā aṭṭha cariyāyo.

Aparāpi aṭṭha cariyāyo – dassanacariyā ca sammādiṭṭhiyā, abhiropanacariyā ca sammāsaṅkappassa, pariggahacariyā ca sammāvācāya, samuṭṭhānacariyā ca sammākammantassa, vodānacariyā ca sammāajīvassa, pagghacariyā ca sammāvāyāmassa, upaṭṭhānacariyā ca sammāsatiyā, avikkhepacariyā ca sammāsamādhissa. Imā aṭṭha cariyāyo.

Khaggavisāṇakappoti yathā khaggassa nāma visāṇam ekam hoti adutiyam, evameva so paccekasambuddho takkappo tassadiso tappañibhāgo. Yathā atiloñam vuccati loñakappo, atitittakam vuccati tittakappo, atimadhurañam vuccati madhurakappo, atiññham vuccati aggikappo, atisītalam vuccati himakappo, mahāudakakkhandho vuccati samuddakappo, mahābhiññābalappatto sāvako vuccati satthukappoti; evameva so paccekasambuddho tattha takkappo tassadiso tappañibhāgo eko adutiyō muttabandhano sammā loke carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetīti – eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sabbesu bhūtesu nidhāya dañḍam, aviheṭhayam aññatarampi tesam;
Na puttamiccheyya kuto sahāyam, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

122. Samsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayam dukkhamidam pahoti;

Ādīnavam sneham pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Samsaggajatassa bhavanti snehati. Samsaggati dve samsaggā – dassanasamsaggo ca savanasamsaggo ca. Katamo dassanasamsaggo? Idhekacco passati itthim vā kumārim vā abhirūpam dassanīyam pāsādikam paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgataṁ. Disvā passitvā anubyañjanaso nimittam gaṇhāti – kesā vā sobhanā [sobhanā (syā.)] mukham vā sobhanam akkhī vā sobhanā kaṇṇā vā sobhanā nāsā vā sobhanā oṭṭhā vā sobhanā dantā vā sobhanā mukham vā sobhanam gīvā vā sobhanā thanā vā sobhanā uram vā sobhanam udaram vā sobhanam kaṭi vā sobhanā ūrū vā sobhanā jaṅghā vā sobhanā hatthā vā sobhanā pādā vā sobhanā aṅguliyo vā sobhanā nakhā vā sobhanāti. Disvā passitvā abhinandati abhivadati abhipattheti anuppādeti [anussarati (ka.)] anubandhati rāgabandhanam – ayam dassanasamsaggo.

Katamo savanasamsaggo? Idhekacco suṇāti – “asukasmim nāma gāme vā nigame vā itthi vā kumāri vā abhirūpā dassanīyā pāsādikā paramāya vaṇṇapokkharatāya samannāgatā”ti. Sutvā suṇitvā abhinandati abhivadati abhipattheti anuppādeti anubandhati rāgabandhanam – ayam savanasamsaggo.

Snehāti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca. Katamo taṇhāsneho? Yāvatā taṇhāsaṅkhātena sīmakataṁ [sīmakataṁ mariyādikataṁ (syā.)] odhikataṁ pariyantikataṁ pariggahitaṁ mamāyitam – “idam mama, etam mama, ettakam mama, ettāvatā mama”. Rūpā saddā gandhā rasā phoṭṭhabbā attharanā pāvuraṇā dāsidāsā ajeṭakā kukkuṭasūkarā hatthigavāssavalavā khettam vatthu hiraññam suvaṇṇam gāmanigarājadhāniyo raṭṭhañica janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, kevalampi mahāpathavim taṇhāvasena mamāyati, yāvatā aṭṭhasatataṇhāvicaritam – ayam taṇhāsneho.

Katamo diṭṭhisneho? Vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi, dasavatthukā micchādiṭṭhi, dasavatthukā antaggāhikādiṭṭhi. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigataṁ diṭṭhigahanam diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikam diṭṭhivipphanditam diṭṭhisamyojanam gāho paṭīggāho [patīṭṭhāho (ka.)] abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattam titthāyatanaṁ vipariyāsaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho ayāthāvakasmim yāthāvakanti gāho, yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – ayam diṭṭhisneho.

Samsaggajatassa bhavanti snehati dassanasamsaggapaccayā ca savanasamsaggapaccayā ca taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca bhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti abhinibbattanti pātubhavantīti – samsaggajatassa bhavanti snehā.

Snehanvayam dukkhamidam pahotīti. Snehoti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca...pe... ayam taṇhāsneho...pe... ayam diṭṭhisneho. **Dukkhamidam pahotīti** idhekacco kāyena duccaritam carati, vācāya duccaritam carati, manasā duccaritam carati, pāṇampi hanati, adinnampi ādiyati, sandhimpi chindati, nillopampi [vilopampi (syā.) passa mahāni. 170] harati, ekāgārikampi karoti, paripanthepi tiṭṭhati, paradārampi gacchati, musāpi bhaṇati. Tamenam gahetvā rañño dassenti – “ayam, deva, coro āgucāri. Imassa yam icchasi tam daṇḍam paṇehī”ti. Tamenam rājā tam paribhāsatī. So paribhāsapaccayāpi dukkham domanassam [dukkhadomanassam (syā.)] paṭisamvedeti. Etam bhayaṁ dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenam rājā bandhāpeti – andubandhanena vā rajjubandhanena vā saṅkhalikabandhanena vā vettabandhanena vā latābandhanena vā pakkhepabandhanena vā parikkhepabandhanena vā gāmabandhanena vā nigamabandhanena vā raṭṭhabandhanena vā janapadabandhanena vā, antamaso savacanīyampi karoti – “na te labbhā ito pakkamitu”nti. So bandhanapaccayāpi dukkham domanassam paṭisamvedeti. Etam bhayaṁ dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenam rājā tasseva [tassa (syā.)] dhanam āharāpeti – satam vā

sahassam vā satasahassam vā. So dhanajānipaccayāpi dukkham domanassam paṭisamvedeti. Etam bhayam dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Ettakenapi rājā na tussati. Tamenam rājā vividhā kammakāraṇā [vividhāni kammakaraṇāni (ka.)] kārāpeti – kasāhipi tāleti, vettehipi tāleti, addhadanḍehipi tāleti, hatthampi chindati, pādampi chindati, hatthapādampi chindati, kaṇṇampi chindati, nāsampi chindati, kaṇṇānāsampi chindati, bilaṅgathālikampi karoti, saṅkhamuṇḍikampi karoti, rāhumukhampi karoti, jotimālikampi karoti, hatthapajjotikampi karoti, erakavattikampi [erakavatṭikampi (syā. ka.) passa ma. ni. 1.169] karoti, cīrakavāsikampi karoti, eṇeyyakampi karoti, balisamaṇsikampi karoti, kahāpaṇikampi karoti, khārāpatacchikampi [khārāpaṭicchikampi (ka.)] karoti, palighaparivattikampi karoti, palālapīṭhakampi karoti, tattenapi telena osiñcati, sunakhehipi khādāpeti, jīvantampi sūle uttāseti, asināpi sīsañ chindati. So kammakāraṇapaccayāpi dukkham domanassam paṭisamvedeti. Etam bhayam dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam. Rājā imesam catunnam danḍānam issaro.

So sakena kammena kāyassa bhedā param marañā apāyam duggatim vinipātam nirayam upapajjati. Tamenam nirayapālā pañcavidhabandhanaṁ nāma kammakāraṇam karonti [kārenti (syā. ka.) passa ma. ni. 3.267] – tattam ayokhilam hatthe gamenti, tattam ayokhilam dutiye hatthe gamenti, tattam ayokhilam pāde gamenti, tattam ayokhilam dutiye pāde gamenti, tattam ayokhilam majjhe urasmim gamenti. So tattha dukkhā tibbā [tippā (syā.)] kharā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālam karoti yāva na tam pāpakammaṁ byantīhoti. Etam bhayam dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Tamenam nirayapālā samvesetvā [samvesitvā (syā. ka.) passa ma. ni. 3.267] kuthārīhi [kudhārīhi (syā. ka.)] tacchanti...pe... tamenam nirayapālā uddhaṃpādaṁ adhosiraṁ gahetvā vāsīhi tacchanti. Tamenam nirayapālā rathe yojetvā ādittāya pathaviyā sampajjalitāya sajotibhūtāya [sañjotibhūtāya (syā.)] sārentipi paccāsārentipi. Tamenam nirayapālā mahantam aṅgārapabbataṁ ādittam sampajjalitam sajotibhūtam āropentipi oropentipi. Tamenam nirayapālā uddhaṃpādaṁ adhosiraṁ gahetvā tattāya lohakumbhiyā pakkipanti ādittāya sampajjalitāya sajotibhūtāya. So tattha pheṇuddehakam paccati. So tattha pheṇuddehakam paccamāno sakimpi uddham gacchatī, sakimpi adho gacchatī, sakimpi tiriyaṁ gacchatī. So tattha dukkhā tibbā kharā kaṭukā vedanā vedeti; na ca tāva kālākaroti yāva na tam pāpakammaṁ byantīhoti. Etam bhayam dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Tamenam nirayapālā mahāmiraye pakkipanti. So kho pana mahāmirayo –

Catukkaṇo catudvāro, vibhatto bhāgaso mito;
Ayopākārapariyanto, ayasā paṭikujjito.

Tassa ayomayā bhūmi, jalitā tejasā yutā;
Samantā yojanasatam, pharitvā tiṭṭhati sabbadā.

Kadariyātapanā [kadariyā tāpanā (ka.) mahāni. 170] ghorā, accimanto durāsadā;
Lomahāmsanarūpā ca, bhesmā paṭībhayā dukhā.

Puratthimāya ca bhittiyā, accikkhandho samutṭhito;
Dahanto pāpakammante, pacchimāya paṭīhaññati.

Pacchimāya ca bhittiyā, accikkhandho samutṭhito;
Dahanto pāpakammante, purimāya paṭīhaññati.

Dakkhiṇāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;
Dahanto pāpakammante, uttarāya paṭīhaññati.

Uttarāya ca bhittiyā, accikkhandho samuṭṭhito;
Dahanto pāpakammante, dakkhiṇāya paṭīhaññati.

Heṭṭhato ca samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;
Dahanto pāpakammante, chadanasmīm paṭīhaññati.

Chadanamhā samuṭṭhāya, accikkhandho bhayānako;
Dahanto pāpakammante, bhūmiyam paṭīhaññati.

Ayokapālamādittam, santattam jalitam yathā;
Evam avīcinirayo, heṭṭhā upari passato.

Tattha sattā mahāluddā, mahākibbisakārino;
Accantapāpakammantā, paccanti na ca miyyare [mīyare (ka.)].

Jātavedasamo kāyo, tesam nirayavāsinam;
Passa kammānam daṭṭhattam, na bhasmā hoti napi masi.

Puratthimenapi dhāvanti, tato dhāvanti pacchimam;
Uttarenapi dhāvanti, tato dhāvanti dakkhiṇam.

Yam yam disam padhāvanti, tam tam dvāram pidhīyati;
Abhinikkhamitāsā te, sattā mokkhagavesino.

Na te tato nikkhmitum, labhanti kammaṭaccayā;
Tesañca pāpakammantam, avipakkam kataṃ bahunti.

Etam bhayaṃ dukkham domanassam kuto jātam? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca jātam.

Yāni ca nerayikāni dukkhāni yāni ca tiracchānayonikāni dukkhāni yāni ca pettivisayikāni dukkhāni yāni ca mānusikāni dukkhāni, tāni kuto jātāni kuto sañjātāni kuto nibbattāni kuto abhinibbattāni kuto pātubhūtāni? Tassa snehapaccayā ca nandipaccayā ca rāgapaccayā ca nandirāgapaccayā ca bhavanti sambhavanti jāyanti sañjāyanti nibbattanti abhinibbattanti pātubhavantī – snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti.

Ādīnavam snehajam pekkhamānoti. Snehoti dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca...pe... ayam taṇhāsneho...pe... ayam diṭṭhisneho. **Ādīnavam snehajam pekkhamānoti** taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca ādīnavam snehajam pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – ādīnavam snehajam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Samsaggajātassa bhavanti snehā, snehanvayaṃ dukkhamidaṃ pahoti; Ādīnavam snehajam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

123. Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti attham paṭibaddhacitto [paṭibandhacitto (ka.)] ; Etam bhayaṃ santhave [sandhave (ka.)] pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti attham paṭibaddhacittoti. Mittāti dve mittā – agārikamitto ca anāgārikamitto [pabbajitamitto (ka.) evamuparipi] ca. Katamo agārikamitto? Idhekacco duddadām dadāti, duccajam cajati, dukkaram karoti, dukkhamam khamati, guyhamassa ācikkhati, guyhamassa parigūhati [pariguyhati (syā. ka.)], āpadāsu na vijahati, jīvitampissa atthāya pariccattam hoti, khīne nātimaññati – ayam agārikamitto.

Katamo anāgārikamitto? Idha bhikkhu piyo ca hoti manāpo ca garu ca bhāvanīyo ca vattā ca vacanakkhamo ca gambhīrañca katham kattā, no ca aṭṭhāne niyojeti adhisile samādapeti, catunnam satipatṭhānānam bhāvanānuyoge samādapeti, catunnam sammappadhānānam...pe... catunnam iddhipādānam... pañcannam indriyānam... pañcannam balānam... sattannañ bojjhaṅgānam... ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyoge samādapeti – ayam anāgārikamitto.

Suhajjā vuccanti yehi saha āgamanam phāsu gamanam phāsu tħānam phāsu nisajjanam [nisajjā (ka.)] phāsu sayanañ phāsu ālapanañ phāsu sallapanam phāsu ullapanam phāsu samullapanam phāsu. **Mitte suhajje anukampamāno hāpeti attthanti** mitte ca suhajje ca sandiṭthe ca sambhatte ca sahāye ca anukampamāno anupekkhamāno anugañhamāno attatthampi paratthampi ubhayatthampi hāpeti, diṭṭhadhammikampi attham hāpeti, samparāyikampi attham hāpeti, paramatthampi hāpeti pahāpeti parihāpeti paridhamseti parivajjeti [parisajjeti (syā.)] antaradhāpetīti – mitte suhajje anukampamāno hāpeti attham.

Paṭibaddhacittoti dvīhi kāraṇehi paṭibaddhacitto hoti – attānam vā nīcam ṭhapento param uccam ṭhapento paṭibaddhacitto hoti, attānam vā uccam ṭhapento param nīcam ṭhapento paṭibaddhacitto hoti. Katham attānam nīcam ṭhapento param uccam ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? Tumhe me bahūpakārā, aham tumhe nissāya labhāmi cīvarapiñḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram. Yampi [yepi (ka.) evam cūlani. khaggavisānasuttaniddesa 151] me aññe dātum vā kātum vā maññanti tumhe nissāya tumhe sampassantā. Yampi me porānam mātāpettikam nāmagottam, tampi me antarahitañ. Tumhehi aham nāyāmi – asukassa kulupako, asukāya kulupakoti. Evam attānam nīcam ṭhapento param uccam ṭhapento paṭibaddhacitto hoti.

Katham attānam uccam ṭhapento param nīcam ṭhapento paṭibaddhacitto hoti? Aham tumhākam bahūpakāro, tumhe mam āgamma buddham saranam gatā, dhammam saranam gatā, saṅgham saranam gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭiviratā; aham tumhākam uddesam demi, paripuccham demi, uposatham ācikkhāmi, navakammañ adhiṭṭhāmi. Atha pana tumhe mam ujjhitvā [pariccajītvā (syā.)] aññe sakkarotha garum karotha mānetha pūjethāti. Evam attānam uccam ṭhapento param nīcam ṭhapento paṭibaddhacitto hotīti – mitte suhajje anukampamāno, hāpeti attham paṭibaddhacitto.

Etam bhayañ santhave pekkhamānoti. Bhayanti jātibhayañ jarābhayañ byādhībhayañ maraṇabhayañ rājabhayañ corabhayañ aggibhayañ udakabhayañ attānuvādabhayañ parānuvādabhayañ dañḍabhayañ duggatibhayañ ūmibhayañ kumbhilabhayañ āvatṭabhayañ susumārabhayañ [sumsumārabhayañ (syā.)] ājīvikabhayañ asilokabhayañ parisaśārajjabhayañ madanabhayañ bhayānakam chambhitattam lomahañso cetaso ubbegō utrāso. Santhaveti dve santhavā – tañhāsanthavo ca diṭṭhisanthavo ca...pe... ayam tañhāsanthavo...pe... ayam diṭṭhisanthavo. Etam bhayañ santhave pekkhamānoti etam bhayañ santhave pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – etam bhayañ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Mitte suhajje anukampamāno, hāpeti attham paṭibaddhacitto;
Etam bhayañ santhave pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

124. Vamso visālova yathā visatto, puttesu dāresu ca yā apekkhā;

Vamṣakkaṭirova [vamse kaṭirova (ka.)] asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Vamso visālova yathā visattoti vamso vuccati veṭugumbo. Yathā veṭugumbasmiṃ porāṇakā vamṣā sattā [veṭugumbasmiṃ kaṇṭakā jaṭīta saṃsibbitā (syā.)] visattā āsattā laggā laggitā palibuddhā, evameva visattikā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo anunayo anurodho nandī nandirāgo cittassa sārāgo icchā mucchā aijhosānam gedho paligedho saṅgo pañiko ejā māyā janikā sañjananī sibbinī jālinī saritā visattikā suttam̄ visaṭā āyūhanī dutiyā pañidhi bhavanetti vanam̄ vanatho santhavo sineho apekkhā paṭibandhu āsā āsīsanā āsīsitattam̄ rūpāsā saddāsā gandhāsā rasāsā phoṭhabbāsā lābhāsā dhanāsā puttāsā jīvitāsā jappā pajappā abhijappā jappanā jappitattam̄ loluppam̄ loluppāyanā loluppāyitattam̄ pucchañjikatā sādhukamyatā adhammarāgo visamalobho nikanti nikāmanā patthanā pihanā sampatthanā kāmataṇhā bhavataṇhā vibhavataṇhā rūpataṇhā arūpataṇhā nirodhataṇhā rūpataṇhā saddataṇhā gandhataṇhā rasataṇhā phoṭhabbataṇhā dhammadataṇhā ogho yogo gantho upādānam̄ āvaraṇam̄ nīvaraṇam̄ chadanaṇam̄ bandhanaṇam̄ upakkilesu anusayo pariyutṭhānam̄ latā veviccham̄ dukkhamūlam̄ dukkhanidānam̄ dukkhappabhavo mārapāso mārabalisaṇam̄ māravisayo māranivāso mārabandhanam̄ taṇhānadī taṇhājālam̄ taṇhāgaddulam̄ taṇhāsamuddo abhijjhā lobho akusalamūlam̄.

Visattikāti kenaṭṭhena visattikā? Visālāti visattikā visatāti visattikā, visaṭāti visattikā, visamāti visattikā, visakkatīti visattikā, visamharatīti visattikā, visamvādikāti visattikā, visamūlāti visattikā, visaphalāti visattikā, visaparibhogāti visattikā. Visālā vā pana taṇhā rūpe sadde gandhe rase phoṭhabbe kule gaṇe āvāse lābhe yase pasamṣāya sukhe cīvare piṇḍapātē senāsane gilānapaccayabhesajjaparikkhāre kāmadhātuyā rūpadhātuyā arūpadhātuyā kāmabhāve rūpabhave arūpabhave saññābhāve asaññābhāve nevasaññānāsaññābhāve ekavokārabhāve catuvokārabhāve pañcavokārabhāve atīte anāgate paccuppanne diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu visatā vitthatāti – visattikāti – vamso visālova yathā visatto.

Puttesu dāresu ca yā apekkhāti. Puttāti cattāro puttā – atrajoutto, khettaجوutto, dinnakoutto, antevāsikoutto. Dārā vuccanti bhariyāyo. Apekkhā vuccanti taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlanti – puttesu dāresu ca yā apekkhā.

Vamṣakkaṭirova asajjamānoti vamso vuccati veṭugumbo. Yathā veṭugumbasmiṃ taruṇakā kaṭirakā [taruṇakalīrā (syā.)] asattā alaggā agadhitā [apalivethitā (syā.)] apalibuddhā nikkhantā nissaṭā vippamuttā evameva. **Sajjāti** dve sajjanā – taṇhāsajjanā ca diṭṭhisajjanā ca...pe... ayam̄ taṇhāsajjanā... pe... ayam̄ diṭṭhisajjanā. Tassa paccekasambuddhassa taṇhāsajjanā pahīnā, diṭṭhisajjanā patinissaṭhā. Taṇhāsajjanāya pahīnattā diṭṭhisajjanāya paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati gandhe na sajjati rase na sajjati phoṭhabbe na sajjati kule...pe... gaṇe... āvāse... lābhe... yase... pasamṣāya... sukhe... cīvare... piṇḍapātē... senāsane... gilānapaccayabhesajjaparikkhāre... kāmadhātuyā... rūpadhātuyā... arūpadhātuyā... kāmabhāve... rūpabhave... arūpabhave... saññābhāve... asaññābhāve... nevasaññānāsaññābhāve... ekavokārabhāve... catuvokārabhāve... pañcavokārabhāve... atīte... anāgate... paccuppanne... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhāti na palibajjhāti na mucchatī; nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – vamṣakkaṭirova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Vamso visālova yathā visatto, puttesu dāresu ca yā apekkhā;
Vamṣakkaṭirova asajjamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**125. Migo araññamhi yathā abaddho [abandho (syā. ka.)], yenicchakam̄ gacchati gocarāya;
Viññū naro seritam̄ pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakam̄ gacchati gocarāyāti. Migoti dve migā – eñimigo ca pasadamigo ca. Yathā āraññiko [āraññako (syā. ka.)] migo araññe pavane caramāno [araññe

vasamāno (syā.)] vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyam kappeti.

Vuttañhetam bhagavatā – “seyyathāpi, bhikkhave, āraññiko migo araññe pavane caramāno vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyam kappeti. Tam kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, luddassa. Evameva kho, bhikkhave, bhikkhu vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkam savicāram vivekajam pītisukham paṭhamam jhānam upasampajja viharati. Ayam vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadām [param (ka.) ma. ni. 1.271] vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu vitakkavicārānam vūpasamā ajjhattam sampasādanam cetaso ekodibhāvam avitakkam avicāram samādhijam pītisukham dutiyam jhānam upasampajja viharati. Ayam vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadām vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu pītiyā ca virāgā upekkhako ca viharati sato ca sampajāno sukhañca kāyena paṭisamvedeti, yan tam ariyā ācikkhanti ‘upekkhako satimā sukhavihāri’ti tatiyam jhānam upasampajja viharati. Ayam vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadām vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānam atthaṅgamā adukkhamasukham upekkhāsatipārisuddhim catuttham jhānam upasampajja viharati. Ayam vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadām vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu sabbaso rūpasaññānam samatikkamā paṭighasaññānam atthaṅgamā nānattasaññānam amanasikārā ‘ananto ākāso’ti ākāsānañcāyatanaṁ upasampajja viharati. Ayam vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadām vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhu sabbaso ākāsānañcāyatanaṁ samatikkamma ‘anantam viññāna’nti viññāṇañcāyatanaṁ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparam, bhikkhave, sabbaso viññāṇañcāyatanaṁ samatikkamma ‘natthi kiñci’ti ākiñcaññāyatanaṁ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparam, bhikkhave, sabbaso ākiñcaññāyatanaṁ samatikkamma nevasaññānaññāyatanaṁ upasampajja viharati...pe....

“Puna caparam, bhikkhave, sabbaso nevasaññānaññāyatanaṁ samatikkamma saññāvedayitanirodham upasampajja viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti. Ayam vuccati, bhikkhave, ‘bhikkhu andhamakāsi māram, apadām vadhitvā māracakkhum adassanam gato pāpimato’, tiṇo loke visattikam. So vissattho gacchati vissattho tiṭṭhati vissattho nisīdati vissattho seyyam kappeti. Tam kissa hetu? Anāpāthagato, bhikkhave, pāpimato”ti – migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakam gacchati gocarāya.

Viññū naro seritam pekkhamānoti. Viññūti pañđito paññavā buddhimā ñāṇī vibhāvī medhāvī. Naroti satto māṇavo poso puggalo jīvo jāgu jantu indagu manujo. Serīti dve serī – dhammadopi serī puggalopi serī. Katamo dhammo serī? Cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro idhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhañgā ariyo atthaṅgiko maggo – ayam dhammo serī. Katamo puggalo serī? Yo iminā serinā dhammena samannāgato, so vuccati puggalo serī. **Viññū naro seritam pekkhamānoti** viññū naro seritam dhammaṁ pekkhamāno, dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno

upaparikkhamānoti – viññū naro seritam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Migo araññamhi yathā abaddho, yenicchakam gacchati gocarāya;
Viññū naro seritam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**126. Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya;
Anabhijjhitaṁ seritam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāyāti sahāyā vuccanti yehi saha āgamanam phāsu gamanam phāsu gamanāgamanam phāsu ṭhānam phāsu nisajjanam phāsu sayanam phāsu ālapanam phāsu sallapanam phāsu ullapanam phāsu samullapanam phāsu. **Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāyāti** sahāyamajjhe vāsepi ṭhānepi gamanepi cārikāyapi attatthamantanā paratthamantanā ubhayatthamantanā diṭṭhadhammikatthamantanā samparāyikatthamantanā paramatthamantanā [ubhayatthamantanā (ka.)] ti – āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya.

Anabhijjhitaṁ seritam pekkhamānoti anabhijjhitaṁ etam vatthu bālānam asappurisānam titthiyānam titthayasāvakānam, yadidam – bhaṇḍukāsāyavatthavasanatā. Abhijjhitaṁ etam vatthu paṇḍitānam sappurisānam buddhasāvakānam paccekabuddhānam, yadidam – bhaṇḍukāsāyavatthavasanatā. **Serīti** dve serī – dhammopi serī puggalopi serī. Katamo dhammo serī? Cattāro satipaṭṭhāna ...pe... ariyo aṭṭhaṅgiko maggo – ayan dhammo serī. Katamo puggalo serī? Yo iminā serinā dhammena samannāgato, so vuccati puggalo serī. **Anabhijjhitaṁ seritam pekkhamānoti** seritam dhammaṁ pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – anabhijjhitaṁ seritam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Āmantanā hoti sahāyamajjhe, vāse ṭhāne gamane cārikāya;
Anabhijjhitaṁ seritam pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**127. Khiḍḍā [khiṭṭā (ka.)] ratī hoti sahāyamajjhe, puttesu ca vipulam hoti pemam;
Piyavippayogam [vippayogampi (ka.)] vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjheti. Khiḍḍāti dve khiḍḍā – kāyikā ca khiḍḍā vācasikā ca khiḍḍā. Katamā kāyikā khiḍḍā? Hatthīhipi kīlanti, assehipi kīlanti, rathehipi kīlanti, dhanūhipi kīlanti, tharūhipi kīlanti, aṭṭhapadehipi kīlanti, dasapadehipi kīlanti, ākāsepi kīlanti, parihārapathēpi kīlanti, santikāyapi kīlanti, khalikāyapi kīlanti, ghaṭikāyapi kīlanti, salākahatthenapi kīlanti, akkhenapi kīlanti, paṅgacīrenapi kīlanti, vaṅkakenapi kīlanti, mokkhacikāyapi kīlanti, ciṅgulakenapi kīlanti, pattālhakenapi kīlanti, rathakenapi kīlanti, dhanukenapi kīlanti, akkharikāyapi kīlanti, manesikāyapi kīlanti, yathāvajjenapi kīlanti. Ayan kāyikā khiḍḍā.

Katamā vācasikā khiḍḍā? Mukhabherikam mukhālambaram mukhaṇḍimakam [mukhadeṇdimakam (syā.), mukhadindimakam (ka.)] mukhacalimakam mukhakerakam [mukhabherukam (syā.)] mukhadaddarikam nāṭakam lāsam gītam davakammam. Ayam vācasikā khiḍḍā.

Ratīti anukkanṭhitādhivacanametam ratīti. Sahāyā vuccanti yehi saha āgamanam phāsu gamanam phāsu gamanāgamanam phāsu ṭhānam phāsu nisajjanam phāsu sayanam phāsu ālapanam phāsu sallapanam phāsu ullapanam phāsu samullapanam phāsu. **Khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjheti** khiḍḍā ca rati ca sahāyamajjhe hotīti – khiḍḍā ratī hoti sahāyamajjhe.

Puttesu ca vipulam hoti pemanti. Puttāti cattāro puttā – atrajoutto, khattajoutto, dinnakoutto, antevāsikoutto. **Puttesu ca vipulam hotim pemanti** puttesu ca adhimattam hoti pemanti –

puttesu ca vipulam hoti pemam.

Piyavippayogam vijigucchamānoti dve piyā – sattā vā saṅkhārā vā. Katame sattā piyā? Idha yassa te honti atthakāmā hitakāmā phāsukāmā yogakkhemakāmā mātā vā pitā vā bhātā vā bhaginī vā putto vā dhītā vā mittā vā amaccā vā nītā vā sālohitā vā, ime sattā piyā.

Katame saṅkhārā piyā? Manāpikā rūpā manāpikā saddā manāpikā gandhā manāpikā rasā manāpikā phoṭṭhabbā, ime saṅkhārā piyā. **Piyavippayogam vijigucchamānoti** piyānam vippayogam vijigucchamāno aṭṭiyamāno harāyamānoti – piyavippayogam vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Khiddā ratī hoti sahāyamajhe, puttesu ca vipulam hoti pemam;
Piyavippayogam vijigucchamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

128. Cātuḍdiso appatīgho ca hoti, santussamāno itarītarena; Parissayānam sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo.

Cātuḍdiso appatīgho ca hotīti. Cātuḍdisoti so paccekasambuddho mettāsaṅhagatena cetasā ekam disam pharitvā viharati, tathā dutiyam, tathā tatiyam, tathā catuttham. Iti uddhamadho tiriyam sabbadhi sabbattatāya sabbāvantam lokam mettāsaṅhagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena [abyāpajjhena (syā.) passa dī. ni. 3.308] pharitvā viharati. Karuṇāsaṅhagatena...pe... muditāsaṅhagatena...pe... upekkhāsaṅhagatena cetasā ekam disam pharitvā viharati, tathā dutiyam, tathā tatiyam...pe... abyāpajjena pharitvā viharati. **Cātuḍdiso appatīgho ca hotīti** mettāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appatīkūlā [appatīkūlā (bahūsu)] honti, ye dakkhiṇāya disāya sattā te appatīkūlā honti, ye pacchimāya disāya sattā te appatīkūlā honti, ye uttarāya disāya sattā te appatīkūlā honti, ye puratthimāya anudisāya sattā te appatīkūlā honti, ye dakkhiṇāya anudisāya sattā te appatīkūlā honti, ye pacchimāya anudisāya sattā te appatīkūlā honti, ye uttarāya anudisāya sattā te appatīkūlā honti, ye hetṭhimāya disāya sattā te appatīkūlā honti, ye uparimāya disāya sattā te appatīkūlā honti, ye disāsu vidisāsu sattā te appatīkūlā honti; karuṇāya bhāvitattā muditāya bhāvitattā upekkhāya bhāvitattā ye puratthimāya disāya sattā te appatīkūlā honti...pe... ye disāsu vidisāsu sattā te appatīkūlā hontīti – cātuḍdiso appatīgho ca hoti.

Santussamāno itarītarenāti so paccekasambuddho santuṭṭho hoti itarītarena cīvarena, itarītaracīvarasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca cīvaraḥetu anesanaṁ appatīrūpam [appatīrūpam (syā.)] āpajjati. Aladdhā ca cīvaraṁ na paritassati, laddhā ca cīvaraṁ agadhitō amucchito anajjhāpasanno [anajjhāpanno (syā.)] ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati. Tāya ca pana itarītaracīvarasantuṭṭhiyā nevattānukkamseti na param vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno patissato, ayam vuccati paccekasambuddho porāne aggaññe ariyavamse ṭhito. Santuṭṭho hoti itarītarena piṇḍapātena...pe...

Santuṭṭho hoti itarītarena senāsanena...pe... santuṭṭho hoti itarītarena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena, itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā ca vaṇṇavādī, na ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraḥetu anesanaṁ appatīrūpam āpajjati. Aladdhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāraṁ na paritassati. Laddhā ca gilānapaccayabhesajjaparikkhāram agadhitō amucchito anajjhāpanno ādīnavadassāvī nissaraṇapañño paribhuñjati. Tāya ca itarītaragilānapaccayabhesajjaparikkhārasantuṭṭhiyā nevattānukkamseti na param vambheti. Yo hi tattha dakkho analaso sampajāno patissato, ayam vuccati paccekasambuddho porāne aggaññe ariyavamse ṭhitoti – santussamāno itarītarena.

Parissayānam sahitā achambhīti. Parissayāti dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca. Katame pākaṭaparissayā? Sīhā byagghā dīpī acchā taracchā kokā mahimṣā

[gomahisā (syā.) mahāni. 5] hatthī ahī vicchikā satapadī, corā vā assu mānavā vā katakammā vā akatakammā vā, cakkhurogo sotarogo ghānarogo jivhārogo kāyarogo sīsarogo kaṇḍarogo mukharogo dantarogo kāso sāso pināso dāho jaro kucchirogo mucchā pakhandikā sūlā visūcikā kuṭṭham gaṇḍo kilāso soso apamāro daddu kaṇḍu kacchu rakhasā vitacchikā lohitapittam madhumeho amṣā pilakā bhagandalā, pittasamuṭṭhānā ābādhā semhasamuṭṭhānā ābādhā vātasamuṭṭhānā ābādhā sannipātikā ābādhā utupariṇāmajā ābādhā visamaparihārajā ābādhā opakkamikā ābādhā kammavipākajā ābādhā, sītam uṇham jighacchā pipāsā uccāro passāvo ḍam̄samakasavātātapasarīsapasamphassā iti vā. Ime vuccanti pākaṭaparissayā.

Katame paṭicchannaparissayā? Kāyaduccaritam vacīduccaritam manoduccaritam kāmacchandanīvaraṇam byāpādanīvaraṇam thinamiddhanīvaraṇam uddhaccakukkuccanīvaraṇam vicikicchānīvaraṇam rāgo doso moho kodho upanāho makkho paṭāso issā macchariyam māyā sāṭheyam thambho sārambho māno atimāno mado pamādo, sabbe kilesā sabbe duccaritā sabbe darathā sabbe pariṭāhā sabbe santāpā sabbākusalābhisaṅkhārā. Ime vuccanti paṭicchannaparissayā.

Parissayāti kenaṭṭhena parissayā? Parisahantīti parissayā, parihānāya samvattantīti parissayā, tatrāsayāti parissayā. Katham parisahantīti parissayā? Te parissayā tam puggalam sahanti parisahanti abhibhavanti ajjhottaranti paryādiyanti maddanti. Evam parisahantīti – parissayā.

Katham parihānāya samvattantīti parissayā? Te parissayā kusalānam dhammānam antarāyāya parihānāya samvattanti. Katamesam kusalānam dhammānam? Sammāpaṭipadāya anulomapaṭipadāya apaccanīkapāṭipadāya anvatthapaṭipadāya dhammānudhammapaṭipadāya sīlesu paripūrakāritāya indriyesu guttadvāratāya bhojane mattaññutāya jāgariyānuyogassa satisampajaññassa catunnam satipaṭṭhānānam bhāvanānuyogassa, catunnam sammappadhānānam... catunnam iddhipādānam... pañcannam indriyānam... pañcannam balānam... sattannam bojjhaṅgānam... ariyassa aṭṭhaṅgikassa maggassa bhāvanānuyogassa – imesam kusalānam dhammānam antarāyāya parihānāya samvattanti. Evam parihānāya samvattantīti – parissayā.

Katham tatrāsayāti parissayā? Tatthete [tatra te (ka.)] pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayā. Yathā bile bilāsayā pāṇā sayanti, dake dakāsayā [udake udakāsayā (syā.)] pāṇā sayanti, vane vanāsayā pāṇā sayanti, rukkhe rukkhāsayā pāṇā sayanti; evameva tatthete pāpakā akusalā dhammā uppajjanti attabhāvasannissayāti. Evampi tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetam bhagavatā – “sāntevāsiko, bhikkhave, bhikkhu sācariyako dukkham na phāsu viharati. Kathānca, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkham na phāsu viharati? Idha, bhikkhave, bhikkhu cakkhunā rūpam disvā uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā, sarasaṅkappā samññojanīyā [saññōjanikā (ka.)], tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsiko vuccati. Tena samudācarena samudācaranti nam pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati. Evam kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkham na phāsu viharatī”ti. Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

“Puna caparam, bhikkhave, bhikkhuno sotena saddam sutvā...pe... ghānena gandham ghāyitvā... pe... jivhāya rasam sāyitvā...pe... kāyena phoṭṭhabbam phusitvā...pe... manasā dhammaṁ viññāya uppajjanti ye pāpakā akusalā dhammā sarasaṅkappā samyojanīyā, tyassa anto vasanti anvāssavanti pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sāntevāsikoti vuccati. Tena samudācarena samudācaranti nam pāpakā akusalā dhammāti. Tasmā sācariyakoti vuccati. Evam kho, bhikkhave, bhikkhu sāntevāsiko sācariyako dukkham na phāsu viharatī”ti. Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetam bhagavatā – “tayome, bhikkhave, antarāmalā antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā. Katame tayo? Lobho, bhikkhave, antarāmalā [antarāmalam (syā. ka.) passa itiv. 88] antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko, doso, bhikkhave...pe... moho, bhikkhave, antarāmalā antarāamitto antarāsapatto antarāvadhako antarāpaccatthiko. Ime kho,

bhikkhave, tayo antarāmalā antarāamittā antarāsapattā antarāvadhakā antarāpaccatthikā”ti.

Anatthajanano lobho, lobho cittappakopano;
Bhayamantarato jātam, tam jano nāvabujjhati.

Luddho attham na jānāti, luddho dhammam na passati;
Andhatamam tadā hoti, yam lobho sahate naram.

Anatthajanano doso, doso cittappakopano;
Bhayamantarato jātam, tam jano nāvabujjhati.

Duṭho attham na jānāti, duṭho dhammam na passati;
Andhatamam tadā hoti, yam doso sahate naram.

Anatthajanano moho, moho cittappakopano;
Bhayamantarato jātam, tam jano nāvabujjhati.

Mūlho attham na jānāti, mūlho dhammam na passati;
Andhatamam tadā hoti, yam moho sahate naranti.

Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetam bhagavatā – “tayo kho, mahārāja, purisassa dhammā ajjhattam uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Katame tayo? Lobho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattam uppajjamānā uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya; doso kho, mahārāja...pe... moho kho, mahārāja, purisassa dhammo ajjhattam uppajjamānā uppajjati ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya. Ime kho, mahārāja, tayo purisassa dhammā ajjhattam uppajjamānā uppajjanti ahitāya dukkhāya aphāsuvihārāya.

“Lobho doso ca moho ca, purisam pāpacetasam;
Hiṁsanti attasambhūtā, tacasāramva samphala”nti [saphalanti (ka.) passa itivu. 50].

Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Vuttañhetam bhagavatā –

“Rāgo ca doso ca itonidānā, aratī ratī lomahaṁso itojā;
Ito samuṭṭhāya manovitakkā, kumārakā dhaṅkamivossajantī”ti [caṅkamivossajantī (syā. ka.) passa su. ni. 273-274].

Evampi, tatrāsayāti – parissayā.

Parissayānam sahitāti parissaye sahitā ārādhītā ajjhottaritā pariyāditā paṭinissatāti – parissayānam sahitā. **Achambhīti** so paccekasambuddho abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṁso viharatīti – parissayānam sahitā acchambhī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Cātuddiso appaṭīgho ca hoti, santussamāno itarītarena;
Parissayānam sahitā achambhī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**129. Dussaṅgahā pabbajitāpi eke, atho gahaṭṭhā gharamāvasantā;
Apposukko paraputttesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo.**

Dussaṅgahā pabbajitāpi eketi pabbajitāpi idhekacce nissayepi diyyamāne uddesepi diyyamāne paripucchāyapi [paripucchēpi (ka.)] diyyamāne cīvarepi diyyamāne pattepi diyyamāne lohathālakēpi diyyamāne dhammakaranepi [dhammakarakepi (syā.)] diyyamāne parissāvanepi diyyamāne thavikepi diyyamāne upāhanepi diyyamāne kāyabandhanepi diyyamāne na suṇanti na sotam̄ odahanti na aññācittam̄ upaṭṭhapenti, anassavā avacanakarā paṭilomavuttino aññeneva mukhaṁ karontī – dussaṅgahā pabbajitāpi eke.

Atho gahaṭṭhā gharamāvasantāti gahaṭṭhāpi idhekacce hatthimhipi diyyamāne...pe... rathepi khettepi vatthumhipi hiraññepi suvaṇṇepi diyyamāne gāmepi...pe... nigamepi nagarepi... ratṭhepi... janapadepi diyyamāne na suṇanti na sotam̄ odahanti na aññācittam̄ upaṭṭhapenti, anassavā avacanakarā paṭilomavuttino aññeneva mukhaṁ karontī – atho gahaṭṭhā gharamāvasantā.

Apposukko paraputttesu hutvāti attānam̄ ṭhapetvā sabbe imasmiṁ atthe paraputtā. Tesu paraputttesu apposukko hutvā abyāvaṭo hutvā anapekkho hutvāti – apposukko paraputttesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Dussaṅgahā pabbajitāpi eke, atho gahaṭṭhā gharamāvasantā;
Apposukko paraputttesu hutvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**130. Oropayitvā [voropayitvā (syā.)] gihibyañjanāni, sañchinnapatto [saṃśīnapatto (sī. aṭṭha.)]
yathā koviṭāro;
Chetvāna vīro gihibandhanāni, eko care khaggavisāṇakappo.**

Oropayitvā gihibyañjanānīti gihibyañjanāni vuccanti kesā ca massū ca mālā ca gandhañca vilepanañca ābharaṇañca pilandhanañca vatthañca pārupanañca vethanañca ucchādanam̄ parimaddanam̄ nhāpanam̄ [nahāpanam̄ (syā.)] sambāhanam̄ ādāsam̄ añjanam̄ mālāgandhavilepanam̄ mukhacūṇam̄ mukhalepanam̄ hatthabandham̄ sikhābandham̄ daṇḍam̄ nālikam̄ [nālikam̄ (ka.) passa dī. ni. 1.16] khaggam̄ chattam̄ citrūpāhanam̄ uṇhīsam̄ manim̄ vālabījanim̄ odātāni vatthāni dīghadasāni [dīgharassāni (syā.)] iti vā. **Oropayitvā gihibyañjanānīti** gihibyañjanāni oropayitvā samoropayitvā nikhipitvā paṭipassambhayitvāti – oropayitvā gihibyañjanāni.

Sañchinnapatto yathā koviṭāroti yathā koviṭārassa pattāni chinnāni sañchinnāni patitāni paripatitāni, evameva tassa paccekasambuddhassa gihibyañjanāni chinnāni sañchinnāni patitānīti – sañchinnapatto yathā koviṭāro.

Chetvāna vīro gihibandhanānīti. Vīroti vīriyavāti vīro, pahūti vīro, visavīti vīro, alamattoti vīro, sūroti vīro, vikkanto abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhaya bheravoti vīro, vigatalomahaṁsoti vīro.

Virato idha [ārato idheva (syā.) passa su. ni. 536] sabbapākehi, nirayadukkham̄ aticca vīriyavā so;
So vīriyavā padhānavā, dhīro [vīro (syā. ka.) passa su. ni. 536] tādi pavuccate tathattā.

Gihibandhanāni vuccanti puttā ca bhariyā ca dāsā ca dāsī ca ajeṭakā ca kukkuṭasūkarā ca hatthigavāssavaṭavā ca khettañca vatthu ca hiraññañca suvaṇṇañca gāmanigamarājadhāniyo ca ratṭhañca janapado ca koso ca koṭṭhāgārañca, yaṁ kiñci rajaṇīyavatthu.

Chetvāna vīro gihibandhanānīti so paccekasambuddho vīro gihibandhanāni chinditvā

samucchinditvā jahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvāti – chetvāna vīro gihibandhanāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Oropayitvā gihibyañjanāni, sañchinnapatto yathā kovilāro,
Chetvāna vīro gihibandhanāni;
Eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Paṭhamo vaggo.

Dutiyavaggo

131. Sace labhetha nipakam sahāyam, saddhim caram sādhuvihāri dhīram; **Abhibhuya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satimā.**

Sace labhetha nipakam sahāyanti sace nipakam pañditam paññavantam buddhimantam nānim vibhāvīm medhāvīm sahāyam labheyya paṭilabheyya adhigaccheyya vindeyyāti – sace labhetha nipakam samhāyam.

Saddhim caram sādhuvihāri dhīranti. **Saddhim caranti** ekato caram. **Sādhuvihārinti** paṭhamenapi jhānena sādhuvihāri, dutienapi jhānena... tatiyenapi jhānena... catutthenapi jhānena sādhuvihāri, mettāyapi cetovimuttiyā sādhuvihāri, karuṇāyapi...pe... muditāyapi... upekkhāyapi cetovimuttiyā sādhuvihāri, ākāsānañcāyatanasamāpattiyāpi sādhuvihāri, viññānañca āyatanasamāpattiyāpi...pe... ākiñcaññāyatanasamāpattiyāpi...pe... nevasaññāsaññāyatanasamāpattiyāpi sādhuvihāri, nirodhasamāpattiyāpi sādhuvihāri, phalasamāpattiyāpi sādhuvihāri. **Dhīranti** dhīram pañditam paññavantam buddhimantam nānim vibhāvīm medhāvinti – saddhim caram sādhuvihāri dhīram.

Abhibhuya sabbāni parissayānīti. **Parissayāti** dve parissayā – pākaṭaparissayā ca paṭicchannaparissayā ca...pe... ime vuccanti pākaṭaparissayā...pe... ime vuccanti paṭicchannaparissayā...pe... evampi, tatrāsayāti – parissayā. **Abhibhuya sabbāni parissayānīti** sabbe parissaye abhibhuya abhibhavitvā ajjhottaritvā pariyādiyitvā madditvāti – abhibhuya sabbāni parissayāni.

Careyya tenattamano satimāti so paccekasambuddho tena nipakena pañditenā paññavantena buddhimantena nāninā vibhāvinā medhāvinā sahāyena saddhim attamano tuṭṭhamano haṭṭhamano pahaṭṭhamano udaggamano muditamano careyya vihareyya iriyeyya vatteyya pāleyya yapeyya yāpeyyāti – careyya tenattamano. **Satimāti** so paccekasambuddho satimā hoti paramena satinepakkena samannāgato, cirakatampi cirabhāsitampi saritā anussaritāti – careyya tenattamano satimā. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sace labhetha nipakam sahāyam, saddhim caram sādhuvihāri dhīram;
Abhibhuya sabbāni parissayāni, careyya tenattamano satimā”ti.

132. No ce labhetha nipakam sahāyam, saddhim caram sādhuvihāri dhīram; **Rājāva raṭṭham vijitam pahāya, eko care khaggavisāṇakappo.**

No ce labhetha nipakam sahāyanti no ce nipakam pañditam paññavantam buddhimantam nānim vibhāvīm medhāvīm sahāyam labheyya paṭilabheyya adhigaccheyya vindeyyāti – no ce labhetha nipakam sahāyam.

Saddhim caram sādhuvihāri dhīranti. **Saddhim caranti** ekato caram. **Sādhuvihārinti**

paṭhamenapi jhānena sādhuvihāriṃ...pe... nirodhasamāpattiyāpi sādhuvihāriṃ, phalasamāpattiyāpi sādhuvihāriṃ. **Dhīranti** dhīram paññavantaṃ buddhimantaṃ nāṇīṃ vibhāvīṃ medhāvinti – saddhiṃ caram sādhuvihāri dhīram.

Rājāva ratṭham vijitam pahāyāti rājā khattiyo muddhābhisissto vijitasāṅgāmo nihatapaccāmitto laddhādhippāyo paripuṇṇakosakotthāgāro ratṭhañca janapadañca kosañca kotthāgārañca pahūtahiraññasuvanñam nagarañca pariccajītvā kesamassum ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyam pabbajītvā akiñcanabhāvam upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpeti. Evam paccekasambuddhopi sabbam gharāvāsapalibodham chinditvā puttadārapalibodham chinditvā nātipalibodham chinditvā mittāmaccapalibodham chinditvā kesamassum ohāretvā kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyam pabbajītvā akiñcanabhāvam upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetī – rājāva ratṭham vijitam pahāya, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“No ce labhetha nipakam sahāyam, saddhiṃ caram sādhuvihāri dhīram;
Rājāva ratṭham vijitam pahāya, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

133. Addhā pasam̄sāma sahāyasampadā, setṭhā samā sevitabbā sahāyā; Ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo.

Addhā pasam̄sāma sahāyasampadanti. Addhāti ekam̄savacanam nissam̄sayavacanam nikankhavacanam advejjhavacanam advelhakavacanam niyogavacanam apaṇṇakavacanam aviraddhavacanam avatthāpanavacanametaṃ – addhāti. **Sahāyasampadanti** sahāyasampadā vuccati yo so sahāyo asekkhena sīlakkhandhena samannāgato hoti, asekkhena samādhikkhandhena... asekkhena paññākkhandhena ... asekkhena vimuttikkhandhena... asekkhena vimuttiñānadassanakkhandhena samannāgato hoti. **Addhā pasam̄sāma sahāyasampadanti** sahāyasampadām pasam̄sāma thomema kittema vaṇṇemāti – addhā pasam̄sāma sahāyasampadām.

Setṭhā samā sevitabbā sahāyāti setṭhā honti sahāyā sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena; samā sadisā honti sahāyā sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanena. Setṭhā vā sahāyā sadisā vā sahāyā sevitabbā bhajitabbā payirupāsitabbā paripucchitabbā paripañhitabbāti – setṭhā samā sevitabbā sahāyā.

Ete aladdhā anavajjabhojīti atthi puggalo sāvajjabhojī atthi puggalo anavajjabhojīti. Katamo ca puggalo sāvajjabhojī? Idhekacco puggalo kuhanāya lapanāya nemittikatāya nippesikatāya lābhena lābhām nijigīsanatāya [nijigīmsanatāya (syā.)] dārudānena veludānena pattadānena pupphadānena phaladānena sinānadānena cuṇṇadānena mattikādānena dantakaṭṭhadānena mukhodakadānena cāṭukamyatāya [pāṭukamyatāya (syā.) mahāni. 159] muggasūpyatāya [muggasūpātāya (syā.)] pāribhatyatāya pīṭhamaddikatāya vatthuvijjāya tiracchānavijjāya aṅgavijjāya nakkhattavijjāya dūtagamanena pahiṇagamanena jaṅghapesaniyena vejjakammena navakammena [dūtakammena (syā. ka.) mahāni. 159] piṇḍapaṭipīṇḍakena dānānuppadānena, adhammena visamena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā jīvikam [jīvitam (ka.)] kappeti. Ayam vuccati puggalo sāvajjabhojī.

Katamo ca puggalo anavajjabhojī? Idhekacco puggalo na kuhanāya na lapanāya na nemittikatāya na nippesikatāya na lābhena lābhām nijigīsanatāya na dārudānena na veludānena na pattadānena na pupphadānena na phaladānena na sinānadānena na cuṇṇadānena na mattikādānena na dantakaṭṭhadānena na mukhodakadānena na cāṭukamyatāya na muggasūpyatāya na pāribhatyatāya na pīṭhamaddikatāya na vatthuvijjāya na tiracchānavijjāya na aṅgavijjāya na nakkhattavijjāya na dūtagamanena na pahiṇagamanena na jaṅghapesaniyena na vejjakammena na navakammena na piṇḍapaṭipīṇḍakena na dānānuppadānena, dhammena samena laddhā labhitvā adhigantvā vinditvā paṭilabhitvā jīvikam kappeti. Ayam vuccati puggalo anavajjabhojī.

Ete aladdhā anavajjabhojīti ete anavajjabhojī aladdhā alabhitvā anadhigantvā avinditvā appaṭilabhitvāti – ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Addhā pasamsāma sahāyasampadām, sethā samā sevitabbā sahāyā;
Ete aladdhā anavajjabhojī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

134. Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni, kammāraputtena suniṭṭhitāni;
Saṅghaṭayantāni [samghaṭtamānāni (su. ni. 48)] duve bhujasmīm, eko care khaggavisāṇakappo.

Disvā suvaṇṇassa pabhassarānīti disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā. **Suvaṇṇassāti** jātarūpassa. **Pabhassarānīti** parisuddhāni pariyodātānīti – disvā suvaṇṇassa pabhassarāni.

Kammāraputtena suniṭṭhitānīti kammāraputto vuccati suvaṇṇakāro. **Kammāraputtena suniṭṭhitānīti** kammāraputtena suniṭṭhitāni sukātāni suparikkammakatānīti – kammāraputtena suniṭṭhitāni.

Saṅghaṭayantāni duve bhujasmīnti bhujo vuccati hattho. Yathā ekasmiṃ hatthe dve nūpurāni [dhuvarāni (syā.)] ghaṭentī [ghaṭenti (syā.)]; evameva sattā tanhāvasena diṭṭhivasena niraye ghaṭentī, tiracchānayoniyam ghaṭentī, pettivisaye ghaṭentī, manussaloke ghaṭentī, devaloke ghaṭentī, gatiyā gatīm upapattiyyā upapattiyyā paṭisandhiyā paṭisandhiyā bhavena bhavam samsārena samsāram vaṭṭena vaṭṭam ghaṭentī saṅghaṭentī saṅghaṭentā caranti viharanti iriyanti vattenti pālenti yapenti yāpentī – saṅghaṭayantāni duve bhujasmīm, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Disvā suvaṇṇassa pabhassarāni, kammāraputtena suniṭṭhitāni;
Saṅghaṭayantāni duve bhujasmīm, eko care khaggavisāṇakappo”.

135. Evaṁ dutīyena sahā mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā;
Etaṁ bhayaṁ āyatīm pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Evaṁ dutīyena sahā mamassāti tanhādutiyo vā hoti puggaladutiyo vā. Kathām tanhādutiyo hoti? Taṇhāti rūpataṇhā...pe... dhammadataṇhā. Yassesā tanhā appahīnā, so vuccati tanhādutiyo.

Tanhādutiyo puriso, dīghamaddhāna samsaram;
Itthabhāvaññathābhāvam, samsaram nātivattatīti.

Evaṁ tanhādutiyo vā hoti.

Kathām puggaladutiyo hoti? Idhekacco na athahetu [attahetu (syā.)] na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto ekassa vā dutiyo hoti, dvinnam vā tatiyo hoti, tiṇam vā catuttho hoti. Tattha bahuṁ samphappalāpam palapati; seyyathidam – rājakathām corakathām mahāmattakathām senākathām bhayakathām yuddhakathām annakathām pānakathām vatthakathām sayanakathām mālākathām gandhakathām nātikathām yānakathām gāmakathām nigamakathām nagarakathām janapadakathām itthikathām [itthikathām purisakathām (syā. ka.) dī. ni. 1.17, 201; sam. ni. 5.1080 passitabbam] sūrakathām visikhākathām kumbhaṭhānakathām pubbapetakathām nānattakathām lokakkhāyikam samuddakkhāyikam itibhavābhavakathām katheti. Evaṁ puggaladutiyo hotīti – evaṁ dutīyena sahā mamassa.

Vācābhilāpo abhisajjanā vāti vācābhilāpo vuccati bāttimsa tiracchānakathā, seyyathidam – rājakathām...pe... itibhavābhavakathām. **Abhisajjanā vāti** dve sajjanā – tanhāsajjanā ca diṭṭhisajjanā

ca...pe... ayam tañhāsajjanā...pe... ayam diñthisajjanāti – vācābhilāpo abhisajjanā vā.

Etam bhayam āyatim pekkhamānoti. Bhayanti jātibhayam jarābhayam byādhībhayam maraṇabhayam rājabhayam corabhayam aggibhayam udakabhayam attānuvādabhayam parānūvādabhayam dañḍabhayam duggatibhayam ūmibhayam kumbhilabhayam āvatṭabhbhayam susumārabhayam ājīvakabhayam asilokabhayaṁ parisaśārajjabhayam madanabhayaṁ bhayānakam chambhitattam lomahaṁso cetaso ubbego utrāso. **Etam bhayam āyatim pekkhamānoti** etam bhayaṁ āyatim pekkhamāno dakkhamāno olokayamāno nijjhāyamāno upaparikkhamānoti – etam bhayaṁ āyatim pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Evam dutīyena sahā mamassa, vācābhilāpo abhisajjanā vā;
Etam bhayaṁ āyatim pekkhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”.

136. Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittam; Ādīnavam kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Kāmā hi citrā madhurā manoramāti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca...pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Citrāti** nānāvaṇṇā rūpā nānāvaṇṇā saddā nānāvaṇṇā gandhā nānāvaṇṇā rasā nānāvaṇṇā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasam̄hitā rajañyā. **Madhurāti** vuttañhetam bhagavatā [ma. ni. 1.167 passitabbam] – “pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasam̄hitā rajañyā, sotaviññeyyā saddā...pe... ghānaviññeyyā gandhā... jivhāviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasam̄hitā rajañyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yam kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukham somanassam, idam vuccati kāmasukham mīlhasukham [mīlhasukham (passa ma. ni. 3.328)] puthujjanasukham anariyasukham, na sevitabbam na bhāvetabbam na bahulikātabbam, ‘bhāyitabbam etassa sukhassā’ti vadāmī’ti – kāmā hi citrā madhurā **manoramāti**. Manoti yan cittaṁ...pe... tajjā manoviññāṇadhātu. Mano ramenti thomenti tosentī pahāsentīti – kāmā hi citrā madhurā manoramā.

Virūparūpena mathenti cittanti nānāvaṇṇehi rūpehi...pe... nānāvaṇṇehi phoṭṭhabbehi cittam mathenti tosentīti pahāsentīti – virūparūpena mathenti cittam.

Ādīnavam kāmaguṇesu disvāti. Vuttañhetam bhagavatā – “ko ca, bhikkhave, kāmānam ādīnavo? Idha, bhikkhave, kulaputto yena sippaṭṭhānena jīvikam kappeti, yadi muddāya yadi gaṇanāya yadi saṅkhānena yadi kasiyā yadi vanijjāya yadi gorakkhena yadi issatthena [issatthena (syā.), issattena (ka.) passa ma. ni. 1.167] yadi rājaporisena yadi sippaññatarena, sītassa purakkhato uṇhassa purakkhato ḍāmsamakasavātātapasarīsapasamphassehi samphassamāno [rissamāno (ma. ni. 1.167)] khuppi pāsāya mīyamāno; ayam, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Tassa ce, bhikkhave, kulaputtassa evam uṭṭhahato ghaṭato vāyamato te bhogā nābhinippajjanti, so socati kilamati paridevati urattāliṁ kandati, sammoham āpajjati – ‘mogham vata me uṭṭhānam, aphalo vata me vāyāmo’ti. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandiṭṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Tassa ce, bhikkhave, kulaputtassa evam uṭṭhahato ghaṭato vāyamato te bhogā abhinippajjanti, so tesam bhogānam ārakkhādhikaraṇam dukkham domanassam [dukkhadomanassam (syā. ka.)] paṭisamvedeti – ‘kinti me bhoge neva rājāno hareyyum, na corā hareyyum, na aggi ḍaheyya, na udakam vaheyya, na appiyā dāyādā hareyyu’nti. Tassa evam ārakkhato gopayato te bhoge rājāno vā haranti corā vā haranti aggi vā ḍahati udakam vā vahati appiyā vā dāyādā haranti. So socati...pe... sammoham āpajjati – ‘yampi me ahosi tampi no natthī’ti. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandiṭṭhiko

dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Puna caparam, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu rājānopi rājūhi vivadanti, khattiyaṁ khattiyehi vivadanti, brāhmaṇāpi brāhmaṇehi vivadanti, gahapatīpi gahapatīhi vivadanti, mātāpi puttena vivadati, puttopi mātarā vivadati, pitāpi puttena vivadati, puttopi pitarā vivadati, bhātāpi bhaginiyā vivadati, bhaginīpi bhātarā vivadati, sahāyopi sahāyena vivadati. Te tattha kalahaviggahavivādāpannā aññamaññam pāññhipi upakkamanti ledḍūhipi upakkamanti dañdehipi upakkamanti satthehipi upakkamanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkham. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandīṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Puna caparam, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu asicammam gahetvā dhanukalāpam sannayhitvā ubhatobyūlham [[ubhatovyūlham \(syā.\) passa ma. ni. 1.168](#)] saṅgāmam pakkhandanti, usūsupi khippamānesu sattisupi khippamānāsu asisupi vijjotalantesu. Te tattha usūhipi vijjhanti sattīhipi [[sattiyāpi \(ma. ni. 1.167, 178\)](#)] vijjhanti asināpi sīsaṁ chindanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkham. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandīṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Puna caparam, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu asicammam gahetvā dhanukalāpam sannayhitvā addāvalepanā [[addhāvalepanā \(syā.\)](#)] upakāriyo pakkhandanti, usūsupi khippamānesu sattisupi khippamānāsu, asisupi vijjotalantesu. Te tattha usūhipi vijjhanti sattīhipi vijjhanti chakaṇakāyapi [[chakaṇatiyāpi \(syā.\), pakkaṭhiyā \(sī. aṭṭha.\) passa ma. ni. 1.168](#)] osiñcanti abhivaggenapi omaddanti asināpi sīsaṁ chindanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkham. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandīṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Puna caparam, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu sandhimpi chindanti nillopampi haranti ekāgārikampi karonti paripanthepi tiṭṭhanti paradārampi gacchanti. Tamenam rājāno gahetvā vividhā kammakāraṇā kārenti – kasāhipi tālenti, vettehipi tālenti, adhādañdakehipi tālenti, hatthampi chindanti...pe... asināpi sīsaṁ chindanti. Te tattha maraṇampi nigacchanti maraṇamattampi dukkham. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo sandīṭhiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu.

“Puna caparam, bhikkhave, kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu kāyena duccaritam caranti vācāya duccaritam caranti manasā duccaritam caranti. Te kāyena duccaritam caritvā vācāya duccaritam caritvā manasā duccaritam caritvā kāyassa bhedā param maraṇā apāyam duggatim vinipātam nirayam upapajjanti. Ayampi, bhikkhave, kāmānam ādīnavo samparāyiko dukkhakkhandho kāmahetu kāmanidānam kāmādhikaraṇam kāmānameva hetu”.

Ādīnavam kāmaguṇesu disvāti kāmaguṇesu ādīnavam disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – ādīnavam kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittam;
Ādīnavam kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

137. Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metam;
Etam bhayaṁ kāmaguṇesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metanti vuttañhetam bhagavatā – “bhayanti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Dukkhanti, bhikkhave, kāmānametam

adhivacanam. Rogoti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Gaṇḍoti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Sallanti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Saṅgoti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Pañkoti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Gabbhoti, bhikkhave, kāmānametam adhivacanam. Kasmā ca, bhikkhave, bhayanti kāmānametam adhivacanam? Yasmā ca kāmarāgarattāyam, bhikkhave, chandarāgavinibaddho [chandarāgavinibandho (syā. ka.) passa a. ni. 8.56] diṭṭhadhammikāpi bhayā na parimuccati, samparāyikāpi bhayā na parimuccati, tasmā bhayanti kāmānametam adhivacanam. Kasmā ca, bhikkhave, dukkhanti...pe... rogoti... gaṇḍoti... sallanti... saṅgoti... pañkoti... gabbhoti kāmānametam adhivacanam? Yasmā ca kāmarāgarattāyam, bhikkhave, chandarāgavinibaddho diṭṭhadhammikāpi gabbhā na parimuccati, samparāyikāpi gabbhā na parimuccati, tasmā gabbhoti kāmānametam adhivacana”nti.

Bhayam dukkhañca rogo ca, gaṇḍo sallañca saṅgo ca;
Pañko gabbho ca ubhayam, ete kāmā pavuccanti;
Yattha satto puthujjano.

Otiñño sātarūpena, puna gabbhāya gacchatī;
Yato ca bhikkhu ātāpī, sampajaññam na riccati [na riñcati (syā. ka.) sam. ni. 4.251].

So imam palipatham duggam, atikkamma tathāvidho;
Pajam jātijarūpetam, phandamānam avekkhatīti.

Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metam.

Etam bhayam kāmaguñesu disvāti etam bhayam kāmaguñesu disvā passitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – etam bhayam kāmaguñesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Ītī ca gaṇḍo ca upaddavo ca, rogo ca sallañca bhayañca metam;
Etam bhayam kāmaguñesu disvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

138. Sītañca uṇhañca khudam pipāsam, vātātare ḍamsasarīsape [ḍamsasirimsape (syā.), ḍamsamakasarīsape (ka.)] ca;
Sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Sītañca uṇhañca khudam pipāsanti. Sītanti dvīhi kārañehi sītam hoti – abbhantaradhbātuppakopavasena vā sītam hoti bahiddhā utuvasena vā sītam hoti. **Uṇhanti** dvīhi kārañehi uṇham hoti – abbhantaradhbātuppakopavasena vā uṇham hoti bahiddhā utuvasena vā uṇham hoti. Khudā [khuddā (syā. ka.)] vuccati chātako. Pipāsā vuccati udakapipāsāti – sītañca uṇhañca khudam pipāsam.

Vātātare ḍamsasarīsape cāti. Vātātare puratthimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā supanñavātā tālapanñavātā [tālavaṇḍavātā (ka.) cūlāni. upasīvamāṇavapucchāniddesa 43] vidhūpanavātā. Ātapo vuccati sūriyasantāpo. Ḍamsā vuccanti piṅgalamakkhikā. Sarīsapā vuccanti ahīti – vātātare ḍamsasarīsape ca.

Sabbānipetāni abhisambhavitvāti abhibhavitvā ajjhottaritvā pariyyādiyitvā madditvāti – sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sītañca uṇhañca khudam pipāsam, vātātare ḍamsasarīsape ca;
Sabbānipetāni abhisambhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**139. Nāgova yūthāni vivajjayitvā, sañjātakhandho padumī ulāro;
Yathābhīrantam vihare [vīharām (su. ni. 53)] araññe, eko care khaggavisāṇakappo.**

Nāgova yūthāni vivajjayitvāti nāgo vuccati hatthināgo. Paccekasambuddhopi nāgo. Kimkāraṇā paccekasambuddho nāgo? Āgum na karotīti nāgo; na gacchatīti nāgo; na āgacchatīti nāgo. Katham so paccekasambuddho āgum na karotīti nāgo? Āgu vuccati pāpakā akusalā dhammā samkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatīti jātijarāmaraṇiyā.

Āgum na karoti kiñci loke, sabbasamyoge visajja bandhanāni;
Sabbattha na sajjati vimutto, nāgo tādi pavuccate tathattā.

Evam so paccekasambuddho āgum na karotīti nāgo.

Katham so paccekasambuddho na gacchatīti nāgo? So paccekasambuddho na chandāgatim gacchati, na dosāgatim gacchati, na mohāgatim gacchati, na bhayāgatim gacchati, na rāgavasena gacchati, na dosavasena gacchati, na mohavasena gacchati, na mānavasena gacchati, na diṭṭhivasena gacchati, na uddhaccavasena gacchati, na vicikicchāvasena gacchati, na anusayavasena gacchati, na vaggehi kappehi yāyati nīyati [niyyati (syā. ka.)] vuyhati samharīyati. Evam so paccekasambuddho na gacchatīti nāgo.

Katham so paccekasambuddho na āgacchatīti nāgo? Sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati, sakadāgāmimaggena...pe... anāgāmimaggena...pe... arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati. Evam so paccekasambuddho na āgacchatīti nāgo.

Nāgova yūthāni vivajjayitvāti yathā so hatthināgo yūthāni vivajjetvā parivajjetvā abhinivajjetvā ekova araññavanamajjhogāhetvā [araññe vanamajjhassa ajjhogāhetvā (syā.)] carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpeti, paccekasambuddhopi gañam vivajjetvā parivajjetvā abhivajjetvā eko [eko care khaggavisāṇakappo (syā.)] araññavanapaththāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyakāni paṭisallānasārūppāni. So eko gacchati eko tiṭṭhati eko nisīdati eko seyyam kappeti eko gāmam piñḍaya pavisati eko paṭikkamatī eko raho nisīdati eko cañkamam adhiṭṭhāti eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetīti – nāgova yūthāni vivajjayitvā.

Sañjātakhandho padumī ulāroti yathā so hatthināgo sañjātakkhandho sattaratano vā hoti atṭharatano vā, paccekasambuddhopi sañjātakkhandho asekkhena sīlakkhandhena asekkhena samādhikkhandhena asekkhena paññākkhandhena asekkhena vimuttikkhandhena asekkhena vimuttiñāṇadassanakkhandhena. Yathā so hatthināgo padumī, paccekasambuddhopi sattahi bojjhaṅgapupphēti padumī, satisambojjhaṅgapupphēna dhammavicasambojjhaṅgapupphēna vīriyasambojjhaṅgapupphēna pītisambojjhaṅgapupphēna, pītisambojjhaṅgapupphēna passaddhisambojjhaṅgapupphēna samādhisambojjhaṅgapupphēna upekkhāsambojjhaṅgapupphēna. Yathā so hatthināgo ulāro thāmena balena javena sūrena, paccekasambuddhopi ulāro sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassanenāti – sañjātakhandho padumī ulāro.

Yathābhīrantam vihare araññeti yathā so hatthināgo yathābhīrantam araññe viharati, paccekasambuddhopi yathābhīrantam araññe viharati. Paṭhamenapi jhānenā yathābhīrantam araññe viharati, dutiyenapi jhānenā...pe... tatiyenapi jhānenā... catutthenapi jhānenā yathābhīrantam araññe viharati; mettāyapi cetovimuttiyā yathābhīrantam araññe viharati, karuṇāyapi cetovimuttiyā... muditāyapi cetovimuttiyā... upekkhāyapi cetovimuttiyā yathābhīrantam araññe viharati; ākāsānañcāyatanasamāpattiyāpi yathābhīrantam araññe viharati, viññāṇañcāyatanasamāpattiyāpi... ākiñcaññāyatanasamāpattiyāpi... nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyāpi... nirodhasamāpattiyāpi... phalasamāpattiyāpi yathābhīrantam araññe viharatīti – yathābhīrantam vihare araññe, eko care

khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Nāgova yūthāni vivajjayitvā, sañjātakhandho padumī ulāro;
Yathābhīrantam vihare araññe, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**140. Aṭṭhānataṁ saṅgaṇikāratassa, yam phassaye [phussaye (syā. ka.)] sāmayikam
[āsāmāyikam (ka.)] vimuttim;**
Ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo.

Aṭṭhānataṁ saṅgaṇikāratassa, yam phassaye sāmayikam vimuttinti vuttañhetam bhagavatā – “yāvatānanda [so vatānanda (ma. ni. 3.186)], bhikkhu saṅgaṇikārāmo saṅgaṇikarato saṅgaṇikārāmataṁ anuyutto, gaṇārāmo gaṇarato gaṇasammuditō (gaṇārāmataṁ anuyutto) [() natthi ma. ni. 3.186], yam tam nekkhammasukham pavivekasukham upasamasukham sambodhisukham, tassa sukhassa nikāmalābhī bhavissati akicchalābhī akasiralābhīti – netam thānam vijjati. Yo ca kho so, ānanda, bhikkhu eko gaṇasmā vūpakaṭṭho viharati, tassetam bhikkhuno pāṭikaṅkham. Yam tam nekkhammasukham pavivekasukham upasamasukham sambodhisukham, tassa sukhassa nikāmalābhī bhavissati akicchalābhī akasiralābhīti – thānametam vijjati. Yāvatānanda, bhikkhu saṅgaṇikārāmo saṅgaṇikarato saṅgaṇikārāmataṁ anuyutto, gaṇārāmo gaṇarato gaṇasammuditō (gaṇārāmataṁ anuyutto,) sāmāyikam [sāmayikam (syā. ka.)] vā kantam cetovimuttim upasampajja viharissati, asāmāyikam vā akuppanti – netam thānam vijjati. Yo ca kho so, ānanda, bhikkhu eko gaṇasmā vūpakaṭṭho viharati, tassetam bhikkhuno pāṭikaṅkham sāmāyikam vā kantam cetovimuttim upasampajja viharissati, asāmāyikam vā akuppanti, thānametam vijjati”ti – aṭṭhānataṁ saṅgaṇikāratassa, yam phassaye sāmayikam vimuttim.

Ādiccabandhussa vaco nisammāti ādicco vuccati sūriyo. So gotamo gottena. Paccekasambuddhopi gotamo gottena. So paccekasambuddho sūriyassa gottañātako gottabandhu, tasmā paccekasambuddho ādiccabandhu. **Ādiccabandhussa vaco nisammāti** ādiccabandhussa vacanam byappathaṁ desanam anusāsanam anusittham sutvā suñitvā uggahetvā upadhārayitvā upalakkhayitvāti – ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Aṭṭhānataṁ saṅgaṇikāratassa, yam phassaye sāmayikam vimuttim;
Ādiccabandhussa vaco nisamma, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Dutiyo vaggo.

Tatiyavaggo

**141. Diṭṭhivisūkāni upātivatto, patto niyāmam paṭiladdhamaggo;
Uppannañānomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo.**

Diṭṭhivisūkāni upātivattoti diṭṭhivisūkāni vuccanti vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhī. Idha assutavā puthujjano ariyānam adassāvī ariyadhammassa akovido ariyadhamme avinīto sappurisānam adassāvī sappurisadhammassa akovido sappurisadhamme avinīto rūpam attato samanupassati rūpavantam vā attānam attani vā rūpam rūpasmim vā attānam, vedanam...pe... saññam... saṅkhāre... viññāṇam attato samanupassati viññāṇavantam vā attānam attani vā viññāṇam viññāṇasmiṁ vā attānam. Yā evarūpā diṭṭhi diṭṭhigatam diṭṭhigahanam diṭṭhikantāro diṭṭhivisūkāyikam diṭṭhivipphanditam diṭṭhisamyojanam gāho paṭiggāho abhiniveso parāmāso kummaggo micchāpatho micchattam titthāyatanaṁ vipariyesaggāho viparītaggāho vipallāsaggāho micchāgāho, ayāthāvakasmiṁ yāthāvakanti gāho, yāvatā dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni – imāni diṭṭhivisūkāni. **Diṭṭhivisūkāni upātivattoti** diṭṭhivisūkāni upātivatto atikkanto samatikkanto vītivattoti – diṭṭhivisūkāni upātivatto.

Patto niyāmam paṭiladdhamaggoti niyāmā vuccanti cattāro maggā; ariyo aṭṭhaṅgiko maggo, seyyathidaṁ – sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhi. Catūhi ariyamaggehi samannāgato niyāmam patto sampatto adhigato phassito sacchikatoti – patto niyāmam. **Paṭiladdhamaggoti** laddhamaggo paṭiladdhamaggo adhigatamaggo phassitamaggo sacchikatamaggoti – patto niyāmam paṭiladdhamaggo.

Uppannañāṇomhi anaññaneyyoti tassa paccekasambuddhassa ñāṇam uppānam samuppannām nibbattam abhinibbattam pātubhūtam. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti ñāṇam uppānam samuppannām nibbattam abhinibbattam pātubhūtam, “sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti... “yam kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti ñāṇam uppānam samuppannām nibbattam abhinibbattam pātubhūtanti – uppānañāṇomhi. **Anaññaneyyoti** so paccekasambuddho na paraneyyo

Na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtam [[tam \(ka.\)](#)] jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissato. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti na paraneyyo na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtam jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissato. “Sabbe saṅkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti na paraneyyo na parappattiyo na parappaccayo na parapaṭibaddhagū, yathābhūtam jānāti passati asammūlho sampajāno paṭissatoti – uppānañāṇomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Diṭṭhīvisūkāni upātivatto, patto niyāmam paṭiladdhamaggo;
Uppānañāṇomhi anaññaneyyo, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

142. Nillolupo nikkuho nippipāso, nimmakkho niddhantakasāvamoho; [Nirāsaso \[nirāsayo \(sī. aṭṭha.\) su. ni. 56\]](#) sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Nillolupo nikkuho nippipāsoti loluppam vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā loluppā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnaṁūlā tālāvatthukatā anabhāvamkaṭā āyatim anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho nillolupo.

Nikkuhoti tīni kuhanavatthūni – paccayapaṭisevanasaṅkhātam kuhanavatthu, iriyāpathasaṅkhātam kuhanavatthu, sāmantajappanasāṅkhātam kuhanavatthu.

Katamaṁ paccayapaṭisevanasaṅkhātam kuhanavatthu? Idha gahapatikā bhikkhum [[bhikkhū \(ka.\) mahāni. 87](#)] nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi, so pāpiccho icchāpakato atthiko cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārānam bhiyyokamyatam upādāya cīvaram paccakkhāti, piṇḍapātam paccakkhāti, senāsanam paccakkhāti, gilānapaccayabhesajjaparikkhāram paccakkhāti. So evamāha – “kim̄ samaṇassa mahagghena cīvarena! Etam sāruppam yam̄ samaṇo susānā vā saṅkārakūṭā vā pāpaṇikā vā nantakāni uccinītvā saṅghāṭikam̄ karitvā dhāreyya. Kim̄ samaṇassa mahagghena piṇḍapātena! Etam sāruppam yam̄ samaṇo uñchācariyāya piṇḍiyālopena jīvikam̄ kappeyya. Kim̄ samaṇassa mahagghena senāsanena! Etam sāruppam yam̄ samaṇo rukkhamūliko vā assa sosāniko vā abbhokāsiko vā. Kim̄ samaṇassa mahagghena gilānapaccayabhesajjaparikkhārena! Etam sāruppam yam̄ samaṇo pūtimuttena vā haritakīkhaṇḍena vā osadham̄ kareyyā”ti. Tadupādāya lūkham̄ cīvaram dhāreti lūkham̄ piṇḍapātam paribhuñjati lūkham̄ senāsanam paṭisevati lūkham̄ gilānapaccayabhesajjaparikkhāram paṭisevati. Tamenam̄ gahapatikā evam̄ jānanti – “ayam samaṇo appiccho santuttho pavivitto asamsaṭṭho āraddhavīriyo dhutavādo”ti. Bhiyyo bhiyyo nimantenti cīvarapiṇḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhārehi. So evamāha – “tiṇṇam̄ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṁ puññam̄ pasavati, saddhāya sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṁ puññam̄ pasavati, deyyadhammassa sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṁ puññam̄ pasavati, dakkhiṇeyyānam̄ sammukhībhāvā saddho kulaputto bahuṁ puññam̄ pasavati. Tumhākañcevāyam̄

saddhā atthi, deyyadhammo ca samvijjati, ahañca pañiggāhako. Saceham na pañiggahessāmi, evam tumhe puññena paribāhirā bhavissatha [bhavissanti (mahāni. 87)]. Na mayham iminā attho. Api ca, tumhākamyeva anukampāya pañiggāñhāmī’ti. Tadupādāya bahumpi cīvarañ pañiggāñhāti, bahumpi piñḍapātam pañiggāñhāti, bahumpi senāsanam pañiggāñhāti, bahumpi gilānapaccayabhesajjaparikkhāram pañiggāñhāti. Yā evarūpā bhākuñikā bhākuñiyam kuhanā kuhāyanā kuhitattam – idam paccayapaññisevanasañkhātam kuhanavatthu.

Katamañ iriyāpathasañkhātam kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo “evam mam jano sambhāvessati”ti gamanam sañthapeti thānam sañthapeti nisajjam [nisajjanam (ka.)] sañthapeti sayanam sañthapeti, pañidhāya gacchatī pañidhāya tiññhati pañidhāya nisidati pañidhāya seyyam kappeti samāhito viya gacchatī samāhito viya tiññhati samāhito viya nisidati samāhito viya seyyam kappeti, āpāthakajjhāyīva [āpāthakajjhāyī ca (ka.)] hoti. Yā evarūpā iriyāpathassa āñhapanā ñhapanā sañthapanā bhākuñikā bhākuñiyam kuhanā kuhāyanā kuhitattam [kuhāyitattam (syā. ka.), visuddhimaggatñhakathā oloketabbā] – idam iriyāpathasañkhātam kuhanavatthu.

Katamam sāmantajappanasañkhātam kuhanavatthu? Idhekacco pāpiccho icchāpakato sambhāvanādhippāyo “evam mam jano sambhāvessati”ti ariyadhamme sannissitavācam bhāsatī. “Yo evarūpam cīvarañ dhāreti so samaño mahesakkho”ti bhañati; yo evarūpam pattam dhāreti...pe... lohathālakam dhāreti... dhammadarañam dhāreti... parissāvanañam dhāreti... kuñcikanam dhāreti... upāhanam dhāreti... kāyabandhanam dhāreti... āyogam [āyogabandhanañ (syā. ka.) mahāni. 87] dhāreti so samaño mahesakkho”ti bhañati; “yassa evarūpā upajjhāyo so samaño mahesakkho”ti bhañati; yassa evarūpo ācariyo ...pe... evarūpā samānupajjhāyakā... samānācariyakā... mittā... sandiññhā... sambhattā... sahāyā so samaño mahesakkhoti bhañati; yo evarūpe vihāre vasati... añdhayoge vasati... pāsade vasati... hammiye vasati... guhāyam vasati... leñe vasati... kuñiyam vasati... kūtāgāre vasati... atṭe vasati... māle vasati... uddanđe [uđtanđe (ka.)] vasati... upaññhānasālāyam vasati... maññape vasati... rukkhamūle vasati so samaño mahesakkho”ti bhañati.

Atha vā, korajikakorajiko bhākuñikabhākuñiko kuhakakuhako lapakalapako mukhasambhāviko “ayañ samaño imāsañ evarūpānañ santānañ vihārasamāpattīnañ lābhī”ti tādisam gambhīram gūlham nipiñam pañicchannam lokuttaram suññatāpañisaññuttam katham katheti. Yā evarūpā bhākuñikā bhākuñiyam kuhanā kuhāyanā kuhitattam, idam sāmantajappanasañkhātam kuhanavatthu. Tassa paccekasambuddhassa imāni tīni kuhanavatthūni pahīnāni samucchinnāni vūpasantāni pañippassaddhāni abhabbuppattikāni ñāñagginā daññhāni. Tasmā so paccekasambuddho nikkuho.

Nippipāsoti pipāsā vuccati taññhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā pipāsā taññhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinamūlā tālāvatthukatā anabhāvamkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho nippipāsoti – nillolupo nikkuho nippipāso.

Nimmakkho niddhantakasāvamohoti. **Makkhoti** yo makkho makkhāyanā [makkhiyanā (ka.) passa vibha. 892] makkhāyitattam niññhuriyam niññhuriyakammañ. **Kasāvoti** rāgo kasāvo, doso kasāvo, moho kasāvo, kodho...pe... upanāho... makkho... paññāso... sabbākusalābhisañkhārā kasāvā. **Mohoti** dukkhe aññāñam, dukkhasamudaye aññāñam, dukkhanirodhe aññāñam, dukkhanirodhagāminiyā pañipadāya aññāñam, pubbante aññāñam, aparante aññāñam, pubbantāparante aññāñam, idappaccayatāpañiccasamuppannesu dhammesu aññāñam. Yam evarūpam aññāñam adassanam anabhisamayo ananubodho appañivedho asamgāhanā apariyogāhanā asamapekkhanā apaccavekkhañā apaccakkhakammañ dummejjham bālyam asampajaññam moho pamoho sammoho avijjā avijjogho avijjāyogo avijjāanusayo avijjāpariyuññhānam avijjālañgī moho akusalamūlam. Tassa paccekasambuddhassa makkho ca kasāvo ca moho ca vantā samvantā niddhantā pahīnā samucchinnā vūpasantā pañippassaddhā abhabbuppattikā ñāñagginā daññhāti. So paccekasambuddho nimmakkho niddhantakasāvamohoti.

Nirāsaso sabbaloke bhavitvāti āsā vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. **Sabbaloketi** sabbaapāyaloke sabbamanussaloke sabbadevaloke sabbakhandhaloke sabbadhatuloke sabbaāyatana-loke. **Nirāsaso sabbaloke bhavitvāti** sabbaloke nirāsaso bhavitvā nittaṇho bhavitvā nippipāso bhavitvāti – nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

‘Nillolupo nikkuho nippipāso, nimmakkho niddhantakasāvamoho;
Nirāsaso sabbaloke bhavitvā, eko care khaggavisāṇakappo’ti.

143. Pāpam sahāyam parivajjayetha, anatthadassim visame niviṭṭham;
Sayam na seve pasutam pamattam, eko care khaggavisāṇakappo.

Pāpam sahāyam parivajjayethāti. Pāpasahāyo vuccati yo so sahāyo dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā samannāgato – natthi dinnam, natthi yiṭṭham, natthi hutam, natthi sukatadukkaṭānam kammānam phalam vipāko, natthi ayam loko, natthi paro loko, natthi mātā, natthi pitā, natthi sattā opapātikā, natthi loke samaṇabrahmaṇā sammaggatā sammāpātipannā ye imañca lokam parañca lokam sayam abhiññā sacchikatvā pavedentīti. Ayam pāpasahāyo. Pāpam sahāyam parivajjayethāti. Pāpam sahāyam vajjeyya parivajjeyyāti – pāpam sahāyam parivajjayetha.

Anatthadassim visame niviṭṭhanti anatthadassī vuccati yo so sahāyo dasavatthukāya micchādiṭṭhiyā samannāgato – natthi dinnam, natthi yiṭṭham...pe... ye imañca lokam parañca lokam sayam abhiññā sacchikatvā pavedentīti. **Visame niviṭṭhanti** visame kāyakamme niviṭṭham, visame vacīkamme niviṭṭham, visame manokamme niviṭṭham, visame pāṇātipāte niviṭṭham, visame adinnādāne niviṭṭham, visame kāmesumicchācāre niviṭṭham, visame musāvāde niviṭṭham, visamāya pisuṇāya vācāya [[pisuṇavācāya \(ka.\)](#)] niviṭṭham, visamāya pharusāya vācāya [[pharusavācāya \(ka.\)](#)] niviṭṭham, visame samphappalāpe niviṭṭham, visamāya abhijjhāya niviṭṭham, visame byāpāde niviṭṭham, visamāya micchādiṭṭhiyā niviṭṭham, visamesu saṅkhāresu niviṭṭham visamesu pañcasu kāmaguṇesu niviṭṭham, visamesu pañcasu nīvaraṇesu niviṭṭham viniviṭṭham sattam allīnaṁ upagataṁ ajjhositam adhimuttanti – anatthadassim visame niviṭṭham.

Sayam na seve pasutam pamattanti. Pasutanti yopi kāme esati gavesati pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tannino tappoṇo tappabbhāro tadaḍhimutto tadaḍhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe pariyesati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadaḍhimutto tadaḍhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe paṭilabhati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paṭilabhati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadaḍhimutto tadaḍhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe paribhuñjati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paribhuñjati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadaḍhimutto tadaḍhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yathā kalahakārako kalahappasuto, kammakārako kammappasuto, gocare caranto gocarappasuto, jhāyī jhānappasuto; evameva yo kāme esati gavesati pariyesati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadaḍhimutto tadaḍhipateyyo, sopi kāmappasuto. Yopi taṇhāvasena rūpe pariyesati...pe... yopi taṇhāvasena rūpe paṭilabhati...pe... yopi taṇhāvasena rūpe paribhuñjati, sadde...pe... gandhe... rase... phoṭṭhabbe paribhuñjati taccarito tabbahulo taggaruko tanninno tappoṇo tappabbhāro tadaḍhimutto tadaḍhipateyyo, sopi kāmappasuto. **Pamattanti.** Pamādo vattabbo kāyaduccarite vā vacīduccarite vā manoduccarite vā pañcasu kāmaguṇesu vā cittassa vosaggo vosaggānuppadānam kusalānam dhammānam bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittacchandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulikammam anadhiṭṭhānam ananuyogo, yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattam – ayam vuccati pamādo.

Sayam na seve pasutam pamattanti pasutam na seveyya pamattañca sayam na seveyya sāmaṇ na seveyya na niseveyya na samseveyya na parisaṇseveyya na ācareyya na samācareyya na samādāya

vatteyyāti – sayam na seve pasutam pamattam, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Pāpam sahāyam parivajjayetha, anatthadassim visame niviṭṭham;
Sayam na seve pasutam pamattam, eko care khaggavisāṇakappo.

**144. Bahussutam dhammadharam bhajetha, mittam ulāram paṭibhānavantam;
Aññāya atthāni vineyya kaṅkham, eko care khaggavisāṇakappo.**

Bahussutam dhammadharam bhajethāti bahussuto hoti mitto sutadharo sutasannicayo. Ye te dhammā ādikalyāṇā majjhēkalyāṇā pariyośānakalyāṇā sāttham sabyañjanam [satthā sabyañjanā (syā.) passa ma. ni. 3.82] kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmačariyam abhivadanti, tathārūpāssa dhammā bahussutā honti dhātā [dhātā (syā.)] vacasā paricitā manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā.

Dhammadharanti dhammaṁ dhārentam [dhāreti (ka.)] – suttam geyyam veyyākaraṇam gātham udānam itivuttakam jātakam abbhutadhammaṁ vedallam. **Bahussutam dhammadharam bhajethāti** bahussutañca dhammadharañca mittam bhajeyya sambhajeyya seveyya niseveyya samseveyya paṭiseveyyāti – bahussutam dhammadharam bhajetha.

Mittam ulāram paṭibhānavantanti ulāro hoti mitto sīlena samādhinā paññāya vimuttiyā vimuttiñāṇadassena. **Paṭibhānavantanti** tayo paṭibhānavanto – pariyattipaṭibhānavā, paripucchāpaṭibhānavā, adhigamapaṭibhānavā. Katamo pariyattipaṭibhānavā? Idhekaccassa buddhavacanam pariyāputtam [pariyāputtam (syā. ka.) passa dī. ni. 3.282] hoti suttam geyyam veyyākaraṇam gāthā udānam itivuttakam jātakam abbhutadhammaṁ vedallam. Tassa pariyattim nissāya paṭibhāti – ayam pariyattipaṭibhānavā.

Katamo paripucchāpaṭibhānavā? Idhekacco paripucchitopi hoti atthe ca ñāye ca lakkhaṇe ca kāraṇe ca thānātthāne ca. Tassa paripuccham nissāya paṭibhāti – ayam paripucchāpaṭibhānavā.

Katamo adhigamapaṭibhānavā? Idhekaccassa adhigatā honti cattāro satipaṭṭhānā cattāro sammappadhānā cattāro idhipādā pañcindriyāni pañca balāni satta bojjhaṅgā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo cattāro ariyamaggā cattāri sāmaññaphalāni catasso paṭisambhidāyo cha abhiññāyo [chaṭṭabhiññāyo (syā.)]. Tassa attho ñāto dhammo ñāto nirutti ñātā. Atthe ñāte attho paṭibhāti, dhamme ñāte dhammo paṭibhāti, niruttiyā ñātāya nirutti paṭibhāti. Imesu tīsu ñāṇam paṭibhānapaṭisambhidā. So paccekasambuddho imāya paṭibhānapaṭisambhidāya upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā paccekasambuddho paṭibhānavā. Yassa pariyatti natthi paripucchā natthi adhigamo natthi, kiṁ tassa paṭibhāyissatīti – mittam ulāram paṭibhānavantam.

Aññāya atthāni vineyya kaṅkhanti attattham aññāya parattham aññāya ubhayattham aññāya diṭṭhadhammikattham aññāya samparāyikattham aññāya paramattham aññāya abhiññāya jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvā kaṅkham vineyya paṭivineyya pajaheyya vinodeyya byantikareyya anabhāvam gameyyāti – aññāya atthāni vineyya kaṅkham, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Bahussutam dhammadharam bhajetha, mittam ulāram paṭibhānavantam;
Aññāya atthāni vineyya kaṅkham, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**145. Khiḍḍam ratim [ratī (syā.)] kāmasukhañca loke, analaṅkaritvā anapekkhamāno;
Vibhūsaṭṭhānā [vibhūsaṇaṭṭhānā (syā. ka.), vibhūsaṇaṭṭhānā (sī. aṭṭha.)] virato saccavādī,
eko care khaggavisāṇakappo.**

Khiḍḍam ratim kāmasukhañca loketi. Khiḍḍāti dve khiḍḍā – kāyikā khiḍḍā ca vācasikā khiḍḍā

ca...pe... ayam kāyikā khiḍdā...pe... ayam vācasikā khiḍdā. **Ratīti** anukkaṇṭhitādhivacanametam – ratīti. **Kāmasukhanti** vuttañhetam bhagavatā [passa ma. ni. 2.280] – “pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhuvīññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajañiyā, sotaviññeyyā saddā...pe... ghānaviññeyyā gandhā... jivhāviññeyyā rasā... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajañiyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yam kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukham somanassam, idam vuccati kāmasukhañca”. **Loketi** manussaloketi – khiḍdam ratīm kāmasukhañca loke.

Analañkaritvā anapekkhamānoti khiḍdañca ratiñca kāmasukhañca loke analañkaritvā anapekkho hutvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvāti – analañkaritvā anapekkhamāno.

Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādīti. Vibhūsāti dve vibhūsā – atthi agārikavibhūsā [agārikassa vibhūsā (ka.) evamuparipi] atthi anāgārikavibhūsā. Katamā agārikavibhūsā? Kesā ca massū ca mālāgandhañca vilepanañca ābharaṇañca pilandhanañca vatthañca pārupanañca [pasādhanañca (syā.), sayanāsanañca (ka.) cūlani. khaggavisāṇasuttaniddesa 130 natthi pāṭhanānattam] veṭhanañca ucchādanañparimaddanañ nhāpanañ sambāhanam ādāsam añjanam mālāgandhavilepanañ mukhacuṇṇam mukhalepanañ hatthabandham sikhābandham dañḍam nālikam khaggam chattam citrupāhanañ uṇhīsam maṇiñ vālabījanim odātāni vatthāni dīghadasāni iti vā – ayam agārikavibhūsā.

Katamā anāgārikavibhūsā? Cīvara maṇḍanā pattamaṇḍanā senāsanamaṇḍanā imassa vā pūtikāyassa bāhirānam vā parikkhārānam maṇḍanā vibhūsanā keļanā parikeļanā gaddhikatā gaddhikattam [gedhikatā gedhikattam (syā.) passa vibha. 854] capalatā [capalanā (syā.)] cāpalyam – ayam anāgārikavibhūsā.

Saccavādīti so paccekasambuddho saccavādī saccasandho theto paccayiko avisamvādako lokassa, vibhūsaṭṭhānā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto, vimariyādikatena cetasā viharatīti – vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho

“Khiḍdam ratīm kāmasukhañca loke, analañkaritvā anapekkhamāno; Vibhūsaṭṭhānā virato saccavādī, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

146. Puttañca dāram pitarañca mātaram, dhanāni dhaññāni ca bandhavāni; Hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo.

Puttañca dāram pitarañca mātaranti. Puttāti cattāro puttā – atrajoutto, khettajo [khetrajo (syā. ka.)] putto, dinnakoutto, antevāsikoutto. Dārā vuccanti bhariyāyo. **Pitāti** yo so janako. **Mātāti** yā sā janikāti – puttañca dāram pitarañca mātaram.

Dhanāni dhaññāni ca bandhavānīti dhanāni vuccanti hiraññam suvaṇṇam muttā maṇi veṭuriyo sañkho silā pavālam rajatam jātarūpam lohitañgo [lohitako (?)] masāragallañ. Dhaññāni vuccanti pubbaṇṇam aparanṇam. Pubbaṇṇam nāma sāli vīhi yavo godhumo kañgu varako kudrūsako [kudrusako (syā.)]. Aparanṇam nāma sūpeyyam. **Bandhavānīti** cattāro bandhavā – nātibandhavāpi bandhu, gottabandhavāpi bandhu, mittabandhavāpi bandhu, sippabandhavāpi bandhūti – dhanāni dhaññāni ca bandhavāni.

Hitvāna kāmāni yathodhikānīti. Kāmāti uddānato dve kāmā – vatthukāmā ca kilesakāmā ca... pe... ime vuccanti vatthukāmā...pe... ime vuccanti kilesakāmā. **Hitvāna kāmānīti** vatthukāme parijānitvā, kilesakāme pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvā. **Hitvāna kāmāni yathodhikānīti** sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchati; sakadāgāmimaggena ye kilesā pahīnā...pe... anāgāmimaggena ye kilesā pahīnā... arahattamaggena ye kilesā pahīnā, te kilese na puneti na pacceti na paccāgacchatīti – hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care

khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Puttañca dāram pitarañca mātaram, dhanāni dhaññāni ca bandhavāni;
Hitvāna kāmāni yathodhikāni, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**147. Saṅgo eso parittamettha sokhyam, appassādo dukkhamettha bhiyyo;
Gaṅgo eso iti nātvā matimā [mutīmā (su. ni. 61)], eko care khaggavisāṇakappo.**

Saṅgo eso parittamettha sokhyanti saṅgoti vā baṭisanti vā āmisanti vā laggananti vā palibodhoti vā, pañcannetaṁ kāmaguṇānam adhivacanam. **Parittamettha sokhyanti** vuttañhetam bhagavatā – “pañcime, bhikkhave, kāmaguṇā. Katame pañca? Cakkhuviññeyyā rūpā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajañyā...pe... kāyaviññeyyā phoṭṭhabbā iṭṭhā kantā manāpā piyarūpā kāmūpasamhitā rajañyā. Ime kho, bhikkhave, pañca kāmaguṇā. Yam kho, bhikkhave, ime pañca kāmaguṇe paṭicca uppajjati sukham somanassam, idam vuccati kāmasukham. Appakam etam sukham, parittakanam etam sukham, thokakam etam sukham, omakam etam sukham, lāmakam etam sukham, chatukkam etam sukha”nti – saṅgo eso parittamettha sokhyam.

Appassādo dukkhamettha bhiyyoti appassādā kāmā vuttā bhagavatā [passa ma. ni. 1.237] bahudukkhā bahupāyāsā [bahūpāyāsā (syā.)]; ādīnavo ettha bhiyyo. Aṭṭhikañkalūpamā kāmā vuttā bhagavatā, māṃsapesūpamā kāmā vuttā bhagavatā, tiṇukkūpamā kāmā vuttā bhagavatā, aṅgārakāsūpamā kāmā vuttā bhagavatā, supinakūpamā kāmā vuttā bhagavatā, yācitakūpamā kāmā vuttā bhagavatā, rukkhaphalūpamā kāmā vuttā bhagavatā, asisūnūpamā kāmā vuttā bhagavatā, sattisūlūpamā kāmā vuttā bhagavatā, sappasirūpamā kāmā vuttā bhagavatā bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyoti – appassādo dukkhamettha bhiyyo.

Gaṅgo eso iti nātvā matimāti gaṇoti vā baṭisanti vā āmisanti vā laggananti vā bandhananti vā palibodhoti vā, pañcannetaṁ kāmaguṇānam adhivacanam. **Itīti** padasandhi padasam̄saggo padapāripūri akkharasamavāyo byañjanasiliṭhatā padānupubbatapetam itīti. **Matimāti** paṇḍito paññavā buddhimā nāñī vibhāvī medhāvī. **Gaṅgo eso iti nātvā matimāti** matimā gaṇoti nātvā balisanti nātvā āmisam ti nātvā laggananti nātvā bandhananti nātvā palibodhoti nātvā jānitvā tulayitvā tīrayitvā vibhāvayitvā vibhūtam katvāti – gaṅgo eso iti nātvā matimā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Saṅgo eso parittamettha sokhyam, appassādo dukkhamettha bhiyyo;
Gaṅgo eso iti nātvā matimā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

**148. Sandālayitvā samyojanāni, jālamva bhetvā salilambucārī;
Aggiva daḍḍham anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo.**

Sandālayitvā samyojanānīti dasa samyojanāni – kāmarāgasamyojanam, paṭighasamyojanam, mānasamyojanam, diṭṭhisamyojanam, vicikicchāsamyojanam, sīlabbataparāmāsasamyojanam, bhavarāgasamyojanam, issāsamyojanam, macchariyasamyojanam, avijjāsamyojanam. **Sandālayitvā samyojanānīti** dasa samyojanāni dālayitvā sandālayitvā pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvam gametvāti – sandālayitvāna samyojanāni.

Jālamva bhetvā salilambucārīti jālam vuccati suttajālam. Salilam vuccati udakam. Ambucārī vuccati maccho. Yathā maccho jālam bhinditvā pabhinditvā dālayitvā padālayitvā sampadālayitvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yapeti yāpeti, evameva dve jālā – taṇhājālañca diṭṭhijālañca...pe... idam taṇhājālam...pe... idam diṭṭhijālam. Tassa paccekasambuddhassa taṇhājālam pahīnam, diṭṭhijālam paṭinissaṭṭham. Taṇhājālassa pahīnattā diṭṭhijālassa paṭinissaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati gandhe na sajjati...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhāti na palibajjhāti, nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatī –

jālamva bhetvā salilambucārī.

Aggīva daḍḍham anivattamānoti yathā aggi tiṇakaṭṭhupādānam dahanto gacchati anivattanto, evameva tassa paccekasambuddhassa sotāpattimaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na paccteti na paccāgacchati, sakadāgāmimaggena...pe... anāgāmimaggena... arahattamaggena ye kilesā pahīnā te kilese na puneti na paccteti na paccāgacchatī – aggīva daḍḍham anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sandālayitvā samyojanāni, jālamva bhetvā salilambucārī;
Aggīva daḍḍham anivattamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

149. Okkhittacakku na ca pādalolo, guttindriyo rakkhitamānasāno; Anavassuto apariḍayhamāno [aparidayhamāno (ka.)], eko care khaggavisāṇakappo.

Okkhittacakku na ca pādaloloti katham khittacakku hoti? Idhekacco bhikkhu [natthi syā. potthake mahāni. 157] cakkhulolo cakkhuloliyena samannāgato hoti. Adiṭṭham dakkhitabbam diṭṭham samatikkamitabbanti – ārāmena ārāmaṇ uyyānena uyyānaṁ gāmena gāmaṇ nigamena nigamaṇ nagarena nagaramaṇ raṭṭhenā raṭṭham janapadena janapadaṇ dīghacārikam anavaṭṭhitacārikam [anavatthacārikam (syā.)] anuyutto hoti rūpadassanāya. Evam khittacakku hoti.

Atha vā, bhikkhu antaragharam paviṭṭho vīthim paṭipanno asamvuto gacchati. Hatthim olokento assaṇ olokento rathaṇ olokento pattim olokento kumārake olokento kumārikāyo olokento itthiyo olokento purise olokento antarāpaṇam olokento gharamukhāni olokento uddham olokento adho olokento disāvidisam vipekhamāno [pekkhamāno (syā. ka.)] gacchati. Evampi khittacakku hoti.

Atha vā, bhikkhu cakkhunā rūpam disvā nimittaggāhī hoti anubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenam cakkhundriyam asamvutam viharantam abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyum, tassa samvarāya na paṭipajjati, na rakkhati cakkhundriyam, cakkhundriye na samvaraṇ āpajjati. Evampi khittacakku hoti.

Yathā vā paneke bhonto samaṇabrāhmaṇā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpam visūkadassanam anuyuttā viharanti, seyyathidam – naccam gītam vāditam pekkham akkhānam pāṇissaram vetālam kumbhathūṇam sobhanakam [sobhanagarakam (syā.), sobhanakaraṇam (ka.)] caṇḍālam vāmsam dhovanam hatthiyuddham assayuddham mahimṣayuddham [mahisayuddham (syā.)] usabhayuddham ajayuddham meṇdayuddham kukkuṭayuddham vaṭṭakayuddham daṇḍayuddham muṭṭhiyuddham nibuddham uyyodhikam balaggam senābyūham anikadassanam iti vā. Iti evarūpam visūkadassanam anuyutto hoti. Evampi khittacakku hoti.

Katham okkhittacakku hoti? Idhekacco bhikkhu na cakkhulolo na cakkhuloliyena samannāgato hoti. Adiṭṭham dakkhitabbam diṭṭham samatikkamitabbanti – na ārāmena ārāmaṇ na uyyānena uyyānaṁ na gāmena gāmaṇ na nigamena nigamaṇ na nagarena nagaram na raṭṭhenā raṭṭham na janapadena janapadaṇ dīghacārikam anavaṭṭhitacārikam anuyutto hoti rūpadassanāya. Evam okkhittacakku hoti.

Atha vā, bhikkhu antaragharam paviṭṭho vīthim paṭipanno samvuto gacchati. Na hatthim olokento na assaṇ olokento na rathaṇ olokento na pattim olokento na kumārake olokento na kumārikāyo olokento na itthiyo olokento na purise olokento na antarāpaṇam olokento na gharamukhāni olokento na uddham olokento na adho olokento na disāvidisam vipekhamāno gacchati. Evampi okkhittacakku hoti.

Atha vā, bhikkhu cakkhunā rūpam disvā na nimittaggāhī hoti nānubyañjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenam cakkhundriyam asamvutam viharantam abhijjhādomanassā pāpakā akusalā

dhammā anvāssaveyyum, tassa samvarāya paṭipajjati, rakkhati cakkhundriyam, cakkhundriye samvaram āpajjati. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Yathā vā paneke bhonto samañabrahmañā saddhādeyyāni bhojanāni bhuñjitvā te evarūpaṁ visūkadassanam anuyuttā viharanti, seyyathidam – naccam gītam vāditam...pe... anīkadassanam iti vā. Iti evarūpā visūkadassanā paṭivirato. Evampi okkhittacakkhu hoti.

Na ca pādaloloti kathaṁ pādalolo hoti? Idhekacco bhikkhu pādalolo pādaloliyena samannāgato hoti – ārāmena ārāmaṁ uyyānena uyyānam gāmena gāmaṁ nigamena nigamaṁ nagarena nagaram raṭṭhena raṭṭham janapadena janapadam dīghacārikam anavaṭṭhitacārikam anuyutto hoti. Evampi pādalolo hoti.

Atha vā, bhikkhu antosaṅghārāme [antopi samghārāme (ka.)] pādalolo pādaloliyena samannāgato hoti, na atthahetu na kāraṇahetu uddhato avūpasantacitto pariveṇato pariveṇam gacchat, vihārato vihāram gacchat, aḍḍhayogato aḍḍhayogam gacchat, pāsādato pāsādam gacchat, hammiyato hammiyam gacchat, guhato guham gacchat, leñato leñam gacchat, kuṭiyā kuṭim gacchat, kūṭagārato kūṭagāram gacchat, aṭṭato aṭṭam gacchat, mālato mālam gacchat, uddanḍato uddanḍam gacchati [uddanḍam gacchati, uddhositato uddhositam gacchati (syā.) passa mahāni. 17], upaṭṭhānasālato upaṭṭhānasālam gacchat, maṇḍapato maṇḍapam gacchat, rukkhamūlato rukkhamūlam gacchat, yattha vā pana bhikkhū nisidanti vā gacchanti vā, tattha ekassa vā dutiyo hoti, dvinnam vā tatiyo hoti, tiṇṇam vā catuttho hoti. Tattha bahum samphappalāpam palapati, seyyathidam – rājakatham corakatham...pe... iti bhavābhavakatham katheti. Evampi pādalolo hoti.

Na ca pādaloloti so paccekasambuddho pādaloliyā ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā paṭisallānārāmo hoti paṭisallānarato ajjhattam cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno vipassanāya samannāgato brūhetā suññāgāram jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadatthagarukoti – okkhittacakkhu na ca pādalolo.

Guttindriyo rakkhitamānasānoti. Guttindriyoti so paccekasambuddho cakkhunā rūpaṁ disvā na nimittaggāhī hoti nānubyāñjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenam cakkhundriyam asaṁvutam viharantam abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyum, tassa samvarāya paṭipajjati, rakkhati cakkhundriyam, cakkhundriye samvaram āpajjati. Sotena saddam sutvā...pe... ghānena gandham ghāyitvā... jivhāya rasam sāyitvā... kāyena phoṭṭhabbam phusitvā ... manasā dhammaṁ viññāya na nimittaggāhī hoti nānubyāñjanaggāhī. Yatvādhikaraṇamenam manindriyam asaṁvutam viharantam abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyum, tassa samvarāya paṭipajjati, rakkhati manindriyam, manindriye samvaram āpajjatīti – guttindriyo. **Rakkhitamānasānoti** gopitamānasānoti – guttindriyo rakkhitamānasāno.

Anavassuto pariḍayhamānoti vuttañhetam āyasmatā mahāmoggallānena – “avassutapariyāyañca [passa sam. ni. 4.243] vo, āvuso, desessāmi anavassutapariyāyañca. Tam suñātha, sādhukam manasikarotha; bhāsiññāmī”ti. “Evamāvuso”ti kho te bhikkhū āyasmato mahāmoggallānassa paccassosum. Āyasmā mahāmoggallāno [mahāmoggalāno (ka.)] etadavoca –

“Kathaṁ cāvuso, avassuto hoti? Idhāvuso, bhikkhu cakkhunā rūpaṁ disvā piyarūpe rūpe adhimuccati, appiyarūpe rūpe byāpajjati, anupaṭṭhitakāyassati [anupaṭṭhitakāyassati (syā. ka.)] ca viharati parittacetaso. Tañca cetovimuttim paññāvimuttim yathābhūtam nappajānāti, yathassa [tattha ye (ka.) passa sam. ni. 4.243] te uppānā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Sotena saddam sutvā... pe... manasā dhammaṁ viññāya piyarūpe dhamme adhimuccati, appiyarūpe dhamme byāpajjati, anupaṭṭhitakāyassati ca viharati parittacetaso. Tañca cetovimuttim paññāvimuttim yathābhūtam nappajānāti, yathassa te uppānā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Ayam vuccatāvuso, bhikkhu avassuto cakkhuviññeyyesu rūpesu...pe... avassuto manoviññeyyesu dhammesu. Evamvihārim

cāvuso, bhikkhum cakkhuto cepi nam māro upasaṅkamati, labhethева [labhateva (syā. ka.) evamuparipi] māro otāram labhetha [labhati (syā. ka.) evamuparipi] māro ārammaṇam, sotato cepi nam...pe... manato cepi nam māro upasaṅkamati, labhethева māro otāram labhetha māro ārammaṇam.

“Seyyathāpi, āvuso, naṭāgāram vā tiṇāgāram vā sukkham kolāpam [kolāpam (syā.) sam. ni. 4.243] terovassikam. Puratthimāya cepi nam disāya puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetheva aggi otāram labhetha aggi ārammaṇam; pacchimāya cepi nam disāya...pe... uttarāya cepi nam disāya... dakkhiṇāya cepi nam disāya... hetṭhimato [pacchato (syā.), hetṭhimāya (ka.)] cepi nam disāya... uparimato [uparito (syā.), uparimāya (ka.)] cepi nam disāya... yato kutoci cepi nam puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, labhetheva aggi otāram labhetha aggi ārammaṇam. Evameva kho, āvuso, evamvihāriṁ bhikkhum cakkhuto cepi nam māro upasaṅkamati, labhethева māro otāram labhetha māro ārammaṇam, sotato cepi nam...pe... manato cepi nam māro upasaṅkamati, labhetheva māro otāram labhetha māro ārammaṇam.

“Evamvihāriṁ cāvuso, bhikkhum rūpā adhibhamsu [abhibhavimsu (syā.), abhibhamsu (ka.) evamuparipi], na bhikkhu rūpe adhibhos; saddā bhikkhum adhibhamsu, na bhikkhu sadde adhibhos; gandhā bhikkhum adhibhamsu, na bhikkhu gandhe adhibhos; rasā bhikkhum adhibhamsu, na bhikkhu rase adhibhos; phoṭṭhabbā bhikkhum adhibhamsu, na bhikkhu phoṭṭhabbe adhibhos; dhammā bhikkhum adhibhamsu, na bhikkhu dhamme adhibhos. Ayaṁ vuccatāvuso, bhikkhu rūpādhibhūto saddādhibhūto gandhādhibhūto rasādhibhūto phoṭṭhabbādhibhūto dhammādhibhūto adhibhū anadhibhūto adhibhamsu nam pāpakā akusalā dhammā samkilesikā ponobhavikā sadarā dukkhavipākā āyatim jātijarāmaranīyā. Evam kho, āvuso, avassuto hoti.

“Kathaṁ cāvuso, anavassuto hoti? Idhāvuso, bhikkhu cakkhunā rūpaṁ disvā piyarūpe rūpe nādhimuccati, appiyarūpe rūpe na byāpajjati, upatṭhitakāyassati ca viharati appamāṇacetaso. Tañca cetovimuttiṁ paññāvimuttiṁ yathābhūtam pajānāti, yathassa te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti; sotena saddam̄ sutvā...pe... manasā dhammaṇ viññāya piyarūpe dhamme nādhimuccati, appiyarūpe dhamme na byāpajjati, upatṭhitakāyassati ca viharati appamāṇacetaso. Tañca cetovimuttiṁ paññāvimuttiṁ yathābhūtam pajānāti, yathassa te uppannā pāpakā akusalā dhammā aparisesā nirujjhanti. Ayaṁ vuccatāvuso, bhikkhu anavassuto cakkhuviññeyyesu rūpesu...pe... anavassuto manoviññeyyesu dhammesu. Evamvihāriṁ cāvuso, bhikkhum cakkhuto cepi nam māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāram, na labhetha māro ārammaṇam; sotato cepi nam...pe... manato cepi nam māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāram, na labhetha māro ārammaṇam.

“Seyyathāpi, āvuso, kūṭagārā vā kūṭagārasālā [santhāgārasālā (syā.) passa sam. ni. 4.243] vā bahalamattikā addāvalepanā [allāvalepanā (syā.)] puratthimāya cepi nam disāya puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, neva labhetha aggi otāram, na labhetha aggi ārammaṇam; pacchimāya cepi nam disāya... uttarāya cepi nam disāya... dakkhiṇāya cepi nam disāya... hetṭhimato cepi nam disāya... uparimato cepi nam disāya... yato kutoci cepi nam puriso ādittāya tiṇukkāya upasaṅkameyya, neva labhetha aggi otāram na labhetha aggi ārammaṇam. Evameva kho, āvuso, evamvihāriṁ bhikkhum cakkhuto cepi nam māro upasaṅkamati, neva labhetha māro otāram na labhetha māro ārammaṇam; sotato cepi nam...pe... manato cepi nam māro upasaṅkamati neva labhetha māro otāram na labhetha māro ārammaṇam.

“Evamvihārī cāvuso, bhikkhu rūpe adhibhos [abhibhavimsu (syā.), abhibhos (ka.) passa sam. ni. 4.243], na rūpā bhikkhum adhibhamsu; sadde bhikkhu adhibhos, na saddā bhikkhum adhibhamsu; gandhe bhikkhu adhibhos, na gandhā bhikkhum adhibhamsu; rase bhikkhu adhibhos, na rasā bhikkhum adhibhamsu; phoṭṭhabbe bhikkhu adhibhos, na phoṭṭhabbā bhikkhum adhibhamsu; dhamme bhikkhu adhibhos, na dhammā bhikkhum adhibhamsu. Ayaṁ vuccatāvuso, bhikkhu rūpādhibhū saddādhibhū gandhādhibhū rasādhibhū phoṭṭhabbādhibhū dhammādhibhū adhibhū anadhibhūto [anabhibhūto kehi ci kilesehi (ka.) passa sam. ni. 4.243]. Adhibhos te pāpake akusale dhamme samkilesike ponobhavike

sadare dukkhavipāke āyatīm jātijarāmarañiye. Evam kho, āvuso, anavassuto hotī”ti – anavassuto.

Apariñdayhamānoti rāgajena pariñähena aparidayhamāno, dosajena pariñähena aparidayhamāno, mohajena pariñähena aparidayhamānoti – anavassuto aparidayhamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Okkhittacakkhu na ca pādalolo, guttindriyo rakkhitamānasāno;
Anavassuto aparidayhamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

150. Ohārayitvā gihibyañjanāni, sañchannapatto yathā pārichattako; Kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo.

Ohārayitvā gihibyañjanānīti gihibyañjanāni vuccanti kesā ca massū ca...pe... dīghadasāni iti vā.
Ohārayitvā gihibyañjanānīti gihibyañjanāni oropayitvā samoropayitvā nikhipitvā paṭippassambhitvāti – ohārayitvā gihibyañjanāni.

Sañchannapatto yathā pārichattakoti yathā so pārichattako koviñāro bahalapattapalāso [sākhapattapalāso (ka.)] sandacchāyo [sanñacchāyo (syā.), santacchāyo (ka.) passa ma. ni. 1.154], evameva so paccekasambuddho paripuṇṇapattacīvaradharoti – sañchannapatto yathā pārichattako.

Kāsāyavattho abhinikkhamitvāti so paccekasambuddho sabbam gharāvāsapalibodhaṁ chinditvā puttadāraṁ palibodhaṁ chinditvā nātipalibodhaṁ chinditvā mittāmaccapalibodhaṁ chinditvā sannidhipalibodhaṁ chinditvā kesamassum ohāretvā [ohārayitvā (syā. ka.)] kāsāyāni vatthāni acchādetvā agārasmā anagāriyam pabbajitvā akiñcanabhāvam upagantvā eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yepetīti – kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Ohārayitvā gihibyañjanāni, sañchannapatto yathā pārichattako;
Kāsāyavattho abhinikkhamitvā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Tatiyo vaggo.

Catutthavaggo

151. Rasesu gedham akaram alolo, anaññaposī sapadānacārī; Kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo.

Rasesu gedham akaram aloloti. Rasoti mūlaraso khandharaso tacaraso pattaraso puppharaso phalaraso, ambilaṁ madhuram tittakam kaṭukam loṇikam khārikam lambikam [lambilam (syā. ka.) passa āyatananibhaṅge] kasāvo sādū asādū sītam uṇham. Santeke samaṇabrahmaṇā rasagiddhā. Te jivhaggena rasaggāni pariyesantā āhiṇḍanti. Te ambilaṁ labhitvā anambilam pariyesanti, anambilam labhitvā ambilaṁ pariyesanti; madhuram labhitvā amadhuram pariyesanti, amadhuram labhitvā madhuram pariyesanti; tittakam labhitvā atittakam pariyesanti, atittakam labhitvā tittakam pariyesanti; kaṭukam labhitvā akuṭakam pariyesanti, akuṭakam labhitvā kaṭukam pariyesanti; loṇikam labhitvā alonikam pariyesanti, alonikam labhitvā loṇikam pariyesanti; khārikam labhitvā akhārikam pariyesanti, akhārikam labhitvā khārikam pariyesanti; kasāvam labhitvā akasāvam pariyesanti, akasāvam labhitvā kasāvam pariyesanti; lambikam labhitvā alambikam pariyesanti, alambikam labhitvā lambikam pariyesanti; sādum labhitvā asādum pariyesanti, asādum labhitvā sādum pariyesanti; sītam labhitvā uṇham pariyesanti, uṇham labhitvā sītam pariyesanti. Te yan̄ yan̄ labhanti tena tena na tussanti, aparāparam pariyesanti. Manāpikesu rasesu rattā giddhā gathitā mucchitā ajjhosannā laggā laggitā palibuddhā. Sā rasatañhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā

anabhāvāmkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā so paccekasambuddho paṭisaṅkhā yoniso āhāram āhāreti – “neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya; yāvadeva imassa kāyassa ṛhitiyā yāpanāya vihiṇśūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇañca vedanam paṭihankhāmi, navañca vedanam na uppādēssāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā”ti.

Yathā vaṇam ālimpeyya yāvadeva āruhaṇatthāya [ropanatthāya (syā.)], yathā vā akkham abbhāñjeyya yāvadeva bhārassa nittharaṇatthāya, yathā puttamaṇsam āhāram āhareyya yāvadeva kantārassa nittharaṇatthāya; evameva so paccekasambuddho paṭisaṅkhā yoniso āhāram āhāreti – “neva davāya na madāya na maṇḍanāya na vibhūsanāya; yāvadeva imassa kāyassa ṛhitiyā yāpanāya vihiṇśūparatiyā brahmacariyānuggahāya. Iti purāṇañca vedanam paṭihankhāmi, navañca vedanam na uppādēssāmi, yātrā ca me bhavissati anavajjatā ca phāsuvihāro cā”ti. Rasataṇhāya ārato virato paṭivirato nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetā viharatī – rasesu gedham akaram.

Alooti loluppam vuccati taṇhā. Yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Sā loluppā taṇhā tassa paccekasambuddhassa pahīnā ucchinnamūlā tālāvatthukatā anabhāvāmkatā āyatim anuppādadhammā. Tasmā paccekasambuddho alooti – rasesu gedham akaram alolo.

Anaññaposī sapadānacārīti anaññaposīti so paccekasambuddho attānaññeva poseti, na paranti.

Anaññaposimaññātaṁ, dantaṁ sāre patiṭṭhitam [sāresu supatiṭṭhitam (syā. ka.) passa udā. 6]; Khīṇāsavāṁ vantadosam, tamahaṁ brūmi brāhmaṇanti.

Anaññaposī sapadānacārīti so paccekasambuddho pubbañhasamayam [pubbanhasamayam (ka.)] nivāsetvā pattacīvaramādāya gāmaṁ vā nigamaṁ vā piṇḍāya pavisati rakkhiteneva kāyena rakkhitāya vācāya rakkhitena cittena upaṭṭhitāya satiyā samvuttehi indriyehi. Okkhittacakkhu iriyāpathasampanno kulā kulam anatikkamanto piṇḍāya caratī – anaññaposī sapadānacārī.

Kule kule appaṭibaddhacittoti dvīhi kāraṇehi paṭibaddhacitto hoti – attānam vā nīcam ṛhapento param uccam ṛhapento paṭibaddhacitto hoti, attānam vā uccam ṛhapento param nīcam ṛhapento paṭibaddhacitto hoti. Katham attānam nīcam ṛhapento param uccam ṛhapento paṭibaddhacitto hoti? “Tumhe me bahūpakārā, aham tumhe nissāya labhāmi cīvarapinḍapātasenāsanagilānapaccayabhesajjaparikkhāram. Yampi me aññe dātum vā kātum vā maññanti tumhe nissāya tumhe passantā. Yampi me porāṇam mātāpettikam nāmagottam tampi me antarahitam tumhehi aham nīyāmi – ‘asukassa kulupako, asukāya kulupako’”ti. Evam attānam nīcam ṛhapento param uccam ṛhapento paṭibaddhacitto hoti.

Katham attānam uccam ṛhapento param nīcam ṛhapento paṭibaddhacitto hoti? “Aham tumhākam bahūpakāro, tumhe mam āgamma buddham saraṇam gatā dhammam saraṇam gatā saṅgham saraṇam gatā, pāṇātipātā paṭiviratā, adinnādānā paṭiviratā, kāmesumicchācārā paṭiviratā, musāvādā paṭiviratā, surāmerayamajjapamādaṭṭhānā paṭiviratā, tumhākam aham uddesam demi paripuccham demi uposatham ācikkhāmi navakammam adhiṭṭhāmi; atha ca pana tumhe mam ujjhitvā aññe sakkarotha garum karotha mānetha pūjethā”ti. Evam attānam uccam ṛhapento param nīcam ṛhapento paṭibaddhacitto hoti.

Kule kule appaṭibaddhacittoti so paccekasambuddho kulapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, gaṇapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, āvāsapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, cīvarapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, piṇḍapātalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, senāsanapalibodhena appaṭibaddhacitto hoti, gilānapaccayabhesajjaparikkhārapalibodhena appaṭibaddhacitto hotīti – kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Rasesu gedham akaram alolo, anaññaposī sapadānacārī;
Kule kule appaṭibaddhacitto, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

152. Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso, upakkilese byapanujja sabbe;
Anissito chetva [chetvā (syā. ka.)] sinehadosam [snehadosam (syā. ka.)], eko care khaggavisāṇakappo.

Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso so paccekasambuddho kāmacchandanīvaraṇam pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvā, byāpādanīvaraṇam... thinamiddhanīvaraṇam... uddhaccakukkuccanīvaraṇam... vicikicchānīvaraṇam pahāya pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvā vivicceva kāmehi vivicca akusalehi dhammehi savitakkam savicāram vivekajam pītisukham pāthamam jhānam upasampaja viharatī – pahāya pañcāvaraṇāni cetaso.

Upakkilese byapanujja sabbeti rāgo cittassa upakkilesa, doso cittassa upakkilesa, moho cittassa upakkilesa, kodho... upanāho... pe... sabbākusalābhisaṅkhārā cittassa upakkilesā. **Upakkilese byapanujja sabbeti** sabbe cittassa upakkilese byapanujja panuditvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvāti – upakkilese byapanujja sabbe.

Anissito chetva sinehadosanti. **Anissitoti** dve nissayā – taṇhānissayo ca diṭṭhinissayo ca...pe... ayam taṇhānissayo...pe... ayam diṭṭhinissayo. **Sinehoti** dve snehā – taṇhāsneho ca diṭṭhisneho ca...pe... ayam taṇhāsneho...pe... ayam diṭṭhisneho. **Dosoti** yo cittassa āghāto paṭighāto paṭigham paṭivirodho kopo pakopo sampakopo doso padoso sampadoso cittassa byāpatti manopadoso kodho kujjhānā kujjhittattam doso dussanā dussitattam byāpatti byāpajjanā byāpajjitatattam caṇḍikkam asuropo anattamanatā cittassa. **Anissito chetva sinehadosanti** so paccekasambuddho taṇhāsnehañca diṭṭhisnehañca dosañca chetvā ucchinditvā samucchinditvā pajahitvā vinodetvā byantīkaritvā anabhāvam gametvā cakkhum anissito, sotam anissito...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbe dhamme anissito anallīno anupagato anajjhositō anadhimutto nikkhanto nissañ vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatī – anissito chetva sinehadosam, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Pahāya pañcāvaraṇāni cetaso, upakkilese byapanujja sabbe;
 Anissito chetva sinehadosam, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

153. Vipīṭhikatvāna sukham dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassam;
Laddhānupekkham samatham visuddham, eko care khaggavisāṇakappo.

Vipīṭhikatvāna sukham dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassanti so paccekasambuddho sukhassa ca pahānā dukkhassa ca pahānā pubbeva somanassadomanassānam atthaṅgamā adukkhamasukham upekkhāsatipārisuddhiṁ catuttham jhānam upasampaja viharatī – vipīṭhikatvāna sukham dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassam.

Laddhānupekkham samatham visuddhanti. Upekkhāti yā catutthajjhāne upekkhā upekkhanā ajjhuhupekkhanā cittasamatā cittapassaddhatā [cittavisaṭatā (ka.) passa mahāni. 207] majjhattatā cittassa. **Samathoti** yā cittassa ṭhiti sañṭhitī avaṭṭhitī avisāhārō [avisam̄hārō (ka.) passa dha. sa. 11, 15] avikkhepo avisāhaṭamānasatā [avisam̄haṭamānasatā (ka.)] samatho samādhindriyam samādhibalam sammāsamādhi; catutthajjhāne upekkhā ca samatho ca suddhā honti visuddhā pariyodatā anaṅgañ vigatūpakkilesā mudubhūtā kammaniyā ṭhītā āneñjappattā. **Laddhānupekkham samatham visuddhanti** catutthajjhānam upekkhañca samathañca laddhā labhitvā vinditvā paṭilabhitvāti – laddhānupekkham samatham visuddham, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Vipīṭhikatvāna sukham dukhañca, pubbeva ca somanassadomanassam;
 Laddhānupekkham samatham visuddham, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

154. Āraddhavīriyo paramatthapattiyā, alīnacitto akusītavutti;
Dalhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo.

Āraddhavīriyo paramatthapattiyāti paramatthaṁ vuccati amataṁ nibbānaṁ. Yo so sabbasaṅkhārasamatho sabbūpadhipaṭinissaggo taṇhakkhayo virāgo nirodho nibbānaṁ. Paramatthassa pattiyā labhāya paṭilabhbāya adhigamāya phassanāya sacchikiriyā āraddhavīriyo viharati akusalānam dhammānam pahānāya kusalānam dhammānam sampadāya thāmavā [thāmasā (ka.)] daļhaparakkamo anikkhittadhuro kusalesu dhammesūti – āraddhavīriyo paramatthapattiyā.

Alīnacitto akusītavuttīti so paccekasambuddho anuppannānam pāpakānam akusalānam dhammānam anuppādāya chandam janeti vāyamati vīriyam ārabhati cittam paggañhāti padahati, uppannānam pāpakānam akusalānam dhammānam pahānāya...pe... anuppannānam kusalānam dhammānam uppādāya...pe... uppannānam kusalānam dhammānam ṭhitiyā asammosāya bhiyyobhāvaya vepullāya bhāvanāya pāripūriyā [bhāvanāpāripūriyā (syā.)] chandam janeti vāyamati vīriyam ārabhati cittam paggañhāti padahatīti – evam alīnacitto akusītavutti.

Atha vā, “kāmam taco ca nhāru ca aṭṭhi ca avasissatu [avasussatu (syā.) ma. ni. 2.184; sam. ni. 2.22 passitabbam], sarīre upasussatu maṃsalohitam, yam tam purisathāmena purisabalena purisavīriyena purisaparakkamena pattabbam na tam apāpuṇitvā vīriyassa saṅthānam [vīriyassa ṭhānam (syā.)] bhavissatī”ti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

Nāsissam na pivissāmi, vihārato na nikkhame;
Napi passam nipātessam, taṇhāsalle anūhateti.

Cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

“Na tāvāham imam pallaṅkam bhindissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittam vimuccissatī”ti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

“Na tāvāham imamhā āsanā vuṭṭhahissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittam vimuccissatī”ti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

“Na tāvāham imamhā caṅkamā orohissāmi...pe... vihārā nikhamissāmi... addhayogā nikhamissāmi... pāsādā nikhamissāmi... hammiyā nikhamissāmi... guhāya nikhamissāmi... leñā nikhamissāmi... kuṭiyā nikhamissāmi... kūṭagārā nikhamissāmi... aṭṭā nikhamissāmi... mālā nikhamissāmi... uddanḍā nikhamissāmi ... upaṭṭhānasālāya nikhamissāmi... maṇḍapā nikhamissāmi... rukkhamūlā nikhamissāmi yāva me na anupādāya āsavehi cittam vimuccissatī”ti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

“Imasmīmyeva pubbañhasamaye [pubbañhasamayam (ka.) mahāni. 17] ariyadhammaṁ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmī”ti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti. Imasmīmyeva majjhānhikasamaye...pe... sāyanhasamaye ...pe... purebhattam... pacchābhattam... purimayāmam... majjhimayāmam... pacchimayāmam... kāle... junhe... vasse... hemante ... gimhe... purime vayokhandhe... majjhime vayokhandhe... pacchime vayokhandhe ariyadhammaṁ āharissāmi samāharissāmi adhigacchissāmi phassayissāmi sacchikarissāmīti cittam paggañhāti padahati. Evampi alīnacitto akusītavutti.

Dalhanikkamo thāmabalūpapannoti so paccekasambuddho dalhasamādāno ahosi kusalesu dhammesu avatthitasamādāno kāyasucarite vacīsucarite manusucarite dānasamvibhāge sīlasamādāne uposathupavāse metteyyatāya [metteyyatāya (syā. ka.) moggallānabyākarane 4.39 suttam oloketabbam] petteyyatāya sāmaññatāya brahmaññatāya kulejetṭhāpacāyitāya aññataraññataresu adhikusalesu dhammesūti – dalhanikkamo. **Thāmabalūpapannoti** so paccekasambuddho thāmena ca balena ca vīriyena ca parakkamena ca paññāya ca upeto hoti samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgatoti – dalhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha

so paccekasambuddho –

“Āraddhavīriyo paramatthapattiyā, alīnacitto akusītavutti;
Dalhanikkamo thāmabalūpapanno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

155. Paṭisallānam jhānamariñcamāno, dhammesu niccam anudhammadcārī;
Ādīnavam sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo.

Paṭisallānam jhānamariñcamānoti so paccekasambuddho paṭisallānārāmo hoti paṭisallānarato ajjhattam cetosamathamanuyutto anirākatajjhāno vipassanāya samannāgato brūhetā suññāgāram jhāyī jhānarato ekattamanuyutto sadathagarukoti paṭisallānam. **Jhānamariñcamānoti** so paccekasambuddho dvīhi kāraṇehi jhānam na riñcati – anuppannassa vā paṭhamassa jhānassa uppādāya yutto payutto samyutto āyutto samāyutto, anuppannassa vā dutiyassa jhānassa...pe... anuppannassa vā tatiyassa jhānassa... anuppannassa vā catutthassa jhānassa uppādāya yutto payutto samyutto āyutto samāyuttoti – evampi jhānam na riñcati.

Atha vā, uppannam vā paṭhamam jhānam āsevati bhāveti bahulīkaroti, uppannam vā dutiyam jhānam...pe... uppannam vā tatiyam jhānam... uppannam vā catuttham jhānam āsevati bhāveti bahulīkaroti. Evampi jhānam na riñcatī – paṭisallānam jhānamariñcamāno.

Dhammesu niccam anudhammadcārīti dhammā vuccanti cattāro satipatthānā...pe... ariyo atthaṅgiko maggo. Katame anudhammā? Sammāpaṭipadā apaccanīkapaṭipadā anvatthapaṭipadā dhammānudhammapaṭipadā sīlesu paripūrakāritā indriyesu guttadvāratā bhojane mattaññutā jāgariyānuyogo satisampajaññam – ime vuccanti anudhammā. **Dhammesu niccam anudhammadcārīti** dhammesu niccakālam dhuvakālam satatañ samitañ avokiññam poñkhānupoñkham udakūmikajātam [udakummijātam (syā.), udakummikajātam (ka.)]

Avinisantatisahitam phassitam purebhattam pacchābhettam purimayāmañ majjhimayāmañ pacchimayāmañ kāle juñhe vasse hemante gimhe purime vayokhandhe majjhime vayokhandhe pacchime vayokhandhe carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetīti – dhammesu niccam anudhammadcārī.

Ādīnavam sammasitā bhavesūti “sabbe sankhārā aniccā”ti ādīnavam sammasitā bhavesu, “sabbe sañkhārā dukkhā”ti...pe... “sabbe dhammā anattā”ti...pe... “yam kiñci samudayadhammam, sabbam tam nirodhadhamma”nti ādīnavam sammasitā bhavesūti – ādīnavam sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Paṭisallānam jhānamariñcamāno, dhammesu niccam anudhammadcārī;
Ādīnavam sammasitā bhavesu, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

156. Tañhakkhayam patthayamappamatto, aneñamūgo [anelamūgo (syā. ka.)] sutavā satīmā;
Saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo.

Tañhakkhayam patthayamappamattoti. Tañhāti rūpatañhā...pe... dhammatañhā.
Tañhakkhayanti rāgakkhayam dosakkhayam mohakkhayam gatikkhayam upapattikkhayam paṭisandhikkhayam bhavakkhayam saṃsārakkhayam vaṭṭakkhayam patthayanto icchanto sādiyanto pihayanto abhijappantoti – tañhakkhayam patthayam. **Appamattoti** so paccekasambuddho sakkaccakārī sātaccakārī...pe... appamādo kusalesu dhammesūti – tañhakkhayam patthayamappamatto.

Aneñamūgo sutavā satīmāti. Aneñamūgoti so paccekasambuddho pañđito paññavā buddhimā ñāñī vibhāvī medhāvī. **Sutavāti** so paccekasambuddho bahussuto hoti sutadharo sutasannicayo. Ye te

dhammā ādikalyāṇā majjhekalayāṇā pariyośānakalyāṇā sāttham sabyañjanam kevalaparipuṇṇam parisuddham brahmaçariyam abhivadanti, tathārūpāssa dhammā bahussutā honti dhātā vacasā paricita manasānupekkhitā diṭṭhiyā suppaṭividdhā. **Satīmāti** so pacceka-sambuddho satimā hoti paramena satinepakkena samannāgatattā cirakatampi cirabhāsitampi saritā anussaritāti – aneļamūgo sutavā satimā.

Saṅkhātadhammo niyato padhānavāti saṅkhātadhammo vuccati nīṇam. Yā paññā pajānanā... pe... amoho dhammadvayato sammādiṭṭhi. **Saṅkhātadhammoti** so pacceka-sambuddho saṅkhātadhammo nīnatadhammo tulitadhammo tīritadhammo vibhūtadhammo vibhāvitadhammo “sabbe saṅkhārā anicca”ti saṅkhātadhammo...pe... “yam kiñci samudayadhammam sabbam tam nirodhadhamma”nti saṅkhātadhammo nīnatadhammo tulitadhammo tīritadhammo vibhūtadhammo vibhāvitadhammo. Atha vā, tassa pacceka-sambuddhassa ca khandhā saṃkhittā dhātuyo saṃkhittā āyatanañi saṃkhittāni gatiyo saṃkhittā upapattiyo saṃkhittā paṭisandhiyo saṃkhittā bhavā saṃkhittā samsārā saṃkhittā vatā saṃkhittā. Atha vā, so pacceka-sambuddho khandhapariyante ṭhito dhātupariyante ṭhito āyatana-pariyante ṭhito gati-pariyante ṭhito upapatti-pariyante ṭhito paṭisandhi-pariyante ṭhito bhava-pariyante ṭhito samsāra-pariyante ṭhito vatā-pariyante ṭhito saṅkhāra-pariyante ṭhito antimabhave [antime bhave (ka.) cūlani. mettagūmāṇavapucchāniddesa 28] ṭhito antimasamussaye ṭhito antimadehadharo pacceka-sambuddho.

Tassāyam pacchimako bhavo, carimoyam samussayo;
Jātimaraṇasamsāro [[jātijarāmaraṇasamsāro \(syā.\) evamīdisesu thānesu](#)], natthi tassa punabbhavoti.

Taṅkāraṇā pacceka-sambuddho saṅkhātadhammo. **Niyatoti** niyāmā vuccanti cattāro ariyamaggā. Catuhī ariyamaggehi samannāgatoti niyato. Niyāmam patto sampatto adhigato phassito sacchikato patto niyāmam. **Padhānavāti** padhānam vuccati vīriyam. So cetaso vīriyārambho nikamo parakkamo uyyāmo vāyāmo ussāho ussolhī thāmo dhiti asithilaparakkamo anikkhittacchandatā anikkhittadheratā dhurasampaggāho vīriyam vīriyindriyam vīriyabalam sammāvāyāmo. So pacceka-sambuddho iminā padhānena upeto samupeto upāgato samupāgato upapanno samupapanno samannāgato. Tasmā so pacceka-sambuddho padhānavāti – saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so pacceka-sambuddho –

“Taṇhakkhayam patthayamappamatto, aneļamūgo sutavā satimā;
Saṅkhātadhammo niyato padhānavā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

157. Sīhova saddesu asantasanto, vātova jālamhi asajjamāno; Padumamva toyena alimpamāno [[alippamāno, su. ni. 71](#)], eko care khaggavisāṇakappo.

Sīhova saddesu asantasantoti yathā sīho migarājā saddesu asantāsī aparisantāsī anutrāsī anubbiggo anussaṅkī [[anussukī \(syā.\)](#)] anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī, pacceka-sambuddhopi saddesu asantāsī aparisantāsī anutrāsī anubbiggo anussaṅkī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhaya-bheravo vigatalomahamso viharatīti – sīhova saddesu asantasanto.

Vātova jālamhi asajjamānoti. Vātoti purathimā vātā pacchimā vātā uttarā vātā dakkhiṇā vātā sarajā vātā arajā vātā sītā vātā uṇhā vātā parittā vātā adhimattā vātā verambhavātā pakkhavātā [[pakkhivātā \(syā.\) cūlani. upasīvamāṇavapucchāniddesa 43, khaggavisāṇasuttaniddesa 138](#) natthi pāṭhanānattam] supaṇṇavātā tālapaṇṇavātā vidhūpanavātā. Jālam vuccati suttajālam. Yathā vātā jālamhi na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na palibajjhati, evameva dve jālā – taṇhājālañca diṭṭhijālañca...pe... idam taṇhājālam...pe... idam diṭṭhijālam. Tassa pacceka-sambuddhassa taṇhājālam pahīnam diṭṭhijālam paṭinissaṭṭham, taṇhājālassa pahīnattā diṭṭhijālassa paṭinissaṭṭhattā so pacceka-sambuddho rūpe na sajjati sadde na sajjati...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na sajjati na gaṇhāti na bajjhati na

palibajjhati nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – vātova jālamhi asajjamāno.

Padumamva toyena alimpamānoti padumam vuccati padumapuppham. Toyam vuccati udakam. Yathā padumapuppham toyena na limpati na palimpati na upalimpati, alittam apalittam anupalittam, evameva dve lepā – tañhālepo ca diṭṭhilepo ca...pe... ayam tañhālepo...pe... ayam diṭṭhilepo. Tassa paccekasambuddhassa tañhālepo pahīno, diṭṭhilepo paṭinissaṭṭho. Tañhālepassa pahīnattā diṭṭhilepassa paṭinisaṭṭhattā so paccekasambuddho rūpe na limpati sadde na limpati...pe... diṭṭhasutamutaviññātabbesu dhammesu na limpati na palimpati na upalimpati, alitto apalitto anupalitto nikkhanto nissaṭo vippamutto visaññutto vimariyādikatena cetasā viharatīti – padumamva toyena alimpamāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sīhova saddesu asantasanto, vātova jālamhi asajjamāno;
Padumamva toyena alimpamāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

158. Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānam abhibhuyya cārī; Sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo.

Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānam abhibhuyya cārī yathā sīho migarājā dāṭhabalī dāṭhāvudho sabbe tiracchānagate pāne abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottaritvā pariyādiyitvā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpeti, paccekasambuddhopi paññābalī paññāvudho sabbapāṇabhūte puggale paññāya abhibhuyya abhibhavitvā ajjhottaritvā pariyādiyitvā madditvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpeti yāpetīti – sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānam abhibhuyya cārī.

Sevetha pantāni senāsanānīti yathā sīho migarājā araññavanamajjhogāhetvā carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpeti, paccekasambuddhopi araññavanapatthāni pantāni senāsanāni paṭisevati appasaddāni appanigghosāni vijanavātāni manussarāhasseyyakāni paṭisallānasāruppāni. So eko gacchatī eko tiṭṭhatī eko nisīdati eko seyyam kappeti eko gāmam piṇḍāya pavisati eko paṭikkamati eko roho nisīdati eko caṅkamam adhiṭṭhāti eko carati viharati iriyati vatteti pāleti yāpetīti – sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Sīho yathā dāṭhabalī pasayha, rājā migānam abhibhuyya cārī;
Sevetha pantāni senāsanāni, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

159. Mettam upekkham karuṇam vimuttim, āsevamāno muditañca kāle; Sabbena lokena avirujjhāmāno, eko care khaggavisāṇakappo.

Mettam upekkham karuṇam vimuttim, āsevamāno muditañca kāleti so paccekasambuddho mettāsaḥagatena cetasā ekam disam pharitvā viharati tathā dutiyam tathā tatiyam tathā catuttham, iti uddhamadho tiryam sabbadhi sabbattatāya sabbāvantam lokam mettāsaḥagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā viharati; karuṇāsaḥagatena cetasā...pe... muditāsaḥagatena cetasā...pe... upekkhāsaḥagatena cetasā vipulena mahaggatena appamāṇena averena abyāpajjena pharitvā viharatīti – mettam upekkham karuṇam vimuttim, āsevamāno muditañca kāle.

Sabbena lokena avirujjhāmānoti mettāya bhāvitattā ye purathimāya disāya sattā te appaṭikūlā honti, ye pacchimāya disāya sattā...pe... ye uttarāya disāya sattā... ye dakkhiṇāya disāya sattā... ye purathimāya anudisāya sattā... ye pacchimāya anudisāya sattā... ye uttarāya anudisāya sattā... ye dakkhiṇāya anudisāya sattā... ye heṭṭhimāya [adhogamāya (syā.)] disāya sattā... ye uparimāya disāya sattā... ye dasasu disāsu sattā te appaṭikūlā honti. Karuṇāya bhāvitattā... muditāya bhāvitattā... upekkhāya bhāvitattā ye purathimāya disāya sattā...pe... ye dasasu disāsu sattā te appaṭikūlā honti.

Sabbena lokena avirujjhāmānoti sabbena lokena avirujjhāmāno, appaṭivirujjhāmāno anāghātiyamāno [aghāṭṭiyamāno (syā.)] appaṭihaññamānoti – sabbena lokena avirujjhāmāno, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Mettam upekkham karuṇam vimuttim, āsevamāno muditañca kāle;
Sabbena lokena avirujjhāmāno, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

160. Rāgañca dosañca pahāya moham, sandālayitvānā samyojanāni [samyojanāni (ka.)];
Asantasam jīvitasañkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo.

Rāgañca dosañca pahāya mohanti. Rāgoti yo rāgo sārāgo...pe... abhijjhā lobho akusalamūlam. Dosoti yo cittassa āghāto...pe... caṇḍikkam asuropo anattamanatā cittassa. **Mohoti** dukkhe aññānam... pe... avijjālaṅgī moho akusalamūlam. **Rāgañca dosañca pahāya mohanti** so paccekasambuddho rāgañca dosañca mohañca pahāya pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvam gametvāti – rāgañca dosañca pahāya moham.

Sandālayitvānā samyojanānīti. Dasa samyojanāni – kāmarāgasamyojanam patighasamyojanam... pe... avijjāsamyojanam. **Sandālayitvānā samyojanānīti** dasa samyojanāni sandālayitvā padālayitvā sampadālayitvā pajahitvā vinodetvā byantikaritvā anabhāvam gametvāti – sandālayitvāna samyojanāni.

Asantasam jīvitasañkhayamhīti so paccekasambuddho jīvitapariyosāne asantāsī anutrāsī anubbiggo anussaṅkī anutrāso abhīrū acchambhī anutrāsī apalāyī pahīnabhayabheravo vigatalomahaṁso viharatīti – asantasam jīvitasañkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Rāgañca dosañca pahāya moham, sandālayitvāna samyojanāni;
Asantasam jīvitasañkhayamhi, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

161. Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā, nikkāraṇā dullabhā ajja mittā;
Attatthapaññā [attatthapaññā (ka.)] **asucī manussā, eko care khaggavisāṇakappo.**

Bhajanti sevanti ca kāraṇatthāti attatthakāraṇā parathakāraṇā ubhayatthakāraṇā diṭṭhadhammikatthakāraṇā samparāyikatthakāraṇā paramathakāraṇā bhajanti sambhajanti sevanti nisevanti saṃsevanti paṭisevantīti – bhajanti sevanti ca kāraṇatthā.

Nikkāraṇā dullabhā ajja mittāti dve mittā – agārikamitto ca anāgārikamitto ca...pe... ayam agārikamitto...pe... ayam anāgārikamitto. **Nikkāraṇā dullabhā ajja mittāti** ime dve mittā akāraṇā nikkāraṇā ahetū appaccayā dullabhā (dulladdhā sudulladdhā) [() natthi syā. potthake] ti – nikkāraṇā dullabhā ajja mittā.

Attatthapaññā asucī manussāti. Attatthapaññāti attano atthāya attano hetu attano paccayā attano kāraṇā bhajanti sambhajanti sevanti nisevanti saṃsevanti paṭisevanti ācaranti samācaranti payirupāsanti paripucchanti paripañhantīti – attatthapaññā. **Asucī manussāti** asucinā kāyakamma samannāgatāti asucī manussā, asucinā vacīkamma samannāgatāti asucī manussā, asucinā manokamma samannāgatāti asucī manussā, asucinā pāṇātipātēna...pe... asucinā adinnādānenā... asucinā kāmesumicchācārena... asucinā musāvādena... asuciyā pisuṇāya vācāya samannāgatā... asuciyā pharusāya vācāya samannāgatā... asucinā samphappalāpena samannāgatā... asuciyā abhijjhāya samannāgatā... asucinā byāpādena samannāgatāti asucī manussā, asuciyā micchādiṭṭhiyā samannāgatāti asucī manussā, asuciyā cetanāya samannāgatāti asucī manussā, asuciyā patthanāya samannāgatāti asucī manussā, asucinā pañidhinā samannāgatāti asucī manussā, asucī hīnā nihīnā omakā lāmakā chatukkā parittāti – attatthapaññā asucī manussā.

Eko care khaggavisāṇakappoti. Ekoti so paccekasambuddho pabbajjāsaṅkhātena eko...pe...
careti aṭṭha cariyāyo...pe... **khaggavisāṇakappoti** yathā khaggassa nāma visāṇam ekam hoti
adutiyam...pe... eko care khaggavisāṇakappo. Tenāha so paccekasambuddho –

“Bhajanti sevanti ca kāraṇatthā, nikkāraṇā dullabhā ajja mittā;
Attathapaññā asucī manussā, eko care khaggavisāṇakappo”ti.

Catuttho vaggo.

Khaggavisāṇasuttaniddeso niṭṭhito.

Ajito tissametteyyo, puṇṇako atha mettagū;
Dhotako upasīvo ca, nando ca atha hemako.

Todeyya-kappā dubhayo, jatukaṇṇī ca paṇḍito;
Bhadrāvudho udayo ca, posālo cāpi brāhmaṇo;
Mogharājā ca medhāvī, piṅgiyo ca mahāisi.

Solasaṇam [solasannam (syā. ka.)] panetesam, brāhmaṇānamva sāsanam;
Pārāyanānam niddesā, tattakā ca bhavanti hi [vā (ka.)].
Khaggavisāṇasuttānam, niddesāpi tatheva ca;
Niddesā duvidhā ñeyyā, paripuṇṇā sulakkhitāti.

Cūlaniddesapāli niṭṭhitā.